
3 1761 06242158 1

EENE MIDDELNEDERLANDSCHE VERTALING

VAN HET

ANTIDOTARIUM NICOLAÏ

EENE MIDDELNEDERLANDSCHE VERTALING

VAN HET

ANTIDOTARIUM NICOLAÏ

(Ms. 15624—15641, Kon. Bibl. te Brussel)

MET DEN LATIJNSCHEN TEKST DER EERSTE GEDRUKTE UITGAVE VAN HET ANTIDOTARIUM NICOLAÏ

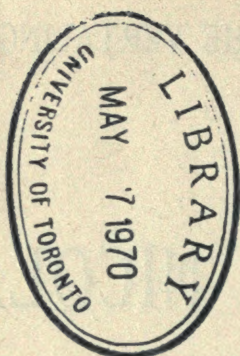
UITGEGEVEN

DOOR

W. S. VAN DEN BERG,

MED. DOCTS. ARTS

N. V. BOEKHANDEL EN DRUKKERIJ
VOORHEEN E. J. BRILL, LEIDEN. 1917

BOEKDRUKKERIJ voorheen E. J. BRILL. — LEIDEN.

VOORWOORD.

Dit werk is het resultaat van de nasporingen van wijlen mijn' broeder, die de uitgave van eene middelnederlandsche vertaling van het Antidotarium Nicolai als onderwerp voor zijne dissertatie gekozen had. Aan de reeds voor de helft afgedrukte stof behoefde door hem nog slechts de laatste hand te worden gelegd, toen hij plotseling na eene korte ziekte uit dit leven werd weggeroepen.

Ik wil van deze gelegenheid gebruik maken, mijn' hartelijken dank te betuigen aan prof. dr. E. C. van Leersum, die de promotor van mijn' broeder zou zijn geweest en die door zijne welwillende hulp hem en daarna mij in staat heeft gesteld, aan dit werk de bestemming te geven, die ervoor beoogd was, n.l. eene bijdrage te leveren tot de geschiedenis der geneeskunde.

SOPHIE J. VAN DEN BERG.

Delft, Maart 1917.

INHOUD.

Pag.

INLEIDING.

I. Salerno en de Salernitaansche School.

Salerno, volgens haren bekenden geschiedschrijver Joh. Ant. Summonte, de schoonste stad van Italië, zou, naar het beweren van sommige menschen, haren naam ontleenen aan den Silaris, een riviertje, dat zich door vruchtbaar bouw- en weiland een' weg naar zee baant [1]). Reeds in de middeleeuwen was de ouderdom der stad spreekwoordelijk. Omtrent hare vroegste geschiedenis is men geheel aangewezen op enkele opmerkingen van Lucanus, Strabo, Plinius e. a. Romeinsche geschiedschrijvers. Tegenwoordig houdt men Salerno voor eene oorspronkelijk Grieksche nederzetting, welke na den val van het W.-Romeinsche rijk in 476 onder de Byzantijnsche heerschappij bleef, totdat in 762 Arichis, hertog van Beneventum, de stad in bezit nam. In 840, toen dit hertogdom uiteen viel, werd Salerno een zelfstandig vorstendom, nog slechts in naam aan Byzantium onderhoorig. Maar sinds de Duitsche keizer Hendrik II in 1022 de stad innam, daarbij geholpen door de in die streek nog niet lang gevestigde Noormannen, verviel de stad van de eene dynastie aan de andere: 1130—1194 aan de vorsten van Napels en Sicilië, tot 1266 aan de Hohenstaufen, 1266—1435 aan het huis Anjou, 1435—1504 aan het huis Aragon, enz.

De studie van de geschiedenis der *Salernitaansche School* is nog van betrekkelijk jongen datum en dagteekent eigenlijk pas van 1837, toen prof. Henschel een, toen nog onbekend, handschrift uitgaf, van 35 verschillende geschriften, die alle van Saler-

1) Ant. Mazza, Urbis Salernae historia.

nitaanschen oorsprong zijn en, met uitzondering van de chirurgie, alle onderdeelen der geneeskunde omvatten. Vóor dien tijd, zegt Daremberg [1]), bestond de geheele kennis van de oudste der medische scholen uit min of meer vage begrippen omtrent enkele der voornaamste medici, die in de 1e helft der middeleeuwen geleefd en gewerkt hebben, en hij vervolgt: „les historiens qui passent pour les plus érudits, n'ont pas même pris la peine de lire les ouvrages Salernitains publiés dès l'invention de l'imprimerie; ils les tenaient pour trop barbares ou pour trop superstitieux". Door de publicatie na 1837 van verscheidene handschriften van werken van geleerden der Salernitaansche School, door S. de Renzi en Ch. Daremberg, is het mogelijk geworden, zich een nauwkeuriger denkbeeld te vormen van het peil der geneeskundige wetenschap te Salerno.

Daar de hooge zijketens der Appenijnen des winters de gure N. en N.O. winden tegenhouden en de nabijheid van de zee verhindert, dat des zomers de thermometer hinderlijk hoog stijgt, heerscht in Salerno en omstreken van April tot Kerstmis eene aangename temperatuur, terwijl het er in Januari en Februari, de koudste maanden, uiterst zeldzaam vriest. De talrijke warme en koude bronnen in de omgeving, die uit den vulkanischen bodem ontspringen, hadden reeds in Horatius' tijd (65—8 a. C. n.) eene geneeskundige vermaardheid, die den roem van Baiae en Puteoli nabijkwam [2]).

Door den invloed der Grieksche beschaving, was Salerno in het bezit gekomen van een „Gymnasium .... post hominum memoriam satis praeclaram, ubi clarissimi omnium semper disciplinarum interpretes celebres floruerunt, quos, ut audiat cupida disciplinarum iuventus, undique confluit" [3]). A. Mazza zegt: „nec omnes qui litterarum gloria excelluere, et ad Juris prudentiae, Philosophiae, Medicinae, Theologiae et aliarum scientiarum culmen

1) L'Ecole de Salerne. Trad. en vers français .... préc. d'une introduction par le dr. Ch. Daremberg.

2) Hor., Epist. l. I, ep. XV ad C. N. Valam.

3) Een sinds menschenheugenis beroemd gymnasium, waar steeds de beroemdste vertolkers van alle wetenschappen waren en waarheen de leergierige jeugd van alle kanten samenstroomde, om dezen te hooren. (M. A. Marsilius Columna).

Salernitanum Gymnasium evexerat, narrari possunt" [1]), waarna hij tal van geleerden en hunne werken opsomt. En ook Joh. Potanus en Joann. de Nigris laten zich in die richting uit.

De oorsprong der Salernitaansche School ligt nog steeds in het duister. Zij moet wel zeer oud zijn, want, volgens S. de Renzi [2]), vindt men reeds in documenten van de jaren 848 en 855 de twee Salernitaansche geneesheeren Josef en Josua genoemd, terwijl in 900 de bekende Ragenfriedus leefde. In de 11e eeuw wist men reeds niets meer met zekerheid omtrent het ontstaan mede te deelen. Sommigen [3]) achten het niet onmogelijk, dat te Salerno minstens twee scholen bestaan hebben: het Collegium Hippocraticum en het jongere Gymnasium Salernitanum. Waarschijnlijker is echter, dat Salerno oorspronkelijk een Collegium Hippocraticum bezat, dat de medische faculteit werd van de later gestichte universiteit: het door Columna en Mazza genoemde Gymnasinm Salernitanum. Voor deze opvatting pleit:

1e de meerdere beroemdheid der geneeskundige faculteit. Tho. van Aquino toch (± 1250) schrijft [4]); „Quatuor sunt urbes caeteris praeeminentes; Parisiis in scientiis, Salernum in medicinis, Bononia in legibus, Aurelianis in actoribus". Petrarca (1330) noemt Salerno „medicinae fontem ac gymnasium nobilissimum".

2e het feit dat men alleen bij de medische faculteit den doctorsgraad kon behalen, hetgeen Joann. de Nigris noemt als reden, waarom deze faculteit beroemder is, dan de andere: „in medicina possunt doctorani: non autem doctorari possunt in Jure Civili et Canonico".

Het Collegium Hyppocraticum bestond, volgens Mazza, uit 10 magistri, waarvan de oudste voor het leven Prior of Praepositus was. Oorspronkelijk bezoldigd uit de door de studenten gestorte gelden, kregen zij later een vast salaris, dat voor som-

1) Men zou niet allen kunnen opnoemen, die in de letteren hebben uitgeblonken en die het Salernit. Gymn. had opgeleid tot het hoogtepunt der rechtswetenschap enz.

2) Mesuae opera Venet. 1562.

3) Ziemssen, Die Schule von Salerno etc.

4) Lib. de vita et virtute.

migen 12 oncen goud per jaar bedroeg, doch later verhoogd werd [1]). Professoren en studenten genoten eenige privileges, als vrijdom van belasting, somtijds ook vrije woning. Het onderwijzen en uitoefenen der geneeskunst stond, behalve aan andere artsen, ook vrij aan gewone burgers, edelen, zooals Joh. de Procida, volgens Steinschneider [2]) ook aan Joden en zelfs aan vrouwen. Deze „medichese" worden in de geschiedenis herhaaldelijk genoemd, hoewel Südhoff [3]) meent, dat dit niet meer waren dan vroedvrouwen. Stephania, Trotula (volgens Südhoff [3]) geene vrouw, maar de titel van een boek), Rebecca (eene Israëlitische?), Guarna, Mercuridis, Abella, Constanza Calenda zijn namen van zulke vrouwelijke artsen. Het geschrift (van) Trotula behoort zeker niet tot de minste der Salernitaansche werken.

Dat de Salernitaansche geneesheeren een' goeden naam hadden ver buiten Italië, blijkt wel hieruit, dat vreemde vorsten als Lodewijk de Vrome hunne lijfartsen uit Salerno beriepen en vele voorname zieken daar genezing zochten, zooals abt Desiderius van het klooster Monte Casino, later Paus Victor III, Bohemund, zoon van Rob. Guiscard, Robert, zoon van Willem den Veroveraar, aan wien het beroemde gedicht „de conservanda valetudine" werd opgedragen, e. a., hoewel de geschiedenis van Aldebaron van Verdun, die in 984 ongenezen terugkeerde, wel bewijst, dat die bezoeken niet altijd het gewenschte gevolg hadden.

Oorspronkelijk „magistri" geheeten, droegen de professoren later den titel van „doctores", welke titel tenslotte weer gegeven werd aan de jonge artsen. Dit geschiedde bij de promotie, eene bijzondere plechtigheid, welke in de groote kathedraal in het publiek plaats had en uit een streng examen bestond. Geen candidaat kon zich daaraan onderwerpen, die geene bewijzen kon overleggen, dat hij niet jonger was dan 21 jaar en minstens 7 jaar in de geneeskunde gestudeerd had. Daarna volgde, volgens Mazza, het „publice explanare ... puncta medi-

1) S. de Renzi, Coll. Salern.
2) Virchow's Archiv, Bd. 38.
3) J. L. Pagel, Einführung i./d. Gesch. d. Med. 1915.

cinalia aut in libris Tegni Galeni vel Avicennae, vel in libris aphorismorum" [1]). Ook moest hij beloven „ne almo collegio contradicat, falsa ac mendacea nan doceat, a pauperibus nec oblatam mercedem recipiat, suis languentibus poenitentia sacramentum mandet, cum aromatariis nullam inhonestam habeat sortem, utero gerentibus ne abortium exhibeat medicamentum" [2]). De jonge doctor kreeg een' gouden ring aan den vinger en een' lauwerkrans op het hoofd; de verkregen doctorstitel gaf hem het recht tot uitoefening der geneeskundige praktijk. Later kreeg deze promotie nog meer waarde, toen, krachtens de beroemde geneeskundige wet van keizer Frederik II (1240) alleen eene Salernitaansche bul het recht gaf, de praktijk uit te oefenen.

Het onderwijs steunde geheel op de leerstellingen van Hippocrates en Galenus; sedert de komst van Constantinus Africanus (± 1050) werden ook Arabische werken behandeld. Bovenal trachtte men de artsen ook in ethische richting te ontwikkelen; humaniteit en onbaatzuchtigheid beschouwde men als onmisbare eigenschappen voor den arts. Deze ethische richting komt duidelijk aan den dag in den „Tractatus de adventu medici ad aegrotum", een merkwaardig geschrift, toegeschreven aan Archimatheus en in 1837 door prof. Henschel uitgegeven en waaruit ook een zeer godsdienstige geest spreekt. Te oordeelen naar hetgeen Petrarca [3]) zegt over de geneeskundigen van zijn tijd, moeten de gulden regels uit dezen tractatus niet getrouw zijn nageleefd.

Het bloeitijdperk der Salernitaansche School valt in het begin der 12de eeuw, dus niet gelijktijdig met den grootsten bloei der stad, welke in 974 door paus Bonifacius VII tot hoofdplaats der geheele streek werd verheven. Uit dien tijd dagteekenen dan

1) medische punten hetzij uit de boeken van Galenus enz. in het openbaar uitleggen.

2) het eerwaarde college niet tegen te spreken, geen valsche en leugenachtige leerstellingen te verkondigen, geen loon van armen aan te nemen, ook niet als het hem wordt aangeboden, het sacrament te laten toedienen aan hen, die poenitentie willen doen, zich niet met kwakzalvers in te laten, geene vruchtafdrijvende middelen aan zwangere vrouwen te verstrekken.

3) A. Th. Henschel, Petrarca's Urtheil üb. die Medizin u. die Aertzte seiner Zeit, in Janus, jaarg. I. (1846).

ook de beide beroemdste Salernitaansche werken: het onderwerp van dit proefschrift „het Antidotarium van Nicolaus" en het anonieme „Schola Salernitana", het eenige werk uit dezen tijd, dat nog werd uitgegeven, toen men van het Antidotarium niet meer sprak. Na 1260 raakte de luister der school aan het tanen; na een kwijnend bestaan gedurende eenige eeuwen, werd ze 29 Nov. 1811 door Napoleon opgeheven.

II. Nicolaus en het Antidotarium.

Veel is er omtrent Nicolaus niet bekend. Christophorus de Honestis [1]) zegt van hem: „fuit medicus diu exercitatus in practica et in naturali ingenio, natione Salernitanus, plenus divitiis et ex nobili sanguine procreatus, fuit autem temporibus primus et sic successit non est longum tempus elapsum in dicta civitate Salerni digna clamosa fama per orbem" [2]). Andere middeleeuwsche schrijvers geven niet meer bijzonderheden over hem. Sylvius [3]) noemt hem Salernitanus; hij, noch eenige andere schrijver uit dien tijd spreekt van hem als van Nicolaus Praepositus. Het valt met recht te betwijfelen, of Nicolaus Prior van het Collegium Hippocraticum geweest is; hijzelf, noch Platearius zeggen er iets van; aan latere schrijvers kan men niet te veel geloof hechten, daar men toen reeds gewoon was, hem Nicolaus Praepositi te noemen. Onmogelijk is het natuurlijk niet.

Alvorens over te gaan tot de bespreking van Nicolaus' Antidotarium, is het wellicht niet ondienstig, een enkel woord te zeggen over antidotaria in het algemeen. „Antidotarium est liber continens experimenta contra morbos data" zegt Saladinus de Asculo. Een antidotarium heeft eene dubbele strekking. Ieder der meestal zeer samengestelde recepten begint met een thera-

1) Mesuae opera, Venet. 1562.

2) Hij was een geneesheer met langdurige ervaring en van grooten aanleg, uit Salerno geboortig, zeer rijk en van aanzienlijk geslacht; hij was de eerste van zijn' tijd en had na korten tijd eene voorspoedige praktijk in den genoemden wereldvermaarden Staat Salerno.

3) Mesue 1581.

peutisch gedeelte, „laus" genoemd, vermeldende — soms in versmaat — de ziekten, waartegen de genoemde praeparaten worden aangewend en alzoo dienst doende als eene soort van inleiding — en een pharmaceutisch gedeelte, aangevende de bereidingswijze van het genoemde praeparaat en derhalve meer overeenkomende met de latere pharmacopeeën. De begeleidende vóór- en narede zijn van zulk een antidotarium vaak niet de minst belangrijke gedeelten van het werk.

Er bestaan drie groote middeleeuwsche verzamelingen van recepten, die den naam Nicolaus dragen:

I. De oudste verzameling is het Antidotarium van Nicolaus Salernitanus, verkeerdelijk Nicolaus Praepositus genoemd; dit werk dagteekent van ± 1100.

II. De grootste is de Latijnsche vertaling van het Δυναμερόν van Nicolaus Myrepsus, ook Alexandrinus genoemd; deze is geschreven tusschen 1270 en 1290.

III. Dispensatorium ad aromatarios, vroeger ook aan Nicolaus Salernitanus toegeschreven. Blijkens de onderzoekingen echter van E. Wickersheimer [1]) is dit een werk van de hand van Nicolaus Praepositus, volgens Wickersheimer ± 1500 arts te Lyon.

Omtrent deze drie werken bestond in de middeleeuwen eene hopelooze verwarring. Fuchsius (1547), in de voorrede op zijne Latijnsche vertaling van het Δυναμερόν, verwart Nicolaus Salernitanus met Nicolaus Praepositus. Opmerkelijk is, dat hij aan de Latijnsche vertaling, de „latini Nicolai codices", waarmede hij blijkbaar de hss. van Nicolaus Salernitanus bedoelt, meer waarde hecht, dan aan den Griekschen tekst. Herhaaldelijk toch, wanneer deze met elkaar in strijd zijn, zegt hij, dat men den Griekschen tekst moet verklaren naar den Latijnschen. Dit gaat zelfs zóó ver, dat hij de meest eenvoudige plantennamen met elkaar gaat verwarren, zooals het door Nicolaus Myrepsus bij Alcancalon genoemde hermodactili met het door Nicolaus Salernitanus in dat recept gebruikte „behen rubei [2])". Ook haalt hij verschillende

1) Archiv f. d. Gesch. d. Medizin, Bd. V.

2) Hieraan is wellicht toe te schrijven, dat R. Dodonaeus aan zijn hoofdstuk „Van Colchicum oft Tijdeloozen ende van Hermodactylus" toevoegt: „Witte ende

malen de Glossae van Platearius aan, zonder blijkbaar te weten, dat deze geschreven zijn op het Antidotarium van Nicolaus Salernitanus, door Fuchsius op sommige plaatsen bestempeld met den naam van „Seplasiariorum liber".

Saladinus de Asculo, in zijn „Compendium ad aromatarios" en Christophorus de Honestis spreken van een antidotarium magnum „quod non est in usu propter eius prolixitatem, licet sit optimum" en een antidotarium parvum „quibus omnes communiter utuntur". Choulant e. a. hebben de Latijnsche vertaling van het Δυναμερόν voor het antidotarium magnum aangezien. Deze voldoet echter niet aan de beschrijving van Saladinus de Asculo. Mesue en de Additio achter Diatr. pipereon, spreken van „suum proprium antidotarium", alsof Nicolaus ook nog het antidotarium van een' ander zou hebben bewerkt.

Van der Linden verwart Nicolaus Myrepsus met Nicolaus Praepositus, aan wien hij een „Dispensatorium ad aromatarios" toeschrijft, uitgegeven te Lyon in 1505 en te Parijs in 1582, welk geschrift door Ackermann [1]) e. a. wordt aangezien voor het groote antidotarium van Nicolaus.

Nicolaus zelf spreekt in zijn Antidotarium (parvum) nergens van een grooter antidotarium; zelfs noemt hij nergens eenig ander werk van zijne hand. Het eenige, dat op iets dergelijks zou kunnen wijzen, is de uitdrukking „ad nostram doctrinam" in het recept „oleum rosatum". Dat dit echter de eenige plaats is in het geheele Antidotarium, doet vermoeden, dat men hier met een toevoegsel te doen heeft, al vindt men de uitdrukking reeds in de editio princeps (1471).

Den tijd, waarin het Antidotarium geschreven is, kan men slechts bij benadering uit verschillende gegevens afleiden. Uit het feit, dat Platearius zijne „Glossae" schreef tusschen 1130 en 1160 [2]) en Nicolaus in zijn werk een praeparaat noemt uit de „Ars medendi" van Copho (1085—1100), kunnen we opmaken,

Roode Hermodactylen van Nicolaus ende Actuarius dickwijls vermaent ende gebruyckt... souden het Wit ende Roodt Behen wel moghen wesen seydt Lobel".

1) Institutiones historiae medicinae.

2) Dorveaux, Livre d. Simples Médicines.

dat het Antidotarium geschreven moet zijn in de eerste decennia der 12e eeuw. Daar in het laatste gedeelte van de „Ars medendi" eene lijst van praeparaten voorkomt, die we alle terugvinden in het Antidotarium, moet men aannemen, dat, zoo Nicolaus al niet Copho's werk gebruikt heeft, beiden althans uit dezelfde bron moeten hebben geput.

De tekst van het Antidotarium is door toevoeging of weglating van verschillende praeparaten op sommige plaatsen onherkenbaar geworden. Saladinus de Asculo b.v. geeft eene lijst van in het Antidorium voorkomende praeparaten, als Benedicta transtyberina, oxymel passulatum, Theriaca exercitualis e. a., waarvan geen der Latijnsche teksten gewag maakt, terwijl het in eene andere lijst van het zelfde werk als zoodanig genoemde Diazingiber alleen in den middelnederlandschen tekst voorkomt. In de Additio, door Gilbertus Anglicus e. a. schrijvers toegevoegd aan praeparaten, waarop Platearius geene „Glossae" geschreven had, vindt men vaak de woorden „istud electuarium interdum reperitur in antidotario parvo Nicolai". Dialacca, Diacurcuma, Pilulae foetidae e. a. in de editio princeps genoemde praeparaten mist men in de uitgaven van 1562 en 1581, terwijl men in deze weer genoemd vindt Diatr. pipereon, Diamanna e. a. [1]) Ook in de opgaven van gewichten, simplicia enz. verschilt de eene uitgave van de andere.

De inleiding van het Antidotarium, die vaak weggelaten of veranderd is, kan men in drieën deelen:

I. De aanhef, waarin Nicolaus ons zegt, hoe hij tot het schrijven van zijn werk gekomen is, n.l. „rogatus a quibusdam in practica medicinae studere volentibus". Hieronder moet men verstaan de studenten, die te Salerno de geneeskunde bestudeerden en niet, zooals Neuburger [2]) op grond van de Italiaansche vertaling [3]) meent, de andere magistri.

II. Eene verhandeling „de speciebus", waarin hij uiteenzet,

---

1) Zie de noot op p. XXII.

2) Gesch. d. Medizin.

3) „Io Nicolo rogato da plusur maestri". In geene der andere voor dit werk geraadpleegde vertalingen wordt echter van „magistri" gesproken.

hoe men de simplicia moet bewaren, behandelen en afwegen. Zij geeft geen hoogen dunk van de toenmalige bewaarplaatsen der kruiden. Ook spreekt Nicolaus hier over de fijnheid van poeders in de verschillende medicamenten. Dit 2e gedeelte komt opmerkelijk overeen met hetgeen Copho daarover zegt [1]), welke wijsheid deze beweert te ontleenen aan Constantinus.

III. Eene opsomming van de voordeelen van Nicolaus' werkwijze.

In de narede behandelt Nicolaus de maten en gewichten.

Dat de ± 150 meest alle zeer samengestelde recepten uit het Antidotarium voor een groot deel niet van Nicolaus zijn, weet iedereen. Zelf geeft hij herhaaldelijk de namen der oorspronkelijke auteurs, waaronder Ezra en Sanctus Paulus eene groote rol spelen. Bovendien lezen we in Platearius' Glossae, dat het Antidotarium „ex multis antidotis est compilatus". In de middeleeuwen gold het Antidotarium in geheel Europa voor het standaardwerk op het gebied der pharmacie. Arnold de Villanova (1309) raadt het aan als leerboek voor de medische school te Montpellier [2]). Van overheidswege, o. a. bij de 1e geneeskundige wet voor Napels en Sicilië van Frederik II (eind 12e eeuw) en in eene keur der stad Yperen op het eind der 13e eeuw [3]), werd het als officieele pharmacopee aanbevolen. Ja, zelfs in de tegenwoordige pharmacopeeën vindt men nog een paar recepten uit het Antidotarium; zoo b.v. Oximel en Unguentum Altheae in de 4e uitgave der Nederlandsche Pharmacopee, miel rosat, l'huile de rose e. a. in den Franschen codex van 1884 [4]). Maar behalve deze ± 10 recepten, werden langzamerhand met het toenemen der pharmaceutische kennis alle andere uit de pharmacopee geschrapt. In den oorspronkelijken vorm echter heeft het Antidotarium zich toch zeker 4½ eeuw weten te handhaven, al behoeft men slechts de additiones tusschen de Glossae van Platearius te lezen, om te zien, dat reeds toen sommige recepten in onbruik begonnen te geraken.

---

1) De arte medendi: de modo conficiendi.
2) Neuburger, Gesch. d. Medizin.
3) Cyrurgie van meester Jan Yperman, uitgeg. door E. C. van Leersum.
4) Dorveaux.

Hoe hoog het Antidotarium in de middeleeuwen geschat werd, blijkt ook hieruit, dat het tot de eerste werken behoort, die gedrukt zijn geworden; talrijke herdrukken zagen het licht — tusschen 1471 en 1500 kent men er niet minder dan 9 — terwijl het in verschillende talen is overgezet.

Behalve de reeds genoemde Italiaansche vertaling van het Antidotarium bestaan er nog 2 Fransche [1]), eene uit het begin der 14e en eene uit de 15e eeuw, welke beide de zoo beroemde maar zeer gecompliceerde recepten Theriaca en Metridatum missen, vele Italiaansche [2]), Hebreeuwsche [3]), Arabische en middelnederlandsche handschriften te München, Parijs, Weenen enz. Te München bestaat ook een 15e eeuwsch handschrift [4]) bevattende eene Italiaansche vertaling in Hebreeuwsche letters en te Parijs een handschrift met Spaansche vertaling [5]) in hetzelfde letterschrift. De oorzaak dier vele Hebreeuwsche vertalingen — Steinschneider [6]) noemt er 17 —, bekend onder den naam Merkachot, is hierin te zoeken, dat het Antidotarium zoo vaak voor en door Joodsche artsen bewerkt en vertaald is.

Al deze vertalingen verschillen onderling, doordat copiïsten stukken weglieten of recepten van eigen vinding inlaschten, om die aldus bij de menigte ingang te doen vinden.

III. De middelnederlandsche vertaling en de editio princeps.

De afgedrukte middelnederlandsche vertaling van het Antidotarium Nicolai vindt men in de Kon. Bibl. te Brussel als n°. 15626

---

1) nos. 25327 en 148271 van den Catalogus der Bibl. nat., beide uitgeg. door Dorveaux.

2) o. a. eene, genoemd door Piero Giacoso in zijn werk: Magistri Salernitani nondum editi.

3) o. a. van Jozef Vidal (1408), zoon van Don Benveniste ben Salomo ben Labi della Cavalleria te Saragossa.

4) n°. 254.

5) Uitgeg. d. Steinschneider in Virchow's Archiv, Bd. XL.

6) Die Hebr. Übersetz. d. Mittelalters en „Zur pseudepigr. Litt.".

in een' perkamenten codex, welke een aantal vertalingen in handschrift bevat van oude geneeskundige geschriften, genummerd 15624—15641, die alle voor de geschiedenis der geneeskunde, vooral in Nederland, van belang zijn. In dezen codex vindt men ook de „Cyrurgie van meester Jan Yperman", uitgeg. door prof. E. C. van Leersum, die aldaar ook eene nadere beschrijving geeft van genoemden codex.

Naast deze middelnederlandsche vertaling is, bij gebrek aan den — verloren geganen — oorspronkelijken tekst, afgedrukt de oudste gedrukte Latijnsche uitgave van 1471. Dank zij de groote welwillendheid waarmede prof. Dorveaux te Parijs dezen zeer zeldzamen wiegedruk [1]), dien men in geene Nederlandsche of Duitsche bibliotheek vindt, in bruikleen heeft willen afstaan, kan deze, door eene hernieuwde uitgave, in wijder kring worden bekend gemaakt. Daarom is het wellicht niet ondienstig, hier terloops eene beschrijving te geven van deze Editio princeps [2]).

Het boek, dat oorspronkelijk grooter moet zijn geweest, is door afsnijding [3]) verkleind tot een 4° formaat van 15,5 × 21,30 cM. Het bevat, behalve het Antidotarium Nicolai van fol. 1 r. tot 44 v., den tractatus quid pro quo van fol. 45 r. tot 50 v. en de sinonima van fol. 51 r. tot 68 v. Het papier, dat als water-

---

1) N°. 14368 van den catalogus der bibl. der Ecole supérieure de Pharmacie te Parijs en door hem in zijne uitgave van de Fransche vertaling van het Antidotarium meermalen genoemd.

2) Gedrukt te Venetië 1471 in-4° door N. Jenson Gallic. Behalve dezen druk kent men nog: eene editie van 1476 te Rome gedrukt in-fol.min. door mag. Jo. Scheurener de Bopardia, eene van 1478 te Napels in-fol., eene zonder jaar in-fol. Argentor. door Jo. Prijs. Uitgegeven met Mesue's werken: te Venetië 1479 in-fol. door Rainaldus Noviomag., te Venetië 1484 in-fol. op kosten van Dionysius de Bertochis de Bononia, 1489—1491 in-fol. door Peregr. de Pasqualibus Bononiensis, 1495 in-fol. door Bonet. Locatellus Bergonensis, 1497 in-fol. door Jo. en Gregor. de Gregoriis fratres, te Lugdunum 1511 tn-8°. door J. Cleyn, te Venetië 1549 in-fol. bij Juntas, te Parijs 1561 in-fol. door Andr. Marinus uitgeg. bij Vinc. Valgrisius, te Venetië 1562 in-fol. bij Vinc. Valgrisius — deze uitgave komt, volgens Choulant, het meeste voor —, te Venetië 1568, 1570, 1581 bij Juntas — niet door Choulant genoemd, maar wel door Wickersheimer in Janus 1912, p. 308 —, te Venetië 1589, 1602 bij Juntas en te Venetië 1623 in-fol. bij Juntas (?).

3) Dit blijkt o. a. hieruit, dat van vele aanteekeningen in de marge de laatste letter(s) geheel of gedeeltelijk ontbreken.

merk een' posthoorn draagt, is ruw en dik, zoodat de overigens fraaie letters hier en daar minder goed zijn afgedrukt. De tekst bevat zeer vele drukfouten en onnauwkeurigheden, welke hier naar de in dit opzicht verkieselijker uitgave van 1581 zijn verbeterd. De afkortingen, die in deze nieuwe uitgave voluit zijn geschreven, zijn dezelfde als die in de oude handschriften werden gebruikt. In de margen zijn — meest onbelangrijke — aanteekeningen gemaakt door 4 verschillende personen, waarvan één bij elk praeparaat een volgnummer heeft geschreven en de bijbehoorende door den drukker opengelaten hoofdletter heeft geteekend met eene heel eenvoudige drukletter zonder versiering.

Het schutblad, van veel dunner en slechter papier, dat als watermerk draagt een anker met een S erboven en eronder, is waarschijnlijk later bijgevoegd; er staat op geschreven „Hain n⁰. 11764".

Bij vergelijking van deze Latijnsche vertaling met de middelnederlandsche, zien we dat deze, afgeschreven zooals blijkt uit het slot „anno domini 1351" nog al eens van de Latijnsche afwijkt. De voor medici en apothekers zoo belangrijke voorrede is vervangen door eene eigen voorrede van den copiïst, waarbij deze dezelfde fout begaat als de schrijver van den — volledigen — Franschen tekst en het boek noemt „Antidotarius", terwijl hij de niet minder interressante narede geheel weglaat. De tekst van het Antidotarium zelf wijkt ook nogal eens af van den Latijnschen. Men krijgt den indruk, of de copiïst den lezer den op sommige plaatsen breedvoerigen Latijnschen tekst heeft willen besparen, terwijl hij herhaaldelijk verklaringen ter verduidelijking tusschenvoegt, iets wat men in geen' der andere teksten vindt. Meestal zijn dit Nederlandsche volksnamen van planten; zoo leest men: aristologie. dats holewortte; cardamomum. dat sijn waterkerssen enz. Van sommige simplicia werden uitsluitend de volksnamen gebruikt; zoo spreekt hij nooit van iusquiamus, maar altijd van beilde. Uitdrukkingen die zeker vreemd aandoen in een wetenschappelijk geschrift zijn wel deze: „men vindet in die apotheke" en: „als ons orconden die doctoors". Al deze eigenaardigheden in den tekst doen de vraag rijzen, of deze middel-

nederlandsche vertaling wellicht minder geschreven is voor medici of apothekers, die met de Latijnsche plantennamen zeker niet onbekend waren, terwijl voor hen de voor- en narede zooveel belangrijks biedt, als wel voor „leeken", d.w.z. drogisten en dergelijken.

De inhoud is zeer volledig [1]). Van de praeparaten — die met de gewone Latijnsche namen worden genoemd —, zijn er slechts ± 30 uit den Latijnschen tekst, als Confect. gallie muscate, Elect. laetificans, Tr. diacoralli enz. die men in den middelnederlandschen tekst mist; men vindt er echter 14 andere, die de Latijnsche tekst achterwege laat, als Dyarebarbarum, Pillule regis, Rosata magna enz. en waarvan men er sommige vindt in Mesue's antidotarium of bij Nicolaus Myrepsus. Waarschijnlijk zijn er hier dus wel door den copiïst tusschen geschoven.

1) De meerdere of mindere volledigheid der verschillende teksten blijkt uit het overzicht van praeparaten.

LITTERATUUR.

Ackermann, J. C. G., Institutiones historiae medicinae. Norimbergae 1792.

—— Regimen sanitatis Salerni sive Scholae Salernitanae de conservanda bona valetudine praecepta, praemissa. Studii medici Salernitani historia. Stendeliae 1790.

Ad laxandum ventrem. Aldus beginnen eenige voorschriften voorkomende in het HS. N° 14624—41 der Kon. Bibl. te Brussel. Deze zijn daarom interessant, omdat dit het eenige stuk is van genoemd handschrift dat in het latijn vervat is. Zij volgen op: Dit sijn 24 tekene der doot die Ypocras met hem dede graven (zie verder: van Leersum, De Cyrurg. v. Mr. J. Yperman, p. XXVII).

Aegina, Paulos van, (zie: Berendes).

Alphita, zie: de Renzi, zie: Collectio Salernitana, III 273.

Amando, Joh. de Sancto., Expositio supra Antidotarium Nicolai. Venetiis apud Juntas 1581 Op. Mesuae.

—— Areolae, herausgegeben von Dr. J. L. Pagel. Berlin 1893.

Aqua vite dats water des levens of levende water. HS. N° 146 24—41 Kon. Bibl. Brussel (zie woordenlijst).

Asculo, Saladinus de, Compendium aromatariorum. Venetiis apud Juntäs 1581. Op. Mes.

Aquino, Th. van, Liber de virtute et vita.

Avena, A., Monumenti dell' Italia meridionale. Napoli 1902.

Avicenna die wise meester seit dat de mensce es gemaect van der Aerden. HS. N° 14624—41 Kon. Bibl. Brussel. Beschrijving en therapie van verschillende ziekten.

Battum, Carolus, Christophori Wirsungi Medicijn-Boec in onse ghemeyne Nederlandsche tale overgheset. Derde druk. Dordrecht 1601.

Bécavin, G., L'école de Salerne et les médecins Salernitains. Thèse. Paris 1888.

Berendes, I., Paulos von Aegina. Des Besten Arztes sieben Bücher. Leiden 1914.

Berthelot, Chimie au moyen age.

Biervliet A. L. van, Les préceptes de l'école de Salerne à l'usage etc. Louvain 1863.

Blancardus, Steph., Lexicon medicum. Lugd. Batav. apud Samuel Luchtmans. 1735.

Boerhaave, H., Elementa Chemiae. Lugd. Bat. 1732.

Brencmann, H., Urbis Amalphitanae historia, zie: Thesauros antiquit. et hist. Italiae, edid. Graevius c. praefat. P. Burmanni. Band IX, deel IV. Lugd. Bat. 1723.

Broeckx, C., Notices bibliographiques sur l'histoire de l'Ecole de Salerne. Anvers 1855. (Maatsch. t. Bev. der Gen. opgen. 1884/85).

Burggraeve, A., Précis de l'histoire de l'anatomie. Gand 1840.

Choulant, Ludwig, Handbüch der Bücherkunde für die ältere Medizin. Leipzig 1841.

Clerc, Dan. le, Histoire de la Médecine. La Haye 1729 chez van der Kloot.

Copho minor, Tractatus de arte medendi. Venet. apud Juntas 1581. Op. Mesuae.

Cornare, L., L'Ecole de Salerne. De la Sobrieté, conseils pour vivre longtemps. Trad. nouv. Paris 1861.

Chronik, Aus der, des mönchs von Salerno. Geschichtschr. d. deutsch. Vorzeit. VIII Jahrh. IV Band.

Daremberg, Ch., Histoire de la Medecine. 1865.

—— Notices et extraits des manuscrits medicaux grecs, latins et fançais des principales bibliothèques de l'Europe. 1853.

Dese boec spreekt van medicinen. HS. voorkomende in den bundel 14624—41 der Kon. Bibl. te Brussel (zie verder: van Leersum, De Cyr. v. J. Yperman).

Diaconus, Paulus, (zie: Paulus Diakonus).

Dictionnaire des sciences medicales (zie: Thomas).

Dioscorides, Pedanius Anazarbeus, De materia medica, J. Ruellio interprete. Lugduni subscuto coliensi A° 1546.

Dispensatorium collegii medici Norimbergensis. Norimbergae 1666.

Dodonaeus, Rembertus, Cruydtboeck. Antwerpen, Plantijn 1644.

Dorveaux, P., L'Antidotaire Nicolas. Deux traductions françaises de l'Antidotarium Nicolai. Paris 1896.

—— Le livre des simples medecines. Trad. franç. du Circa instans de Platearius. Paris 1913.

Dragendorff, Georg, Die Heilpflanzen der verschiedenen Völker und Zeiten. 1898.

Encyclopaedia Brittannica 1910—'11.

Faye, A. L., Om den medicinske Skole in Salerno in Middelalderen. Norsk Mag. for. Laeg. Christiania 1892.

Flückiger, F. A., Pharmakognosie des Pflanzenreiches. Berlin 1891.
Fuchsius, L. (zie: Nicolaus Myrepsus).

Gaizo, Modestino del, La scuola medica di Salerno. Studiata nelle storia nelle legende in Atti dell' accademia pontifica XXV. Napoli 1895/96.
Galeni Opera ex nona Juntarum editione. Venetiis 1625.
Geschichtschreiber der deutschen Vorzeit (zie: Paulus Diakonus).
Giacoso, Piero, Magistri Salernituni nondum editi. Catalogo rogionuto della espositione di storia della medicina aperta in Torino nel 1898.

Haeser, H., Ueber die medizinische Lehranstalt zu Salerno und ihre Verhältniss zu den Mönchschulen des Mittelalters. Janus 1851. Bd. I. N. F.
—— Lehrbuch der Geschichte der Medizin und der epidemischen Krankheiten. 3e Bearbeitung. Jena 1875.
—— Salerno. Nord und Süd. Bd. III. 1877.
Handerson, H. E., The School of Salerno. New York 1883.
Henschel, A. Th., Anonymi Salernitani de adventu medici ad aegrotum libellus et commentatio de praxi medica Salernitana. Gratulationsschrift. Breslau 1850.
—— Petrarca's Urteil über die Medicin und die Aerzte seiner Zeit. Janus Bd. I. 1846.
Herbarius. HS. N°. 14624–41 Kon. Bibl. Brussel (vroeger Ms. n° 193 Bibl. Hulthemiana). Lijst van geneeskrachtige planten. (Hier sal men verstaen in desen boec die leringe van dyascorides den wisen meester ende van circuinstanse den wisen meester, welke desen boec gemaect hebben, die geheten es herbarijs).
Heukels, H., Woordenboek der Ned. Volksnamen vad Planten. 1907.
Heyd, Histoire du commerce du Levant au moyen age. 1886.
Hippokrates, Opera omnia quae extant. Graece et Latine. A. Foesio interprete. Genevae 1657.

Kiliaen, C., Etymologicum teutonicae linguae. 1777.

Liersch, Cottbus, Die Schule von Salerno. Leipzig 1902 (opgegeven in Neuburger Mitteilungen zur Geschichte d. Med. deel III).
Linden, Johannes Antonides van der, De scriptis medicis libri duo. Amsterdam 1662.

Maerlant, Jacob van, Naturen Bloeme. Uitgegeven door Dr. E. Verwijs. Groningen 1878.

Mandeville, Jan van. De reis van Jan van Mandeville naar de Middelnederlandsche Handschriften en incunabelen. Vanwege de Maatsch. der Ned. Letterk. te Leiden uitgegeven door Dr. N. A. Cramer). Leiden 1908.

Mazza, A., Urbis Salernitanae historia et antiquitates etc. Napoli 1681, opnieuw gedrukt in Thesauros Antiquitatum et historiarum Italiae edidit Graevius c. praefat. P. Burmanni. Lugd. Bat. 1723, deel IV, cap. 5. Band IX.

Meaux, Ch. et Saint-Marc, L'école de Salerne. Traduction en vers français avec texte latin en regard, précédée d'une introduction par le Dr. Ch. Daremberg. Paris 1861.

Meyer, E. H. F., Geschichte der Botanik. 1854.

Mesuae, Joannis, Opera. Cum Mundini Honesti Manardi et Sylvii observationibus. His accessere Plantarum imagines atque item Joannis Costaei Annotationes. Reliqua vero quae cum Mesue operibus exire solent in aliud volumen coniecimus. Venetiis apud Juntas 1581.

Moreri, Louis, Le grand dictionaire historique etc. 18e edit. rev. corr. et augm. Tom. I—VIII. Amsterdam 1740.

Mothes, O., Die Baukunst des Mittelalters in Italien. Jena 1883.

Neuburger, Max, Geschichte der Medizin. Stuttgart 1906.

Neuburger, M. und J. Pagel, Handbuch der Geschichte der Medizin begründet von Th. Puschmann. Jena 1902.

Nicolaus, Antidotarium. Editio princeps. Venet. Jenson Gallic. 1471.

—— Antidotarium. Venet. apud Juntas 1581. Uitgeg. bij Mesuë's Werken.

—— l'Antidotaire Nicolas. Deux traduct. franç. de l'Antidotarium Nicolai, par P. Dorveaux. Paris 1896.

Nicolaus Myrepsus, Medicamentorum opus a Leonharto Fuchsio medico e Graeco in Latinum conversum. Annotationibus illustratum. Lugduni apud Balthazarem Arnoletum 1550.

Pagel, J., Handbuch der Geschichte der Medizin. Bd. I, 1902.

—— Medizinisch Historische Bibliographie. Bd. I, 1898.

Paulus Aegineta (zie: Berendes).

Paulus Diakonus und die übrigen Geschichtschreiber der Langobarden übersetzt von Dr. Otto Abel. 2e Aufl. bearbeitet von Dr. R. Jacobi, zie: Geschichtschreiber der deutschen Vorzeit. VIII Jahrg. IV Bd. Leipzig 1888.

Peters, H., Aus pharmaceutischer Vorzeit in Wort und Bild. Berlin 1889.

Platearius, Mathaeus, Glossae in Antidotarium Nicolai. Samen met het Antid. uitgegèven bij de werken van J. Mesue jun. Venetiis apud Juntas 1581. [Platearius heet hier Joannis Platearius].

Plinius, Secundus Caius, Historiae Naturalis libri XXXVII. Parisiis 1741.

Pomet, P., Histoire generale des drogues. Paris 1694.
Puccinotti, Storia della medicina. 1855.
Puschmann, Theod., Geschichte des Medicinischen Unterrichts. Leipzig 1889.

Rashdall, H., The Universities of Europe in the Middleages. Oxford 1895.
Renzi, Salvat. de, Collectio Salernitana. Napoli 1852.
—— Storia documentata della scuola medica di Salerno. Napoli 1857.

Schmidt, Ludw., Älteste Geschichte der Longobarden. Dissertatie. Leipzig 1884.
Schultze, Archaeologische Studien überalt christliche Monumente. Wien 1880.
Silvaticus, Matheus, Opus pandectarum medicine impressum Taurini per Anthonium Ranotum civem Taurinensem. A.D. 1526 die XII mensis Septembris.
Sylvius, Zacharias, Schola Salernitana sive de conservanda valetudine praecepta metrica. Roterdami Arnold. Leers. 1657.
Synonima (van Simon Januensis?) achter het Antid. Nic. þij de werken v. J. Mesue afgedrukt. Venetiis 1581.
Sprengel, Kurt, Versuch einer pragmatischen Geschichte der Arzneikunde. Halle 1821.
—— Geschichte der Botanik. Halle 1818.
Steinschneider, M., Donnolo, Pharmakologische Fragmenten aus dem X. Jahrhundert nebst Beiträgen zur Litteratur der Salernitaner etc. Virchow's Archiv. Bd. 38, 39, 40, 42.
—— Constantinus Africanus und seine arab. Quellen. Virchow's Archiv. Bd. 37.
—— Wissenschaft und Charlatanerie unter den Arabern im IX. Jahrh. Virchow's Archiv. Bd. 36.
—— Die Hebräischen Übersetzungen des Mittelalters und die Juden als Dolmetscher. Berlin 1893.
—— Die Hebräischen Handschriften der Kgl. Hof- und Staats-Bibliothek in München. München 1895.
Stoppelaar, J. H. de, Het papier in de Nederlanden gedurende de middeleeuwen. 1866—69.
Strabo, Geographiae libri XVII. Paris 1620?
Sudhoff, Karl, Deutsche medizinische Incunabilen.
—— J. L. Pagel's Einführung in der Geschichte der Medizin in 25 akad. Vorlesungen. 2te Auflage durchgesehen etc. von K. Sudhoff in Leipzig. Berlin 1915.
Summonte, J. A., Historia di Napoli.

Thomas, L., Dictionnaire encyclopédique des sciences medicales. Paris 1824.

Tractatus quid pro quo. Achter het Antid. Nic. bij de werken van J. Mes. uitgegeven. Venetiis 1581.
Tschirch, A., Handbuch der Pharmokognosie. Leipzig 1910.
Tweedy, J., The school of Salerno. In „Lancet" 1889.

Verwijs, E. (zie: Maerlant).
Verwijs, E. en J. Verdam, Middelnederlandsch Woordenboek.

Weinmann, Joh. Wilh., Taalrijk register der Plaat ofte Figuurbeschrijvingen der Bloemdragende Gewassen. nu in het Nederduitsch door een voornaam kender vertaald en opgeheldert door Joh. Burmannus. Med. doct. et botan. prof. Amsterdam 1736. 8 bdn. fol. Hierin een groot aantal bijzonder goede platen.
Wickersheimer, E., Nicolaus Prepositus ein französischer Arzt ums Jahr 1500, in Archiv für die Geschichte der Med. Band V (1911) p. 302.

IJperman, De cyrurgie van Meester Jan, Uitgeg. d. E. C. van Leersum. Leiden 1912.

Ziemssen, Die Salernitanische Schule und die Aerzte des Mittelalters in Archiv für klin. Medizin. Bnd. IX (1871).

AFKORTINGEN.

A. antidotum.

Add. additio, niet tot de Glossae van Platearius behoorende verklaringen na de praeparaten uit L_1.

A. l. v. ad laxandum ventrem.

Antid. antidotarium.

Av. d. w. m. Avicenna die wise meester.

B. St. Blancardi Lexicon medicum.

Chr. d. Hon. Christophorus de Honestis.

D., Diosc. Dioscorides.

D. B. s. v. M. Dese boek spreect van medicinen.

Diacast. Diacastoreum.

D. N. „Doctrina Nicolai in conservando quaedam medicamina et electaria sua atque confectiones, quas in suo antidotario parvo describit", voorkomende in het Compendium aromatorium, sexta particula van Saladinus de Asculo.

Dod. Dodonaeus.

Dv. Uitgave der Fransche teksten door Dorveaux.

F_1. Oudste, meest volledige, Fransche vertaling van het Antidotarium.

F_2. Jongste Fransche vertaling van het Antidotarium.

Gal. Galenus.

Herb. Herbarius, hs. voorkomende in de Bibl. Nat. te Brussel.

Hes. Hesiodus.

Hk. Heukels, Woordenb. d. Nederl. volksnamen van planten.

J. d. S. A. Johannis de S[cto] Amando Expositio super Antidotario Nicolai.

Kil. Kiliaen, Etymologeticon Theutonicae Linguae.

L_1. Editio princepo van het Antidotarium, 1471.

L_2. Latijnsche editie van het Antitodarium, 1581.

L. d. S. M. Livre des simples medecines, uitgegeven door Dorveaux.

LTGl. Platearius' Glossae, uitgeg. tezamen met L_2 achter de werken van Mesue.

M. Sylv. Mathaei Sylvatici Opus pandectarum medicinae.

Mnl. Middelnederlandsch.

MT. Middelnederl. vertaling van het Antidotarium.
N. Bl. Jacob van Maerlant's Naturen Bloeme.
N. M. Latijnsche uitg. van Nicolaus Myrepsus door L. Fuchsius.
N. S. Nicolaus Salernitanus.
Plat. Platearius, die de Glossae schreef bij het Antidotarium.
Plin. Plinius.
P. v. A. Paulos von Aegina, uitgeg. d. I. Berendes.
S. d. A. Saladini de Asculo Compendium aromatorium.
Vd. Mnl. wdb. van Verwijs en Verdam.
W. Whirsungi Medicijnboec, vert. d. C. Battum.
W. B. Weinmann en Burmannus' Taalrijk register der Plaatbeschrijvingen der Bloemdragende gewassen.

OVERZICHT VAN PRAEPARATEN [1],

voorkomende in de voor dit werk gebruikte uitgaven en vertalingen van het Antidotarium Nicolai.

	fol. in M.T.	VOLGNUMMERS BIJ					blz. in deze uitgave.
		M.T.	L_1	L_2	F_1	F_2	
Acharistum	9 r. b.	3	3	3	3	4	8.
Adrianum.	9 r. b.	2	2	2	2	2	6.
Alcancalon (Euangelon) . .	9 v. a.	5	5	5	5	5	12.
Antidotum emagogum . .	10 r. a.	7	7	7	7	7	14.
Antimoron	9 v. b.	6	6	6	6	6	14.
Athanasia.	9 v. a.	4	4	4	4	3	10.
Athanaton	—	—	6	6	6	6	14.
Aurea Alexandrina. . . .	9 r. a.	1	1	1	1	1	4.
Benedicta.	10 r. b.	9	9	9	9	9	18.
Benedicte approuvée . . .		—	—	—	—	10	—
Blanca.	10 r. a.	8	8	8	8	8	18.
Confectio alipte muscate. .	10 r. b.	10	10	10	10	—	20.
Confectio galli muscate . .	—	—	11	11	11	—	23.
Confectio mellis myrtini. .	—	—	32	33	28	—	57.
Confectio nere (vere). . .	10 r. b.	11	12	12	—	—	22.
Dia(a)nisium.	11 r. b.	22	—	—	—	—	34.
Diacalamentum	12 v. a.	38	29	30	26	—	54.
Diacameron	11 r. a.	17	15	15	13	—	30.
Diacapparis	11 r. b.	24	—	—	—	—	36.
Diacastoreum.	12 r. b.	35	25	26	24	—	50.
Diaciminum	11 v. a.	27	24	25	22	—	38.
Diacitoniten	12 v. b.	40	34	36	—	—	56.
Diacodion.	12 v. b.	39	31	32	27	—	54.
Diacostum	12 v. a.	36	26	27	25	—	52.
Diacurcuma	—	—	36	—	—	—	33.
Diadragantum	12 r. b.	34	27	28	23	—	48.
Diadragantum calidum . .	13 r. a.	42	—	—	—	—	58.
Diagalanga	11 r. b.	23	38	—	—	—	34.
Diairis.	12 v. a.	37	28	29	—	—	52.
Diaysopum	11 v. a.	28	37	37	—	—	40.

1) Zie de noot op p. XXII.

	fol. in M.T.	VOLGNUMMERS BIJ					blz. in deze uitgave.
		M.T.	L_1	L_2	F_1	F_2	
Dialacca	11 r. a.	18	35	—	—	—	32.
Dialibanum	12 r. a.	31	21	22	19	—	44.
Diamanna.	—	—	—	39	—	—	37.
Diamargariton	10 v. a.	12	14	14	12	—	24.
Diamastic.	11 r. a.	20	—	—	—	—	34.
Diamoron.	10 v. b.	16	16	16	14	—	30.
Diantos	10 v. a.	13	17	17	15	—	24.
Diapapaver	13 r. a.	41	30	31	—	—	58.
Diapenidion	12 r. a.	33	23	24	21	—	46.
Diaprassium	11 v. b.	30	20	20	18	—	42.
Diaprunis.	10 v. b.	15	19	19	17	—	26.
Diarebarbarum	11 r. a.	19	—	—	—	—	32.
Diarodon abbatis	12 r. a.	32	22	23	20	—	46.
Diasatirion, Diasaturicen. .	10 v. a.	14	18	18	16	—	26.
Diasen(i)e.	11 v. b.	29	33	34	29	—	40.
Diasene alia	—	—	—	35	—	—	43.
Diatrion pipereon	11 v. a.	25	—	38	—	—	36.
Diatrion pipereon minus. .	11 v. a.	26	—	—	—	—	38.
Diazinziberos.	11 r. b.	21	—	21	—	—	34.
Dya- (zie: Dia-)							
Electuarium a restorement de humidité	—	—	—	—	34	—	—
Elect. catholicum	13 r. a.	43	13	13	—	—	60.
Elect. cillicicum	13 r. b.	46	45	46	—	—	64.
Elect. de succo rosarum. .	13 r. b.	45	42	43	33	—	60.
Elect. ducis	13 r. b.	47	40	41	31	—	64.
Elect. dulce	13 r. a.	44	—	—	—	—	60.
Elect. frigidum sec. Cophonem	—	—	43	44	—	—	63.
Elect. laetificans	—	—	—	47	—	—	75.
Elect. laetitiae Gal. . . .	—	—	—	48	—	—	75.
Elect. Pluris arcoticon . .	13 v. a.	48	41	42	32	—	66.
Elect. psilliticum	13 r. b.	46	45	46	—	—	64.
Emplastrum aplincon (apostolicum)	13 v. b.	50	44	45	35	—	70.
Empl. ceroneum	14 r. a.	51	46	49	36	—	74.
Empl. diaquilon	14 r. b.	53	—	—	—	—	78.
Empl. oxicroceum	14 r. b.	52	47	50	37	—	76.
Esdra	13 v. a.	49	39	40	30	—	68.
Euangelon (zie: Alcancalon).							
Filantropos	14 v. a.	54	48	51	—	—	78.
Filonium maius.	14 v. a.	55	49	52	38	—	80.
Gallia muscata	—	—	11	11	11	—	23.

	fol. in M.T.	VOLGNUMMERS BIJ					blz. in deze uitgave.
		M.T.	L_1	L_2	F_1	F_2	
Gariofilatis	14 v. a.	56	50	53	39	—	80.
Ydrocopion olympiacum . .	14 v. b.	58	52	55	—	—	84.
Yera fortissima Galeni . .	—	—	146	149	—	—	189.
Yera logodion	21 r. a.	129	141	144	90	—	182.
Yera pigra abbatis. . . .	21 r. b.	132	145	148	—	—	186.
Yera pigra Constantini . .	21 r. b.	131	144	147	—	—	186.
Yera pigra Galyeni . . .	21 r. a.	128	143	146	92	—	182.
Yera Rufini	21 r. a.	130	142	145	91	—	184.
Ygia greca	14 v. b.	57	51	54	40	—	82.
Justinum	14 v. b.	59	53	56	41	—	84.
Katarticum imperiale . . .	15 r. a.	60	54	57	42	—	86.
Litontripon	15 r. a.	61	55	58	43	—	86.
Mel myrtinum	—	—	32	33	28	—	57.
Mel rosaceum	15 v. a.	65	59	62	45	—	94.
Mel violatum	15 v. a.	66	60	63	46	—	94.
Metridatum . , ...	15 r. a.	62	56	59	44	—	88.
Micleta.	15 r. b.	64	58	61	—	—	92.
Musa enea	15 r. b.	63	57	60	—	—	92.
Nefrocatarticum.	15 v. a.	67	61	64	—	—	94.
Oleum camomellimum . .	—	—	67	70	—	—	107.
Oleum frigidissimum . . .	16 r. a.	74	68	71	—	—	108.
Oleum mandragoratum . .	—	—	66	69	51	—	105.
Oleum myrtinum	—	—	65	68	49	—	105.
Oleum rosatum	16 r. a.	72	62	65	47	—	105.
Oleum sambucinum . . .	—	—	63	66	50	—	104.
Oleum violaceum	16 r. a.	73	64	67	48	—	104.
Opilectuarium	15 v. b.	68	—	—	—	—	96.
Opopira magna	15 v. b.	69	69	72	52	—	98.
Oxy.	—	—	70	73	—	—	101.
Oximel.	16 r. a.	71	72	75	54	—	102.
Oxizacara	16 r. a.	70	71	74	53	—	102.
Panchristum antidotum . .	16 v. a.	77	75	78	—	—	112.
Paulinum antidotum . . .	16 r. b.	76	74	77	55	—	110.
Pigra Galeni.	—	—	76	79	56	—	115.
Pilule ante cibum	17 r. b.	87	86	89	—	—	124.
Pilule arabice	—	—	87	90	—	—	125.
Pilule artetice	—	—	81	84	—	—	121.
Pilule auree	16 v. b.	81	79	82	59	—	118.
Pilule cinoglosse	—	—	85	88	—	—	123.
Pilule cotie	—	—	89	92	—	—	125.
Pilule de aloë et mastiche .	16 v. b.	79	—	93	—	—	117.
Pilule de elacterio. . . .	—	—	88	91	—	—	125.
Pilule de fumo terre . . .	—	—	91	—	—	—	127.

	fol. in M.T.	VOLGNUMMERS BIJ					blz. in deze uitgave.
		M.T.	L_1	L_2	F_1	F_2	
Pilule de quinque generibus mirabolanorum	17 r. a.	84	84	87	—	—	121.
Pilule diacastoree	17 r. a.	82	80	83	60	—	118.
Pilule eptomere (optomere)	17 r. a.	83	82	85	—	—	120.
Pilule fetide	—	—	90	—	—	—	127.
Pilule probate c. fluxum ventris	17 r. a.	85	83	86	61	—	123.
Pilule regis	17 r. b.	86	—	—	—	—	122.
Pilule sine quibus esse nolo.	16 v. b.	80	78	81	58	—	116.
Pilule stipticie	17 r. a.	85	83	86	61	—	122.
Potio muscata maior	16 v. b.	78	77	80	57	—	114.
Potio sancti Pauli	16 r. b.	75	73	76	—	—	108.
Quadrimeron	17 r. b.	88	92	94	62	—	126.
Requies	17 v. a.	92	95	97	—	—	130.
Rodosacara	17 v. a.	93	96	98	64	—	130.
Rosata magna	17 r. b.	90	—	—	—	—	128.
Rosata novella	17 r. b.	89	93	95	63	—	126.
Rubea trociscata	17 v. a.	91	94	96	—	—	128.
Sal sacerdotale	17 v. b.	95	101	103	—	—	132.
Syroop iegen alle manieren van menisoene	18 r. b.	104	107	109	—	—	140.
Syroop iegen apostemen.	18 r. b.	103	105	107	—	—	138.
Syroop rosaet	18 r. b.	100	102	104	68	—	138.
Syroop vyolaet	18 r. b.	101	103	105	69	—	138.
Syrupus acetosus.	—	—	—	—	71	—	—
Syrupus c. acutas passiones.	—	—	106	108	—	—	141.
Syrupus c. omnem fluxum ventris	18 r. b.	104	107	109	—	—	141.
Syrupus c. pleuresim	18 r. b.	103	105	107	—	—	139.
Syrupus de fumo terre	18 v. a.	105	—	—	—	—	142.
Syrupus de papavere	—	—	108	110	—	—	143.
Syrupus diureticus	—	—	110	112	—	—	145.
Syrupus nenufarinus	18 r. b.	102	104	106	—	—	138.
Syrupus rosaceus	18 r. b.	100	102	104	68	—	139.
Syrupus violatus	18 r. b.	101	103	105	69	—	139.
Sotira magna.	17 v. b.	96	98	100	—	—	132.
Spongia somnifera	—	—	109	111	—	—	143.
Stephania	18 r. a.	99	—	—	—	—	136.
Stomaticum calidum	18 r. a.	98	100	102	67	—	136.
Stomaticum frigidum	18 r. a.	97	99	101	66	—	134.
Suker vyolaet	17 v. b.	94	97	99	65	—	133.
Theodoriton anacardinum	19 r. b.	112	118	120	75	—	154.
Theodoriton yperiston	19 r. b.	111	117	119	74	—	154.

	fol. in M.T.	VOLGNUMMERS BIJ					blz. in deze uitgave.
		M.T.	L_1	L_2	F_1	F_2	
Theriaca diatessaron . . .	18 v. b.	107	112	114	—	—	146.
Theriaca magna.	18 v. a.	106	111	113	—	—	144.
Triasandali	19 r. a.	110	116	118	73	—	152.
Trifera magna	19 r. a.	109	114	116	—	—	150.
Trifera saracenica	18 v. b.	108	113	115	72	—	148.
Trionfilon.	—	—	115	117	—	—	153.
Trocisci croci magnetis . .	—	—	122	124	—	—	159.
Trocisci de aniso	—	—	125	127	—	—	161.
Trocisci de tyrio	19 v. a.	117	126	128	—	—	160.
Trocisci diacoralli	—	—	124	126	—	—	161.
Trocisci diani	19 v. a.	114	120	122	77	—	158.
Trocisci diarodon	19 v. a.	113	119	121	76	—	156.
Trocisci ydioĉri.	19 v. a.	115	121	123	78	—	158.
Trocisci squillitici	19 v. a.	116	123	125	—	—	158.
Unguentum ad splenem . .	—	—	138	141	—	—	179.
Unguentum agrippa . . .	20 r. b.	121	132	134	82	—	168.
Unguentum album	21 r. b.	127	135	138	87	—	180.
Unguentum aragon. . . .	20 v. a.	123	131	133	84	—	174.
Unguentum aureum . . .	—	—	—	137	89	—	167.
Unguentum citrinum . . .	19 v. b.	119	134	136	80	—	164.
Unguentum c. serpiginem .	—	—	140	143	88	—	183.
Unguentum dialtea. . . .	20 v. a.	124	133	135	85	—	176.
Unguentum fuscum. . . .	20 v. b.	126	136	139	86	—	180.
Unguentum laxativum. . .	20 v. b.	125	139	142	—	—	178.
Unguentum marciaton. . .	20 r. b.	122	130	132	83	—	170.
Unguentum populeon . . .	20 r. a.	120	137	140	81	—	168.
Vomitus Nicholay	19 v. b.	118	127	129	79	—	160.
Vomitus patriarchae . . .	—	—	128	130	—	—	163.
Vomitus ad tertianarios . .	—	—	129	131	—	—	163.
Zingiber conditum	21 r. b.	133	147	150	93	—	188.
Zucharum violatum . . .	17 v. b.	94	97	99	65	—	133.

Dese boec heet nicholaus. *ende* ooc so heeft hi enen andren name alse antitodarius. In den welken sijn geordineert vele manieren van *con*fexien welc *con*fexie te v*er*stane es v*er*gaderinge van vele simpelre medicinen *ende* substancien. Want .I. dinc dat heet es in den .2. *grae*t *ende* men dat geeft iegen ziecheit so en w*erket* n*iet* vord*er* dan sine c*r*acht in die ziecheit. En*de* wilt ment heet*ere* hebben. so moet m*er* .I. heet*er* toedoen *ende* desgelike van den drogen vanden couden *ende* vanden v*er*scen. En*de* om dat men vele dinge temp*re*n mach. dat heete m*et*ten couden en*de* d*r*oge m*et*ten v*er*scen. da*er*omme heeft men se ge*con*sidereert [1]) te hope. En*de* oec dat .I. medicine mogend*er* es tew*er*kene an ene stede van den lichame dan ene and*er*e medicine also ons orconden die doctoors. Welke *con*fexien van desen boeke sijn geordineert om te houdene den mensce in gesontheiden. en*de* te wachtene van ziecheiden. *ende* den zieken te gansene. en*de* nat*ur*e te bringene in goeden state. Welke *con*fexien van desen boeke die hebben menig*er*ande namen gemeinlike. ¶ Sulke heeten latuariën. sulke heeten opiaten. sulke pillen. sulc cyropen. sulc trocisken. sulc zalven. sulc plaest*re*n *ende* sulke olyen. De welke van desen namen vorseit elc heeft sinen *pro*per name da*er*bi dat mense kent en*de* eijscen mach. *ende* jegen wat saken dat mense geven sal *ende* geordineert sijn te w*er*kenen. En*de* men sal elk*er*lijc sinen name besc*ri*ven altem*et* dat hare steden vallen in desen boeke.

1) l. geconficieert.

INCIPIT ANTIDOTARIUM NICOLAI.

EGO Nicolaus [1]) rogatus a quibusdam in practica medicine studere volentibus: ut eos recto ordine modum conficiendi dispensandique docerem: et certam eis traderem doctrinam: in qua de singulis usualium medicinarum: unam tantum vel duas aut plures libras conficere scirent: et quantum de unoquoque genere gummarum herbarum seminum et specierum inter omnes medicinas subscriptas acciperent: eis [2]) inscriptis redigerem: necnon quibus egritudinibus proprie ipse medicine probate fuerint. Illorum tandem precibus adductus: talem eis tradidi doctrinam. Et primo de speciebus. Tria igitur requiruntur in ipsa dispensatione. Primum ut omnia equaliter ponderentur tam in speciebus quam in gummis et herbis secundum proprium pondus uniuscuiusque. Secundo ut non sint nimia vetustate consumpta. Tertium ut radices: herbe: et semina congruis temporibus sint collecta. et in congruis locis reposita. ita ut a fumo precipue et a nimia humectatione et humido loco corrumpi non possint. In conficiendo autem tria considerantur similiter mellis puritas et omne [3]) quod sufficiat. et equalis pulveris cribellatio. et syrupi ad aque consumptionem fiat decoctio. In puritate mellis duo actenduntur .i. ne sit (fol. 1 v.) aquosum aut [4]) nimis coctum. sed quod sufficit: nihil aliud est dicere nisi ut specierum pulverem colligere tantum valeat et conservare. Tribus namque de causis ponitur mel in medicinis. Prima namque [5]) ad conservandum est nam pre ceteris liquoribus mel conservativum est [5]). Secunda quia mundificativum est valde. Tertia quia sua dulcedine specierum amaritudinem temperat. Pulveris autem cribellatio duobus modis debet fieri. nam in electuariis subtilissime debet cribellari: in aliis vero medicinis grossior [6]) debet esse: et maxime in laxativis. predicte vero doctrine magna

fol. 1 r. — fol. 1 v.

---

1) Zie over de inleiding in het stukje Nic. en zijn antid. — 2) in L_2 volgt nog scilicet. — 3) ontbreekt in L_2. — 4) L_2: secundum ut non sit. — 5) ontbreekt in L_2. — 6) L_2: crassior.

1. Aurea alexandrina hebben die fisisine vonden *properleke* iegen alle deeren van den hoefde dat van couden comt. Ende meest iegen die pine van den reume die uten hoefde valt ten ogen *ende* oren. *ende* ten tantvleesche nedervalt. Ende iegen alle pine van den lichame dat van couden comt. Dat .8.ste deel vander *con*fexiën es .52.ʒ. ¶ Neemt asari. carpobalsamum. dats vrucht vander balsemen. beilde elcs .2.ʒ. ende .S. nagle opii. mirre. cyperi elcs .2.ʒ. balsami.
fol. 9 r. b. dats verscheit (f. 9 r. b.) vander balsemen ja waer so gijt vint. folie. zedewale. gingebere. costum. corael. cassia lignea. cicelei. dats sermonteine wer so ment vint. synapi dats senepsaet wer so ment vint. bevenelle. anijs. dille. elx .1.ʒ. ligni aloës. reberbe. bevercul. spijcnardi. calamenti es ene gomme wer so ment vint. oppopanac. anacardi. mastijc. levende sulfer. pyonie. yringiro [1]). thuri [2]) gladie. dats achori wer ment vint. polioen. die ronde aristologie. gentiane. goud.: zelverscume. *per*len. blance. bisancie. dbeen vander *her*ten vanden hert elx .1.ʒ. limature of ferringo dats datmen vijlt van ysere werso ment vint. elleborus calami aromatici dats riet wer ment vint. armoniac. *per*trec elx .1.ʒ.

1) l. yringi. ro(sarum). — 2) l. thimi.

et multiformis consistit utilitas[1]). Nam cum aliqua indigeremus fol. 1. v. medicina eam aut totam aut partem oportet facere: aut certe ab alia persona carissimam[2]): aut forte corruptam emere cogeremur: aut eam facere totam aut omnino inutilem. aut certe esset impossibile. necessario autem carere ea: aut[3]) aliquod istorum inconvenientium nos oporteret incurrere. Sed huius[4]) scientia non solum hec vitabuntur incommoda: verum etiam multa inveniuntur commoda[5]). Hac namque doctrina bona fiet medicina. et demum perfecte operabitur corpori abhibita: necnon levior erit expensa. Scire autem quantum de unoquoque genere gummarum et herbarum seminum et specierum inter omnes accipiant medicinas non est inutile. per hoc enim facilis et certa erit notitia emptionis: leve precium et moderata dispensatio.

Aurea quando datur caput a langore levatur[14]). fol. 1. v.

1. AUrea alexandrina[6]) dicta est ab auro. alexandrina (f. 2 r.) fol. 2 r.
ab Alexandro peritissimo philosopho[7]) inventa est. proprie valet[8]) ad omne capitis vitium ex frigidate maxime: et[9]) ad omnem reumaticam passionem que a capite ad oculos et aures et gingivas descendit: et ad gravedinem omnium membrorum que fit de eodem humore.[8]) datur eunti dormitum cum vino calido[10]) .xviii. pars confecta est .℔.ii.[9]) Recipe asari carpobalsami iusquiami ān .ʒ.ii. et .S.[11])[8]) gariofilorum opii mirre ciperi ān .ʒ.ij. balsami cinamomi folii zedoare[9]) zinziberis costi coralli casie lignee euforbii dragaganti turis meu[12]) storacis calamite saliunce[13]) cardamomi[14]) siselei[12]) napei[12]) saxifragie[15]) aneti anisi ān .ʒ.i. ligni aloes reubarbari[16]) alipte castorei spice galange opoponacis[17]) anacardi masticis sulfuris vivi[13]) pionie

1) Deze zin ontbreekt in F_2. — 2) L_2: carissima. — 3) ontbreekt in L_2 (drukfout?). — 4) hierna ontbreekt: operis, wat in L_2 wel staat. — 5) in L_2 volgt nog: consequenter. — 6) NM: Aurea Alexandri; in L_2 begint dit recept bij Aurea quando datur. tot ℞ veel uitgebreider in F_2. — 7) ontbreekt: a quo. — 8) tot 9) ontbreekt in F_1. — 9) zie 9). — 10) in F_2 is deze voorrede uitgebreider, waarbij de schrijver zich blijkbaar van de Lt. Gl. bediend heeft. — 11) F_1 alleen .ʒ.ii.; — 12) ontbreekt in F_1. — 13) ontbreekt in F_1 en F_2. — 14) ontbreekt in F_1 en NM. — 15) in F_2 volgt eerst sinapis. — 16) NM reupontici. in F_2 volgt na reu barb. reupont. — 17) F_2 opobalsami.

ende .2. *gra*ne*n*. zee*m* dats genouch si. Ende men saelt geve*n* i*n* die *gro*te va*n* .1. haselnot m*et* wine alse men slapen gaet.

2. hoeftswere Adrianum es goet iege*n* alle deere*n* van de*n* hoefde dat va*n* coude*n* co*m*t *ende* iege*n* sw*er*heit va*n* de*n* oge*n*. *ende* iegen oude*n* hoeftsw*er*e .10.ste deel vande*r* *con*fexie*n* es .5.℞. ¶ Nemt opii tebaici .3.ʒ. cassia lignee. beide [1]) elcs .3.ʒ. ende .S.℈. euforbiu*m* . leucopi*per*is elcs .2.ʒ. *ende* .6. coorne *ende* .S. sicelei. apiesaet elcs. .1.ʒ. *ende* .S.℈. *ende* .2. coorne. folie. me*n*te diei*n* evene*n* wast draga*n*ti elx .1.ʒ. riet. oppobalsami. storax. gingeb*er*e. silobalsami. saet van macedoniën elx .2.ʒ. ende .5. corne min [2]) maratri. dats venkelsaet. cynamomi. spice. celtice. costu*m*. re*n*pontice [3]). piret*ri*. acori. dauci. cretici. dats past*er*nake: elcs .1.S.ʒ. en*de* .6. corne bev*er*cul. serapini. mirre. sop van rose*n*. cardamomu*m* dat sijn wat*er*kerssen so w*er*me*n*t vint. rute. amomisse [3]). agrest*us*. ameos elcs .1.℈. en*de* .4. corne. zee*m* dats genouch si. En*de* me*n* saelt geve*n* m*et* w*er*me*n* wine da*er* salie i*n* gesode*n* es alse me*n* slape*n* gaet also quarteine *gro*et alse .1. haselnot. En*de* me*n* saelt oec geve*n* iege*n* .4.de*n* dach corts vore de*n* acces m*et* wine da*er* i*n* gesode*n* es pigami. steen ¶ En*de* me*n* saelt oec geve*n* die de*n* stee*n* hebben m*et* wine da*er* graveel i*n* gesode*n* es gremil. En*de* iege*n* *gra*veele sal me*n*t oec geve*n*.

1) l. beilde. — 2) l. minus. — 3) l. re*u*p. — 4) in plaats van „rute. amomisse. agrestus" l.: amomi se(minis) rute agreste.

yringi [1]) rose thimi acori [2]) pulegii aristologie longe gentiane corti- fol. 2 r.
cis mandragore camedreos fu [2]) baccarum lauri amei dauci [3]) macro piperis leucopiperis xilobalsami karvi amomi petrosellini [2]) seminis [2]) levistici [2]) rute seminis sinoni [2]) ān̄. .ʒ.i. et .S. [4]) auri purificati [5]) argenti meri albarum [6]) margaritarum blacte bizantie ossis de corde cervi ān̄ .℈.i. et grana .xiiii. [7]) eboris limature calami aromatici piretri ān̄. grana .viiii. [8]) mellis quod sufficit. detur in modum avellane [9]) [10]) febricitantibus cum acqua calida: non febricitantibus [11]) cum vino calido [12].

Curat quartanam si sumitur hoc adrianum [13]). fol. 2 r.

2. ADrianum [14]) dictum est quod ab Adriano imperatore romanorum compositum fuit. valet proprie ad omne vitium [15]) capitis ex frigiditate et ad gravedinem [15]) oculorum et obscuritatem [16]) contra emigraneam: datur cum vino calido: ubi cocta sit (fol. 2 v.) salvia in sero in fol. 2 v.
modum avellane: detur etiam quartanariis cum decoctione gentiane vel pigami [17]) ante horam accessionis. datur etiam accipitri [18]) lapidem habenti. Sed si homini habenti lapidem detur cum vino in quo cocta sit saxifragia vel milium solis. decima pars confecta est libr. i. Recipe opii tebaici .ʒ.iii. casie lignee iusquiami amborum [19]) ān̄ .ʒ.ii. et grana .vi. et tertiam partem unius grani [20]). siseleos [21]) [22]) seminis apii ān̄ .ʒ.i. et .℈.S. et grana .ii. [23]) folii ori-

---

1) Bij NM volgt nu eerst: carnis palmular. hermodact. alb. et rub. — 2) ontbreekt in F_1. — 3) ontbreekt bij NM. — 4) L_2, F_1 en NM ʒ.S. — 5) in F_1 en F_2 volgen nu: Petrosellini, levistici, meu. — 6) F_1 en F_2 ambarum. — 7) L_2, F_1, NM alleen gr. xiiii. F_2: ān̄. partes .ii. et .℈.i. et g. xiiii. Bij NM volgen nu eerst: lapid. saphiri, smaragdi, raspidis ān̄. .ʒ.i. Nucis avellanae .ʒ.ii. — 8) F_1 .ix. ou .viii.. NM gr. xxix. — 9) van hier af ontbreekt alles bij NM. — 10) tot 11) niet in F_1. — 11) zie 10). — 12) F_1 en F_2 hebben nog: en allant dormir. — 13) deze woorden alleen in L_1. — 14) F_2 èn NM: Antidotum adrianum. tot ℞ bij NM uitgebreider. — 15) F_1 dolor. — 16) tot ℞ ontbreekt in F_1. in de plaats daarvan leest men er: Il n'est ore mie confeit (het wordt tegenwoordig niet meer gemaakt) mais en sun leu (son lieu) est mise Aur. Alex.; tot ℞ ook niet in F_2. Zie 19) pag. 9. — 17) L_2 origani. — 18) F_2: Elle soit donnée et prinze à cellui qui a la pierre. Men heeft hier met eene corrupte plaats te doen. In de Lt. Gl. wordt nergens van een accipter gesproken. — 19) Hierna ontbreekt in L_1: ān̄ .ʒ.ii. et .℈.ii. et .S. (F_1 alleen .ʒ.ii.; F_2 alleen: .ʒ.ii. et .℈.ii.) euforbii, leucopiperis. Dit vindt men wel in L_2, F_1, F_2 en NM. — 20) et tert. part. unius gr. ontbreekt in F_1. — 21) hierna volgt in F_1: .ʒ.v. — 22) van hier tot 23) ontbreekt in F_1. — 23) zie 22).

3. fol. 9 v. a. borst higen artetike fleume hoesten

Acharistum. es goet iegen gebrec. *ende* iegen alle swerheit vander borst dat (fol. 9 v. a.) van couden comt. *ende* meest iegen higen *ende* iegen artetike. *ende* iegen hoeste *ende* iegen fleumen dic vloyen enten monde op comen .6.ste deel es .1.℔. ¶ Nemt apisaet. costi. opii. indi [1]) galbanum. ysope. lijnsaet. tamarindi. elx .1.ʒ. spice. corael. soffraen. silobalsami. cassia fistula. riet. renpontici [2]) mirre. storax calamita. *ende* storax liquida. dat sijn beide gommen. calamiten [3]). oppopanac. bedelli. armoniac. olibani. cicidon. celtice es .1. maniere van soute. averone. acori. asari. roris. siriaci. danni akon [4]), dat es olye van bayen. piretri. armoniac. anijs. sillii. dauci. swert olijcruut *ende* wit. lovesche. melanopiperis. elx .1.ʒ. ende .1.S. zeem dats gnouch si. ¶ Ende men salt geven savonts met witten wine warm.

---

1) staat er te veel; in MT staat tamarindi wat hetzelfde is als foenicon indi van den latijnschen text. — 2) l. reupontici. — 3) herhaling van (storax) calamita. — 4) l. danni alkon.

gani draganti ān .ʒ.i. opobalsami petroselini [1]) macis [2]) storacis calami [3]) zinziberis xilobalsami ciperi [4]) carpobalsami [5]) ān .ʒ.i. musci [6]) grana .vi. [7]) seminis maratri [8]) calami aromatici ān .϶.ii. et grana .ii. [23]) cinamomi spice [10]) croci costi reupontici [4]) piretri acori dauci cretici anisi ān .ʒ.S. et grana .vi. castorei .ʒ.i. et .S. [12]) serapini [7]) mirre rose cardamomi amomi rute [13]) agrestis [13]) seminis ameos ān .϶.i. [14]) grana .iiii. casie fistule .϶.i. [15]) [16]) Alii addunt lilifagi. .ʒ.ii. [17]) [18]) mellis quod sufficit [19]). fol. 2 v.

Catarrum frigidum mire solvit hoc acharistum [20]). fol. 2 v.

3. ACHaristum [4]) sine numere interpretatur. et proprie [7]) datur contra catarrum et contra omne vitium pectoris ex frigiditate. [4]) maxime asmaticis [7]) arteticis tussientibus. [4]) confert fluxum patientibus. flegmaticum per os datum in sero cum vino albo calido [21]) .vi. pars est .libr.i. [7]). Recipe costi galbani opii [22]) fenicon [11]) indi [11]) ysopi seminis lini [9]) ān .ʒ.i. spice croci [24]) coralli xilobalsami casiefistule. [25]) xilocassie calami aromatici reupontici mirre storacis [24]) calamite [24]) opoponacis bdellii armoniaci [26]) olibani [27]) cicidon celtice [28]) abrotani acori [29]) asari [27]) blacte [30]) roris siriaci [31]) squille [32]) dampnidon piretri [27]) amomi [33]) anisi (fol. 3. r.) psillii ozimi [34]) dauci levistici maratri miconis [24]) melanopiperis macropiperis leucopiperis floris [35]) siriaci [35]) fol. 3 r.

---

1) ontbreekt bij NM. — 2) ontbreekt in F_1, F_2 en NM. — 3) l. calamite. — 4) van hier tot 7) ontbreekt in F_1. — 5) in L_2, F_2 en NM volgt nog macedonici, waarna F_2 nog macis heeft en NM sinonis. — 6) L_2 minus. ook NM en F_2 hebben: minus .gr.vi. — 7) zie 4). — 8) in L_2, F_2 en NM volgt nu: .϶.ii. et .gr.viii. (F_2 .gr.ix.). in F_1 volgen nu: piretri, acori. — 9) Sommige texten hebben: semen lini. (se. lini) leest men in „Additio" behoorende bij Acharistum (fol. 164*d* E*b*), gewoonlijk echter vindt men selini. — 10) ontbreekt in L_2. — 11) ontbreekt in F_1. — 12) L_2, F_2 en NM: .ʒ.S. — 13) ontbreekt in F_2. — 14) F_1: .ʒ.i. — 15) hierop volgt bij NM nog: Salviae .ʒ.ii. — 16) tot 18) ontbleekt bij NM. — 17) L_2, F_1 en F_2: .ʒ.i. — 18) zie 16). — 19) in F_1 en F_2volgen nog eenige regels, welker inhoud ongeveer overeenkomt met 't geen in men in L_1 vóór „Recipe" vindt. — 20) deze woorden alleen in L_1. — 21) F_2 voegt nog toe: et à ceulx qui ont fièvre avec yaue (eaux) chaude; van „per os datum" af vindt men in F_2 aan het einde van het recept geplaatst. — 22) NM apii. — 23) F_1 : ʒ.ii. — 24) ontbreekt in F_1. — 25) in F_1 volgt eerst nog: ache (apii). — 26) F_2 amomi. — 27) ontbreekt bij NM. — 28) ontbreekt in F_1.; L_2: spicae celticae. — 29) tot 31) ontbreekt in F_1. — 30) L_2. F_2: Brathyos. ontbreekt bij NM. — 31) zie 29). — 32) F_1: squille marin. — 33) NM cinamomi. — 34) F_1: vesce (orobi). — 35) ontbreekt in F_1 en NM.

4. menstruu*m* bloet **A**thanasia es *pro*perlike goet iege*n* die vloet va*n* bloede va*n* de*n* wive*n* dat me*n* heet me*n*strua. h*et* es oec goet die bloedende sijn bove*n* of benede*n* ¶ Me*n* saelt geve*n* m*et* rege*n*wat*er*e da*er* wegebrede i*n* gesode*n* es. Me*n* sal oec tsop vand*er* wegebrede*n* doe*n* op .I. mar*ber*steen *ende* wrive*n* tsop m*et* lapis ematices. dats .I. stee*n*. En*de* me*n* sal wriven so lange tsop dat bloet root w*er*t. da*n* salme*n*t geve*n* m*ett*er medicine*n* gete*mper*t. Dits oec goet iege*n* dbloede*n* vande*n* nese *ende* doet stre*m*men ¶ Ne*m*t caneele. cassia fistula: elx .3.3. en*de* .8. corne. soffrae*n*. squina*n*ti dats planecruut so w*er* me*n*t vint. storax calamite. valeriane. beilde. veronicis [1]). anijs. apie. elcs. ond*er* .S.3. ende .3. g*ra*nen spice. folie. bev*er*cul. mirre. ematices. wit corael. drak*en*bloet. comij*n*. coste. bolu*m* arme*n*icu*m*. cinfitilemas [2]). o*per*me*n*t [3]). asari. acori. ma*n*dragore. polyoe*n*. bacce lauri lencopiperis [4]). persijn va*n* macedonië*n* elx .I.S.3. zee*m* dats gnouch si ⸗ Me*n* saels geve*n* .3,3. m*et*te*n* vorseide*n* sope op de*n* me*n*isoen stee*n* gewreve*n* ¶ En*de* hets goet iege*n* .3. ma*n*iere*n* va*n* menisoene alse lyenteria. ende dissenteria. ende dyaria; me*n*isoe*n*.

1) l. vetonice. zie woordenlijst. — 2) l. simfiiti. lenias. — 3) staat er te veel (lenias .i. auripigmentum Lt. Gl. 178, H). — 4) l. leucopiperis.

ān̄ .℈.ii. [1]) elempnii .℈.i. et .S. [2]) ellebori nigri zinziberis ān̄ .℈.i. [3]) fol. 3 r.
mel quod sufficit [4]).

Dissintiendos subvenit athanasie [5]).

4. ATHanasia [6]) .i. immortalis proprie valet ad fluxum sanguinis mulieris. datur cum succo plantaginis: [7]) qui succus debet prius duci super lapidem molarem cum lapide emathitide tamdiu donec in sanguineum colorem vertatur: et cum tali succo distemperata medicina detur. et eadem bombice intincta et sepius in vulva missa sanguinem constringit. hoc quidem facit emothoicis cum tali ordine distemperata. [8]) et naribus actracta fluxum sanguinis narium sistit. Sexta pars confecta est libra .i. [9]). Recipe cinamomi casie [10]) ān̄ .ʒ.iii. et grana .vi. [11]) croci orientalis [12]) squinanti storacis calidi [13]) fu sileris [14]) iusquiami apii dauci anisi [15]) opii ān̄ .ʒ.i. et .S. et grana .iii. [16]) spice folii [17]) castorei [18]) mirre lapidis emathitis sanguinis draconis coralli rubei mumie [22]) costi boli simphiti [22]) lempnias [19]) asari acori corticis mandragore pulegii [20]) baccarum [21]) lauri meu [22]) macropiperis leucopiperis petroselini ān̄ .ʒ.i. [23]) mellis quod sufficiat. dosis eius est .ʒ.iii. [24]) cum succo plantaginis propinata lientericis discintericis et ad diariam valet [25]). fol. 3 r.

---

1) F_1: .ʒ.ii. Vóór elempnii staat in F_1 nog: ros marin. — 2) F_1: .ʒ.i. et .S. — 3) F_1: .ʒ.i. — 4) in L_2 volgt nog: sumatur c. vino cal. in sero. — 5) deze woorden alleen in L_1. — 6) tot ℞ zeer verkort bij NM. — 7) tot 9) ontbreekt in F_1. — 8) F_2 heeft hierna eerst: elle assouaige merveilleusement le flux de ventre. — 9) zie 7). — 10) L_2, F_1, F_2 en NM hebben cas. fist. — 11) L_2 en F_2: .ʒ.iii. et .gr.viii.; F_1: .ʒ.iii.; NM: .ʒ.iii. et .gr.vii.. — 12) ontbreekt in L_2, F_1, F_2 en NM. — 13) l. calamite. — 14) in F_1 volgt nu: vetoine, in F_2: be- tonice, karabe. — 15) in L_2 volgr nu eerst: Charabe. — 16) F_1 alleen: .ʒ.i. et .S. — 17) F_1 fuille (feuilles) de girofle. zie folium in de woordenlijst. — 18) ontbreekt bij NM. — 19) F_1 auripiment; NM helenii. — 20) L_2, F_1, F_2 en NM: polii, wat wel juister zal zijn dan pulegium; ook in MT staat polyoen, wat steeds als vertaling dient van polium. — 21) NM folior. — 22) ontbreekt in F_1. — 23) L_2, F_1, F_2 en NM: .ʒ.S. Bij NM volgen nog verscheidene simplicia. — 24) van hier af niets meer in F_1. — 25) zie 24).

rede 5. Alcancalon suldi geve*n* iege*n* febre acuta. dats .1. ee*n*-
per*lijc corts m*et* cyrope vyolaet. *ende* doet*er* toe
tertiane warm borne. Me*n* saelt oec geve*n* iege*n* ter*tiane m*et*
.2. of m*et* .3.Ə. goed*er* rebarbe*n*. of m*et* wat*er*e getem-
fol. 9 v. b. per*t lau. so eist goet (fol. 9 v. b.) iege*n* oge*n* die ver-
rede hit sijn va*n* de*n* dome van colere*n*. of va*n* ee*n*per*liken cortsse die
geelsucht van hitte*n* comt. *ende* iege*n* die geelsucht suldijt geve*n* m*et* sope
vand*er* scariolen of m*et* venkelsope gesode*n* m*et* polipodiu*m*. .8.ste
deel es .2.ꝉꝉ. ¶ Ne*m*t mirabolani citrini. kebuli *ende* elcs .8.ʒ.
ende .8. *gr*ane*n*. mastic. .2.ʒ. *ende* .1.S.Ə. tamari*n*di .3.ℨ. berberis.
rebarbe elx. .1.ʒ. *ende* .3. *gr*ane*n*. cassia fistula .4.ℨ. ¶ Dus seldijt
*con*ficiere*n*. i*n* .2.ꝉꝉ. wat*er*s suldi ziede*n* viol*en* .1.S.ℨ. tote dat
wat*er* begi*n*t te v*er*wene. dan doet af. *ende* ne*m*t va*n* de*n* sope
gnouch *ende* dwaet da*er* mede cassia fistula *ende* tamarindis va*n*
hare*n* steene*n*. *ende* d*er*na suldijt zie*n*. *ende* doet*er* toe suk*er*
ond*er* .S.ꝉꝉ. *ende* doet ziede*n* dat sop tote dat al v*er*sode*n* si. da*n*
so ne*m*t die waschinge vand*er* cassia fistula *ende* va*n* tamari*n*di.
ende zied*et* so dat dicke w*er*de m*et*te*n* suk*er*e. ¶ En*de* d*us* suldijt
proeve*n* oft gnouch si. En*de* oec alle *con*fexie*n* m*et* suk*er*e ge-
sode*n*. lates vallen ene*n* dropel op .1. marbersteе*n*. vlot*et* n*iet*
no e*n* breid*et*. so eist gnouch. Ende also m*et* zeeme. Dan suldijt
afdoen *ende* luttel late*n* coele*n*. da*n* doet*er* in die vorseide poe-
dre*n*. *ende* mi*n*g*et* m*et* .1. spatule. *ende* da*n* bestad*et* ¶ Dit seldi
geve*n* savonts m*et* w*er*me*n* wine .3.ʒ. of m*et* w*er*men borne.

Alcancalon istud febribus confert peracutis [1]. fol. 3 r.

5. A Lcancalon [2] [3].i. unctum bonum. [2] [4] datur patientibus acutas febres cum syrupo [5] violato [5] vel aqua frigida [6]. datur tertianariis et duplici tertiane cum duobus .℈. [7] aut tribus boni [5] reubarbari. et aqua tepida distemperatum [3] et bibitum mirabiliter (fol. 3 v.) medetur [4]. fol. 3 v.
et datur contra caliginem oculorum patientibus ex fumo [8] et calore [8]: [3] vel ex acuta febre. epatycis [4] yctericis datur [3] cum succo scariole [4] vel feniculi: aut cum decoctione capillorum veneris [3] .viii. [9] pars. est librae .ii. [4] Recipe mirabolanorum citrin. kebul. corticis [10]. ān .ʒ.vii. [11] indorum .ʒ.vii. squinanti [12] portulace violarum scariolarum [10] [13] ān .℥.S. [14] bellirici emblici ān .ʒ.i. et .gr.vii. [15] masticis .ʒ.ii. et .℈.i. [16] tamarindi .℥.iii. floris nenufaris berberis [5] ben rubei [5] [17] reubarbari [18] ān .ʒ.i. et grana .iiii. [19] medulle [20] casiefistule [20] .℥.iiii. [21] conficitur sic [22] in duabus libris aque pone syrupi [23] violati [23] .℥.S. [24] et bulliat donec aliquantulum coloretur [25] aqua. [26] postea ab igne deponatur et coletur. de eadem aqua accipiatur quod sufficiat ad abluendum casiam fistulam et tamarindos. cola per catiam et cum alia aqua addatur libra .i. et .S. zuchari et bulliat usque ad aque consumptionem [27]. postea addatur lotura [28] casiefistule et tamarindorum et iterum bulliat ad spissitudinem [29]. Si vis probare si coctum sit: ponatur [30] super marmore: et si adhereat quasi mel coctum est: [26] et tunc ab

---

1) deze woorden alleen in L_1. — 2) L_2: Evangelon .i. nuntium bonum; F_2: Alchanca lon c'est à dire bon commencement. NM: angelokalos. tot ℞ korter bij NM. — 3) tot 4) ontbreekt in F_1. — 4) zie 3). — 5) ontbreekt in F_1, — 6) F_1 tiede. — 7) F_1 .ʒ. — 8) L_2: ex fumo cholerae rubeae. F_2: par fumée ou par colère rouge. F_1: qui vient de cole (colère). NM heeft dit niet. — 9) L_2 .ix. — 10) ontbreekt in F_1 en NM. — 11) L_2: .ʒ.viii. — 12) ontbreekt in L_2, F_1, F_2 en NM. — 13) NM: violar. purpurearum. — 14) F_1: .ʒ.S. — 15) F_1: .ʒ.i.; F_2: :ʒ.i. et .gr.vi. nu volgt in F_2 eerst: sem. maratri .ʒ.ii. et .gr.viii. cal. arom. .ʒ.ii. at .gr.ii. cinnam. spice, croci, costi. — 16) F_1: .ʒ.ii. et .S.; F_2: .ʒ.ii. et .℈.ii.; NM: .ʒ.i. .℈.i. — 17) F_2; been alb. et rub. — 18) ontbreekt bij NM. — 19) L_2 en NM: .ʒ.i. et gr. iii.; F_1: .ʒ.iii. 20) F_1: cassiafist. moêlle de veau. — 21) F_1: .ʒ.iiii. — 22) Bij NM vindt men ongeveer dezelfde bereidingswijze met andere woorden beschreven. — 23) F_1, F_2 en NM: violar. — 24) F_1 en F_2: .ʒ.i. — 25) NM: ad tertias coquito. F_1: doqueil l'aive seit degastée (totdat het water verdampt is). — 26) tot 27) ontbreekt in F_1. — 27) zie 26). — 28) ontbreekt in F_2. — 29) ontbreekt in F_1. — 30) ontbreekt: gutta, wat wel in F_2 voorkomt.

6. hoeftswere litargie fledercijn lendenen

Antimoron es goet jege*n* hoeftsw*ere* die acht*er* de*n* hoefde es [1]). en*de* iege*n* litargië*n*. *ende* iege [2]) swindelin*ge* va*n* hoefde vore*n* dat m*et* ere do*n*k*er*heit co*m*t. *ende* jege*n* gescot of fled*er*cijn i*n* de ha*n*ke. *ende* iege*n* v*er*stopte lendene*n*. *ende* iege*n* die baermoed*er*. *ende* iege*n* artetike i*n* de ha*n*de*n* *ende* iege*n* o*n*gedane varwe. *ende* iege*n* alle ziecheit va*n* viscos*er* fleume*n* *ende* datt*er* m*et* gemi*n*ct es. entie ha*er* spise q*ua*elike v*er*teeren moge*n*. En*de* p*ur*giert fleume *ende* rode col*ere* *ende* wat*er*achtige hu*m*ore*n* .8.ste deel es .1.℞. ¶ Ne*m*t aloë .5.3. *ende* .S. ende .6. g*r*ane*n*. soffrae*n* .1.S.3. *ende* .5. g*r*ane*n*. silobalsami .1.ϡ. *ende* .2. g*r*ane*n* *ende* .S. canele .1.3. *ende* .5. g*r*ane*n*. ellebori nig*ri* .1.S.ϡ. scamoneie .1.3. *ende* .5. g*r*ane*n* asari .1.3. *ende* .5. g*r*ane*n*. yreos .1.3. serpe*n*ti*n*e .1.ϡ. *ende* .2. g*r*anen *ende* .1.S. cassia lignea [3]) .1.3. *ende* .5. g*r*ane*n*. mastic. .1.3. *ende* .5. g*r*an. coloq*ui*ntida dats oec scamoneie so w*er* me*n*t vi*n*t. agaric*us*. nitri. euforbii. bev*er*cul elx .1.3. *ende* .5. (fol. 10 r. a) g*r*ane*n*. apie. pet*ro*ciliu*m*. p*er*sijn va*n* alexand*er* elx .1.3. *ende* .5. g*r*ane*n*. laureola [4]) .1.3. *ende* .5. g*r*an. zee*m* dats gnouch si ⸗ Me*n* saelt savo*n*ts geve*n* m*et* w*er*men wat*ere* i*n* de g*ro*ete va*n* .1. k*er*stae*n*gië*n*.

fleume; humoren; fol. 10 r. a.

7. menstrua steen orine

Antidotum emagogom [5]) es also vele te v*er*stane alse me*n*strualijc bloet te leidene ute*n* wive*n* alse va*n* der moed*er* die ha*er* purgatië*n* gewoe*n*lijc n*iet* e*n* heeft. H*et* p*ur*geertse alte wel *ende* leit me*n*strua. *ende* scoort de*n* steen i*n* de blase en*de* doet wel orine make*n*. *ende* geneest die coude pisse. entie sw*er*e va*n*d*er* leveren

1) zie litargie in de woordenlijst. — 2) l. iege*n*. — 3) waarschijnlijk verkeerd; Antimoron is een laxat. (NM. Lt.Gl.), dus wordt waarschijnlijk cass. fist. bedoeld, dat laxeerend werkt. Zie verder cassia in de woordenlijst. — 4) zie in de woordenlijst. — 5) l. emagogum.

igne deponatur. et aliquantulum [1]) infrigidari permittatur. deinde supradictarum specierum pulvis superspargatur. et cum spatula [1]) agitetur donec [1]) incorporetur [1]). dosis eius est .ʒ.iii. [2]) ut superius dictum est sero et [3]) mane cum aqua tepida datur. fol. 3 v.

Istud antidotum confert canis mulierum [4]) fol. 3 v.

6. ANtimaron [5]) [2]) .i. contra mortem quod [3]) facit cephalargicis litargicis [6]) stomaticis [1]) sciaticis [7]) podagricis [2]) [8]) et de matrice laborantibus discoloratis [3]) [6]) nefreticis: [9]) et omnibus (fol. 4 r.) qui de tenui [1]) aut viscoso flegmate affliguntur. et his qui cibos non digerunt. [2]) flegma et coleram purgat et aquosos humores cum ventositate .viii. pars confecta est. libra .i. [3]) Recipe aloes .ʒ.v. et .S. et grana .vi. [10]) [2]) casiefis .ʒ.i. et grana .vi. et .S. maratri [11]) masticis ān .℈.ii. grana .v. [12]) [13]) croci .ʒ.S. asari .℈.ii. et grana .v. et [14]) silobalsami .℈.ii. [15]) et grana .ii. et .S. [3]) [16]) cinamomi .℈.ii. et grana .v. [17]) yreos [18]) .ʒ.i. aaron [19]) draguntee ān .℈.i. et grana .ii. et .S. [20]) agarici colloquintide [21]) nitri euforbii castorei [22]) ān .℈.ii. et grana .v. alexandrii [23]) apii [22]) petroselini ān .℈.ii. et grana .v, [23]) ellebori nigri .ʒ.S. [24]) diagridii .℈.ii. et grana .v. [25]) [22]) cocognidii .℈.ii. grana .v. [26]) [23]) mel quod sufficit [27]). fol. 4 r.

7. ANtidotum [28]) .i. contradatum emagogum .i. sanguinem menstrualem ducens: valens ad multas mulierum passiones. matricem que non usu purgatur purgat mirabiliter: menstrua educit. et fetus [29]) in utero occidit: quod postea extrahit. et post partum que non sunt pur- fol. 4 r.

---

1) ontbreekt in F_1. — 2) tot 3) ontbreekt in F_1. — 3) zie 2). — 4) deze woorden alleen in L_1. — 5) L_2 Antimorum, F_1 Athanaton, F_2 Anthamiron, NM Diatamaros. — 6) ontbreekt in F_2. — 7) ontbreekt in F_1 en NM. — 8) ontbreekt in F_2. — 9) van hier tot ℞ eenigszins anders bij NM. — 10) F_1: .ʒ.i. et .S. — 11) ontbreekt in F_2 en NM. — 12) F_2: .℈.ii. et .gr.vi. — 13) tot 16) ontbreekt bij NM. — 14) F_2 cassie. — 15) L_2 en F_2: .℈.i. — 16) zie 13). — 17) F_1: .ʒ.i.: F_2: .℈.iii. et .gr.v. — 18) in F_2 volgt ameos. — 19) ontbreekt bij NM. — 20) F_1: .ʒ.i.; F_2 nog eens: cinamomi .℈.iij. — 21) ontbreekt in F_1. — 22) tot 23) ontbreekt in F_1. — 23) zie 22). — 24) F_1: .ʒ.iii. — 25) F_1: .ʒ.ii.; NM: .℈.iii. et .gr.v. — 26) bij NM volgt nog: turpeti exag. .S. — 27) in L_2 en F_1 volgt nog: datur in modum castaneae in sero cum aqua calida. — 28) tot ℞ in F_1 sterk verkort. — 29) L_2 en F_2: foetum. NM: foetum mortuum excutit.

levere entie v*er*stoptheit. Entie hartheit va*n* d*er* melte*n*. dat me*n* de*n* coeke
melte heet dat genes*et*. En*de* h*et* doet g*ro*et goet alle dien dinge*n* bin-
mage ne*n*. *ende* doet die mage wel v*er*teren. En*de* sacht die pine die
colica pas. colica passio hebben. *ende* die ha*er* spise n*iet* o*n*thouden e*n* moge*n*
fleume En*de* v*er*drijft die fleume *ende* artetike. *ende* o*n*tstopt die lendene*n*.
lendenen En*de* so wie diet dri*n*ct h*et* bri*n*gt he*m* gesontheit in de*n* live. En*de* i*n* wive*n* w*er*k*et* st*er*keleke *ende* es hen nuttelec. Men moet oec wachte*n* dat me*n*s n*iet* e*n* geve he*n* die de bloetsucht hebbe*n*. Of spene*n* int fondame*n*t. of die me*n*strua te poe*n*te hebben. Wa*n*t h*et* soude he*n* doe*n* vloye*n* bloet i*n* dese ziecheide*n*. of die bloet pisse*n*. .4. deel es .1.℞. ¶ Ne*m*t asari. acori. armoniac. seme*n* antriplicis [1]). marat*ri* elx .1.3. *ende* .10. g*ra*ne*n*. anijs .1.3. aristologia lo*n*ga bijvoet. affodillus. elx .2.3. *ende* .14. g*ra*ne*n* coelne. sanctorie .1.℈. *ende* .7. g*ra*ne*n*. sanctorie die g*ro*ete. dauci elcs .1.3. lauwerblade onder .S.3. ende .3. g*ra*n. ricolissie. lupini. melancii elcs .2.3. *ende* .1.℈. mirre .1.3. *ende* .9. g*ra*ne*n*. orobi .1.℈. m*er*cedonici. dats p*er*sijn van m*er*cedonie .1.℈. *per*trec .1.3. *ende* .9. g*ra*ne*n*. pi*per*is nig*ri* .2.3. *ende* .7. g*ra*ne*n*. pyonie .1.℈. *ende* .7. granen. apie. savelboe*m* elx .1.℈. silobalsami .1.℈. *ende* .4. g*ra*ne*n*. opii .1.℈. rutesaet .1.3. *ende* .9. g*ra*ne*n* gingeb*er*e .1.℈. *ende* .14. g*ra*ne*n*. groffels nagele .1.3. die wortele va*n* caparis. comijn elx .1.3. zee*m* dats genouch si ¶ Me*n* saelt geve*n* also g*ro*et alse .1. haselnot m*et* lauwen wat*er*e. En*de* es me*n* sond*er* corts so sal me*n*t m*et* wine geve*n*. of m*et* mulsa.

---

1) l. atriplicis.

gate purgat. et ad salutem perducit. petram in vesica rumpit et purgat. urinam [1]) movet [1]). stranguirium sanat. epatis enfrasim curat. selirosim [2]) in splene sanat: ed ad omnia interiora [3]) magnum bonum facit et ad stomaci indigestionem. [4]) et eos sanat qui colicam patiuntur. nefreticis prodest. [5]) hoc autem qui biberit sanitatem obtinebit [6]): [7]) vel aliqando emoroidas provocat. [5]) viam totius corporis aperit: et fetum mortuum [6]) et secundinam educit. et vesicam purgat: stomacum calidum facit. ventositatem consumit. vomitum compescit [8]). tamen in (fol. 4 v.) mulieribus nihil operatur fortius ad omnia que illis sunt utilia: [9]) propter quod cavendum est patientibus emoroidas: aut fluxum ventris: aut discinteriam. nona [10]) pars confecta est libra .i. Recipe asari [11]) acori amomi [12]) seminis atriplicis maratri ān .Ə.i. et .gr.vi. [13]) anisi .Ə.ii. [14]) aristologie longe artemisie casie [15]) fistule [15]) [16]) ān .Ə.ii. et gr.xiiii. [17]) [18]) centauree minoris [19]) .Ə.i. et .gr.vi. [20]) [21]) [22]) centauree maioris .Ə.ii. [23]) [19]) dauci cretici .Ə.ii. [20]) ellebori nigri .Ə.i. [24]) foliorum lauri .Ə.i.S. et gr.iii. [25]) liquiricie .ʒ.i. et .Ə.i. [26]) [19]) lupini .ʒ.ii. melancii .Ə.ii. mirre .Ə.ii. et gr.xiiii. [27]) orobi .Ə.i. [28]) stipteree [29]) .Ə.ii. [18]) macedonici .Ə.ii. et gr.xiiii. [21]) piretri [30]) .Ə.ii. et gr.xiiii. piperis [31]) .ʒ.i. et .Ə.ii. et gr.vii. [32]) seminis rute [33]) .Ə.ii. et gr.xiiii spice .Ə.ii. et gr.xiiii. pulegii [34]) .Ə.ii. et gr.xiiii. [20]) [35]) pionie .Ə.i. et gr.vii. [36]) ciperi .Ə.i. [37]) [19]) sinoni .Ə.ii. [38]) squinanti .Ə.i. et gr.xiii. [20]) [39]) gario-

fol. 4 r.

fol. 4 v.

---

1) ontbreekt bij NM. — 2) l. sclirosim. — 3) F_2: membres. — 4) in F_2 volgt eerst nog: et guerit ceulx qui ne contiennent point la viande. Elle met hors puissaument le fleume. — 5) tot 6) ontbreekt bij NM. — 6) zie 5). — 7) tot 8) staat in F_2 vóór „nona pars confecta etc.". — 8) zie 7). — 9) tot ℞ niet bij NM. — 10) L_2: octava nona pars. — 11) NM: sem. intybi. — 12) in F_2 vóór „sem. atripl." nog: risi. — 13) L_2: .ʒ.i. et .gr.vi.; F_1: .ʒ.i. — 14) F_1: .ʒ.ii. — 15) ontbreekt in F_1. — 16) „Dicunt doctores quod hic per cassiam fistulam intelligere debemus, cassiam ligneam, quod satis videtur consonum, si naturam antidoti bene consideraveris" (additio bij Ant. haemag. in L_2). zie verder woordenlijst. — 17) F_1: ʒ.ii. 18) tot 21) onbreekt bij NM. — 19) tot 20) ontbreekt in F_1. — 20) zie 19). — 21) zie 18). — 22) L_2 en F_2: .Ə.i. et gr.vii. — 23) F_1: .ʒ.i. — 24) F_1: .ʒ.i. — 25) F_1: .ʒ.i. et .s. — 26) F_1: .ʒ.i. — 27) L_2: .Ə.i. et gr.xiv. in F_2 volgt nu eerst nog: piperis. — 28) NM: ervi. — 29) tot 30) ontbreekt in F_2. — 30) zie 29). — 31) F_2 en NM: pip. nigri. — 32) F_2: .ʒ.i. et Ə.ii. et gr.xiiii. tot 35) ontbreekt in F_2. — 33) zie 37). — 34) F_2: smirnis (myrrhae). — 35) L_2: .Ə.i. et gr.xiiii.; F_2: .Ə.ii.; zie 32). — 36) F_1: .ʒ.i.; F_2: .Ə.i.; NM: .Ə.i. gr.xviii. — 37) F_1: .ʒ.i.; NM: .Ə.ii.; hierop volgt in F_2: sem. rutae etc. — 38) ontbreekt in F_2.; NM: sem. petroselini (zie woordenlijst). — 39) ontbreekt in F_1.; F_2: .Ə.i. gr.xiiii.; NM: .Ə.ii. gr.xiiii.

8. **B**lanca essi geheeten omdat si witte humoren purgeert.
fol. 10 r. b. Ende si es goet (fol. 10 r. b.) jegen oude hoeftswere
hoeftswere achter an thoeft. ende iegen sweren van den ogen van
ogen bloede entie bloetachtech sijn ende geswollen. Ende
evel iegen lopende ogen. ende iegen groet evel. ende iegen beeste .ij.ste deel es .1.℔. ¶ Nemt terbentine. oppopanac. galbanum. assa fetida. bevercul. antimonii. levende sulfer. bedellii. aspalti. storax. armoniac.: carnis leonis. scamoneie. coloquintida. ellebori nigri. polipodii. tapsie. dats clarie. piretrum. planecruut. pencedani [1]). assari. cyperi. pyonie. betonie. camedrios. policen [2]). canele. lovessce. rutesaet. drakenbloet. elcs .i.ʒ. candamomum [3]). dats waterkersse. groffels nagle. macis. dats die bloeme vander noten muscaten. anijs. maratri. balsami. elx .S.Ə. ammer .5. granen. zeem dats genouch si ¶ Men saelt geven met wine daer salie in gesoden es. [4]) nuchteren of savonts. also grot [4]) alse .1. kerstaengie.

9. **B**enedicta [4]) es goet iegen artetike in die voeten
artetike gesceppt met hermodactilen. ja artetike die van cou-
niere den comt. het purgiert de niere entie blase enten
blase lichame. het en purgeert bi hem selven niet zere Die helft vander confexie es .2.℔. ¶ Nemt esule .2.ʒ. turbith. suker. elx .10.ʒ. scamoneie. hermodactili elx .5.ʒ. spice. groffels nagle. gingebere. soffraen. sacsifrage. macropiperis. armoniac. lijnsaet. apisaet. spermatis. galigaen. sal gemme. macis. carvi. centuli [5]). sperage. bellirici. brussi. gremil. zeem dats gnouch si ¶ Men saelt geven savonts met wermen wine. in die groette van ere kerstaengiën.

---

1) l. peucedani. — 2) l. polioen. — 3) l. cardamomi. — 4) open plek in het H. S. wegens een scheur. — 5) l. feniculi.

filorum .ϑ.ii. [1]) radicis caparis cimini zinziberis [2]) āñ .ϑ.i. [3]) apii fol. 4 v.
savine āñ .ϑ.ii. et gr.xiii. [4]) [5]) xilobalsami .ϑ.i. et gr.xiiii. [6]) mel quod sufficit. datur in modum avellane maioris [5]) cum aqua calida [7]) post balneum si cum [8]) febre est [9]) si vero sine febre cum vino aut mulsa dabis [6]).

8. BLanca [5]) [10]) dicta est. quoniam albos [6]) purgat humores fol. 4 v.
.i. flegmaticos: valet cephalargicis et oculorum doloribus et sanguinolentis et [11]) tumoribus et lippis. [12]) [5]) optime facit contra omnia que turbant fantasiam rationem et memoriam [13]). utilis est tremulosis [6]) [14]) epilenticis et paraliticis. [5]) nona [15]) pars confecta est libra .i. [6]) Recipe terbentine opoponacis galbani ase [16]) serapini castorei antimonii sulfuris [17]) bdelii (fol. 5 r.) aspalti armoniacis storacis [16]) liquide [16]) car- fol. 5 r.
nis leonis diagridii euforbii agarici interioris [16]) colloquintide [16]) ellebori nigri polipodii tapsie piretri [16]) squinanti [16]) peucedani asari [16]) ciperi [16]) pionie betonice [5]) camedreos polii amomi [6]) levistici seminis rute [18]) sanguinis draconis āñ .ʒ.i. [19]) cinamomi gariofilorum macis [16]) cardamomi anisi maratri balsami āñ .ϑ.i. et .S. [20]) ambre grana .v. mel quod sufficit. [21]) datur cum vino in quo cocta sit salvia [18]) aut herba paralisis [19]): in sero in modum castanee.

9. BEnedicta [22]) dicitur quoniam ab omnibus a quibus sumi- fol. 5. r.
tur est benedicta: [18]) si detur habentibus infirmitates contra quas inventa fuit [19]). valet ad guttam [16]) arteticam podagricis ex frigiditate [23]). renes et vesicam purgat. [18]) media pars confecta est librae .ii. [19]) [24]) Recipe turbit esule [25]) zuchari āñ .ʒ.x. [18]) diagridii hermodactili rosarum āñ .ʒ.v. [19]) gario-

---

1) F_1: .ʒ.ii. — 2) ontbreekt in L_2 en F_1; in F_2 staat zinziberis apart met .ϑ.ii. gr.xiiii. — 3) L_2, F_1 en F_2: .ʒ.i.: in F_1 staat vóór apii: sem. rute. — 4) F_1: .ʒ.i.; F_2: .ϑ.i.; NM: .ϑ.i. gr.xiiii. — 5) tot 6) ontbreekt in F_1. — 6) zie 5). — 7) ontbreekt in L_2. — 8) F_2: sans. — 9) van hier af in F_2: Mais tu le dourras (donneras) à une femme avec vin chault ou avec mulsa. — 10) voor de vergelijking met NM zie woordenlijst. — 11) ontbreekt in L_2 en F_1. — 12) tot 13) ontbreekt in F_2. — 13) zie 12). — 14) in F_2 volgt nog: aux splenetiques. — 15) L_2: octava nona pars. — 16) ontbreekt in F_1. — 17) F_2: sulf. vivi. — 18) tot 19) ontbreekt in F_1. — 19) zie 18). — 20) L_2 en F_2: .ϑ.S.; F_1: .ʒ.i. — 21) in L_2 volgt eerst nog: dosis .ʒ.iii. — 22) F_1: Benoite. voor de vergelijking met NM zie woordenlijst. — 23) ex frig. ontbreekt in F_1; in de plaats daarvan: el fait pisser. — 24) F_2: ŭ.i. — 25) in F_1 staat: esule .ʒ.ii., direct na ℞; F_2: esule .ʒ.i.

10. **Confexië colipte**[1]) **muscate**. es goet iege*n* v*er*stopte borst. *ende* kindre*n* die n*iet* genese*n* e*n* mogen *ende* ha*er* melc o*nt*houde*n*. entie rooc es goet ontfae*n*. ¶ Ne*m*t lapdanum .1.ℨ. storax. calamite. onder .s.ℨ. storax rubee .1.ℨ. ligni aloës .2.ʒ. amber .1.ʒ. canfer. musci. of muscus dats muskeliaet so w*er* me*n*t vint elx .S.Ə. *con*ficieert voort.

1) l. alipte.

filorum [1]) spice [2]) zinziberis [3]) croci saxifragie [4]) macropiperis amomi gardamomi [5]) petroselini [6]) litospermatis [7]) salis gemme galange macis [3]) carvi fenicull sparagi [3]) bruxi granorum solis ān .ʒ.i. mel quod sufficit. datur in sero cum vino calido ad modum castanee [8]). fol. 5 r.

10. COnfectio alipte muscate [9]) alipta .i. mixtura. [10]) valet [9]) pueris patientibus asma et [10]) constrictionem pectoris. et etiam non valentibus lac retinere. [11]) fit inde optimum fumigium et odoriferum. quo utuntur apostolici et imperatores in capellis [12]) suis. et intrat in preciosissimis medicinis et electuariis. Recipe laudani purissimi .℥.iii [13]) storacis calamite optime [14]) .℥.i. et .S. (fol. 5 v.) storacis rubee .i. [15]) [16]) ligni [17]) aloes optimi .℥.ii. [18]) ambre .ʒ.i. camphore .℈.i. et .S. [19]) musci .℈.S. [20]) aque rosarum quod sufficit. [21]) Confice sic in diebus canicularibus pone storacem calamitam et storacem rubeam et laudanum in catino ad solem cooperto cum panno subtilissimo ne pulvis possit attingere. et cum mollificata fuerint ad solem pone in mortario ereo calefacto ad solem cum pistillo ferreo similiter calefacto. et fortiter insimul conterantur donec ad nigrum deveniant colorem. postea addes pulverem ligni aloes. et insimul fortiter contere et camphore similiter. postea contere muscum in tribus .℥. aque rosarum et de hac aqua [17]) aliquantulum madefactum [22]) marmor prius bene lotum et calefactum ad solem. et accipe .℥.i. [23]) cum tabula planissima de eadem aqua madefacta super marmor diu agitetur donec ad subtilitatem iunci deveniat: hoc modo facias super marmore madefacto et tabula de eadem aqua supradicta. et cum reposueris supersparge de illa aqua. valet [24]) ut supra diximus. fol. 5 r. fol. 5 v.

1) L_2: cardamomi. — 2) in F_1 volgt nu: .ʒ.i. — 3) ontbreekt in F_1. — 4) in F_2 volgt hierop eerst: petroselini. — 5) ontbreekt in F_1 en F_2; in L_2 volgt op gard. eerst: sem. lini. — 6) ontbreekt in F_1 en F_2; F_2 heeft in de plaats daarvan: sem. lini., sem. apii, wat ook bij NM voorkomt. — 7) ontbreekt in F_1; F_2 en L_2 hebben alleen spermatis. — 8) in F_2 volgt nog het een en ander; zie woordenlijst. — 9) tot 10) ontbreekt in F_1. — 10) zie 9). — 11) tot Recipe ontbreekt in F_1. — 12) L_2: capillis. — 13) F_1: .℥.iiii. — 14) tot 15) ontbreekt in F_1. — 15) zie 3). — 16) geen gewichtsteeken ingevuld in L_1; de andere texten hebben alle: .℥.i. — 17) ontbreekt in L_2. — 18) F_1 en NM: .ʒ.ii. — 19) F_1: .ʒ.ii.; NM: .℈.S. — 20) ontbreekt in F_1. — 21) van hier af tot het eind ontbreekt in F_1 en NM. — 22) l. madefac. — 23) L_2: .ʒ.i. — 24) L_2: videlicet.

11. **C**onfectio vere [1]) Ne*m*t amb*er* va*n* orie*n*t of va*n* occide*n*t .1.S.ʒ. canf*er* .5. gr*a*nen. Dus suldijt v*er*gadre*n*. Ne*m*t .1. cociola [2]). (fol. 10 v. a.) daer me*n* dore zijt cyroop n*iet* gr*o*et gegaet. *eude* doet*er* toe amber da*er*na doet opt fier *ende* lat*et* smelte*n*. ende da*n* doet af *ende* mi*n*ct d*er*in poed*er* va*n* lignu*m* aloës en*de* muscu*m* ende canfer. elc bi he*n* gepulvert *ende* mi*n*g*et* tpulv*er* m*et*t*er* hant i*n* de palme *ende* da*n* lat*et* coele*n*. da*er*na suldijt i*n* stucke*n* snide*n*. Dits goet iege*n* de*n* sw*er*e van der moed*er*. ‚ja op dat dwijf den rooc o*n*tfaet van ond*er*. het doet oec te bat ki*n*t o*n*tfae*n*.

(margin: fol. 10 v. a.; vrouwe)

1) l. nere. — 2) l. caciola.

11. COnfectio gallie muscate [1]) : [2]) que intrat in preciosissimis medicinis et electuariis [3]). Recipe masticis .℥.ii. gummi [4]) .℥.i. camphore .℈.i. [5]) hec autem bene terantur [2]) subtilissime et cribrentur et trocisci inde fiant [3]) cum aqua rosarum et siccentur ad umbram [6]). et postquam fuerint desiccati terantur subtilissime. et misceantur cum .℥.iiii. olei sambaci [7]) [2]) bulliti et colati ad medietatem [3]). deinde misce cum speciebus istis bene (fol. 6 r.) tritis. Recipe cinamomi gariofilorum nucis muscate ān .℥.S. [8]) et omnibus istis commixtis [2]) et bene manibus malaxatis [3]) fiant trocisci [9]) in medio concavi et cum sigillo sigillati ad pondus unius .ʒ. et .S. et postea ungatur [10]) aqua rosarum cum musco [11]). fol. 5 v. fol. 6 r.

12. COnfectio nere [12]) ita fit. Recipe ambre orientalis vel occidentalis .℥.i. ligni aloes optimi .ʒ.iii. [13]) musci .℈.S. camphore grana .v. [14]) Conficiantur sic: inveniatur caciola ad modum cacie qua colatur syrupus vel mel tamen non perforata: et ibi apponatur ambra: et super prunas liqueat [15]): et liquefacta ab igne deponatur: et postea lignum aloes pulverisatum subtilissime admisceatur. deinde addatur muscus diligenter malaxando cum manibus: et ad ultimum camphora tamen unaquaque [16]) pulverisata. postea diligenter malaxando cum manibus extrahatur supra concam eneam concavam et sigillatam extendatur: et cum infrigidatum fuerit inde extrahatur et frustatim incidatur. valet dolori matricis si [17]) per inferiora fumum recipiat. et est preciosius incensum quod inter cetera reperitur. valet etiam satis ad concipiendum. fol. 6 r.

---

1) NM: alia confectio moschata; verder tot ℞ ontbreekt bij NM. — 2) tot 3) ontbreekt in F_1. — 3) zie 2). — 4) F_1 en NM: gummi arabici. — 5) F_1: .ʒ.i. Tot ℞ wat anders bij NM. — 6) ontbreekt in F_1. — 7) NM: ol. ebuli, waaruit men zou kunnen afleiden, dat hier ol. sambuci bedoeld is. L_2 en F_1 hebben hier ook: ol. sambuci. — 8) van hier af met andere woorden bij NM. — 9) tot 11) ontbreekt in F_1, in de plaats daarvan: saient fait troces ou eve rose et ou musque. El vaut à la dolor de la mariz (matrix) et à femme pour concevoir si el en receive la fumee par desouz. Zie de laatste regels van Conf. nere. — 10) L_2 heeft: iungatur cum. — 11) zie 9). — 12) voor de vergelijking met F_1 en NM zie woordenlijst. — 13) L_2: .℥.iii. — 14) L_2: gr.S. — 15) l. liquefiat. — 16) in L_2 volgt: re per se. — 17) ontbreekt mulier, wat wel in L_2 voorkomt.

12. **D**yamargaritoN es also geheten na .2. manieren van *per*len m*et* gate*n* *ende* sond*er* gate*n*. En*de* es goet iege*n* hartheit *ende* cra*n*cheit va*n* herte*n*. of dat d*er* *her*ten dere*n* mach. entie ziec sijn i*n* de mage. *ende* iege*n* hyge*n*. *ende* iege*n* v*er*stoptheit vand*er* mage*n*. *ende* tysike. *ende* die ha*er* macht verliesen. ende *con*forteert die h*er* macht v*er*loren hebbe*n* van ziecheide*n*. Men saelt geve*n* i*n* heete*n* tiden m*et* rosewat*er*e. In coude*n* tide*n* m*et* wine nuchtere*n*. *ende* te middage .10.ste deel es .1.℔. ¶ Ne*m*t groffels nagele. canele. spice. galigae*n*. lignu*m* aloës. ricolissie. trosisken. diarmuscate [1]). storax calamite. alipte. zedewale. elcs. .5.ʒ. *per*le*n* m*et* gate*n* *ende* sond*er* gate*n*. gingeb*er*e. dbee*n* dat int *her*te leg*et* van de*n* hert. ellebor*us*. scelle*n* va*n* ysere. blance. bysance. elx .S.ʒ. musci ambri. wat*er*k*er*sse. ca*n*f*er*. s*er*penti*n*e. elx .2.ʒ. *ende* .6. gr*a*ne*n*. zeem dats genouch si.

herte
mage
higen
tysike
cra*n*ch*eit*

13. **D**yantos es .1. latuwarie iege*n* hertvanc. *ende* v*er*blijt die *her*te. *ende* *con*forteert den gesonde*n*. Me*n* saelt geve*n* nuchtere*n*. *ende* te middage m*et* coude*n* dinge*n* opdat men corts heeft. En*de* sond*er* corts m*et* wine. .8.ste deel es .2.℔. ¶ Ne*m*t roris marini of rostris [2]) allene. hets al .1. crudekijn *ende* heet rosemarine [2]) ende wast o*m*tre*n*t *yper*e a*m*bachte*n* . . . . [3]) *ende* eld*er* oec. da*er* af ne*m*t .1.ʒ. sop va*n* rosen *ende* [2]) va*n* violetten. ricolissië elx . . . [3]) .3. gr*o*ffels nagle. note*n*muscate*n*. waterkersse. gingeb*er*e. zedeware. canele. macis. lignum aloes. anis [2]) dille elcs .4.ʒ. zeem dats gnouch si.

hertva*n*c
hertte

---

1) deze bestaan niet; blijkbaar een fout voor diar(odon . . .) en muscus. — 2) moeilijk leesbaar wegens een vlek. — 3) onleesbaar wegens een vlek.

14. DIamargariton [1]) dicitur a duobus margaritarum generibus [3]) perforatarum et non perforatarum: que ibi intrant [4]). valet cardiacis [5]) tristibus [5]) ad omnem cordis debilitatem [6]) et stomaci [7]) .x. pars confecta est libr.i. Recipe gariofilorum cinamomi spice galange ligni aloes liquiricie [8]) trociscorum diarodon diavi [9]) ān .ʒ.i. et .S. nucis muscate macis [10]) alipte [11]) zedoarie reubarbari [10]) storacis calamite ān .ʒ.I. margaritarum perforatarum et non perforatarum zinziberis ossis de corde cervi eboris [12]) blacte bizancie ān .ʒ.S. musci ambre cardamomi levistici basiliconis seminis ān .϶.i. minus grana .ii. [13]) camphore grana .vi. [14]) mel rosatum quod sufficit. datur in estate cum rodostomate [10]) vel frigida. in hyeme cum vino [15]) mane et meridie. valet ut superius dIximus maxime ptisicis etiam consumptis. fol. 6 v.

17. DIantos. [3]) [16]) dicitur quia fit de floribus dendrolibani violarum et rosarum ān [8]). [4]) valet tristibus macilentis cardiacis. multum letificat. et convalescentes ex egritudinibus miro modo confortat [3]) .vi. [17]) confecta est libr.ii. et .S. [4]) Recipe florum roris marini .℥.i. [18]) rosarum violarum liquiricie ān .ʒ.vi. gariofilorum spice nucis muscate galange cinamomi zinziberis [10]) zedoarie [19]) macis ligni aloes cardamomi anisi aneti ān .϶.iiii. [20]) mel quod sufficit. datur mane [10]) et meridie [10]) febricitantibus cum frigida: non febricitantibus cum vino. fol. 7 r.

---

1) tot ℞ anders bij NM. — 3) tot 4) ontbreekt in F_1. — 4) zie 3). — 5) ontbreekt in F_1; in de plaats daarvan wordt het aanbevolen bij ziekten der ademhalingsorganen, genomen met koud water, waarin poeder van os de corde cervi en muskaatnoten. — 6) F_1 dolor. — 7) tot ℞ ontbreekt in F_1. L_2 heeft: stomachi fastidium partientibus aufert, digestionem procurat, asthmaticis et dyspnoicis opitulatur, et phthisicos, et eos, qui ex longa aegritudine sunt extenuati reficit. — 8) ontbreekt in L_2. — 9) F_1 en L_2 spreken van diani. — 10) ontbreekt in F_1. — 11) NM: galliae moschatae. — 12) L_2, F_1 en NM: limature eboris. — 13) F_1 alleen: .ʒ.i. — 14) Bij NM volgen nog verschillende simplicia; de rest ontbreekt bij NM. — 15) van hier af alleen nog maar in F_1: il faut à tisiques. — 16) tot ℞ bij NM en F_1 eenigszins anders. — 17) ontbreekt „pars". — 18) F_1: once .ii. — 19) ontbreekt bij NM. — 20) bij NM: .϶.i.

14. vede lendenen luxurie D**yasaturicen** es goet iegen die passie diemen in griex heet saturiasis: dats in dietsche den vede te doen stane: want hi doet wel goyen. *ende* es goet iegen *qu*ade lendenen. *ende* meerr*et* lux*ur*ie die bi andren saken v*er*loren es. dat .8.ste deel es o*n*d*er* .S.℔. ¶ Ne*m*t

fol. 10 v. b. die cullen van saturione (fol. 10 v. b.) past*er*nake [1]). notenmuscaten [2]). pijnappel gestoten elcs .12.ʒ. anijs. gi*n*geb*er*e. wit pe*per*. saet van den essche .5.ʒ. den steert van den vische die heet stinctis. semen bulbi. elx .2.ʒ. *ende* .1.S. muskeliaet .7. *gr*anen. ¶ Dus seldijt v*er*gadren. zee*m* seldi scumen. *ende* breken die cullen van saturione *ende* secacul. *ende* mi*n*ge*n*t m*et*ten zeeme. *ende* zied*en*t luttel. *ende* altoes roer*et*. *ende* d*er*na doet*er* toe pineie wel gepulv*er*t. *ende* dan doet luttel zieden. ende d*er*na so doet af *ende* mi*n*ct*er* in die poed*er*e. *ende* int ende doet*er* in muscus m*et* rosewat*er*e. *ende* dan bestad*et* Men saelt geven alse men slapen gaet met zoeten wine enen lepel vol.

15. D**yaprumus** heeft sinen name na prumen van damas die men d*er* vi*n*t. En*de* es goet in bekere*n*den o*n*gemaken die van bloede comen En*de* iegen .1. corts die men heet cinocus. int wassen van den evele of in die stae*n*de tijt. Die *con*fexie es .2.℔. ¶ Nemt prumen van damas .100. die ziedt o*u*twee dan *per*sse m*et*t*er* ha*n*t uut. *ende* dan giet*et* in enen dorgaten lepel *ende* ziet da*er* dore. Dan ne*m*t de prumen uten lepele *ende* suv*er*tse van den scorssen dan wriv*et* tfleesch tusscen u handen m*et*ten vorseiden sope. dan doet*er* toe tsop van violen [3]) .1.S.ʒ. dan doet wed*er* zieden op tfier in d*ier*e gelike van cyrope dicke. dan doet*er* toe suker .2.℔. Dan zied*et* dat dicke si. dan doet*er* in gamarindi [4]) .1.ʒ. march van cassia fistula .1.ʒ. *ende* altoes roer*et*. En*de* alst dicke es so doet af *ende* doet*er* in dese specien ¶ Ne*m*t sandali wit *ende* root. spodii. rebarbe elx .3.ʒ. rosen. viol*en* [3]). saet van porceleinen. tsop van

1) zie woordenlijst. — 2) hierna is secacul vergeten, zooals blijkt uit de volgende bereidingswijze. — 3) er staat vyol*er*. — 4) l. tamarindi.

18. Diasatirion [25] [1]) dicitur a satirionum radicibus. satiriasis enim grece erectio virge latine dicitur [2]). proprie datur illis qui debilitatem patiuntur renum: et libidinem [3]) mirabiliter provocat ex aliqua occasione predicta sine mora restaurat [1]) .viii. confecta est libr.i. et .S. [2]) Recipe satirionum testiculorum viridium [4]) baucie [5]) nucis indice pistacearum [6]) secacul pinearum (fol. 7 v.) enucleatarum āñ .ʒ.xii. gariofilorum [7]) zinziberis anisi eruce [8]) seminis lingue avis āñ .ʒ.v. cinamomi [9]) caudarum stincorum [10]) viridium [11]) seminis bulbi [12]) āñ .ʒ.ii. et .S. musci. grana .vii. Conficitur [13]) sic in tantum mellis dispumati quod sufficit: ponantur testiculi satirionum et baucie et secacul unaquaque per se in supradicto melle ponantur prius bene contrita: et cum spatula bene commisceantur: et bulliant deinde aliquantulum. deinde addantur pinee et pistacee [14]) [1]) bene trite: et cum aliquantulum bullierit [2]) ab igne deponatur: et pulvis predictarum specierum commiscendo adiungatur. ad ultimum vero muscum [15]) distemperatum cum aqua rosarum [16]) apponatur: [1]) et sic usui reservetur. [2]) detur in sero cum vino dulci [17]) vel condito [18]) coclearium unum. fol. 7 r. fol. 7 v.

19. Diaprunis [19]) [20]) vel diamascenon [21]) dicitur a prunis: que ibi intrant. datur acutis et peracutis patientibus: et maxime causion [22]) et sinoce in principio. et in augmento et statu egritudinis. confectis [23]) eius est .℔.ii. et .S. Recipe prunorum damascenorum viridium [24]) numero .c. que poni debent in stagnato: et tantum aque quod bene fol. 7 v.

---

1) tot 2) ontbreekt in F_1. — 2) zie 1). — 3) F_1: luxurie. — 4) F_1: satirion chastaine. — 5) NM: dauci sativi. — 6) F_1: yringes. — 7) ontbreekt in F_1 en NM. — 8) NM: sinapi albi. Fuchsius teekent daarbij aan: „Intellige erucam; Latini quoque Nicolai codices legunt Erucæ". — 9) tot 11) ontbreekt bij NM. — 10) L_2 scincorum. — 11) zie 9). — 12) ontbreekt in F_1. — 13) de manier van bereiden bij NM komt in hoofdzaak met deze overeen. — 14) L_2: et nuces (blijkbaar in L_1 vergeten). — 15) tot 10) ontbreekt in F_1. — 16) zie 9). — 17) NM: veteri. 18) in F_1: sont donné ou gingembre conduit. — 19) bij NM wordt het praeparaat ad omnem febrilem affectum aangeraden; de bereidingswijze is nog gecompliçeerder dan die van N.S. — 20) van hier af tot ℞ in F_1 als volgt: vaut à feivre ague et a causon et a feivre de sanc. — 21) l. diadamascenum. — 22) l. causoni. — 23) L_2: nona pars confecti. — 24) ontbreekt in F_1. — 25) NM: Ant. e Sátyrio; tot ℞ eenigszins anders.

ricolissie*n*. berberis. scariole. draga*n*t elx .1.3. tsaet van curuli [1]) melonis. cuc*ur*bite. cucumeris [2]) gesuv*er*t elx .1.3. Dit mag me*n* geve*n* alle*n* wile*n* vande*n* dage also g*ro*et alse .1. k*er*stae*n*gie m*et* coude*n* wat*ere*. En*de* wilme*n* int ende d*er* ziecheit p*ur*gieren. Me*n* geve he*m* dinge*n* die lacseren.

---

1) l. citrulli. — 2) cucumer ook bij NM; deze 4 zaden zijn bekend als „die .4. coude sade".

coperiantur et bulliant quousque dissolvi videantur. [1]) tunc ab igne deponantur. et cum aliquautulum infrigidata fuerint ab aqua extrahantur. et in cribro super catinum posito pruna ponantur [2]). et manibus tam [3]) fricentur: ut nihil preter ossa et cortices in cribo remaneant. et fiat syrupus [4]). in aqua illa in qua decocta fuerint pruna ponatur .ʒ.i. [5]) violarum et iterum bullire permittatur. (fol. 8 r.) [6]) et abstractis violis ponantur ibi [7]) librae .ii. zuchari [8]) et libra .i. de pulpis prunorum. et coquantur ad spissitudinem. Incipiente inspissari adde .℥.i. [9]) tamarindorum et cassie fistule medelle .℥.i. [9]) dissolute [10]) et collate cum supradicta decoctione prunorum. memento tamen quod in aqua prunorum bulliat .℥.S. [11]) violarum ut dictum est. et cum ad perfectionem decoctionis pervenerit semper agregando cum spatula [12]): postea superspargatur pulvis istarum specierum. Recipe sandalorum alborum et rubrorum spodii et reubarbari cinnamomi [13]) ān .ʒ.iii rosarum violarum seminis portulace scariole [14]) seminis berberis [15]) succi liquiricie draganti. ān .ʒ.ii. seminum citroli melonis et curcurbiti mundatorum [16]) ān .ʒ.i. datur omni hora diei [17]) cum frigida sine diagridio [16]) ad modum castanee. Si laxativum facere volueris [18]) ponantur in unaquaque libra .ʒ.viii. [19]) diagridii quando ab igne deponitur. datur in declinatione febrium laxativum ad purgationem in matutinali hora ad modum castanee cum aqua calida.

fol. 7 v.

fol. 8 r.

---

1) tot 2) ontbreekt in F_1, er staat alleen: puis soient traites de l'eve. — 2) zie 1). — 3) L_2 tamdiu. — 4) et fiat syrupus ontbreekt in L_2 en F_1. — 5) F_1: once demie. L_2: ponantur .℥.i. et .S. — 6) tot 7) ontbreekt in F_1. in de plaats daarvan et en soit fait sirop avec. — 7) zie 6). — 8) in F_1 volgt hierop: en soit fait sirop ou .ii. livres de çucre; en cel sirop soit mise une livre de la moelle des prunes. de plaats in L_1 en L_2 is veel minder duidelijk dan de overeenkomstige in F_1. — 9) gewicht ontbreekt in F_1. — 10) tot 12) ontbreekt in F_1. — 11) L_2: .℥.i. et .S., zooals te voren ook gezegd was, zie 4). in L_1 is echter te voren gezegd .ʒ.i. waarschijnlijk zijn beide opgaven in L_1 verkeerd. Opvallend is, dat in MT en F_1 ook een half ons staat. — 12) zie 10). — 13) ontbreekt in F_1 en NM. — 14) NM: intybe. — 15) L_2 en NM alleen: berberis. ontbreekt in F_1. — 16) NM heeft nog: cucumer. — 17) omni hora diei ontbreekt in F_1. — 18) van hier af volgt in F_1 alleen: ajute a celui scamonee. Il oste l'amartume de la bouche. — 19 L_2 en NM: .ʒ.vij. zie 16).

16. mont huuf

Dyamoron es goet iege*n* alle ziech*eit* va*n* de*n* mo*n*de *ende* int roest. *ende* i*n* die kele ente*n* huuf *ende* drog*et* die verscheit [1]) ¶ Ne*m*t tsop va*n* moerbesie*n*. *ende* .1.℔. zeems *ende* .1.S.℔. . . . . . [2]) .3.ʒ. Da*n* doet tsop *ende* dat zee*m* ziede*n* m*et* ene*n* sachte*n* viere. Teke*n* dat gnouch si. Ne*m*t .1. marbersteen *ende* lat*et* d*er* op druppe*n*. da*n* held*et* de*n* stee*n* ov*er* .1. zide. blijft die druppe stille lig- (fol. 11 r. a) gende so eist gnouch. da*n* bestad*et*. *ende* alsm*er* m*et* werken wille. so salm*er* m*et* besmeere*n* dat roest. En*de* gargarisere*n* iege*n* de*n* huuf.

17. hoeste hygen kele mage lendenen

Dyacameron es also vele geseit alse de*n* m*en*sce te leidene va*n* dode te live h*et* es goet iege*n* die hoeste. *ende* iege*n* hyge*n*. *ende* iege*n* die kele. *ende* dat cleeft in die mage. *ende* iege*n* cra*n*ke lendene*n*. ende helpt t*er* lux*ur*ien. *ende* heeft die selve macht dat dyaarrodo*n* [3]) iulii doet. dat ,10.ste deel es .2.℔. ¶ Ne*m*t antofali. gi*n*geb*er*e .5.ʒ. ende .1.℈. *ende* .16. g*ra*nen. carnis dactillo*rum* .4,ʒ. galigae*n*. spijc. coste. zedewa*er*. piretri. root corael. draga*n*t. re*n*pontici [4]). salme*n*te. anacardi. ossium dactillo*rum*. carpobalsami. anijs. de vrucht va*n* geniv*er*e. ameos. mac*ro*pip*er*is. le*n*copip*er*is [5]). elcs .2.ʒ. ende .6. g*ra*ne*n*. vijlsel va*n* goude *ende* va*n* zilv*er*e. dbee*n* dat leget int h*er*te vande*n* hert. elcs .1.ʒ. *ende* .1.S.℈. *ende* .7. g*ra*ne*n*. amber .1.℈. zee*m* dats gnouch si. hier af sal me*n* nutte*n* .3.ʒ. nuchte*n*s ende savo*n*ts.

---

1) nl.: versceit ván den huuf. — 2) woord in het HS. uitgekrabd. — 3) l. dyarodon. — 4) l. reupontici. — 5) l. leucopiperis.

16. DIamoron [1]) [2]) a moris celsi dictum a moris rubi batinum [3]). valet ad omnem causam [4]) palati et gutturis. cadentem uvam sublevat. et humorosam desiccat. [5]) medietatis [6]) est libra .i. Recipe mororum celsi libram .S. mororum bati libram .i. [7]) mellis libram .S. sape .ʒ.iii. Confice sic succum mororum cum melle et sapa in vase eneo stagnato ad prunas suaviter decoque. cum autem scire volueris si coctum sit pone ex eo guttam super marmore donec gutta marmori inviscata appareat et adhereat. [8]) tunc cola. et in vase stagnato usui conserva. et cum opus fuerit gargarizetur. fol. 7 r.

15. DIacameron [9]) [10]) id est ducens hominem de morte ad vitam [11]). quod facit asmaticis [12]) arteriacis [13]) tussientibus tipsicis [14]) et omnem imbecillitatem stomachi [29]) emendat. debiles lumbos [15]) confortat. luxuriam provocat: [16]) et omnem [17]) quod in diarodon iulii laudatur adimplet .x. pars confecta est libræ .ii. Recipe antofoli zinziberis [13]) ān .ʒ.v. et .℈.i. et grana .xvi. [18]) [2]) cinamomi gariofilorum [19]) ān .ʒ.iiii. et .℈.i. et grana .xiii. [3]) [20]) galange [21]) [2]) spice zedoare costi piretri coralli rubei draganti [3]) reupontici saliunce [22]) anacardi ossium dactilorum carpobalsami [23]) anisi ami fructus id est iuniperi [24]) ān .ʒ.i. et .℈.ii. et grana .viii. [25]) [26]) [27]) [2]) leucopiperis melanopiperis [28]) macropiperis ān .ʒ.i. et .℈.ii. et grana .viii. [3]) limature auri puri et argenti meri ossis de corde cervi ān .℈.ii. et .S. [30]) musci [31]) fol. 6 v.

---

1) voor de vergelijking met NM zie woordenlijst. — 2) tot 3) ontbreekt in F_1. — 3) zie 2). — 4) F_1: dolor. — 5) van hier tot ℞ ontbreekt in F_1. — 6) l. medietas. — 7) F_1: livre demie. — 8) van hier tot het einde ontbreekt in F_1. — 9) NM: Diacomeron. — 10) tot 11) ontbreekt in F_1 en NM. — 11) zie 10). — 12) ontbreekt bij NM. — 13) ontbreekt in F_1. — 14) l. ptisicis. Bij NM: tabidis. — 15) NM: renes. — 16) van hier tot ℞ ontbreekt in F_1. NM heeft in de plaats hiervan: Venerem enim emortuam excitat efficaciter. — 17) l. omne. — 18) in F_1 alleen .ʒ.v. — 19) J. d. S. A.: galange; zie 21). — 20) L_1 en NM: .xvi. volgt in L_2 en NM: carnium dactillorum tantundem, en in F_1: char de dates .ʒ.iiii. — 21) J. d. S. A. gariofil.; zie 19). — 22) bij NM: spicæ celticæ; zie woordenlijst. — 23) ontbreekt in F_1. — 24) tot 26) ontbreekt bij J. d. S. A. in de plaats daarvan: ameos. — 25) in F_1 alleen .ʒ.ii. — 26) zie 24). — 27) NM heeft nog: margarit. perfor. et integrar. ān exag. .i.S. — 28) ontbreekt in L_2. — 29) NM heeft nog: et omnis corporis. — 30) in F_1 ʒ.i. et demie. — 31) NM gr. iii. blactii bizantii .℈.ii.

18. levere mage melte water

Dyalacca es goet ¶ m*et* wine iege*n* v*er*stoptheit vander leve*re*n of apostemen in de leve*re* of in de mage. e*n*tie sw*ere* in die melte. *ende* iege*n* die volgi*n*ge va*n* de*n* wat*ere* ¶ Nemt lace .2.3. *ende* .1.S.[1]) spijc: coste. carpobalsami. sillobalsami. cassia lignea, asari. canele[2]). soffrae*n*. plane c*ru*ut[3]) rebarbe mastic. aristologia lo*n*ge *ende* rotu*n*da. elx .1.3.[4]) gentiane. mirre[5]). venkelsaet apisaet. anijs. polyoe*n*. g*ro*ffelsnagle comijn. wilde savie[6]). alsene[7]). note*n*muscate*n*. cardamoniu*m*[8]). cubebe*n*. elx .1.3. ende .5. g*ra*ne*n*[9]). Dieme*n* poedre*n* mach die salme*n* poedre*n*. Da*n* ne*m*t zee*m* dats gnouch si. Men saels geven .1.3. met wine[10]).

19. lev*ere* v*er*stopth*eit* darme*n* wint

Dyarebarbarum es goet iege*n* pine vand*er* lev*er*en *ende* iege*n* v*er*stopth*eit*. *ende* iege*n* wi*d*t i*n* de darme*n*. *ende* onv*er*teerlicheit ¶ Ne*m*t spijc. coste. soffrae*n* elcs .2.3. rebarbe .1.3. *ende* .5. g*ra*nen. cassia lignee. mirre. asari. plane cruut. beide die aristologie*n*. rosewat*er*. elx .2.3. dese seldi pulveren. Dan ne*m*t zee*m* dats gnouch si En*de* me*n* saels geve*n* .1.3. of onder .S.3. me*t* dra*n*ke da*er* anijs i*n* gesode*n* es.

---

1) NM .3.x. — 2) NM na canele: acori. — 3) hierop volgt bij NM: senae. — 4) NM .3.ix. — 5) ontbreekt in NM. — 6) NM eupatorii. — 7) bij NM volgt: phu. — 8) l. cardamomum; hierop volgt bij NM galliae muscatae. — 9) NM .3.iii. Van hier af bij NM: Mellis attici despum. aut sach. q. s. Datur ut diacurcuma. — 10) NM Datur ut diacurcuma.

rasure eboris ān̄ .℈.i. et grana .vii.[1] ambre .℈.i.[2] mel quod suf- fol. 6 v.
ficit. datur de eo .ʒ.iii.[3] mane[4] vel vespere cum vino[4].

35. DIalacca[5] [6] valet ad frigiditatem stomaci. enfraxin tumo- fol. 12 v.
rem et duritiem epatis et splenis emendat: et omnia que ydropicis minantur. proficit nefreticis: et calculosis subvenit: et menstruis imperat. Recipe liquiritie[7] .ʒ.vii. spice .ʒ.iiii. costi melanopiperis ān̄ .ʒ.ii.S. lacce croci zinziberis galbani dauci siselei petroselini ān̄ .ʒ.ii. calami aromatici casie lignee masticis bdellii carpobalsami (fol. 13 r.) ān̄ .ʒ.ii. cinamomi fol. 13 r.
gariofilorum amigdolarum amararum rute ān̄ .ʒ.1.S. aloes epatici mirre ysopi fu meu camepiteos balsami thuris masculi siselei ān̄ .ʒ.i. reubarbari squinanti polii ān̄ .ʒ.ii. gentiane aristologie rotunde ān̄ .ʒ.S. mel quod sufficit. detur ad modum avellane cum apozimate radicis apii feniculi yris eupatorii apii levistici ān̄ .ʒ. .S.

36. DIacurcuma[6] valet ad epatis passionem et ad frigidita- fol. 13 r.
tem stomaci et ad vitium splenis. Recipe curcuma cinnamomi spice asari casie ān̄ .℥.i. costi squinanti mirre ān̄ .℥.1.S. mel quod sufficit. datur cum oxizacara.

1) F_1: .ʒ.ii. — 2) F_1: .ʒ.i.; NM: .ʒ.ii. — 3) F_1: .ʒ.iiii ou viii, — 4) ontbreekt in F_1. — 5) tot ℞ met andere woorden bij NM. — 6) voor de verg. met NM en F_1 zie woordenlijst. — 7) De simpl. hebben bij NM dezelfde volgorde als in MT.

20. melan*colye* fleume. varwe lev*er*e. zien fol. 11 r. b.

Dyamastic es goet iege*n* melancolye. *ende* iege*n* fleumę. *ende* maect clare varuwe. *ende* es goet iege*n* de pine vand*er* lev*er*en. ende scarp*et* tsie*n*. *ende* betert (fol. 11 r. b.) die *com*plexie va*n* al de*n* lichame ¶ Nemt spijc. g*ro*ffels nagle. canele. cardamomi sillobalsami. gi*n*geb*er*e. pe*per* wit *ende* sw*ar*t. *ende* lanc pe*per*. asari. galigae*n*. cassia lignee. calamiaromatici. note*n*muscate*n*. cyperi. nirtilli[1]) macis. elcs .1.℈. mastic .5.℈. zee*m* dats gnouch si.

21. heesch*eit* droge hoest dorst ziden

Dyazinziberos[2]) es *zer*e goet iege*n* heescheit vand*er* stortte*n*. *ende* iege*n* droocheit vand*er* hoeste*n*. *ende* iege*n* pa*n*tyse*n*. en*de* iege*n* dorst die vand*er* mage*n* co*m*t. *ende* iegen pine i*n* de zide*n*. ¶ Ne*m*t gi*n*geb*er*e macis. flos[3]). note*n*muscate*n*. g*ro*ffels nagle. tsop va*n*d*er* ricolissie*n*. draga*n*t. penide*n*. cauw*er*de*n*saet. elx .4.ʒ. *ende* .S. zee*m* dats gnouch si. Me*n* saels geve*n* also g*ro*et alse .1. haselnot nucht*er*en *ende* houde*n*t in de*n* mo*n*t.

22. vercoutheit wint

Dyaanisium es goet iegen alle v*er*coutheit. *ende* iegen wint ¶ Nemt. anijs. canele. gingeb*er*e. comijn. elcs .3.ʒ. macis. g*ro*ffels nagle. mastic. sw*er*t pe*per*. elcs. .4. . . . . . [4]) spice*n*. cardamonii[5]). sillobalsami. aloe. galie[6]). muscate[6]). galigae*n* elx .2.ʒ. *ende* .S. En*de* zeem dats gnouch si.

23. *her*te

Dyagalanga. Ne*m*t i*n* die capittele va*n* aurea. iege*n* die pine va*n* d*er* *her*te*n* ¶ Ne*m*t spijc. gingeb*er*e. galigae*n*. canele. zedewaer. rosen. ricolissie. storax. violette*n*. groffels nagle. bacce. bisancie. elcs .S.ʒ. elleborus .S.ʒ. ende .1.ʒ. a*m*ber. rebarbe. muskeliaet elcs .2.ʒ. ligni aloes. *ende* .3. ma*n*iere*n* va*n* sandale*n*. elx .1.S.ʒ. zee*m* dats gnouch si ¶ Me*n* saelt geve*n* i*n* die g*ro*ette van .1. haselnot. smorge*n*s *ende* te middage.

---

1) l. mirtilli. — 2) het Diazingiberos van L_2 is gelijk aan het Zingiber conditum. — 3) d. w. z. de bloem van notenmuscaten; zie Blanca: „macis. dats die bloeme vander notenmuscaten." — 4) gewicht niet ingevuld. — 5) l. cardamomi. — 6) galie en muscale behooren bij elkaar; bedoeld wordt conf. galliae muscatae.

38. Diagalanga [1]) que valet ad nimiam stomaci debilitatem et eius ventositatem. digestionem procurat. stomacum confortat. renes frigidos calefacit et omne superfluum flegma a stomaco dissolvit et expellit. oppilationem splenis et epatis aperit. sensum acuit. hominem ilarem reddit. canos ante tempus retardat; et omnibus frigidam naturam habentibus convenit. Recipe [2]) galange zinziberis gariofilorum spice cardamomi cinamomi carpobalsami nucis muscate [2]) añ .ʒ.S. costi ligni aloes maceris masticis dragaganti succi liquiricie añ .ʒ.i. musci .℈.i. zuchari .℈.xii. fol. 13 r.

1) tot ℞ bij NM is eenigzins anders; voor de verg. met F_1 zie woordenlijst. — 2) NM heeft de volgorde der simplicia en hun gewichten te verschillend om zijn recept met dat van NS te vergelijken; hij voegt nog toe: Pip. long. et nigr. foeniculi, musci.

fol. 11 r. b.
fol. 11 v. a.

24. *herte* melte orine ore*n* worme ta*n*tswere me*n*struu*m*

Dyacapparis es goet iege*n* alle dere*n* va*n* *her*te*n*. *ende* vand*er* melten. *ende* iege*n* ha*er* hartheit oude of nuwe. h*et* doel wel orine maken. m*et* wine genome*n* *ende* met aysine gemi*n*ct. En*de* i*n* die ore*n* gedaen doet st*er*ve*n* die worme vande*n* ore*n*. En*de* i*n* de*n* mo*n*t gehoude*n* sachti den ta*n*tsw*er*e. En*de* rute gesode*n* *ende* da*er*m*et* genome*n* doet me*n*strua hebben. of i*n* vulva geda*en*. ¶ Ne*m*t capparis. corticis .1.ℨ. squillen. assa fetida. asari. piretri. thini [1]). apie. mela*n*tii. wortel van ag*ri*monie*n*. sanctorie. pe*per*. portulate. elx .3.ʒ. rebarbe. sp*er*agi. elcs .3.ʒ, la*n*c pe*per* ond*er* ,S.ʒ. apisaet. carvi. elcs onder .S.ʒ. saet va*n* bornagie*n* entie bloeme*n* elcs .3.ʒ.

fol. 11 v. a.

25. hoeste reume adem artetike borst lo*n*gene fleume mage lev*er*e. melte wat*er*. niere geelsucht corts

Dyatrion piperion magnum galyeni es zere goet iege*n* hoeste. of iege*n* die reume. jege*n* cortte*n* adem. jege*n* artetyke. En*de* iege*n* alle sake*n* vand*er* borst *ende* va*n*d*er* lo*n*gene*n*. *ende* v*er*teert i*n* de mage fleume*n*. En*de* doet v*er*teere*n* couth*eit*. *ende* betert i*n* de mage die sw*er*e. En*de* es goet iege*n* lev*er*e *ende* melte. *ende* iegen wat*er*. jegen de geelsucht. jege*n* geswil an de zide. iege*n* pine an de niere. En*de* gereit me*n*strua. *ende* sacht dagelike*n* corts *ende* q*ua*rteine. ¶ Ne*m*t nardi. stacii. amonii. melanopip*er*is. venkelsaet. elx .2.ℨ. gi*n*geb*er*e. ysope. *per*sijnsaet. leucopip*er*is. anijs. elcs .5.ʒ. soffrae*n*. cassia fistula. ydiocri. epithini [2]). elve. dats enula ca*m*pana so w*er*me*n*t vint. betonie. pigani. canele. ameos. sicelei. lovessce. elcs .2.ℨ. *ende* .S. *ende* .2.ʒ. zee*m* dats gnouch si. Me*n* saels geve*n* temale also g*r*oet alse ene haselnot.

---

1) l. thimi. — 2) l. epithimi.

DIatrionpipereon[1]), optimum rheumaticis, arteriacis asthmaticis, tussientibus. facit ad causas pectoris et pulmonis; phlegma stomachi digerit, digestionem procurat, frigiditates, et dolores in ea factos amputat; hepaticis et spleneticis, hypochondria tumentibus, renibus et vesicae causis utilissimum est, menstruis imperat, quartanarios et quotidianarios typos emendat. Recipe nardi, amomi, melanopiperis, marathri an .ʒ.iiij. zingiberis, hyssopi, petroselini, leucopiperis ān̄ .ʒ.iij. croci, cassiae, trochisc. hedychroi, epithymi, enulae, betonicae, pigani, sinonis, ameos, seseleos, levistici ān̄ .ʒ.i. mellis quod sufficit. deter in modum avellanae.

DIamana[1]) utilis ad mollificandum sanguinem, ad choleram reprimendam et etiam melancholiam. valet etiam ad hepar calefactum et corpus sua virtute purgat. recipiatur de eo unciam .S. in aurora cum calida; et ad multa alia corporis incommoda valet. Recipe mannae, zucchari violati, cassiae fistulae ana uncias iiij. tamarindi,

---

1) dit praeparaat is uit L_2 overgenomen; het komt niet in L_1 voor; zie in de woordenlijst voor de vergelijking met NM en F_1.

26. **D**yatrion piperion minus es goet iegen alle saken vander magen. eist sweringe of wint van couden saken die sachtet zere. die fleumen. die apostemen. Ende droget humoren. ende hulpt iegen verstoptheit vander blasen. ende jegen menstrua. ende sacht den .4. den dach corts daer coude na hitte comt. ¶ Nemt groffels nagle. folie. gingebere. amomum. persijn. dauci. elcs 2.3. spijc. coste. asari. elve. ysope. cyperi. anijs. apie. sicelei. ameos elcs .2.3. lencopiperis [1]). melancopiperis [2]). macropiperis. onder .S.3. zeem dats gnouch si.

mage
fleumen
apostemen
humoren
blase
menstrua

27. **D**yaciminum heet men dus omdat mer meest comijns toe doet dan van andren specien ¶ Galyenus seit dat goet es iegen alle swere vanden lichame. ende vander magen dat van couden comt [3]). ende verteert die spise. Ende ontstopt levere ende melte. ende verhit al den lichame [4]). ende verteert dien wint in die darmen ende in de mage. Ende hulpt der borst van couder fleumen. Ende es goet iegen quarteine. Ende doet wel verteren die spise. Best dat ment nuttet na etene met wine ¶ Nemt cavi [5]) ende comijn .5.3. ende .S. in wine ende in aysine gedaen .1. nacht. daerna suldijt drogen met geroost met viere. soffraen. galigaen. spijc. amonii [6]). ameos. vnkelsaet [7]) geroost. asari. lancpeper gingebere. canele. macis cardamonium [8]). silio cassia. apie. rute. folie. carpobalsamum elx. onder .S.3. zeem dats gnouch si.

swere van
lichame
mage
levere
melte
wint
borst
quarteine

1) l. leucopiperis. — 2) l. melanopiperis. — 3) tot 4) komt ook in L T G l voor. — 4) zie 3). — 5) l. carvi. — 6) l. amomi. — 7) l. venkelsaet. — 8) l. cardamomum.

zucchari rosati ana unciam .i. haec omnia resolvantur aqua decoctionis capillorum veneris, scolopendriae, hepaticae ana uncias iij. seminum frigidorum mundatorum, violarum ana unciam .i. prunorum numero xx. colaturae addantur zuchari libras .iij. et coquatur ad spissitudinem sicut fit in tryphera saracenica; et tunc addantur istae species: Recipe seminum frigidorum mundatorum, violarum, nenupharis, scariolae, loctucae, portulacae ana unciam .i. rheubarbari, foliorum senae, anisi ana unciam .i. et drachmam .i. sumatur ut dictum est superius.

24. Diaciminum dicitur quia plus ibi est de cimino quam de aliqua specie [1]. valet precipue ad pectoris et stomaci [2]) frigiditatem et capitis [2]) [10]. ventositatem intestinorum solvit. quartanariis febrientibus mirabiliter procurat [3]) .xii. pars libra .i. Recipe cumini pridie in aceto infusi et exsiccati .ʒ.viii.Ə.I. [4]) cinamomi gariofilorum. an̄ .ʒ.ii.S. [5]) zinziberis melanopiperis an̄ .ʒ.ii. grana .v. [6]) galange timbre [7]) calamenti, an̄ .ʒ.i.Ə.ii. [8]) ameos levistici [9]). an̄ .ʒ.i. grana xviii. [8]) macropiperis .ʒ.i. [10]) [11]) nardi carvi [12]) masticis [13]) an̄ .Ə.ii.S. [11]) mel quod sufficiat. [14]) dosis .ʒ.iii. datur post comestionem cum vino. fol. 9 v.

---

1) van Diaciminum af ontbreekt in F_1 en NM. — 2) ontbreekt in F_1. — 3) tot R_1 ontbreekt in F_1 en NM; F_1 heeft nog: il conforte digestion doné après manger ou vin; L_2 heeft nog: quartanariis febrientibus mirabiliter digestionem procurat si detur post comestionem cum vino; bij NM nog: concoctionem iuvat. — 4) F_1: .ʒ.viii. — 5) NM: .ʒ.ii.Ə.v. — 6) F_1: .ʒ.ii.; NM: ʒ.i.Ə.ii. — 7) F_1: ambre; L_2: cardamomi. NM: Thymbrae seu satureiae. — 8) F_1: .ʒ.i. — 9) in L_2 nog: anisi. — 10) ontbreekt bij NM. — 11) F_1: ʒ.ii. — 12) F_1: carice; NM: nuc. moschati. — 13) F_1 nog: anis; L_2 heeft in plaats masticis: karae myristicae; ontbreekt in NM. — 14) het volgende ontbreekt bij NM en in F_1.

28. D**yaysopum** es goet[1]) iege*n* alle coude humoren van
fol. 11 v. b. de*n* hoefde. *ende* doet den huuf (fol. 11 v. b.) dro-
hooft gen. *ende* suv*er*t die kele. *ende* v*er*drijft die hoeste.
huuf En*de* sacht die coude borst entie coude mage. *ende*
hoeste q*uae*lecheit vand*er* mage*n*. *ende* doet zere v*er*teere*n*.
borst *ende* es hen goet die ett*er* spuwe*n*. *ende* iege*n* aposteme*n* in die
mage longene ¶ Ne*m*t ysope: yris. thimi. melanopip*er*is. elcs .4.3. *ende*
spuwe*n* .12. g*r*ane*n*. gliconis. timbre. comijn. elcs .2.3. *ende* .1.S. rosen.
lo*n*gene dragа*n*t. venkel. elcs .2.3. ende .15. g*ra*nen. anijs. carvi, gi*n*ge-
b*er*e. lovessce. elcs .1.S.3. *ende* .7. g*r*ane*n*. zee*m* dats gnouch si.
Me*n* saelt geve*n* nuchte*n*s *ende* nave*n*s m*et* lauwe*n* wine.

29. D**yasenie** heeft sine*n* name o*m*dat mer senie toe doet meer da*n* enech va*n* den andre*n* specie*n*. Het es
mela*n*colye *proper*leke goet iege*n* mela*n*colye. *ende* iege*n* hert
*her*tevel evel. entie g*er*ne droeve sijn. *ende* iege*n* alle o*n*-
droefh*eit* v*er*teerlich*eit* der lev*er*en. ¶ Ne*m*t galigae*n*. note*n*-
lev*er*e muscate*n*. nagle. folie. macis. cardamonii[2]). ligni aloes. la*n*c pe*per*. gingeb*er*e. canele. zedewale. spijc. elcs eve*n* vele. senie suldi dobbel neme*n*. *ende* haselnote*n* dobbel. die noten suldi poedre*n* *ende* roeste*n*t *ende* minge*n*t m*et* zeeme. *ende* da*er*na dandre specie*n*. En*de* wilme*n* p*ur*giere*n* melancolye so doet*er* meer toe boraetsen *ende* calami[3]) of senie *ende* lat*et* staen weyken. *ende* dan nemt den borne daer af.

---

1) geen der andere texten geeft aan waarvoor dit praeparaat gebruikt wordt. — 2) l. cardamomi. — 3) l. calamenti; zie L_2 (alia diasena), F_1.

37. Diaysopum [1]). Recipe ysopi yreos thimi melanopiperis ān̄ .ʒ.xxx. gliconii tymbre pigani cimini ān̄ .ʒ.xx. carnis dactilorum caricarum passarum enucleatarum maratri ān̄ .ʒ.x. zinziberis anisi carvi levistici ān̄ .ʒ.v. mel quod sufficit. sumatur mane et sero cum tepida. fol. 13 r.

Maniacum multum fugat hoc diasene tumultum [2]).

33. Diasene dicitur quia plus de sene ponitur ibi quam de alia specie [3]). valet proprie multicis [4]) maniacis cardiacis [5]) et tristibus [6]). tota confectio venit libra .i. Recipe sene .℥.iii. [7]) avellanarum assatarum numero .l. [7]) serici combusti .ʒ.ii. [8]) lapis armenici .ʒ.I. lapis lazuli .ʒ.iii. [9]). zuchari .℥.vi. [10]) cinamomi .℥.i. [11]) gariofilorum [12]) galange [12]) piperis [21]) spice ozimi [12]) zinziberis folia [13]) gariofoli [12]) [14]) cardamomi [12]) croci [12]) zedoarie floris roris marini [12]) [15]) macropiperis. ān̄ .ʒ.ii. [11]) [16]) mellis [17]) quod sufficit. detur cum aqua in qua infusum est sene [18]) per noctem sub divo [19]). Conficitur sic cum melle: avellane bene pulverisate et [20]) dispumato melle ad ignem decoquantur. deinde pulvis specierum admisceatur. quod valet quartanariis et magis spleneticis. fol. 12 r.

---

1) voor de verg. met NM en F_1 zie woordenlijst. — 2) Deze woorden alleen in L_1. — 3) van Diasene af tot hier ontbreekt in F_1. — 4) l. melancholicis. — 5) ontbreekt in F_1, waar nog even als bij NM volgt: et aus passions de melancholie. — 6) ontbreekt in F_1; tot ℞ ontbreekt in F_1 en NM. — 7) NM: sene et avellanarum ān̄ .℥.ii. — 8) NM: .ʒ.I. — 9) NM: .ʒ.i. — 10) ontbreekt bij NM; F_1: ʒ.v. — 11) NM: .℥.S.; F_1: .ʒ.iiii. — 12) ontbreekt in F_1. — 13) l. folii zooals in L_2, NM en MT; ontbreekt in F_1. — 14) ontbreekt in NM. — 15) NM heeft nog: flor. boraginis. — 16) NM: ʒ.i. er volgen daar nog verscheidene andere simplicia. — 17) NM: Sacchari et stillatici rosarum; mel. q.s. ontbreekt in F_1. — 18) bij NM volgen na sene nog eenige simplicia; de rest ontbreekt. — 19) van hier tot het eind ontbreekt in F_1; in de plaats daarvan leest men er: auscuns (vergelijk alia diasenae descript.) i ajustent calamente et boreige (borago) et autres choses qui purgent melancolie. — 20) l. cum. — 21) F_1: noiz muscade.

30. Dyaprassium heet na marobie o*m*dat mer indoet[1]) da*n* ande*r* specie*n*. het es goet iegen alle v*er*couth*eit* vande*r* borst. jegen die reume. entie v*er*couth*eit* va*n* de*n* *her*ssenen die te*n* mo*n*de co*m*t. *ende* iege*n* de*n* huuf. dat .8. ste deel es .3. ℞. ¶ Ne*m*t groene marobie .5.ʒ. ende .S. draga*n*t. pijnappel. ama*n*dre*n*. dade*n*. fige*n*. cisoeletarum[2]). elx .3.ʒ. ende .S. canele. nagle. note*n*muscate*n*. macis. ligni aloes. spijc. galigae*n*. gi*n*geb*er*e. zedew*er*. re*n*po*n*tici[3]). ricolissie. anacardi. dats theodoricu*m* anacardiu*m* so w*er* me*n*t vint. stomicalis[4]): mirre. mastic. galba*n*u*m*. terbenti*n*e. aristologia. dats holewortte. die wortele va*n* caparis. gentiane. melonopip*er*is[5]). venkel. apie. anijs. m*er*cedonie. bevenelle elx .2.ʒ. *her*modactilis. origanu*m*. pe*n*cedanum[6]). squina*n*ti. venkelsaet. elcs ond*er* .S.ʒ. dypta*m*nis. balustie. colene. *per*trec. coste. cardamonium[7]). le*n*copip*er*is[8]). carvi. lovesce. satureie: s*er*pe*n*ti*n*e. pionie. mac*ro*pip*er*is. amomi. orobi. elx .1.ʒ. *ende* .2. g*ra*ne*n*. sillobalsami. cassia fistula. corael. scaveli*n*ge va*n* yvore. of van ysere. carpobalsami. dauci. cretici[9]). elx .1.ʒ. musci. amber
fol. 12 r. a. dbee*n* vand*er* *her*ten va*n*de*n* (fol. 12 r. a.) hert. elx .14. g*ra*ne*n*. zee*m* dats gnouch si. Me*n* saelt geve*n* m*et* w*er*me*n* wine d*er* ysope in gesode*n* es.

borst
v*er*couth*eit*
reume
*her*ssene*n*
huuf

1) vergeten: meer. — 2) de afschrijver heeft dit woord waarschijnlijk verkeerd overgeschreven; in L_1 enz. staat passularum enucleatarum. — 3) l. reupontici. — 4) l. storax calamite. — 5) l. melanopiperis. — 6) l. peucedanum. — 7) l. cardamomi. — 8) l. leucopiperis. — 9) dauci en cretici behooren bij één.

ALia diasenae[1]) descriptio. R. senae, unc. iii. cinnamomi, gariofilorum, folii, cardamomi, galangae, macis, ligni aloes, piperis longi, zingiberis, zedoariae, spicae, nucis muscate āñ drach .iii. boraginem et calamentum adde[2]) et caetera quae melancholiam purgant, avellanarum assatarum. l. setae combustae, drach .ii. lapidis armeni, unc .i. lapidis lazuli, drach .iii. zuchari, unc .v. mellis dispumati quod sufficit.

20. DIaprassium[3])[4]) dicitur a prassio viridi quod ibi plus intrat quam de aliis speciebus[5]). valet ad omnem pectoris frigiditatem[6]). et maxime ad catarrum et ad cerebri frigiditatem. sanat capitis vertigines et oculorum caliginem[7]): et palatum et arterias[8]) et ad omnem speciem catarri[9]): que fit ex frigiditate mire prodest.[24]) dentium dolorem mitigat. octava decima pars confecta est .iiii.[10]). Recipe prassii viridis .ʒ.v. et .S.[11]) dragaganti pinearum[12]) mundatarum[12]). amigdolarum[12]) pistacearum[12]) carnium dactilorum ficuum[26]) pinguium[26]) passularum[12]) enucleatarum[12]) āñ .ʒ.iii.[13]) et .S. cinamomi gariofilorum nucis muscate macis[12]) ligni (fol. 8. v.) aloes galange zinziberis zedoarie spice liquiricie reupontici anacardi storacis[12]) calamite[12]) masticis mirre galbani terbentine yreos aristologie rotunde radicum caparis gentiane melanopiperis anisi feniculi[12]) aneti seminis apii macedonici[14]) saxifragie āñ .ʒ.ii. ermodactilorum[15]) origani paucedani[16]) squinanti[12]) cardamomi leucopiperis carvi levistici vincetoxici[12]) āñ .ʒ.i.S. et grana .ii.S.[17]) balsami[18]) pulegii diptami[19]) costi piretri satiregie[27]) basiliconis pionie macropiperis[20]) amomi sinoni[12])[21]) orobi[20]) āñ .ʒ.i.[22]) grana .ii. et terciam partem alterius[25]) xilobalsami[12]) casiefistule[23]) coralli

fol. 8 r. — fol. 8 v.

---

1) Dit praeparaat is uit L_2 overgenomen; het ontbreekt in L_1. — 2) zie 19) pag. 41. — 3) F_1: Diapraxium. — 4) tot 5) ontbreekt in F_1 en NM. — 5) zie 4); tot ℞ bij NM eenigszins anders. — 6) L_2: infirmitatem. — 7) van sanat af ontbreekt in F_1. — 8) in plaats arterias heeft F_1 chaitte (chute) de la luette et à chacie. — 9) F_1: reume. — 10) ontbreekt: ĩĩ. — 11) in F_1 vóór dragagant nog amidum. — 12) ontbreekt in F_1. — 13) F_1: .ʒ.iiii. — 14) NM: sinonis zie woordenlijst; F_1: perresil macidon. — 15) NM heeft na hermodactyli nog Castaneae. — 16) l. peucedani. — 17) NM: gr. i .S.; F_1: alleen ʒ.i.S. — 18) L_2: balsamitae. — 19) NM: abrotoni. — 20) ontbreekt bij NM. — 21) NM heeft in plaats sinoni: ervi. — 22) bij NM: exagium .i. — 23) F_1 en NM: cassiae ligneae. — 24) tot ℞ ontbreekt in F_1. — 25) et terc. part. alt. ontbreekt in F_1 en NM. — 26) NM: caricarum. — 27) NM: thymbrae.

31. ogen oude hooftswere kele.

Dyaolibanum dat stremmet tranen van ogen. *ende* sacht oude hooftswere. *ende* geneest apostemen in die kele genut met tyseinen. Dat .6. ste deel es .1. ℞. ¶ Nemt bevercul. opii. cassia lignee. beilde. elx .3.ʒ. mirre onder .S.ʒ. soffraen. folie. werpont. elx .2.ʒ. amonii[1]). renpontici[2]). elx .2.ʒ. pionie. storacis. macropiperis elx .2.ʒ. spijc. euforbii. lencopiperis[3]) elx .1.ʒ. *ende* .1.S.Ə. zeem dats gnouch si. Men saelt geven met wermen wine daerin gesoden es wierooc *ende* savie.

1) l. amomi. — 2) l. reupontici. — 3) l. leucopiperis.

rasure [1]) eboris [1]) carpobalsami [2]) dauci cretici āñ .ʒ.S. musci ambre fol. 8 v.
ossis de corde cervi āñ. grana .xiiii. mellis despumati quod sufficit. [3]) Conficitur sic in libras .iiii. mellis despumati pone prassium supra dictum aliquantulum contusum .ʒ.vi. et quartam partem [1]) [4]) pinee recentis cum resina [1]) sua [1]) et de vino vetustissimo optimo .℥.iii. et bulliat insimul lento igne ad vini consumptionem vel donec pinea aperiatur: et carice bene purgate intus et extra et dactili eodem modo purgati et passe sine granulis suis: pinee et amigdole et pistacee: omnia ista bene mundata pistentur [5]): tamen unumquodque per se pistetur et [6]) postea insimul misceantur in mortario et addatur ibi terbentina: et insimul pistentur et cum predicta melle calido in eodem mortario paulatim posito distemperentur. et post addatur pulvis supradictarum specierum et diu conficiantur. storax vero cum modico melle liquefacta confectioni supermisce sine intermissione. ad ultimum balsamum ambram et muscum supermitte. et iterum bene commisce et usui reserva. datur (fol. 9 r.) in sero cum vino calido in quo coctus fol. 9 r.
sit ysopus et dragantum.

21. DIalibanum [7]) dicitur ab olibano quia olibanum ibi in fol. 9 r.
trat [8]). valet ad omnes capitis passiones [9]) lachrymas potenter stringit. dolorem emigraneum et superciliorum sanat. et squinantiam curat datum cum decocsione tipsane [10]) .vi. pars confecta est libra .i. [11]). Recipe castorei opii iusquiami āñ .ʒ.iiii. [19]) casie lignee .ʒ.ii.℈.ii. [12]) folii croci turis masculi āñ .ʒ.ii. reupontici amomi āñ .ʒ.i.℈.ii. [13]) mirre .ʒ.1.S. spice [14]) piretri [14]) enforbii leucopiperis āñ .℈.iii.S. [15]) pionie storacis macropiperis āñ .ʒ.i. [16]) mel [17]) quod sufficit datur sero [18]) [14]) cum vino calido in quo coctum sit olibanum et salvia [18]).

---

1) ontbreekt in F_1. — 2) in F_1 volgt nog: camphre. — 3) NM: .℔.iiii.; van hier tot het einde bij NM korter, maar ongeveer op de zelfde manier. — 4) L_2: .ʒ.v.S. — 5) van consumptionem af tot hier verkort in F_1. — 6) van postea af tot het eind verkort in F_1. — 7) F_1: Diaolibanum; bij NM tot ℞ anders. — 8) nl. meer olib. dan in andere opiata (LTGl); van Diaolibanum af ontbreekt in F_1. — 9) van 8) ontbreekt in F_1. — 10) l. ptisane. — 11) van ptisane af ontbreekt in F_1. — 12) F_1 en NM: .ʒ.ii. — 13) F_1: .ʒ.ii. — 14) ontbreekt bij NM. — 15) F_1: .ʒ.ii. et demie. L_1: .℈.S.; NM: .ʒ.ii.S. — 16) NM: .ʒ.ii. — 17) aut sacchari bij NM. — 18) ontbreekt in F_1. — 19) F_1: .ʒ.iii.

32. levere geelsucht tysike *her*tevel rede

Dyaredonabbatis es goet iege*n* pine va*n*d*er* lev*er*en. *ende* iege*n* geelsucht. entie tysike sijn *ende* droge. *ende* iegen *her*tevel dat va*n* hitte*n* co*m*t. *ende* die cra*n*c sijn va*n* langer ziecheit. alse va*n* *ber*nende cortse va*n* hitte*n* come*n*de ¶ Ne*m*t sandali wit *ende* root. elx .2.ʒ. *ende* .S. go*m*me va*n* arabie*n*. spodii. elx .1.ʒ. asari mastic. cardamomi. spijc. soffrae*n*. sillo. cassie [1]). aloes. nagle. galigae*n* [2]). notemuscate*n* [2]) ve*n*kelsaet. canele. tsop va*n* ricolissien. rebarbe. tsaet va*n* serpe*n*tine*n*. bib*er*is [3]). scariole. porceleine. citrulli. melonis. cucumeris. cuc*ur*bite. elx .1.℈. *per*le*n*. dbee*n* vand*er* h*er*te*n* vande*n* hert elcs .S.ʒ. suk*er* rosaet [4]) .1.ℨ. *ende* .3,ʒ. canfer .7. g*r*ane*n*. musci .3. g*r*ane*n* ende .1.S. cyroop va*n* rose*n*. rosewat*er* dats gnouch si. Me*n* saelt geve*n* nuchte*ns*. ende savo*n*ts *ende* te middage.

33. lo*n*gene hoeste heesch*eit* tysike

Dyapenidion heet me*n* na peniden omdat si*er*e i*n*gae*n* meer da*n* andre medicine*n*. Si es goet iege*n* alle ziech*eit* vand*er* lo*n*gene*n*. *ende* iege*n* hoeste *ende* heesce ste*m*me entie droge. *ende* die tysike sijn. dat. .8. ste deel es .1.℔. ¶ Nemt penide*n* .16.ʒ. *ende* .S. pinea*rum*. amandle*n* wel gesuv*er*t. wit olysaet .4.ʒ. canele. nagle. gingeb*er*e. tsop va*n* ricolissie*n*. d*r*aga*n*t. gommi arabici. senie. citrulli. cucurbite. cucumers. melonis. elx. ond*er* .S.ʒ. canfer .7. g*r*anen. m*et* cyrope va*n* violette*n* dats gnouch si. ¶ Dus suldijt v*er*gadre*n*. Ne*m*t wat*er* .1.℔: viol*er* [5]) .3.ℨ. *ende* sied*et* tegadere tote dat .1. deel dicke w*er*t. da*n* doet*er* i*n* penide*n*. senie. amandele*n*. citrulli. melonis. cucumeris. cuc*ur*bite elc seldi stot*en* bi he*n*. *ende* ziede*n*t m*et* wat*er*e *ende* altoes suldijt roere*n*. da*n* doet*er* toe penide*n* wel gepulv*er*t. tgroene datt*er* bove*n*
fol. 12 r. b. vliet (fol. 12 r. b.) suldi zie*n* dore .1. dorgaette*n* lepel. da*n* doet i*n* .1. mortier. *ende* canfer wel gepulv*er*t *ende* mi*n*get da*er*m*et*. *ende*

---

1) l. sillocassie. — 2) de afschrijver heeft „gal. musc." niet vertaalt door gallie muscate, maar door galigaen, notemuscaten; F_1 heeft ook noiz muscade maar heeft gallie onvertaald. — 3) l. berberis. — 4) l. rosen. — 5) l. violen.

22. DIarodon abbatis [1]) a rosis dicitur que ibi intrant plus quam de aliis speciebus [2]). nomen accepit abbatis ab abbate de curia compositum [3]). datur proprie ictericis epaticis ptisicis ethicis et cardiacis qui patiuntur ex calore de acutis.[4]) et ad calefactio nem stomaci pulmonis et totius corporis: et convalescentibus ex longis et acutis egritudinibus mirabiliter auxiliatur et pars .vi. confecta est librae .ii.. Recipe sandalorum alb. et rubr. ān̄ .ʒ.ii.S. draganti gummi arabici spodii ān̄ .℈.ii. [5]) asari spice masticis cardamomi croci xiloaloes gariofilorum gallie muscate [6]) anisi maratri cinamoni succi liquiricie reubarbari seminis basiliconis berberis scariole [8]) portulace papaveris albi [18]) citroli melonis cucumeris [8]) et cucurbite ān̄ .℈.i. [9]) ossis de corde cervi margaritarum ān̄ .℈.S. [10]) zuchari candi rosarum ān̄ .℥.i.ʒ.iii [11]) camphore terciam partem unius .℈. et [12]) grana .vii. musci. grana .iii.S. syrupi facti de aqua rosarum quod sufficit datur mane [13]) [17]) et (fol. 9 v.) meridie cum rodostomate vel cum farina [14]) si opus fuerit. fol. 9. r. fol. 9 v.

23. DIapenidion dicitur a penidiis qui ibi intrant plus quam de aliis speciebus [15]). valet ad omne vitium pulmonis et tussis: et raucedinem vocis factam ex siccitate [16]). ptisicis [17]) subvenit [19]) .vi. pars confecta est libra .i.. Recipe penidiorum .ʒ.xvi.S. [20]) pinearum et amigdolarum mundatarum seminis papaveris albi ān̄ .ʒ.iii. et .℈.i. [21]) cinamomi gariofili, zinziberis succi liquiricie dragaganti gummi arabici amidi [22]) seminis citroli melonis cucumeris cucurbitarum purgatarum ān̄ .ʒ.I.S. [22]) camphore tertiam partem syrupi [23]) violarum quod suf- fol. 9 v.

---

1) tot 2) ontbreekt bij NM; tot 3) in F_1; tot ℞ eenigszins anders bij NM. — 2) zie 1). — 3) zie 1). — 4) tot ℞ ontbreekt in F_1. — 5) F_1: ʒ.ii. — 6) F_1: noiz muscade. — 7) in L_2, F_1 NM (ook MT) volgen hierna eerst nog: foeniculi, cinamomi succi glycyrrhizoe, rhei harbari. — 8) ontbreekt in F_1. — 9) F_1: .ʒ.ii.; tot 10) ontbreekt in F_1. — 10) zie 9). — 11) F_1: .℥.iii.; hierna volgt bij NM nog: coralli, crystalli, sem. lactucae papav. alb. mandragorae ān̄ .℈.i. — 12) NM, L_2, F_1, MT: alléén gr. .vii. — 13) hierna in F_1 alleen: ou eve fraide (avec eau froide). — 14) L_2: aqua frigida; waarschijnlijk is farina een drukfout voor frigida. — 15) van Diapenidion af ontbreekt in F_1 en NM. — 16) F_1: de fraidor. — 17) ontbreekt in NM. — 18) ontbreekt in F_1 en NM. — 19) tot ℞ ontbreekt in F_1 en NM. — 20) F_1: ʒ.xvii. et .S.; van ℞ af ontbreekt bij NM (drukfout?). — 21) L_2: ʒ.iiii. et ℈.i.; NM ʒ.ii. et ℈.I.; F_1 ʒ.ii. — 22) L_2 .℈.; NM en F_1: .ʒ.i. — 23) L_2: scrup.; NM: .℈.I. F_1 .ʒ.i.

dand*er*e specie*n* wel gemi*n*ct oec da*er*toe va*n* ierst wel gepulv*er*t. Dit suldi geve*n* nachte*n*s *ende* savonts m*et* tyseine*n* die warm si.

34. D yadragaNtuM heeft sine*n* name na dragant. h*et* es goet iege*n* alle pine va*n* der lo*n*gene*n* die va*n* hitte*n* co*m*t. *ende* meest in tysike*n* *ende* ethyken. *ende* iege*n* apostheme*n* i*n* die lo*n*gene. En*de* iege*n* gr*o*te hoeste. die va*n* hitte*n* comt *ende* va*n* droocheide*n* vand*er* to*n*ge*n* *ende* van der stortte*n*. Alse me*n*t ne*m*t so sal me*n*t houde*n* .I. ure i*n* de*n* mo*n*t tote dat h*et* begi*n*t te smeltene. *ende* da*n* salme*n*t inw*er*t late*n* gae*n* // Ne*m*t wit dragant .2.ʒ. *ende* .2.ʒ. amidi. dat sijn ama*n*dele*n* so w*er* me*n*t vint .I.ʒ. ricolissie*n* .2.ʒ. peniden. . . . . [1]) *ende* .2.ʒ. saet va*n* citrulli. melonis elcs .3.ʒ. canfer .S.ϑ. Me*n* saelt geve*n* m*et* lauwe*n* borne. dat gesode*n* si op g*er*ste*n*.

lo*n*gene

hoeste
tonge
storte

---

1) open plek in het HS waar een woord weggelaten is.

ficit. Conficitur sic. in una libra aque bulliant .℥.iii [1]) violarum fol. 9 v.
donec aliquantulum conficiantur [2]). postea coletur et colature addatur libram .I. zuchari: et bulliat donec incipiat inspissari. tunc addantur pinee et amigdole. et semina melonis citroli cucurbite et cucurmia [3]) queque perse bene contusa cum spatula semper movendo [4]). deinde addantur penidie [5]) subtiliter pulverisate. et cum liquefacte fuerint: illud grossum [6]) quod supernatat cum cacia colando in mortario bene iterum teratur et commisceatur bene agitando [7]). deinde camphora admisceatur [8]) et ad ultimum pulvis predictarum specierum cum predicto syrupo [9]) agitando in mortario moveatur donec incorporetur. detur mane et sero cum ptissana calida: non habentibus calorem cum vino calido.

27. Diadragantum [10]) a draganto nomen accepit [11]). sanat fol. 10 v.
omne vitium pectoris et pulmonis quod fit ex calore [12]) maxime ptisicis ethicis pleureticis peripleumonicis [13]) et ad omnem tussim que fit ex caliditate vel siccitate et ad omnem lingue et gutturis asperitatem [14]). cum vero sumitur tam diu in ore teneatur donec ibi dissolvatur. medietas est librae .ii. [15]). Recipe dragaganti albi .ʒ.ii. [16]) gummi arabici albi [17]) .℥.I.ʒ.ii. [18]) amili .ʒ.S. [19]) liquiricie .ʒ.ii. seminis (fol. 11 r.) fol. 11 r.
melonis citroli cucurbite [20]) ān .ʒ.ii. [21]) penidiarum .℥.iii. [22]) camphore .℈.S. [23]) syrupi gileni [24]) quod sufficit [25]). Conficitur sic semina cum aqua ponantur super zucharum tantum tamen de aqua quod

1) L_2: ℥.ii. — 2) L_2 heeft in plaats aliquantulum conficiantur: aqua inficiatur aliquantulum; NM usque ad tertias; F_1: als L_2. — 3) l. cucumeris. — 4) c. spat. semp. movendo ontbreekt in F_1. — 5) bij NM staat op de overeenkomstige plaats: penidiorum .ʒ.vi et .S.; van hieraf heeft NM ongeveer hetzelfde als in L_1 maar verkort. — 6) L_2 crassum. — 7) van pulverisate af ontbreekt in F_1. — 8) in F_1 volgt: et soit meu ou (avec) une spatule. — 9) in F_1 volgt alleen: Il soit doné a tisane chaude ou o vin chaut. — 10) NM: diatragacanthes frigida. — 11) van diadragantum af ontbreekt in F_1 en NM. — 12) L_2: caliditate et siccitate. — 13) L_2: et peripneumonicis valet; in F_1 ontbreekt: pleureticis en peripleumonicis. — 14) van hier af tot Recipe ontbreekt bij NM; hiervóór ongeveer hetzelfde maar met andere woorden. — 15) van 14) af in F_1 alleen: sera tenu en la bouche longuement. — 16 NM: ℥.ii.; in F_1: dragagant .℥.iii. — 17) in F_1 en NM ontbreekt: albi. — 18) F_1: alleen ℥.ii. — 19) NM: ℥.S.; F_1: amidum ℥.S. — 20) Bij NM en F_1 nog: sem. cucumeris. — 21) bij NM volgen nog: sem. urticae, papaver. alb. ān .ʒ.iii. — 22) L_2: ℥.ii.; F_1: .ʒ.ii. — 23) F_1: .ʒ.S. — 24) l. galeni; F_1: iulevi (zie: Opus Pandectarum medicinae van Mathaeus Silvaticus en Luminare maius); L_2: violarum. — 25) van hier af niets meer in F_1 en NM.

35. Dyacastoreum es sine name *om*dat castoreum i*n* de *con*fexie gaet. hets goet iege*n* sw*er*heit va*n* de*n* hoefde. En*de* iege*n* t*gr*oet evel. *ende* jege*n* swindelinge. *ende* iege*n* gedeilde hooftsw*er*e. *ende* jegen scote*n* die int hoeft sciete*n*. *ende* jege*n* sw*er*en. *ende* iege*n* juchtecheit. En*de* *con*forteert alle die lede. Ende meest te*n* hoefde. Hets goet iegen v*er*stopth*eit* vand*er* melte*n*. *ende* va*n*d*er* niere*n*. *ende* wed*er*staet die ziecheit die va*n* coude*n* co*m*t Dat .15. ste deel es .2.℞. ¶ Ne*m*t bev*er*cul. mirabolanu*m*. elcs .1.3. g*r*ane*n* ond*er* .S.3. aloes ond*er*. .S.3. assa fetida. mirre. euforbii. elcs. .1.3. *ende* .18. g*r*ane*n*. folie. atherionii[1]. *per*trec. ricolissie. draga*n*t. calami aromatici. dats ene maniere va*n* riete. nitri. galbani. spice. squina*n*ti. oppopanac. soffrae*n*. cassie lignee. wit pe*per*. carpobalsami. coloq*ui*ntide. serapini. re*n*po*n*tici[2]. storax. canele. calamite[3]. gingeb*er*e. elx .1.3. *ende* .2. g*r*ane*n*. stafisag*ri*a. dauci. maratri. *per*sijn. silleris. bacce lauri. coste. drake*n*bloet. agaricus. cardamomi. wierooc. mastic.: salis. armoniac. zedeware. elcs .1.Ʒ. *ende* .8. g*r*ane*n*. ysope. pe*n*logii[4]. origani. balsamite. oximi[5]. brancce urcine. wortel van dipta*m*nis. rutesaet. aristologia longa. *ende* rotu*n*da. asari. baccari. salvia. rosen. bedelli. elcs .7. g*r*ane*n*: epithini[6]. polipodii. oppobalsami elx
fol. 12 v. a. (fol. 12 v. a.) .18. g*r*anen. alipiados. seme*n* lauriole. radicis. capparis. elcs .2. g*r*ane*n*. anacardi. samie[7]. gentiane. corticis mand*r*agore. elx .2. g*r*ane*n*. alsene. pe*n*cedani[8]. elx .8. g*r*ane*n*. yros[9] .3. g*r*ane*n*. *ende* terdendeel wijn. ende zee*m* dats genouch si. Me*n* saelt geve*n* in die g*r*oete van .1. haselnot. ¶ Men saelt geve*n* iege*n* die pine va*n* den hoefde m*et* dra*n*ke da*er*in gesode*n* es lilifage. En*de* iege*n* die levere m*et* dra*n*ke vand*er* alsene*n*. of

hooft
g*r*ot evel
jucht
melte
niere
coude

1) l. antimonii. — 2) l. reupontici. — 3) calamite behoort bij storax, dat vóór canele staat. — 4) l. pulegii. — 5) l. ozimi. — 6) l. epithimi. — 7) l. savine zooals in L_1 en L_2. — 8) l. peucedani. — 9) l. yreos.

possit zuccharum coopereri: et bulliant usque ad dissolutionem zuchari. postea colentur per pannum rarissimum et colatum [1]) ad decoctionem syrupi coquatur. postea tundatur in mortario bene miscendo pulverem specierum. fol. 11 r.

25. DIacastoreum a castoreo dicitur quod ibi recipitur [2]). valet contra gravissimam cephalicam [3]) epilenticis [4]) vertiginosis [6]). auxiliatur emigranicis et monopagicis. prodest doloribus. paralisim [5]) omnium membrorum emendat et maxime capitis. enfraxim splenis et epatis et renum [7]) solvit: et omnibus egritudinibus secundum frigidum nocentibus obstat [8]) .xvi. pars librae .ii. [9]) Recipe castorei mirabolanorum an̄ .ʒ.iii. minus gr. .1.S. [10]) ase [11]) mirre euforbii an̄ .ʒ.1. et grana .xvii. [12]) aloes .ʒ.1.S. minus grana .1. [13]) folii [7]) antimonii piretri liquiricie [3]) draganti calami aromatici nitri [7]) galbani [7]) [14]) squinanti [7]) opopanacis spice [15]) serapini [16]) nucis muscate casiefistule piperis longi albi et nigri xilobalsami carpobalsami coloquintide reupontici [17]) storacis calamite [7]) zinziberis cinamomi an̄ .ʒ.i. et grana .ii. [18]) staxifragie [19]) [7]) dauci [7]) maratri petroselini apii [3]) seminis sileris [20]) dampnococti [21]) sinoni petrolei storacis rubee [22]) sanguinis draconis cardamomi [3]) [7]) turis maioris et minoris [23]) agarici [3]) masticis [3]) salis armoniaci zedoarie anisi an̄ .϶.i. grana .viiii. [24]) saturegie ysopi camedreos pulegii origani balsamite [25]) ocimi [7]) brance ursine diptami rute seminis [26]) aristologie fol. 10 r.

---

1) L_1: colatura. — 2) van Diacastor. af ontbreekt in F_1 en NM. — 3) ontbreekt bij NM. — 4) NM: comitialibus, wat hetzelfde beteekent; tot paralisim ontbreekt in F_1. — 5) tot enfraxim ontbreekt in F_1. — 6) zie 9). — 7) ontbreekt in F_1. — 8) tot ℞ ontbreekt in F_1 en NM. — 9) van 6) af ontbreekt bij NM; in de plaats daarvan staat: apoplecticis, paraplecticis, tremulis, resolutione correctis. — 10) Bij NM en F_1 alleen: .ʒ.iii.; vóór asae foet. nog bij NM: aloes flav.: .ʒ.i.S., en in F_1: Aloes .ʒ.i. — 11) Fuchsius zegt in zijn uitgave van NM, dat men hier onder asa foetida scordium moet verstaan. — 12) NM: .ʒ.i. gr.vii.; F_1: ʒ.1. — 13) zie noot 10). — 14) NM heeft vóór squinanti nog senae. — 15) Bij NM vindt men de 4 voorafgaande simplicia in deze volgorde: squin. galb. spice. opop.; F_1 heeft de 2 laatste evenals NM. — 16) NM en F_1 hebben nog reupontici; zie 17). — 17) van 16) af ontbreekt in F_1 en NM. — 18) F_1: alleen .ʒ.i. — 19) l. stafisagrie. — 20) NM: cumini lati. — 21) l. dampnococci; NM: nigellae; zie 22). — 22) van 21) af ontbreekt in F_1. — 23) NM heeft alleen: thuris; F_1 alleen: encens masle. — 24) F_1: .ʒ.i; NM: .ʒ.iii.S.϶.viii. — 25) NM heeft ook nog balsami. — 26) rute seminis ontbreekt in NM.

van wilder saelgien. Ende iegen die melte gevet met dranke daerin gesoden es gremil. of saet van alexandrien. Dit neme nuchteren. daer na vaste .6. wilen:

---

36. melte water Dyacostum heet na .1. cruut dat costum heet omdat ment derinne doet. Hets goet iegen de melte. *ende* iegen water dat van fleumen comt. *ende* van melancolyen. dat .12. ste deel es .1.℞. ¶ Nemt asari. anijs. apie. elcs .3.ʒ. squinanti. melanopiperis. mirre. elx .2.ʒ. ende .1.S. rebarbe. soffraen. aristologia. elcs .2.ʒ. coste. onder .S.ʒ. canele. cassia lignee. elx onder .S.ʒ. zeem dats gnouch si. ¶ Men saelt geven met dranke daerin gesoden es capparis. of scolopendrie nuchtens *ende* savonts.

37. heescheit hoeste Dyayris heeft sinen name na wortelen. die blade sijn gedaen alse lisch *ende* draget witte bloemen. men heetet yreos. Hets goet dengenen die men qualike verstaen mach wat si seggen van heescheiden. jegen die hoeste die van couden comt. Dat .12. ste deel es .3.℞. ¶ Nemt. yris .1.ʒ. coelne. ysope. recolissie. elcs .7. granen of .7.ʒ. dragant. amidi. pinee. canele. gingebere. peper elx .3.ʒ. carnis dactilis. asarum[1]). enuclearum[1]). elcs .3.ʒ *ende* .S. storacis rubei. elx .2.ʒ. *ende* .S. zeem dats gnouch si. Men saelt geven savonts met warmen wine.

1) l. passarum enucleatarum.

longe[1]) et rotunde aaron[2]) mabathematicon[2]) asari[3]) salvie rose fol. 10 r.
bedellii[9]) ān. gr. .xvii.[4]) epithimi polipodii opobalsami[9]) (fol. 10 v.) fol. 10 v.
ān grana .xiii.[9]) elimpiados[5])[9]) caparis[2]) ān grana .xi.[6]) paucedani[7]) absinthii ān grana .vii.[8]) anacardi savine[9]) gentiane corticis[10]) mandragore ān grana .xi.[11])[13]) yreos grana .iii. et tertiam partem unius[12]). mel quod sufficit.[14]). datur in modum avellane capitalibus passionibus cum apozimate lilifagi epaticis cum decoctione[15]) absinthii vel eupatorii. spleneticis cum aqua caparis vel calamenti. nefreticis[16]) granorum solis vel macedonici. accipiatur summo mane et ieiunet usque ad horam nonam[17]) patiens.

26. Diacostum[28]) dicitur a costo: quod ibi intrat[18]). valet pro- fol. 10 v.
prie spleneticis et ydropicis et leucoflegmaticis et yposarce que fit sine calore sunt[19]). proprie valet spleneticis nefreticis et stranguiriosis optimum est .xii. pars. libra .i.[20]) Recipe anisi apii asari ān .ʒ.ii. et .℈.ii.[21]) squinanti melanopiperis mirre ān .ʒ.ii.S. reubarbari croci aristologie rotunde et longe[22]) ān .ʒ.ii. et .℈.ii.[23]) costi .ʒ.i.S. cinamomi casie lignee[24]) ān .ʒ.i. et .℈.i.[25]) mel quod sufficit. datur cum decoctione caparis vel scolopendrie[9]) sero et mane.[26]) dosis est .ʒ.ii. cum vino calido.

28. Diairis[30]) dicitur ab yreos. prodest disnoicis[27])[2]) arte- fol. 11 r.
riacis[2]) tussientibus[2]). vocem perditam restaurat si fuerit ex frigiditate[29]) .xii. pars est librae .iii. Recipe yris .℥.i. pulegii ysopi liquiricie ān .ʒ.vi.

1) Bij NM ontbreekt longe; er volgt na rotunde nog: brassicae sylvestris decoctae. — 2) ontbreekt bij NM. — 3) van rotunde af ontbreekt in F_1. — 4) NM: gr.xviii.; er volgen dan ambar. gr.x., ossis de corde cervi .ʒ.iii., ossis naris purpurae ʒ.1. — 5) L_1: alipiados; NM: laureolae, zie woordenlijst. — 6) F_1: gr.ix. – 7) l. peucedani. — 8) in L_2, NM, F_1 is peuc. absinth. ān gr.vii. geplaatst achter de volgende rij simplicia zooals in MT — 9) ontbreekt in F_1. — 10) NM: fol. mandr. — 11) NM: siliquas .ii.S.; F_1: gr.ix. — 12) NM: gr.xiii.; et t. p. unius ontbreekt in F_1. — 13) NM heeft nog: serici usti. gr.xii. — 14) het volgende heeft NM korter en vóór ℞. — 15) in F_1 ontbreekt van hier tot 16). — 16) in L_1 ontbreekt na nefr.: cum decoctione. — 17) F_1: à tierce. — 18) van Diacostum af ontbreekt in F_1. — 19) sunt staat hier te veel. — 20) van 19) af ontbreekt in F_1. — 21) F_1 alleen: .ʒ.ii. — 22) F_1 alleen: rotunde. — 23) F_1: ʒ i.; L_2 .ʒ.i.℈.ii. — 24) L_2: casie fist. — 25) F_1 alleen: .ʒ.i. — 26) het volgende ontbreekt in F_1. — 27) l. dispnoicis. — 28) voor de verg. met NM: zie woordenlijst. — 29) si fuerit ex frigiditate ontbreekt bij NM, ook wat hierop volgt tot Recipe toe. In de plaats daarvan vindt men bij NM: prodest ad collumellam quae veluti acus intus pertusa esse videtur, asthmaticos et diffic. spirantes. — 30) voor de verg. met F_1: zie woordenlijst.

38. borst hoeste q*ua*rteine

DyacalamENtuM heeft sine*n* name na calam*en*t. Hets goet jege*n* alle deren vand*er* borst dat va*n* coude*n* co*m*t. En*de* jege*n* die quarteine[1]) meest i*n* oude*n* lieden. Hets goet jege*n* hoeste die va*n* couden co*m*t *ende* jege*n* die q*ua*rteine[2]) genut na etene m*et* wine dat .15. ste deel es .2.℔. ¶ Ne*m*t calame*n*tu*m*. coelne. melanopip*er*is. sceli[3]). *per*sijn. elcs .4.ʒ. apiesaet .1.Ə. ameos. thuri. dille. canele. gingebere. elcs .2.ʒ. zeem dats gnouch si. Men saelt geve*n* alsoet vorseit es.

fol. 12 v. b.

39. coude lichame*n* bloetsucht me*n*isoe*n*

Dyacodion es goet jege*n* alle coude lichame*n* enti moru sijn. en*de* stre*m*met m*et* rege*n*wat*er*en gesode*n* of m*et* spodiu*m* of m*et* rosewat*er*e. of gesode*n* m*et* wine eist goet iege*n* die bloetsucht. *ende* iegen alle me*n*isoene. ¶ Ne*m*t va*n* olycrude .13. hoefde n*et* te groene no te droge. en*de* rose*n* .3.ʒ. *ende* .S. acacia. soffrae*n*. ricolissie. elx .1.℥. boli .1.S.℥. canele. symphiti. ypoq*ui*stidos balaustie. elcs .1.ʒ. mirtillo*rum* .1.℥. corael. wit *ende* root. sumac. drake*n*bloet. laccc. roris. sirici[4]): elx .1.ʒ. seme*n* portulace .S.ʒ. ¶ Dus salme*n*t v*er*gadre*n*. legt die hoefde va*n* de*n* olycrude i*n* wat*er*e dat si bedect sijn. *ende* hullet wel de*n* pot bove*n*. *ende* lat*et* also stae*n* .3. dage*n*. En*de* d*er*na seldijt zieden tote dat t*er*dendeel v*er*sode*n* si. *ende* da*n* coler*et*. En*de* i*n* die colat*ur*e doet zeem ond*er* .S.℔. ende mirtilli. *ende* doet*er* in die

---

1) deze 3 woorden zijn in het HS weder doorgeschrapt daar zij later (zie 2)) weer terug komen; blijkbaar heeft de copiist zich vergist. — 2) zie 1). — 3) l. siceli. — 4) l. siriaci.

dragaganti[1]) amigdalarum pinearum cinnamomi zinziberis piperis fol. 11 r.
an̄ .ʒ.iii. caricarum carnium dactilorum passarum emundatarum[2]) an̄ .ʒ.iiii.S.[3]) storacis rubee .ʒ.ii. et ℈.i. mel[4]) quod sufficit. sumatur sero cum vino calido[5]).

29. DIacalamentum a calamento dictum est[6]). valet precipue fol. 11 r.
ad omne vitium pectoris[7]) ex frigiditate:[10]) maxime hiis[8]) qui in senili sunt etate. valet etiam tussientibus ex frigida causa et quartanariis: si ex eo utuntur post prandium: et post cenam in sero cum vino[11]) cum duobus .℈. dyagridii et euforbii .vi. in modum nucis ante duas horas accessionis cum apozimate pigani vel roris marini quod prestat quotidianariis .xv. pars est librae .ii. Recipe calamenti pulegii ysopi[12]) melanopiperis siselei[9]) petroselini an̄ .ʒ.iiii.[13]) et .℈.ii.[14]) levistici .ʒ.i.[15]) et .℈.i.[16]) apii seminis .℈.i.[16]) ameos thimi aneti[17]) cinamomi zinziberis an̄ .℈.ii.[16]) mel[18]) quod sufficit. datur post prandium in cena[19]):

Hoc nimium confert ad ventris solutionem[20]).

31. DIacodion dicitur a codio: papaver nigrum interpre- fol. 11 r.
tatur quod ibi intrat[21]). proprie datur omni solutioni ventris maxime discintericis[22]) cum decoctione aque pluvialis in qua sit spodium coctum[23]) vel cum aqua rosarum et lientericis cum careno .xii. pars librae .ii.[24])[25]) Recipe capita papaverum non minis viridium nec nimis siccorum[26])

---

1) bij NM: volgt amyli. — 2) L_2: enucleatarum. — 3) L_2 en NM: .ʒ.iii. — 4) NM: mellis aut sacchari. — 5) bij NM: Datur cum decocto caricarum, sem. malvae, hyssopi, carnis, palmularum et vino calido vesperi. — 6) van Diacal. af ontbreekt in F_1 en NM. — 7) F_1: poumon. — 8) l. eis. — 9) ontbreekt bij NM. — 10) tot Recipe heeft NM eenigzins anders. — 11) van hier tot .xv. pars ontbreekt in L_2; tot Recipe ontbreekt in F_1. — 12) ontbreekt in F_1 en NM. — 13) L_2 en NM: .ʒ.iii. — 14) F_1: alleen ʒ.ii. — 15) NM: ʒ.ii. — 16) F_1: alleen ʒ.i. — 17) NM: anisi. — 18) NM: mellis aut sacchari. — 19) l. et cenam. F_1: après mangier au soir ou vin; NM heeft nog: probe confectam praebeto. — 20) Deze woorden alleen in L_1. — 21) van Diacodion af ontbreekt in F_1 en NM. — 22) NM heeft nog et febricitantibus. — 23) NM heeft nog rhus culinarium, myrtus. — 24) van 23) af ontbreekt in F_1. — 25) van lientericis af ontbreekt bij NM; bij hem volgt nog: et his qui vacant febre cum vino tepido praebetur. — 26) bij NM nog: cum exteriori cortice.

speci*en* wel gepulvert alsoet vorseit es. En*de* alse dat zee*m* gesode*n* es salme*n* dat mirtilli zieden in wat*er*e. *ende* van die*n* wat*er*e seldi .I.℔. zieden m*et*te*n* zeeme al tote dwat*er* al v*er*sode*n* si. da*er*na seldi v*er*siede*n* die vorseide colat*ur*e m*et*te*n* zeeme. En*de* alse dat zee*m* dicke gnouch es. so doet*er* in die vorseide poed*er*e. en*de* doet af en*de* mi*n*get wel.

40. DyacitoniteN doet wel v*er*teere*n* *ende* wed*er*staat walgen. *ende* verduwet wint. *ende* v*er*warmt die mage. *ende* es goet iege*n* menisoe*n* da*er* die spise al o*n*v*er*teert dore gaet. *ende* h*et* maect goede roke. ¶ Ne*m*t citoniorum .I. luttel gespoelt i*n* wat*er*e *ende* gesuv*er*t va*n* de*n* scorsse*n* *ende* va*n* de*n* note*n*. ende da*n* gesta*m*pt. En*de* da*n* ne*m*t zee*m* .3.℔. wel gescuumt. nochta*n* ware bet*er*. suk*er* genome*n* .4.ʒ. *ende* .S. ende doet te viere. entie sitonie*n* al te gad*er*e gestampt *ende* lat*et* ziede*n* dat dicke gnouch si. En*de* da*er*na coler*et* dore ene*n* dorgaette*n* lepel eist limech *ende* tay. so eist genouch: Dan doet*er* in dese specie*n* ¶ Nemt canele. onder .S.ʒ. pe*per* .S.ʒ. ricolissie. galigaen .S.ʒ. nagle*n*. note*n* muscate*n*. elx .3.ʒ. ligni aloes. macis. cardamomu*m*. elx .2.ʒ. zedeware .I.ʒ. ¶ Men sal .I. mar*ber*stee*n* besmeere*n* m*et* rosewat*er*e. *ende* spraye*n* d*er*op muskeliaet. *ende* giete*n* d*er*op dat vorseide zee*m* *ende* suk*er*. *ende* lat*et* breide*n* opte*n* stee*n*. En*de* alst cout es sal me*n*t snide*n* lancs *ende* dweers gelijc at*er*me*n*te. ¶ En*de*
fol. 13 r. a. wilmen. (fol. 13 r. a.) dese *con*fexie make*n* m*et* te p*ur*gierne hu*m*oren. so salm*er* i*n* mi*n*ge*n* scamoneie also menech .ʒ. alser menig .℔. es van den andre*n* swaer. En*de* simpel sond*er* scamoneye salme*n*t geve*n* nuchte*n*s *ende* navo*n*ts met wine.

mage
walge*n*
wint
me*n*isoe*n*

numero .xii [1]). rosarum .ʒ.iiii.S. [2]) croci acacie liquiricie an̄ .ʒ.i. boli .℥.S. cinnamomi simphiti [3]) ypoquistidos balaustie an̄ .ʒ.i. myrtillorum .℥.i. [4]) coralli rubei et albi sumac sanguinis draconis lacce [5]) roris syriaci an̄ .℈.ii.S. [6]) seminis portulace .ʒ.S. [7]) Conficitur sic: capita papaverum ponantur in tantundem aque pluvialis quod bene coperiantur et per tres dies ibi dimittantur [8]) et in ipsa aqua usque ad tertiam partem bulliantur: et postea colentur [9]) et in colatura ponatur libram .i.S. [10]) mellis myrtini. [11]) fol. 11 v.
32. et in tali melle supradicta admisceantur. *Confectio mellis myrtini* talis est: in duabus libras mellis dispumati ponatur una libra succi myrtilorum et coquatur ad succi consumptionem: et postea coletur. dosis eius .ʒ.iiii. vel. vi. [12]).

Diacitoniten [13]).

34. Diacitoniten [14]) dicitur a citoniis unde fit. valet ad debilitatem stomaci si fuerit ex frigiditate. appetitum confortat si non deficit ex abundantia humorum. vomitum abstinet. ventositatem precordiorum emendat. et bonum colorem facit: et debilitatem stomaci reparat. lientericis prodest. valet etiam his qui nimiam solutionem habent. facit maxime delicatis hominibus et nobilibus. yliosis confert. bonum odorem et colorem prestat. nota quod si stomacus laborat ex debilitate virtutis digestive debet dari post cibum. si vero ex debilitate retentive ante cibum. Recipe citoniorum in aqua elixatorum a cortice exteriori et (fol. 12 v.) a nucleis interioribus mundatorum libras .iii. mellis dispumati libras .iiii.S. supra dicta citonia bene ut diximus mundata et fortiter trita in mortario in caldario cum predicto melle super ignem ponantur: et cum spatula semper agirando bulliant donec inspissari incipiant. Si vis scire quando coctum fuerit: ponatur aliquantulum super marmor infusum aqua rosarum: si non inviscatur ut colligere valeas coctum fol. 12 r. fol. 12 v.

---

1) Bij NM en F_1: XIII. — 2) alle andere texten hebben ʒ.ii.S. — 3) ontbreekt in F_1. — 4) F_1: .ʒ.i. — 5) ontbreekt in F_1 en NM. — 6) L_2 en NM: .℈.ii.; F_1: ʒ.ii. — 7) F_1: ℥.S.; van hier af tot conf. mellis myrtini heeft NM met andere woorden. — 8) van et af ontbreekt in F_1. — 9) et post. col. ontbreekt in F_1. — 10) F_1: ℔.S. — 11) het volgende ontbreekt bij NM; tot conf. m. myrt. ontbreekt in F_1. — 12) van dosis af ontbreekt in F_1. — 13) alleen in L_1.. — 14) voor de verg. met F_1 en NM zie woordenlijst.

41. borststw*er*e

Dyapapaver es ene latuarie iege*n* die sw*er*e in die borst. ¶ Ne*m*t sop van ricolissie*n*. draga*n*t. go*m*me va*n* arabie elcs .10.ʒ. wit olisaet. penide*n* elx .20.ʒ. soete amandele*n* .10.ʒ. seme*n* sitonii. saet va*n* porceleine*n*. elx .15.ʒ. seme*n* cucumeris. melonis. citrulli. cuc*ur*bite. latuwe. maluwe. elx .8.ʒ. En*de* pulv*er*tse *ende* te*mper*tse m*et* cyrope vyolaet.

42. coude ziech*eit* hoeste spuwe*n* adem lo*n*gene lev*er*e mage

Dyadragantum calidum. dese latuarie heet na draga*n*t. Si es goet in couder ziecheit. *ende* jege*n* die hoeste die va*n* coude*n* co*m*t. *ende* die node uitw*er*pe*n*. en*de* pa*n*tysen entie ett*er* spuwe*n*. entie q*ua*lec mogen hare*n* adem v*er*halen. Ende jege*n* sw*er*heit an die longene *ende* an die lev*er*e. *ende* *con*forteert die mage *ende* doet wel v*er*tere*n*. ¶ Ne*m*t canele. draga*n*t. elx .1.ℨ. venigriec .1.ℨ. amandelen. pinee. lijnsaet elx. ond*er* .S.ℨ. gingeb*er*e. ricolissie. *ende* tsop van ricollissien. elcs .1.ℨ.

est: et tunc ab igne deponatur. et pulvis harum specierum cum spatula semper agitando superspargatur. Recipe cinamomi .℥.S. zinziberis .℥.i. galange piperis ān̄ .℥.3.[1]) gariofilorum nucis muscate ān̄ .ʒ.iii. spice ligni aloes macis cardamomi liquiritie ān̄ .ʒ.ii. zedoarie ān̄ .ʒ.i. deinde super marmor infusum aqua rosarum cum aliquantulo musci distemperatum super marmor spargatur: et cum infrigidatum fuerit cum cultello frustatim incidatur: et si laxativum facere volueris in unaquaque libra apponatur .℥.S. scamonee trite. tamen cum fuerit calidum antequam supra marmor ponatur scamonea bene comisceatur. laxativum detur cum vino calido in sero. simplex autem detur mane post prandium et post cenam. fol. 12 v.

30. Diapapaver[11]) quod mirabiliter prodest ethicis thisicis nimium vigilantibus[2]). confecta est librae .iiii.[3]) Recipe succi liquiricie dragaganti gummi arabici ān̄ .ʒ.x.[4]) seminis papaveris albi penidiorum ān̄ .ʒ.xx.[4]) amigdolarum dulcium mundatarum .ʒ.x.[5]) amidi[6]) seminis citoniorum portulace ān̄ .ʒ.v.[7]) seminis melonis et cucurbite et cucumeris[8]) lactuce malve ān̄ .ʒ.viii.[9]) fac pulverem. confice cum succo[10]) violarum vel sapa. fol. 11. v.

---

1) L_2 ℥.S. — 2) Bij NM dient dit praeparaat niet voor de hier opgegeven ziekten maar: asthmaticis, peripuenmonicis, tussientibus, destillatione laborantibus et lienosis; hierna ontbreekt in L_1: tertia pars; men vindt dit wel in L_2. — 3) L_2: ℔.ii. — 4) bij NM alle simplicia van Recipe af tot amigdolarum ān̄ ʒ.xv. — 5) NM ʒ.v.S. — 6) l. amili. — 7) NM: ʒ.iii. — 8) bij NM volgt achter cucumeris: et citruli ān̄ ʒ.ii.; dan komt sem. lactuc. enz. — 9) Bij NM .ʒ.S. dan volgt alleen nog: zucchari et drosati quantum satis videbitur. — 10) L_2: syrupo. — 11) voor de verg. met F_1: zie woordenlijst.

43. lichame melancolie colera fleumen bloet wint borst stemme

Electuarium die men heet **catholicum**. dese es orborlijc *in* alle ziecheide*n* daers te doene es. Het doet nat*uur*like den lichame hebben. me*n* maecht oec geve*n* zieke*n* ende gesonde*n* die de*n* lichame hebbe*n* bestopt. Me*n* maecht geve*n* vore etene *ende* na etene sond*er* enege spise te latene. H*et* p*ur*giert mela*n*colie. *ende* col*er*e. *ende* fleume. *ende* suvert bloet. *ende* verdrijft wint. *ende* v*er*licht die borst entie ste*m*me. ¶ Ne*m*t zee*m*. cassia fistula. tamari*n*di elc wel gesuv*er*t. elcs .1.ʒ. rebarbe. vio*larum*. spodii. anijs. ricolissie gesuv*er*t. penijt. candijt. die .4. coude sade. elcs .1.℈. soffrae*n*. polipodii .2.ʒ. En*de* zied*et* lange i*n* wine of i*n* borne. da*n* coler*et* *ende* doet*er* in suk*er* .9.ʒ. *ende* te*mper*t da*er*toe cassia fistula. *ende* tamari*n*di. dit suldi ziede*n* dicke gnouch. Da*n* doet af *ende* mi*n*gt da*er*in die andre specie*n* vorseit. En*de* geves .1.S.ʒ. temale.

44. colera fleume hu*m*ore*n* fol. 13 r. b.

Electuarium **dulce** p*ur*giert col*er*a *ende* fleume *ende* leid*et* die hu*m*ore*n* zoeteleke. ¶ Ne*m*t rosen. canele. gi*n*geb*er*e. seme*n* melonis. elx .6.℈. sandali wit *ende* root *ende* swer*t*. *her*modactilii. (fol. 13 r. b.) esule. elcs .1.ʒ. scamoneye .2.℈. *ende* .1.℈. suk*er*s .6.℈. En*de* zeem dats gnouch si.

45. colera rede hu*m*ore*n*

Electuarium **de succo rosarum**. h*et* heeft sine*n* name na sop va*n* rosen. Het purgiert col*er*a. *ende* es goet iege*n* cotidiane *ende* iege*n* t*er*tiane. En*de* iege*n* blivi*n*ge va*n* hu*m*ore*n* na d*er* ziech*eit*. die p*ur*ger*et*. entie blive*n* na der bekeri*n*ge*n* va*n* .1. ziecheit. Die leid*et* uten lichame. Terdendeel es .2.℔. ¶ Ne*m*t sop va*n* rosen elx .1.℔. va*n* suk*er*e *ende* va*n* rosen. *ende* oec .4.ʒ. va*n* sandali wit *ende* root *ende* swer*t*. spodii. elcs .3.℈. dyagridii .2.℈. canf*er* .1.϶. Me*n* saelt te*mper*n nad*er* ma*n*iere*n* van electuarie*n* *ende* geve*n*t m*et* coude*n* cyrope*n* of m*et* war*m*e*n* wat*er*e also gr*o*t alse .1. k*er*stae*n*gie. *ende* gev*et* te midd*er*nachte.

13. CAtolicon[6]) valet epaticis spleneticis. datur in acutis et peracutis quia mollificat digerit confortat. Recipe sene mundate medulle casiefistule tamarindorum[1]) reubarbari ellebori. ān̄ .℥.iii. polipodii anisi liquiricie seminum communium candi penidii .℥.i. syrupi quod sufficit in quo ponantur polipodii .℥.viii. feniculi .℥.iii. in libras .iii. aque et syrupizentur cum .℈.ii. zuchari. fol. 6 r.

42. ELectuarium de succo rosarum[6]) ab eodem succo dictum est[2]). expertum est contra guttam calidam.[3]) coleram nigram[4]) purgat et convalescentes ex egritudine scilicet quotidianariis et tertianariis purgat sine molestia[5]) et reliquias malorum humorum potenter educit fol. 15 r.

1) L_2 na tamar.: ān̄ ℥.viii.; wat nu volgt in L_2 wijkt te zeer af van L_1, om het in noten mede te deelen; er volgt: rheub. violar. polypo. anisi. ān̄ ℥.iiii. liq. mundatae, peni. candi. ān̄ ʒ.iii. quatuor se. frigidorum mundator .℥.i. Accipe iterum. li. .i. polyp. quercini, et tere modicum et in aqua diutissime decoque et ex colatura fac syrupum cum li .viii. zuc. In parte autem colaturae distempera cassiam et tamarindos et in fine decoctionis serupi pone; deinde confice electarium imponendo pulveres aliorum. et dosis eius est ab. unc .S. usque ad. unc. .i. — 2) van rosar. af ontbreekt in F_1. — 3) calidam ontbreekt in F_1. — 4) F_1: alleen coleram; in L_2: col. ru. — 5) van hier af tot ℞ ontbreekt in F_1. — 6) voor de verg. met F_1 en NM: zie woordenlijst.

que remanserint. .iii. pars librae .ii. Recipe zucchari succi rosa- fol. 15 r.
rum ana libram unam et uncias quatuor [1]. sandali albi et rubei et citrini [2] ana drammas sex. spodii drammas tres. diagridii drammas duodecim [3]. camphore scropulum unum [4]. tempera ad modum electuarii cum syrupe facto de eodem zucharo et succo rosarum. datur cum aqua calida in mane ad modum castanee.

43. ELectuarium frigidum secundum Cophonem [9]) quod op- fol. 15 r.
time tercianarios et quotidianarios et erraticas febres purgando sanat: et etiam habentibus stomacum colericum familiare est. tertia pars confecta est librae quatuor. Recipe sandalorum alborum et rubeorum et spodii dragaganti gummi arabici amili rasure eboris reubarbari sene rosarum violarum seminis fumiterre berberis sebesten seminis portulace maratri anisi [6] ana drammas tres [7]. emblici unciam unam.
Conficitur sic: psillii uncie (fol. 15 v.) octo ponantur in sufficienti fol. 15 v.
aqua ferventi in qua bullierit libra media polipodii quercini viridis mundati et triti omnes herbe diuretice violarum et prunorum: et tamdiu dimittantur donec bene congelentur. deinde coletur fortiter per saccum. ad meliorem vero mucilaginis constrictionem intromittatur in saccellum aliquantulum aque ferventissime: et colature addantur scamonee uncie sex pulverizate: prius tamen cum aqua frigida inter manus fricate et bene cum eadem mucilagine fricentur manibus. deinde apponantur zuchari libre quatuor dissoluti prius cum sufficienti aqua decoctionis polipodii cerarum [8] herbarum diureticarum. et colati deinde super ignem positum bullire permittatur. cumque ad medium decoctionis pervenerit addantur uncie due tamarindorum et uncie due casie fistule dissolute prius in sufficienti aqua decoctionis prunorum et predictarum herbarum diureticarum et per caciam colate usque ad perfectam coctionem bullire permittatur. signum autem decoctionis est: si super marmor positum et infrigidatum aliquantulum viscosum fuerit et digito adheserit: motione tamen

1) in F_1 ontbreekt: .ʒ.iv. — 2) et citr. ontbreekt in F_1; in de plaats daarvan: gummi arabici. — 3) F_1: ʒ.iii. — 4) F_1: ʒ.i. — 5) van 4) af ontbreekt in F_1. — 6) L_2 heeft nog: sem. papaver. liquir. sem. lactucae. — 7) in L_2 votgt nu eerst: myrob. citr. belliric. capill. vener. ana. ʒ.S. — 8) l. ceterarum. — 9) voor de verg. met F_1 en NM: zie woordenlijst.

46. ElectuariuM cillicicuM heeft sine*n* name na silliu*m*. Hets goet iege*n* rode col*ere* *ende* iege*n* t*er*tiane. ende iegen dagelike*n* corts. *ende* iege*n* lev*ere* *ende* geelsucht. ¶ Ne*m*t sandale*n* wit *ende* root. spodii. rosen. rebarbe. draga*n*t. gommi arabice. dyag*ri*dii. berb*er*is. vio*larum*. elx .1.S.ʒ. saet va*n* portulace. scariole. elx .4.ʒ. ¶ Dus v*er*gad*er*t me*n*t. legt sillium .3.℔.. in warme*n* wat*ere* .3. dage. dan p*ur*ger*et* dwat*er* ute *ende* doet*er* in suk*er*. *ende* lat*et* stae*n* :2. dage da*er*na zied*et* dicke gnouch. Da*n* doet af *ende* minct*er* in die poedre*n* v*or*seit vande*n* specie*n*. In de*n* zom*er* salme*n*t geven in de*n* ierste*n* slaep. In den wint*er* te middernachte. *ende* i*n* beiden tide*n* m*et* w*er*me*n* wat*er*e also g*ro*et als .1. haselnot.

col*ere*
rede
lev*ere*
geelsucht

47. ElECtuariuM ducis es goet iege*n* onverteerlich*eit*. *ende* iege*n* wint vander mage*n* ende i*n* die darme*n*. *ende* iege*n* pine i*n* die la*n*ke*n* *ende* i*n* die lendene*n*. *ende* iege*n* de*n* stee*n*. ¶ Ne*m*t anijs .2.ʒ. *ende* .15. g*r*ane*n*. mastic. ricolissie elx .1.ʒ. *ende* .5. g*r*ane*n*. camedrei. gi*n*gebere. canele. galigae*n*. venkelsaet carvis. elx .1.℈. *ende* .15. granen. calam*en*t. silocassie. *per*trec. wit pe*per* *ende* la*n*c. siperi. sq*ui*na*n*ti. dauci. yrei. amomi. folie. asari. elx .1.℈. soflrae*n*. spijc. go*m*mi arabici. dragant. dille. calami. aromatici. cubebe*n*. nagle*n*. lovessce. carpobalsami. alexandrini. geniv*er*e. silleris. mo*n*tani. pe*n*tafilon. seme [1]) as*per*agi. citri. radicis achori. radicis as*per*agi. amer. rebarbe. netele*n*. re*n*po*n*ti [2]). nucis maristicis [3]). ligni aloes. s*er*pe*n*ti*n*e. g*re*mil. bevenelle. dauc*us*. citrulli. melonis.

mage
wint
lanke*n*
lendene*n*
steen

1) l. semen. — 2) l. reupontici. — 3) l. miristice.

baculi ab ipso decoctionis principio non cessante. Cumque coctum fol. 15 v.
fuerit ab igne deponatur. et in mortario posito pulvis predictarum specierum super spargatur et cum.

[1]) (fol. 16 r.) pistello bene conterantur fol. 16 r.
usque ad ipsius ius [2]) cositatis [2]) et gummositatis remotionem. deinde recondatur: detur colatura casiefistulae in sero vel media nocte.

45. EMplastrum [3]) psilliticum a psillio dictum probatum fol. 16 v.
contra coleram rubram. tercianariis acute febri epaticis yctericis omnino subvenit. medietas est libra .i. Recipe psillii libras .iii. et in aqua ferventi pone per triduum. postea coletur: et in colatura admisceantur scamonee .℥.iii. et zucchari libras .iii. et per duos dies dimittatur: et postea coquantur. deponantur ab igne et pulvis istarum specierum admisceatur qui [9]). Recipe sandali albi et rubei rosarum reubarbari spodii draganti gummi arabici violarum berberis. ān̄ .℈.S. [4]) seminis portulace scariole. ān̄ .ʒ.iii. in estate detur apud sompnum: in hyeme circa mediam noctem. in utroque tempore cum aqua calida ad modum castanee.

40. ELectuarium ducis dicitur quia abbas de curia illud fol. 14 r.
composuit ad opus ducis Rogerii filii Roberti viscardi [10]) propter indigestionem et ventositatem stomaci et intestinorum: et ilii [11]) dolorem [11]): et vitium lapidis [5]). Recipe (fol 14 v.) anisi .ʒ.ii. et .gr.xv. [6]) liquiricie masticis ān̄ fol. 14 v.
.℈.ii. et grana .v. [7]) [12]) camedreos zinziberis cinamomi galange maratri karvi ān̄ .℈.i. grana .xv. [13]) xilocasie [11]) calamenti [11]) dauci piretri piperis albi et longi ciperi squinanti [11]) yreos amomi folii [11]) asari [11]) ān̄ .℈.i. [13]) spice croci gummi arabici dragaganti seminis aneti calami aromatici cubebe gariofilorum carpobalsami [8]) [11]) iuniperi alexandri [11]) sileris pentafilon seminis sparagi citri [11]) acori radicis

---

1) hier is een geheele regel druks open gelaten; er ontbreekt echter niets. — 2) l. viscositatis. — 3) l. Electuarium; voor de verg. met F_1 en NM zie woordenlijst. — 4) L_2: ℥.S. — 5) L_2 heeft nog: xii pars conf. ĩĩ.i. — 6) L_2: gr. xvi.; F_1: ʒ.ii. — 7) L_2: .℈.i. gr.v. — 8) in L_2 en F_1 volgt: levistici. — 9) overbodig of corrupte plaats? — 10) van El. duc. af ontbreekt in F_1. — 11) ontbreekt in F_1. — 12) F_1: ʒ.ii. — 13) F_1: .ʒ.i.

fol. 13 v. a. cucurbite. portulace. scariole. *per*sijn. storax. camite [1]) (fol. 13 v. a.) cardamomi elx .15. *granen*. penidie*n* .S.ʒ. *ende* .1.ʒ. *ende* .1.Ə. zee*m* dats gnouch si. Men saelt geve*n* m*et* w*er*me*n* wine na etene. of alse men geten heeft.

48. melancolye mage herte onmacht grot evel herssenen

Electuarium pluris. Dats ene volmaecte medicine. Si es goet jege*n* die pine va*n* mela*n*colien. *ende* iegen g*ro*ete cra*n*cheit vand*er* mage*n* *ende* vand*er* *her*te*n* entie g*er*ne i*n* o*n*macht vallen. En*de* scarpet de*n* sin. En*de* es goet iege*n* .3. maniere*n* vande*n* g*ro*te*n* evele. *ende* bet*er*t alle die cra*n*cheit vande*n* *her*ssenen. dat .8.ste deel. es .1.℔. ¶ Neet [2]) canele. nagle. gingeb*ere*. ligni aloes. spijc. galigae*n*. notemuscate*n*. mastic. spodii. sq*ui*nanti. ciperi. vio*larum*. rose*n*. elx .1.ʒ. *ende* .5. g*r*ane*n*. folie recolissie storax. sansucc*us*. s*er*pe*n*tine. mac*ro*pip*er*is. mirtilli. corticis citri elx .1.ʒ. *ende* .15. g*r*ane*n*. go*m*mi arabici. beonal [3]). corael. cerici co*m*busti elx .1.Ə. *ende* .1. grae*n*. musci .8. g*r*ane*n* *ende* .1.S. balsamite .1.ʒ. *ende* .15. g*r*ane*n*. canf*er* .15. g*r*ane*n*. cyroop rosaet dats gnouch si.

1) l. calamite. — 2) l. Nemt. — 3) l. been al.

ameos reubarbari indi[5]) urtice reupontici nucis miristice ligni aloes basilici[5]) milii solis saxifrage seminis citroli melonis cucumeris et cucurbite scariole petrosellini been albi et rubei storacis[5]) calamite[5]) cardamomi. ān gr. .xv. penidiorum .ʒ.S. et .℈.ii. et .S.[25]) mel quod sufficit: datur post prandium et ad[1]) cenam cum vino calido.[24]) si datur contra lapidis vitium sumatur cum decoctione millisolis vel scolopendrie. fol. 14 v.

41. ELectuarium pliris arcoticon[2]) pliris est completa medicina arcoticon principium interpretatur[3]) valet tristibus[5]) melanconicis[6]): et ad magnam[15]) stomaci debilitatem[7]) et cordis .i. sincopim[10]). memoriam reparat. sensum acuit. epilenticis[4]) avaleticis[9]) achatalecticis prodest[10]) et omnem debilitatem cerebri reparat .viii.[11]) pars libra .i. Recipe cinamomi gariofilorum ligni aloes galange spice nucis muscate zinziberis spodii squinanti ciperi[12]) rosarum violarum ān .ʒ.i. et gr.xv.[13]) folii[12]) liquiricie masticis storacis sansuci balsamite[14]) basiliconis cardamomi macropiperis et leucopiperis[15]) mirtilli corticis[16]) citri ān .℈.ii. et gr.v.[17]) gemmarum[15]) been[18]) albi et rubei coralli syrici combusti ān .℈.i. et gr.ii.[19]) musci gr.vii. et .S.[20]) camphore grana .v. syrupi rosacei[21]) quod sufficit[22]). detur febricitantibus[12]) cum aqua[23]) mane et sero:[24]) non febricitantibus cum vino. fol. 14 v.

---

1) L_2: post. — 2) van hier af tot 3) ontbreekt in F_1. — 3) NM vertaalt pleres archonticon door implens principale. — 4) tot ℞ ontbreekt in F_1. — 5) ontbreekt in F_1. — 6) trist. melanc. ontbreekt bij NM. — 7) NM heeft hier: calorem; er volgt nog: prodest cibum evomentibus. — 8) ontbreekt bij NM. — 9) l. anheliticis. — 10) van hier tot recip. heeft NM anders. — 11) L_2: .vii. pars. — 12) ontbreekt in F_1. — 13) in F_1 alleen: .ʒ.ii. — 14) NM en F_1: balsami. — 15) ontbreekt in F_1 en NM. — 16) NM: fol. citri. — 17) F_1: .ʒ.i. — 18) NM: hermodact. al. et ru. In de noten zecht Fuchsius: intellige been al. et ru. Latini Nicolai codices habent been al. et ru. Hier worden blijkbaar de texten van NM en van NS dooreen gehaald. — 19) NM: .℈.i. gr.ii.S.; F_1 alleen: gr.xv. — 20) F_1: gr.v. — 21) Bij NM nog: et sacchari. — 22) van hier af tot het eind ontbreekt bij NM. — 23) F_1: eve tiede. — 24) het volgende ontbreekt in F_1. — 25) F_1: ʒ.S.

49.
mela*n*colye
appetijt
*her*ssenen
oren
lippe*n* te
clove*n*
ha*n*de
voete
venijn.

Esdra heeft sine*n* name na esdras de*n* *pro*ph*et*e diese ierst va*n*t. Hets goet iegen mela*n*colie. *ende* die q*ua*de*n* appetijt hebben. entie cole*n* ete*n* ende leem. *ende* scalen van eyere*n*. Hets goet iege*n* v*er*coudde *her*ssene*n*. *ende* iege*n* lope*n*de ore*n* m*et* warme*n* wine gedro*n*ke*n*. of i*n* die ore*n* gedrupt. En*de* iege*n* te clovene lippe*n* va*n* de*n* mo*n*de. *ende* iege clove*n* an die voete*n* *ende* ane hande*n*. Hets goet de*n*gene*n* die venijn heeft gedro*n*ke*n* of gete*n*. hets goet jege*n* venij*n* va*n* s*er*pente*n* *ende* jege*n* bete*n* van gevenijnde*n* beeste*n*. of crupende worme*n*. gesoden m*et* wine *ende* m*et* me*n*te*n*sope geplaest*er*t optie wonde of optie bete. ¶ Neemt alipte :[1]) muscate.[1]). mirre. suk*er*. ruutblad*er*e. apiesaet. camedrii. ve*n*igriec. elx. onde*r* .S.ʒ. ebrois[2]). pigani. wilde rute. saet van lilifagi. origani. balaustie. radices mali g*ra*nati. elx .I.ʒ *ende* .8. g*ra*ne*n*. gi*n*geb*er*e. canele. nagle. spijc. sillobalsami. aloes. zedew*are*. lacce. go*m*mi arabici. rosemarini. capparis. coelne. averone. melanopip*er*is. ossiu*m* dactilis. *per*sijn. elx .I.ʒ *ende* .S.Ə. *ende* .4. g*ra*ne*n*. galigae*n*. soffrae*n* van orie*n*t. anacardilitos[3]). spermatis[3]). mandragore. acor[4]). pyonie. w*er*pond dats thus masculi.
fol. 13 v. b. ysope. roris siriaci: (fol. 13 v. b.) s*er*penti*n*e. dauci. cretici. ve*n*kelsaet. en*de* tsaet va*n* de*n* musemaluwe. olye va*n* olive*n*. goet oude*n* wijn. elx .I.ʒ *ende* .I. g*ra*en. folie. galie. soffrae*n*. muscate. coste. calami. aromatici. cassia lignee. naerdi. mirabolani. celtice. sillobalsami. draga*n*t. wit corael *ende* root. bev*er*cul. rebarbe. bedellii. galbanu*m*. oppopanac. aspaltu*m*. t*er*bentine. mastic. tyriace adriani. re*u*po*n*tici. aristo*logia* lo*n*ga. asari *her*modactili. meu. yrei. *per*trec. pe*n*cedani[5]). epithimi. vio*larum*. byvoet. symolee folio*rum* citri. laureole. me*n*te malabatri. q*ui*ntefolie. anijs. carpobalsami. amomi. ciru*m*[6]). ruconis[6]). wit olysaet. ozimi. s*er*mo*n*teyne. rutesaet die i*n* die hove wast. bakelare. drake*n*bloet. zeilstee*n*. lapides agapis. dbee*n* vand*er* *her*te*n* vande*n* hert. muskeliaet. elcs .I.Ə. canf*er* .7. g*ra*ne*n*. amber. *per*len m*et* gate*n* *ende* sonde*r* gate*n*. blacte. bisance. adec. storax. calamite. serapini

---

1) conf. alipte muscate. — 2) l. eboris. — 3) l. anacardi. litospermatis. — 4) l. acori. — 5) l. peucedani. — 6) l. cimini miconis.

39. ESdra [1]) dicitur quia Esdra propheta in babylonia in exilio positus eam primo invenit [2]). datur melanconicis timidis: et quibus inest malus appetitus prodest. valet etiam comedentibus carbones et tuffos [3]) et testas ollarum: et ad nimiam cerebri frigiditatem [4]). valet ad dolorem et putredinem aurium ex reumatica causa [5]) si hoc modo fuerit aptata. fac licinium de panno vel bambace: et in capite licinii pone parum olei muscellini: et supponatur esdra et in aurem patientem immittatur. ad difficilem partum mulieris satis valet: si cum succo artemisie fuerit distemperata vel savine utroque latere ab umbilico inferius inuncta. prodest ad tussim veterem vel humidam distemperata cum succo ptissane vel amidi [6]). valet ad scissuras labiorum si ex ea fuerint inuncta. valet contra venenosos morsus animalium serpentum ranarum [7]) et aliorum reptilium: et contra morsum canis rabidi. prodest toxicatis hominibus si trium annorum vel .iiii. fuerit [8]). data cum succo mente distemperata supra vulnus inunctum satis confert .xl. pars confecta est libra .i. [9]) Recipe alipte muscate mirre zuchari foliorum rute apii seminis camedreos fenugreci. ān̄ .ʒ.i. et .℈.I. et gr.i. [10]) eboris limature pigami lilifagi golene balaustie ān̄ .ʒ.i. et gr.vii.S. et parum plus [11]). cinnamomi gariofilorum xiloaloes [7]) spice zedoare lacce [7]) rosarum caparis pulegii abrotani melanopiperis petroselini ossium dactilorum ān̄ .℈.ii.S. et gr.iiii. [12]) galange [7]) zinziberis croci ortensis anacardi litodemonis [7]) mandragore acori [7]) peonie thimi ysopi roris syriaci [7]) basilici dauci feniculi (fol. 14 r.) altee [13]) olivarum seminis [14]): vini veteris optimi ān̄ .ʒ.S. gr.i. [15]) balsami croci [7]) orientalis [7]) folii [7]) costi gallie calami aromatici casie fistule mirobalanorum nardi celtice xilobalsami [7]) dragaganti

fol. 13 v.

fol. 14 r.

---

1) Zie omtrent de vergelijking van den text met NM, bij Esdra in de woordenlijst. — 2) van Esdra af ontbreekt in F_1. — 3) tuffos ontbreekt in F_1. — 4) In F_1 volgt nog: donee au soir en quantité d'une noicelle ou (avec) vin chaut. — 5) ex reumatica causa ontbreekt in F_1; daar vindt men: destempree ou vin chaut et mise dedenz; zie 6). — 6) van 5) af tot hier ontbrcekt in F_1. — 7) ontbreekt in F_1. — 8) van 7) af ontbreekt in F_1. — 9) .xl. p. conf. e. ℔.i. ontbreekt in F_1; in L_2: ℔.iii. — 10) F_1 alleen: ʒ.i. — 11) F_1 alleen: ʒ.i. — 12) F_1: ʒ.ii. et demie. — 13) L_2: se. alteae. — 14) F_1 alleen: olives. — 15) F_1: ʒ.i. et demie; L_2 nog ℈.S.

levende sulf*er*. armo*n*iac. betonie. cabali marini. ypoq*ui*stidos. macis. sq*ui*na*n*ti. *her*be siriace. floris coriandri. marobie. suffer [1]). alsene *per*sijn va*n* alexandrie*n*. dille [2]). saet. va*n* carde*n* [2]). amer. lovessce. citri. leucopip*er*is. mac*ro*pip*er*is. nigle [3]). saet van citrulle. t*re*meerbloeme*n*. levende wat*er*. elcs .I.S.Ə. *ende* .2. *gra*ne*n*. litargiru*m*. opiu*m* tebaycu*m*. calami. aromatici. beilde. elx .7. g*ra*ne*n*. zee*m* dats gnouch si. Me*n* saelt geve*n* nucht*er*n m*et* wine.

clieren
huut
gescort
borst
lo*n*gene
mage
lev*er*e
rebbe*n*
geswil
wonde*n*
zenuwe*n*
muse*n*
adre*n*
venijn
fistel
canker

50. **Emplaustrum apostolicum** es goet geleit op cliere*n* die sw*er*en het rijpse *ende* scoortse. *ende* suv*er*t se. En*de* doet wel huut wassen sond*er* linke. Si opent die gaetkine vand*er* huut da*er* die mat*er*ie vergadert es. *ende* trect die mat*er*ie uut in waseme. En*de* heilt dat gescoort es. En*de* apostheme*n* i*n* die borst of in die lo*n*g*er*e of op die mage of andie lev*er*e of in dyafragma of ond*er* die rebben. In dese stede*n* da*er*op geleit trecse *ende* rijpse *ende* scoorse. En*de* geswil of die harth*eit* vand*er* lev*er*en doet se scede*n*. En*de* sw*er*en of geswil dat va*n* reumatike*n* co*m*t in die knien doetse droge*n*. en*de* alle v*er*sche wonde*n* of oude wonde*n*. En*de* zenuwe*n* die gesnede*n* sijn. of muse*n* van arme*n*.

1) l. sulfer? — 2) men kan ook denken aan onnauwkeurigheid van den afschrijver en hier lezen: dillesaet. cardamomi. wat met L_1 en L_2 en F_1 overeenstemt. — 3) l. nigelle.

coralli albi et rubei confite rubee castorei oppopanacis bdellii galbani aspalti terbentine masticis tyriace[1]) adriani[1]) splenis pultri[1]) ventris merguli[1]) reupontici aristologie longe asari[1]) hermodactili meu[1]) yreos piretri paucedani gentiane epithimi violarum artemisie cimole[1]) foliorum citri[1]) laureole mente malabatri[1]) quinquefolii[1]) carpobalsami[1]) anisi amomi cimini miconis[1]) seminis ozimi[1]) platocimini[1]) seminis rute ortensis baccarum lauri sanguinis draconis lapidis magnetis[1]) lapidis agapitis[2])[1]) ossis de corde cervi muscelei[1]) muscellini[3])[1]) petrolei[4]). an̄ .ʒ.I.[5]) et terciam partem alterius[6]). camphore ambre margaritarum perforatarum et non perforatarum[1]) blacte bizantie sambaci[1]) storacis[1]) calamite[1]) serapini sulfuris vivi[7]) antimonii armoniaci[8]) acatie herbe syriacę floris oleandri fu marubii sulfurace[9]) absinthii alexandri[1]) euforbii[1]) cardamomi seminis aneti amei[1]) git[10]) levistici seminis citri[1]) leucopiperis macropiperis[11]) nigelle uzifur corticis nere mabathematicon aque vitis. an̄ .℈.S. et gr.ii. litargiri amidi opii iunci[1]) radicis[1]) calamenti iusquiami an̄ .gr.vii. mel quod sufficit. datur in sero in modum avellane cum vino calido[12]). fol. 14 r.

44. EMplastrum aplincon[13]). emplastrum id est dura confectio. aplincon[13]) id est superpositum vel supra missum interpretatur. quod tumoribus et inflationibus ad lucem inductum et super positum saniem excludit. optime facit ad nimium cervicis dolorem. valet proprie ad subtiliandam cicatricem in quacunque parte corporis fuerit. sagittam vel lanceam vel aliquid aliud tale in membro infixum sine dolore extrahit. valet etiam dolori ex decursione innata in ipsa parte ubi antea fuerit vulnus atrahendo humores et putredinem: et valet dolori renum si superponatur .iii. pars confecta fol. 16 r.

---

1) ontbreekt in F_1. — 2) L_2: gagatis. — 3) ontbreekt in L_2. — 4) F_1: perresil. — 5) L_2: ℈.i. — 6) et tert part. alter. ontbreekt in F_1. — 7) vivi ontbreekt in F_1. — 8) ontbreekt in L_2; in de plaats hiervan vindt men er: hypocystidos macis licii squinanti. — 9) van acatie af heeft F_1: betonic. mirob. — 10) ontbreekt in F_1; in de plaats daarvan girofle. — 11) van hier tot opii ontbreekt in F_1. — 12) F_1 alleen: vin. — 13) l. apostolicum (zie Empl. ceron. waar empl. apostolic genoemd wordt); voor de vergelijking met NM zie woordenlijst; het voorwoord van F_1 is korter dan dit.

of adre*n* of steke of bete van gevenij*n*de*n* diere*n*. Si ganst alle dese *proper*leke. ende leit die hu*m*ore*n* entie corruptie ute
fol. 14 r. a. *ende* trect ett*er* bove*n* t*er* wonde*n* uut diepen (fol. 14 r. a.) gate*n*. *ende* vultse m*et* goede*n* vleesche. *ende* doet wel huden. En*de*. trect gescutte ute. *ende* so wat dat in de lede*n* es souder swere*n*. Ende heilt festele*n* *ende* cankere*n* *ende* droechse. ¶ Ne*m*t litargiru*m* .6.℥. root was. ende wit magedij*n* was.[1]) visci quercine. dats .1. ma*n*iere va*n* wortele*n* vint me*n* i*n* die apoteke*n*. elcs .1.℥. lapides[2]) armoniac.[2]) calamentis[2]). elx .6.ʒ. manijs. dats cleine wierooc. anijs. elx .6.ʒ. t*er*be*n*tine. bedelli. galbani. mirre. sarcocolle. calidos[3]). calc.[3]) dypta*mnus*. aristo*logia* lo*n*ga. groene marobie. oppopanac. elcs .3.ʒ.: ¶ Dus suldijt v*er*gadre*n*. sta*m*pt. oppopanac. galbanu*m* armoniacu*m*. *ende* da*er*na so legse .1. nacht in wine. *ende* hullet tvat wel. Nuchte*n*s suldise doe*n* smelte*n*. en*de* zie*n* dore ene*n* dorgaetten lepel da*er* die onsuv*er*heit i*n* blive*n* mach. Dan suldi die go*m*me*n* ente*n* wijn and*er*w*er*f te viere doe*n*. *ende* siede*n*t tote dattie helft va*n* den wine v*er*sode*n* si. Dan ne*m*t litargirum wel cleine gepulv*er*t *ende* olye datt*er* gnouch si. Dit so suldi ziede*n* i*n* .1. and*er* vat allene *ende* altoes roere*n* dat n*et* e*nber*ne. Teken dat gnouch si. lat*et* druppe*n* op .1. stee*n*. En*de* eist also dicke bina alse was. so suldire dan was in doe*n* *ende* doet smelten *ende* die vorseide go*m*me*n* metten wine. En*de* da*n* al dat v*er*siede*n* tote dat dicke si. Da*n* doet*er* in t*er*be*n*tine. En*de* alsi gesmolte*n* es. so doet af *ende* mi*n*ct*er* in die vorseide pulvere vand*er* and*er*e specie*n*. *ende* altoes roer*et*. da*n* so gie*ter* op coude*n* borne. *ende* da*n* neme*t* ute *ende* walk*et* tussche*n* u hande*n* dat wat*er* ute iege*n* tfier. En*de* dan suldijt malexere*n* m*et* olye*n* va*n* baye*n*. *ende* formere*n*t ront magdalione*n*. *ende* da*n* bestadet.

---

1) in Additio onder. Empl. Apostol. in L_2 staat, dat sommigen hier verkeerdelijk cera alba gebruiken, „boni aromatarii hoc ponunt propolim.” — 2) l. armoniac. lapidis calaminaris. — 3) l. lapid. calcis.

est librae duae [1]) Recipe litargiri .℥.vi. cere rubeae colofonie ān fol. 16 r.
.℥.ii. [2]) populei [3]) visci quercini ān .℥.i. [4]) armoniaci lapidis [5]) calaminaris [5]) ān .ʒ.vi. [5]) masticis [6]) mumie [7]). ān .ʒ.S. terbentine galbani bdellii mirre calcucemenon [8]) sarcocolle lepidos calcis [9]) diptami aristologie rotunde [10]) prassii viridis [11]) opopanacis ān .ʒ.iii. [12]) Conficitur sic oppopanacum et armoniacum et galbanum aliquantulum tusa [13]) ponantur per noctem in vino ita ut coperiantur. et mane bulliant donec liquefiant: et per catiolam colentur: et iterum bulliant ad vini consumptionem. litargirum in pulverem subtilissimum redactum cum sufficienti oleo in caldario distemperetur et super ignem ponatur: et cum spatula iterum agitetur tamdiu donec super lapidem positum in modum cere [14]) inspissetur: et statim addatur cera: et liquefacta cera addatur
colofonia. postea (fol. 16 v.) addatur mastix et olibanum. deinde fol. 16 v.
mirra ponatur [15]) et facto intervallo ponatur bdelium. deinde viscus quercinus. liquefacto visco ponatur terebentina [16]). liquefacta ea caldarium in terra ponatur et tunc in ipso gummi ponantur paulatim et igni iterum super ponatur et cum spatula semper agitando aliquantulum permittantur bullire. postea addatur sarcocolla et lapis calaminaris. facto intervallo ponatur flos eris et lepidos calcis. post hec calcucemenon semper cum spatula agitando donec incipiat aliquantulum rubere. ad ultimum diptamum et aristologia rotunda. postea infundatur in aqua frigida et ab aqua extractum manibus exprimendo et malaxando ita tractetur: ut tota aqua inde exeat. et inunctis manibus oleo laurino magdaleones informentur et usui reserventur.

---

1) L_2: ℔.iii. — 2) L_2: ℥.iii. — 3) L_2: propoleos; ontbreekt in F_1. — 4) van 2) af ontbreekt in NM. — 5) ontbreekt in F_1. — 6) na mastix behoort nog olibani te volgen zooals in L_2; het wordt in L_1 later ook genoemd. — 7) zie E.A. in de woordenlijst; F_1 heeft: mauves; NM: manna thuris. — 8) L_2 voegt toe: id est aes ustum; ontbreekt in F_1. — 9) l. lapidis calcis; ontbreekt in F_1 en NM. — 10) NM heeft: arist. long. — 11) ontbreekt bij NM. — 12) NM heeft nog: olei veteris. het volgende is in F_1 korter. — 13) L_1: tonsa. — 14) van donec af ontbreekt in F_1. — 15) deinde mirra ponatur ontbreekt in F_1. — 16) F_1 voegt hierachter: chaude et remise; het volgende in F_1 korter.

51. Emplaustrum seronium heeft sine*n* name na was. Si es goet iege*n* die pine va*n* de*n* scoudre*n* ende va*n*-de*r* borst dat va*n* coude*n* co*m*t. *ende* va*n* hu*m*ore*n*. En*de* opte*n* coeke die vande*r* melte*n* co*m*t die*n* moruw*et*. Hets goet iege*n* walge*n* dat va*n* coude*n* co*m*t. En*de* an de lev*er*e doet tselve dat an de melte doet. En*de* optie coude moed*er* wed*er*staet si die pine. Dat .3.deel es .2.℞. ¶ Ne*m*t sceppec. wit was. elx .1.ʒ. ende .4.3. serapini .2.ʒ. ar-mo*n*iac. t*er*bent*ine*. colofonie. soffrae*n*. elx .1.ʒ. ende .4.3. aloës.

scoudre*n*
borst
coeke
walge*n*
lev*er*e
moed*er*

ELectuarium laetificans.[1]) Recipe melissae, corticis citri, garyophyllorum, galliae muscatae, masticis, croci Orientalis, cinnamomi, nucis muscate, cardamomi, neheremisch, id est semen paeoniae, ben albi et rubei, zedoariae, doronici, loco eius ponitur semis pondus galangae, seminis ocymi maioris, et ocymi garyophyllorum, omnium ana unciam .S. musci quantum est .x. pars unius supradicta; deinde sumantur chebuli .xx. emblici .xxx. et terantur in tribus libris aquae, coquantur donec ad unam redeant: et coletur; in colatura vero mittatur libra .I. mellis, deinde bulliant donec consumpta sit aqua; postea ex hoc melle conficiatur pulvis praedictarum, quod in triplum sit mel ad species; de quo cum necesse fuerit; sumatur ad magnitudinem avellanae. medicamen laetitiam et coloris pulchritudinem et digestionis bonitatem operatur et canos retardat.

ELectuarium laetitiae Galliae.[1]) Recipe succi pomorum dulcium et odoriferorum, succi cytoniorum aromaticorum, vini veteris, succi boraginis, florum basiliconis, aut seminum eius, croci, zedoariae, xylobalsami, garyophyllorum, corticis citri, galangae, macis, nucis muscatae, styracis calamitae ana drachmas .ii.S. ambrae, muschi, camphorae ana drachman, .S. anisi, rasurae eboris, thymi, epithymi ana drachmam .i. margaritarum .ʒ.i. ossis de corde cervi drachmam .S. limaturae auri, lunaturae argenti, ana ℈.S. zucchari albi quod sufficit. frat electuarium.

46. EMplastrum ceroneum a cera dictum precipue valet fol. 16 v.
(fol. 17 r.) ad omnem dolorem spatularum [2]) et pec- fol. 17 r.
toris ex frigiditate. et si humor frigidus illuc fecerit discursum mire solvit. [3]) splenem remollit. valet ad ydropisim de frigida causa: epaticis de eadem causa [4]): matricis frigiditati superpositum multum resistit. tertia pars confecta est libre .ii. [5]) Recipe picis navalis bene colate. cere ān .ℨ.ii. et

1) Dit praeparaat is uit L_2 overgenomen; het ontbreekt in L_1. — 2) l. zie woordenlijst. — 3) van pectoris af ontbreekt in F_1. — 4) epatic. de eadem causa ontbreekt in F_1. — 5) tert. pars conf. est .℔.ii. ontbreekt in F_1.

mirre. w*er*pond elx .I.ℨ. oppopanac. galbanu*m*. calamite [1]). venigriec. storax. alwit. elx .6.ʒ. bedelli. corumbri elx .3.ʒ. litargiru*m* ond*er* .S.ʒ. Die me*n* pulv*er*en mach salme*n* pulv*er*en met ene*n* *her*de*n* sta*mper*e. Dan ne*m*t serapini. galbanu*m*. armo*n*iacu*m*. oppopanac. dese suldi stoten *ende* legge*n*se i*n* wine te weyke .I. nacht. *ende* smorge*ns* suldise smelte*n* optfier *ende* d*er*na colere*n* dore .I. dorgaette*n* lepel. *ende* da*n* doet weder op tfier m*et*te*n* go*m*me*n*. ende alst begi*n*t te ziedene. so doet*er* in was *ende* pec. En*de* alse dat gesmolte*n* es. so doet af *ende* doet*er* in terbenti*ne* *ende* roer*et* tote dat gesmolte*n* es. da*n* doet*er* in die poed*ere*. *ende* da*er*na giet*er* op coude*n* borne *ende* coel*et*. En*de* da*er*na besmeert u hande*n* met olio laurino *ende* m*et* soffrane *ende* malexeret iege*n* tfier. ende formere*n* magdolionen. *ende* da*n* bestad*et*.

52. been*n* swerı*n*ge apostemen*n* geswil

Emplaustru**M** oxicrociu**M**. die suldi v*er*gadre*n* alsoet vorseit es. Si es goet op te broke*n* bee*n*. *ende* iegen sweri*n*ge di*ere* toe slaet. En*de* op *her*de apostemen werdat es h*et* doetse sceden. Die surgine van saleerne leide*n*se op te broke*n* bee*n*. *ende* op geswil i*n* alle sake*n*. ¶ Ne*m*t sceppec. soffrae*n*. colofonie. wit was. elx .4.ℨ. t*er*be*n*tine. armoniac. mirre. galbanu*m*. wierooc. mastic. elx .I.ℨ. ende .4.ʒ. Die specie*n* die me*n* poedre*n* mach sal me*n* poedre*n*. *ende* dand*er* salme*n* sta*m*pe*n*. *ende* da*n* legge*n*se i*n* aysine .I. nacht. ende da*er*na smelte*n*. *ende* d*er*na colere*n*. *ende* da*n* wed*er* te viere doe*n*. *ende* was *ende* pec wel gesuv*er*t. En*de* alsi gesmolte*n* sijn suldire in doe*n* die t*er*bentine *ende* die poedre*n*. da*n* suldise coele*n* m*et* coude*n* borne. *ende* d*er*na malexere*n* iege*n* tfier. gesmeert u hande*n* met oleo laurine *ende* m*et* soffrane. *ende* da*n* formeren magdalionen.

1) behoort bij storax dat 2 woorden verder staat.

ʒ.iii. [1]) serapini .℥.ii. armoniaci terbentine colofonie croci. ān̄ .℥.i. fol. 17 v.
et .ʒ.iii. [2]) aloes thuris mirre. ān̄ .℥.i. oppoponacis galbani storacis calamite [3]) masticis aluminis [4]) fenigreci. ān̄ .ʒ.vi. [5]) confite rubee bdellii. ān̄ .ʒ.iii. litargiri .ʒ.i.S. [6]) Conficitur sic serapinum [4]) [7]) galbanum [7]) armoniacum opoponacum aliquantulum tunsa [8]) ponantur in vino [9]) et preparentur ut in apostolicon dictum est. [10]) bulliant ad vini medietatis [4]) consumptionem. [9]) et stagnato super ignem posito: cum inceperit bullire pix navalis bene colata addatur: et cum spatula semper agitetur. liquefacta pice addatur cera: et ea liquefacta [10]) ponatur colofonia: [9]) et postea storax cum pistello calido trita frustatim in stagnato ponatur [10]). post hanc ponatur mastix et olibanum. deinde mirra cum bdellio [4]): et intervallo facto ponatur terbentina: et sequenter alumen: et litargirum [11]): et ad ultimum fenum grecum: et cum coctum fuerit fundatur super aquam tepidam: et extracto ab aqua manibus exprimatur donec tota aqua inde exeat. [9]) deinde pulvis aloes super marmor inunctum cum oleo laurino malaxetur. deinde cum croco pulverizato [10]) et inunctis manibus cum eodem oleo magdaleones informentur [12]).

47. EMplastrum oxicroceum. dicitur ab oxi grece latine fol. 17 r.
(fol. 17 v.) acetum: oxicroceum ex aceto et croco fol. 17 v.
nomen habet [13]). valet precipue ad fracturas ossium et ad membra que dolore aliquo affiiguntur. apostemata dura [9]) in quacumque parte corporis fuerint [10]) remollit et dissolvit. unde antiqui cirurgici salernitani in fracturis ossium et cicatricibus attenuandis et tumoribus [14]) nullo alio emplastro utebantur .iii. pars libre .ii. [15]) Recipe [16]) picis colofonie cere. ān̄ .℥.iiii. [17]) terbentine galbani armoniaci mirre olibani masticis. ān̄

---

1) F_1 alleen: .℥.ii. — 2) F_1 alleen: .℥.i. — 3) Stor. cal. ontbreekt in F_1. — 4) ontbreekt in F_1. — 5) F_1: .ʒ.vii. — 6) van 5) af ontbreekt in F_1. — 7) L_2 heeft, waarschijnlijk wel foutief, in plaats serap. galb.: cera alba. — 8) l. tusa; aliq. tusa ontbreekt in F_1. — 9) zie 10). — 10) van 9) af ontbreekt in F_1. — 11) van terebint. af ontbreekt in F_1. — 12) De laatste 2 woorden ontbreken in F_1. — 13) van Empl. oxicr. af ontbreekt in F_1. — 14) van salernitani af ontbreekt in F_1. — 15) .iii. prs. ť.ii. ontbreekt in F_1; van het begin tot hier ontbreekt bij NM. — 16) hierna ontbreekt in L_1 croci, wat in alle andere texten wel voorkomt. — 17) F_1: ʒ.iii.; NM ℥.ii.

53. geswil zenuwe*n* wonde*n*

Emplaustrum diaquilon es goet iege*n* geswil va*n* hande*n* *ende* va*n* voete*n* *ende* ane andre leden geminct m*et* olye*n* van rose*n*. of m*et* olie*n* va*n* camomille. Sijs goet op zenuwe*n* die gecro*m*pe*n* sijn. ende drog*et* wonde*n*. en*de* wultse m*et* goede*n* vleesche. *ende* doet wel hude*n*. ¶ Ne*m*t oude olye .40.ʒ. litargiru*m* .36.ʒ. hoomsch wortel. lijnsaet. ve*n*igriec. Die hoomsch wortel seldi sta*m*pe*n* *ende* siede*n*. dat lijnsaet *ende* venigriec suldi poedre*n* *ende* ziede*n*t te hope m*et* borne .i. wile. d*er*na coleren *ende* d*er*na stelle*n* op tſier olie *ende* litargiru*m* *ende* ziede*n*t al te hope dat dicke gnouch si.

fol. 14 v. a.

54. pissen steen lendene*n* niere blase lev*er*e melte lanken ziden

Filanttropos bediet tsme*n*sce*n* vrie*n*t o*n*tf*er*mich. Het es he*n* goet die m*et* pine*n* pissen. entie de*n* stee*n* hebbe*n* *ende* v*er*stopte lendene*n*. *ende* iege*n* pine vand*er* nieren *ende* in die blase. En*de* iege*n* hartheit va*n* d*er* lev*er*en. vand*er* melte*n*. vande*n* lanke*n*. va*n* den zide*n*. En*de* wil me*n*t doe*n* laxere*n*. so doet*er* toe dyag*ri*diu*m*. ond*er* .S.ʒ. Dat .7.ste deel es .i.℔. ¶ Ne*m*t folie. sq*ui*nanti. cyperi asari. enfolie [1]. thimi. *per*sijn va*n* alexand*er*. dille. gremil. lapis lincis. elx .2.ʒ. *ende* .S. canele. calamite [2] aromatici polipodii. philupe*n*dule. melanopip*er*is. lovescesaet. persijn. netelsaet. citri. lite [3] spermatis [3]. bacce hedre. elx .i.ʒ. galigaen zede-

1) l. euforbii. — 2) l. calami. — 3) l. litospermatis.

.℥.i. et .ʒ.iii. [1]) Conficitur sic: galbanum armoniacum aliquantulum contusa: ponantur in sufficienti aceto per noctem: et mane mittantur super ignem et eliquentur. et eliquate per catiam [2]) colentur: et iterum coquantur donec pars aceti consumetur [3]). tunc pix navalis ponatur bene colata. liquata pice addatur cera: et ea liquata ponatur colofonia. deinde terbentina; et facto intervallo [4]) ponatur mastix et olibanum et mirra [5]) cum spatula semper agitando. ad ultimum cum bene fuerit coctum [6]) in aqua frigida infundatur: [7]) et ab aqua extracto manibus exprimatur. ut aqua inde exeat: et super marmor inunctum oleo aureo laurino cum pulvere croci malaxetur et factis magdalionibus usui reservetur. fol. 17 v.

48. FIloantropos [8]) amicus hominis interpretatur. proprie valet stranguiriosis nefreticis. calculos in renibus habentibus et in vesica mirabiliter frangit: et fractos expellit. valet etiam ad duritiem splenis et epatis. dolori iliorum subvenit datum cum .℈.1.S. diagridii .xii. pars libra .1. Recipe folii squinanti ciperi asari euforbii thimi (fol. 18 r.) petrosellini mace- fol. 17 v. fol. 18 r.

---

1) F_1: ℥.ii.; NM ℥.S. et ʒ.1.S. — 2) per catiam ontbreekt in F_1; NM heeft: per saccum extenni linteo factum. — 3) van colentur ontbreekt bij NM. — 4) facto interv. ontbreekt in F_1 en NM. — 5) van hier af ontbreekt bij NM. in de plaats daarvan: deinde funde super marmor, et croco in pulverem trito in sperso, ipsum subigito. — 6) c. bene f. coct. ontbreekt in F_1. — 7) het volgende ontbreekt in F_1; in de plaats daarvan: puis soit apraint et formé mandalions. — 8) voor de vergelijking met NM en F_1: zie woordenlijst.

ware valeriane. betonie. meu. s*per*agi. cardamomi. apie. rute. venkelsaet. cynapis. orobi albi *ende* rubi. elx .S.3. nagle. gingeb*ere*. cassia lignee. coste. *per*trec. celtices. mirabolani. wierooc. leucopip*er*is. carpobasami. carvi. comijn. bakelare. silleris. elcs. onder .S.ϑ. olei nardini. olei pulegini. olie va*n* vlied*er*e. olei muselini. elcs .15. g*r*ane*n*. zee*m* dats gnouch si. Men saelt geve*n* des avonts m*et* warme*n* wine.

55. hoeste lo*n*gene walge*n* bloet mage lev*ere* melte geelsucht la*n*cevel lendene*n* blase.

Filoniu**M maius** betert die hoeste m*et* wine *ende* m*et* musa [1]) genome*n*. Het es goet iege*n* apostemen *in* de lo*n*gene. genome*n* m*et* sope va*n* polyone. En*de* hets goet genome*n* m*et* gesodene*n* wine iege*n* walge*n* *ende* iege*n* die bloet spuwe*n*. *ende* doet wel v*er*tere*n* in de mage. En*de* es goet iege*n* weedoe*n* vand*er* lev*er*en *ende* vand*er* melte*n*. En*de* iege*n* die geelsucht. jege*n* la*n*cevel. jege*n* die lendene*n* sw*er*e. En*de* iege*n* die cause va*n*d*er* blasen m*et* mulsa genome*n*. dat .3. deel es .1.℔. ¶ Ne*m*t le*n*copip*er*is [2]). beilde. elx .5.3. opii .2.3. *ende* .1.S. cassie fistule. apie. elcs .1.3. *per*sijn. dauci. ve*n*kelsaet elx .1.3. *ende* .5. g*r*anen. soffrae*n*.... [3]) *ende* .1.ϑ. naerdi *per*trec. zedeware. elcs .15. g*r*ane*n*. sulke doe*n*re toe canele ond*er* .S.3. euforbii. coste. elx .1.3. zee*m* dats gnouch si. Me*n* saelt geven i*n* de g*r*ote va*n* .1. bone*n* daers te doene es.

56. walge*n* rupsene*n* melte

Gariofilatis in de*n* mo*n*t gehoude*n* es gesonde*n* liede*n* goet. En*de* bedwi*n*ct walge*n* gesode*n* m*et* borne *ende* gedro*n*ke*n*. En*de* doet wel dig*er*ere*n* *ende* rupsene*n*. *ende* ope*n*t de melte. dat .8.ste deel es .1.℔. ¶ Ne*m*t canele. gariofili, ricolissie gingebere. (fol. 14 v. b.) rosen elx .2.3. *ende* .15. g*r*ane*n*. mastic. ligni aloes. galigae*n*. note*n*muscate*n*. viol*arum*. naerdi. zedew*ar*e. elx .1.3. *ende* .8. g*r*ane*n* ribarbe. macis. soffrae*n*. alipte. coste. cyperi. cardamomi. eboris. anijs. s*er*pe*n*tine. lovesce elcs ond*er* .S.ϑ. *ende* .4. g*r*ane*n*. zee*m*

fol. 14 v. b.

1) l. mulsa. — 2) l. leucopiperis. — 3) open plek in het HS.

donici aneti [1]) miliisolis lapidis lyncis ān .ϑ.ii. et .S. cinamomi calami [2]) aromatici polipodii fisalidi melanopiperis seminis levistici et petrosellini et urtice seminis citri litospermatis bardane [3]) baccarum edere ān .ϑ.ii. galange nardi zedoarie betonice fu meu sparagi cardamomi apii maratri eruce sinapis orobi albi et rubei ān .ʒ.S. gariofilorum zinziberis. casie lignee piretri costi spice celtice mirobalanorum corticis olibani leucopiperis carpobalsami carvi cimini baccarum lauri sileris. ān .ʒ.I. [4]) vel .ϑ.I. [4]) olei nardini pulegii sambucini muscellini ān .gr.xx. [5]) mel quod sufficit datur cum vino calido [6]). fol. 18 r.

49. FIlonium maius [7]) id est novus amicus [8]). tusses cum vino datum et mulsa emendat. periplemoniam cum ydromelle: sanguinis sputum cum succo poligonie [9]): indigestionem stomaci et vomitum cum pusca vel ydromelle: dolori epatis et spleneticis ac vertiginosis cum ossimelle subvenit. soliacis [10]) cum apozimate pigani. pleureticis yliacis nefreticis et causis vesice cum mulsa. colicis peculiariter curat vel [11]) medetur .iii. pars libra .i. Recipe leucopiperis iusquiami ān .ʒ.v. opii .ʒ.ii.S. casie fistulae [12]) .ʒ.i. et .S. [13]) [14]) seminis apii .ʒ.i. petrosellini maratri dauci cretici ān .ϑ.ii. et gr.v. croci [15]) .ʒ.S. [16]) nardi piretri [14]) zedoarie. ān .gr.xv. alii addunt cinamomi .ʒ.i. et .S. [15]) euforbii costi ān .ʒ.i. mel quod sufficit. datur in modum fabe egyptiace [17]). fol. 18 r.

50. GAriofilatum [7]) dicitur a gariofilis qui ibi intrant. gariofili ore retenti [18]) singultum stringunt. cocti et (fol. 18 v.) bulliti [19]) in aqua et bibiti vomitum [14]) stomaci et subversionem mirabiliter [15]) reprimunt. valet proprie [20]) accide eructantibus: et digestionem optime [20]) celebrat. fol. 18 r. fol. 18 v.

---

1) L_2: anisi. — 2) L_2: calamenthi, wat wel verkeerd zal zijn. — 3) L_2: sem. bardanae. — 4) L_2 heeft alleen: ϑ.i. — 5) L_2: gr.xv. — 6) L_2 heeft nog: laxativum vero cum aqua calida. — 7) voor de verg. met NM zie woordenlijst. — 8) i. e. n. a ontbreekt in F_1; het voorwoord in F_1 is ongeveer als in L_1; het heeft nog: a dolor de chef; het is moeilijk met dit te vergelijken. — 9) L_2: poligoni; F_1: poligonie. — 10) l. coliacis. — 11) curat vel ontbreekt in L_2. — 12) F_1: lignea. — 13) F_1: ʒ.ii. et .S. — 14) zie 15). — 15) van 14) af ontbreekt in F_1. — 16) F_1 heeft ℨ.i. et .S. — 17) F_1 heeft nog: soit donnée au soir ou (avec) vin chaut. — 18) van Gariofilatum af ontbreekt in F_1. — 19) cocti et bull. ontbreekt in F_1. — 20) ontbreekt in F_1.

dats gnouch si. Me*n* saelt geve*n* savo*n*ts na etene m*et* wine also g*ro*t alse .I. haselnot m*et* rode*n* stomacu*m* [1]) of m*et* couden borne.

57. reume tanden ogen Ygya es *pro*perleke goet iege*n* reume va*n* de*n* tantvlesce. *ende* iege*n* sw*er*h*eit* *ende* sw*er*e van de*n* tande*n*. En*de* betert donk*er*heit va*n* oge*n*. Dat .8. ste deel es .I.℞. ¶ Ne*m*t beilde. opii. elx .2.ʒ. coste .I.ʒ. *ende* .I5. g*ra*ne*n*. mirre. oppopanac. scordei. origani. elcs .I.ʒ. ende .IO. g*ra*ne*n*. storax. calamite. galbanu*m*. agaric*us*. gentiane. sticados. marobie. cardamomi. elcs .I.ʒ. *ende* .S.Ꝫ. balsami. soffrae*n*. sq*ui*nanti. thimi. maratri. armo*n*iac. t*er*-bentine. cassia lignea. mand*ra*gore. uringi [2]) radices. wilde saelie. rose*n*. euforbii. melanopip*er*is. dauci. venkelsaet. oppobalsami. elcs .I.ʒ. zeem dats gnouch si. Men saelt geve*n* savo*n*ts m*et* wine also groet alse ene haselnot.

---

1) zie rodostoma in de woordenlijst. — 2) l. yringi.

pororum opilationem et spiritualium meatus [1]) aperit .viii. pars est libra .i. [2]) Recipe cinamomi gariofilorum zinziberis liquiricie rosarum ān̄ .ʒ.ii. et gr.xv. [3]) ligni aloes galange cardi [4]) miristici [5]) nardi zedoarie violarum ān̄ .ʒ.i. et gr.vii. et .S. [6]) reubarbari macis [7]) croci alipte costi ciperi cardamomi basilici anisi [7]) levistici eboris limature ān̄ .℈.i. et .S. et gr.iii. et .S. [8]) mellis quod sufficit [9]). datur post prandium in sero cum vino vel rodostomate post cenam in modum avellane [10]). fol. 18 v.

51. HYgia greca [11]). [12]) hygia id est salvatrix. greca dicitur quia a grecis fuit inventa [13]). valet proprie ad reuma gingivarum et dolorem dentium fricata super eos [12]) ore sepe abluto cum aceto calido: et sordidas nebulas ab oculis aufert .vi. pars est libra .i. [13]) Recipe iusquiami [14]) seminis [14]) .ʒ.ii. et .℈.ii. [15]) opii .ʒ.ii. et .℈.i. [16]) costi .ʒ.i. et gr.xv. [17]) storacis [18]) calamite [18]) galbani [18]) agarici [18]) mirre opoponacis scordeon origani ān̄ .ʒ.i. et gr.x. [19]) gentiane pigami [7]) sticados [7]) prassii cardamomi ān̄ .℈.ii. et .S. [20]) balsami nardi. croci squinanti thimiamatis [7]) armoniaci [21]) terbentine casie lignee [22]) mandragore yringi radicis [23]) rose eupatorii [7]) euforbii melanopiperis levistici dauci feniculi trifolii seminis ān̄ .℈.ii. [24]) mel quod sufficit. datur cum vino calido in modum avellane.

---

1) spirit. meat. ontbreekt in F_1. — 2) .viii. prs. e. ℔.i. ontbreekt in F_1. — 3) et gr.xv. ontbreekt in F_1. — 4) ontbreekt in F_1. — 5) L_2 nucis myristicae; ontbreekt in F_1. — 6) et gr.vii. et s. ontbreekt in F_1. — 7) ontbreekt in F_1. — 8) F_1 heeft alleen: ʒ.i. et demie. — 9) mellis q.s. ontbreekt in F_1. — 10) F_1 heeft in plaats van het volgende: soit doné en quantité d'une noiz menne ou eve rose ou o eve freide. — 11) voor de verg. met NM zie woordenlijst. — 12) tot 13) ontbreekt in F_1. — 13) zie 12). — 14) F_1: squinantum. — 15) L_2 en F_1: ʒ.ii. — 16) F_1 alleen: ʒ.ii. — 17) et gr.xv. ontbreekt in F_1. — 18) stor. cal. galb. agar. behoren in L_2 tot de volgende rij simplicia, met het zelfde gewicht dus als gentiane pigani enz., waarvóór zij geplaatst staan; in F_1 komt stor. cal. niet voor. — 19) F_1 alleen: ʒ.i. — 20) F_1: ʒ.ii.S. — 21) ontbreekt in F_1; L_2 heeft: amomi. — 22) F_1: cass. fist. — 23) F_1 heeft in plaats radicis: raiz de l'arthant. — 24) F_1: ʒ.ii.

58. quarteine rede

Ydrocopion es goet *pro*perleke iegen de*n* .4.de*n* dach corts. *ende* iege*n* dageliken corts. die bi nachte co*m*t. Me*n* saelt geve*n* ene wile vor de*n* acces also gr*o*et als .1. haselnot m*et* lauwe*n* wat*er*e. Dat .15.ste deel es .1.℞. ¶ Ne*m*t cynamomi .3.ʒ. *ende* .1.℈. *ende* .16. gr*a*ne*n*. soffrae*n* .3.ʒ. wierooc. naerdi. mirre. opii. mand*ra*gore. ameos. ma*cro*pip*er*is. anijs. beilde. lijnsaet [1]. silleris. elx .2.ʒ. *ende* .8. gr*a*ne*n*. zee*m* dats gnouch si. Me*n* saelt geve*n* met w*er*me*n* wat*er*e.

59. stee*n* la*n*cevel orine

Iustinum es goet die de*n* stee*n* hebbe*n* *ende* iege*n* la*n*cevel. entie m*et* pine*n* sine orine maect. Dat .8.ste deel es .2.℞. ¶ Ne*m*t canele. coste. naerdi. folie. cassia lignee. aristo*logia* lo*n*ga *ende* rotu*n*da. ysope. pulegii. ele*m*mpnii. bivoet. q*ui*ntefolie. le*u*copiperis. orobi. *per*sijn. lovesce. nasscade. netelsaet. gremil. citri. bevenelle. geniv*er*e. s*per*agi. sileris. apisoet. dille. pigani. venkelsaet. bacce lauri. elcs onder .S.ʒ. zeem dats genouch si. Me*n* saelt geve*n* m*et* wine d*eri*n gesoden es gr*e*milsaet *ende* venkel. smorge*n*s *ende* savo*n*ts.

1) de afschrijver heeft blijkbaar in plaats van selini gelezen se. lini.

52. Ydrotopicon [1]) plane subsistit quotidiane. fol. 18 v.

Ydrocopion [2]) olympiacum. ydrocopion id est potus (fol. 19 r.) contra rigorem. olympiacum ab auctore dictum. confert proprie quotidianariis: et quartanariis et note [3]) tertiane. sudores etiam in diebus criticis provocat: ante horam accessionis ad modum avellane cum tepida data .vi. libra .i. Recipe cinamomi .ʒ.iii. et .℈.i. et gr.xvi. croci .ʒ.ii. et .℈.ii. nardi mirre olibani opii mandragore macropiperis anisi ameos selini [4]) sileris iusquiami ān̄ .ʒ.i. et .℈.ii. et gr.viii. mel quod sufficit. datur ad modum avellane ante horam accessionis cum calida. fol. 19 r.

Iustinum multum mingentem reddit vultum. [5]) fol. 19 r.

53. IUstinum [6]) dicitur quia a Iustino imperatore primo fuit inventum. precipue [7]) datur calculosis: [8]) et patientibus dolorem ilii. valet stranguirie et dissurie: et his qui mingunt mucos .vi. pars librae .ii. [9]) Recipe cinnamomi folii [16]) costi nardi casie [10]) aristologie longe et rotunde elempnii [11]) ysopi pulegii [12]) artemisie pentafilon leucopiperis orobi [16]) petroselini levistici oxilatri [16]) seminis urtice seminis granorum solis [13]) saxifragie iuniperi sparagi [16]) seminis sileris [13]) apii [14]) aneti pigani [16]) seminis citri [15]) seminis feniculi anisi baccarum lauri ān̄ .ʒ.i.S. mel quod sufficit. detur cum vino in quo coctum fuerit milium solis vel [16]) saxifraga [16]).

---

1) l. ydrocopion; deze geheele zin ontbreekt in L_2. — 2) voor de vergelijking met F_1 en NM: zie Ydrocop. in de woordenlijst. — 3) L_2 heeft non. — 4) ontbreekt in L_2. — 5) deze geheele zin alleen in L_1. — 6) voor de vergel. met NM zie woordenlijst. — 7) van 6) af ontbreekt in F_1. — 8) zie 9). — 9) van 8) af ontbreekt in F_1. — 10) F_1: cas. fist. — 11) L_2: helenii; ontbreekt in F_1. — 12) na pulegii heeft F_1: ān̄ .ʒ.ii. — 13) behoort in F_1 tot de volgende groep simplicia met hetzelfde gewicht als aneti; zie 14). — 14) na apii volgt in F_1: ān̄ .ʒ.i. — 15) ontbreekt in F_1 en L_2. — 16) ontbreekt in F_1.

60. Kartaticum[1]) **imperiale** bediedt lacseren. Alle lacsativa mach men wel heten. kartaticum. Het ijdelt humoren van coleren die verbernt sijn. Ende derna die humoren van fleumen. Ende oec so eist bequame adren. ende leitse sonder quetssinge die vet sijn ende verstopt. Hets zere goet iegen dlancevel boven ende beneden. ende dwinct den wint vander magen. ende in die darmen. die helft es .I.℔. ¶ Nemt dyagridii. suker. elx .4.ʒ. ende .S. canele. naerdi. polipodii. saxifrage. elx .I.ʒ. esule. onder .S.ʒ. gariofili. spice. celtice. gingebere. melanopiperis. macropiperis. cardamomi. amomi. elx onder .S.ʒ. mirabolani. hermodactili. zeem dats gnouch si. Men saelt geven nuchtens. ende navens met warmen wine. of wermen watere also groet als .I. haselnot temale.

humoren colere fleume adren lancevel wint

61. Litontripon brect den steen in de blase. ende in de lendenen. Ende hets goet jegen die pine vanden lanken. ¶ Nemt naerdi. gingebere. sillobalsami. acori. canele. pencedani[2]). meu. melanopiperis. macropiperis. lencopiperis[3]). saxifrage. saet van serpentinen. saet van netelen. citri. elcs .2.ʒ. ende .S. ende .15. granen. folie. nagle. soffraen. squinanti. cassie. lignee. bedelli. mastic. yrei. amomi. lovessce. grana solis. persijn. sileris. cardamomi. anijs. euforbii. lapis lincis. olei. naerdini. muscelini. elx .I.ϑ. meu .3. cornen. zeem dats gnouch si. Men gevet met wermen wine savonts.

steen lanken

---

1) dezelfde fout in F_1. — 2) l. peucedani. — 3) l. leucopiperis.

Sume kutarticum namque coleram purgabit utranque [1]). fol. 19 r.

54. KAtarticum imperiale [2]) id est laxativum pro imperatoribus factum et pro aliis delicatis hominibus. ducit enim sine lesione. hec [3]) precipue confert pinquibus hominibus qui semper sunt constipati. valet multum iliosis. iuvat eos qui ex ventositate stomaci et intestinorum laborant. medietas (fol. 19 v.) libra .I. [4]) Recipe diagridii zucchari ān .ʒ.iiii.S. [5]) cinamomi nardi saxifragie polipodii ān .ʒ.ii. [6]) mirobalanorum citri hermodactili polipodii [7]) ān .ʒ.ii. [8]) [9]) gariofilorum zinziberis celtice [10]) melanopiperis macropiperis cardamomi amomi ān .ʒ.I.S. [21]) mel quod sufficit. sumatur cum vino calido [13]) vel aqua calida [13]) mane vel sero. fol. 19 v.

Hec lapidem renum pertundit et inde repellit [1]). fol. 19 v.

55. LItontripon pertundens lapidem interpretatur. hoc proprie lapidem frangit et expellit si in renibus vel vesica fuerint. hac medicina utentes. nec dolorem ilii nec lapidis vitium incurrunt. stranguiriam et dissuriam sine mora solvit .viii. pars est librae .ii. [11]) Recipe nardi zinziberis xilobalsani [12]) acori cinamomi peuzedani [13]) meu melanopiperis leucopiperis macropiperis saxifragie ān .ʒ.ii.S. opobalsami [13]) gariofilorum costi reupontici liquiricie ciperi draganti alexandri [14]) camedreos [15]) seminis apii [16]) sparagi [13]) basiliconis urtice [17]) seminis citri [13]) [18]) ān .ʒ.i. et gr.xv. [19]) folii [13]) croci squinanti casie lignee bdelii masticis [20]) seminis granorum solis petro-

---

1) deze zin alleen in L_1. — 2) voor de vergelijking met NM zie woordenlijst. — 3) in L_2 staat: et. — 4) L_2: .ꝉꝉ.ii.; in F_1 ontbreekt van 2) af; in de plaats daarvan: vaut à constipatium, à ventosité et purge sanz moleste. — 5) F_1: ʒ.iii. et .S. — 6) zie 9). — 7) ontbreekt in L_2. — 8) L_2: .ʒ.iiii. — 9) van 6) af ontbreekt in F_7. — 10) ontbreekt in F_1 en L_2. — 11) Het voorwoord bij NM is ongeveer hetzelfde; in F_1 is het verkort tot: Litrontripos vaut à pierre où el soit en rains ou en vessie. — 12) ontbreekt in F_1; L_2 heeft (misschien wel foutief): xyloaloes — 13) ontbreekt in F_1. — 14) ontbreekt in F_1; NM heeft sinoni. — 15) F_1 heeft ameos in plaats van camedreos. — 16) L_2 en F_1 hebben alleen: apii; bij NM volgt nog: ameos. — 17) L_2 en NM hebben sem. urtic. — 18) NM heeft sem. irionis. — 19) et .gr.xv. ontbreekt in F_1. — 20) F_1 en NM hebben hierna ireos. amomi. levistici. — 21) in F_1 volgt: esule .ʒ.i.S. mirob. citr. ʒ.S.

62.

coude
mela*n*colie
oge*n*
oren
ta*n*tvleesch
ta*n*tsw*ere*
mont
ma*m*me*n*
hoeftsw*ere*
me*n*isoe*n*
venijn
rede

etridatuM es moed*er* bove*n* alle*n* medicine*n*. En*de* es goet iege*n* alle sake*n* die va*n* coude*n* come*n*. en*de* meest van mela*n*colie*n*. En*de* iege*n* pine vande*n* oge*n*. *ende* iegen geruut va*n* den ore*n*. En*de* iege*n* apostemen va*n* de*n* tantvleesce. *ende* iege*n* ta*n*tsw*er*e. En*de* iege*n* alle dere*n* va*n* de*n* roeste bove*n*. *ende* so wat dat de*n* monde dere*n* mach. En*de* iege*n* die ma*m*me*n* eist dat ment d*er*op leit optie sw*er*e eist buten of va*n* binne*n*. En*de* ane de*n* slaep iege*n* hooftsw*er*e. *ende* iege*n* me*n*lsoe*n* da*er* die spise al geheel dore gaet [1]) m*et* dra*n*ke da*erin* gesode*n* es balaustie. Jege*n* venijn sal me*n*t geve*n* m*et* sope van me*n*te*n*. En*de* me*n* saelt plaest*er*n op bete*n* va*n* gevenij*n*de*n* dieren. En*de* hets *pro*perleke goet iege*n* .4. dach corts in de wile vore de*n* acces

fol. 15 r. b. m*et* wine d*er*in (fol. 15 r. b.) gesode*n* es piganu*m* .27.ste deel es .3.℞. ¶ Ne*m*t storax. calam*en*te. elx .2.3. *ende* .S. nagle. naerdi. sillobalsami. orobi. lentisci. d*raga*n*t*u*m*. gommi. cedrii [2]). mumie of aspalti. bevercul. bedelli. terre figuli. meliti [3]). lapdanu*m*. oppopanac. armo*n*iac*us* [4]). opii. leve*n*de sulf*er*. nitri. ricolissie. ypoq*ui*stidos. achatie. rosen. aristolo*gia* lo*n*ga. epithimi. pe*u*cedanum. sanctorie. camedrios. yperici. a.verone. pyonie. ysope. elve. origanu*m*. ramicedri. romei. laurei. rorismarini. radicis yringi. lovessce balaustie beilde. ve*n*igriec. venkel. comijn. cardamomi. seme*n* miconis. cicelei. apie. dauci. raepsaet. da*n*netele. amomi. elx .1.3. gladie. assavi [5]). illafeos. capparis. flos agni [6]). herts hoorne. elx .2.3. valeriane. canele. coste. soffraen. mirre. gingebere. sq*ui*na*n*ti. t*er*bentine. wierooc. folie. cassie lignee. celtice. agaric*us*. re*n*po*n*tice. [7]) yrei. asari. dypta*mnus*. marobie. interio*rum* sticados. scamoneie. bijvoet. calamentum. scordei. radix lasari. camepiteos.

---

1) zie lienteria in de woordenlijst. — 2) l. cedri. — 3) l. meliloti. — 4) l. armoniaci. — 5) l. cassami. — 6) NM: seminis agni. — 7) l. reupontice.

selini [1]) seminis [2]) sinoni [3]) cardamomi aneti seminis euforbii lapis lincis olei nardini muscelini an̄ .ϑ.i. minus [4]) gr.iiii. [5]) mel [6]) quod sufficit. detur in sero cum vino calido. fol. 19 v.

Multis adest datum renibus aptum hoc metridatum [7]). fol. 19 v.

56. METridatum [8]) id est mater omnium antidotorum sive a Metridato rege dictum faciens ad omnes passiones capitis virorum et mulierum si fuerint ex frigiditate. maxime melancolicis et timidis epilenticis maniacis fantasticis: mirabiliter prodest cephalargicis emigraneis (fol. 20 r.) dolorem cilii patientibus et lachrymantibus oculis: et ad omnia capitis vitia vel aurium subvenit. dentium doloribus et palato et omnibus vitiis oris et maxillarum medetur si super locum dolentem ponatur: et iterum ad modum emplastri ponatur in temporibus unde fit discursio. squinantiam solvit et apoplecticis cum cerusa acceptum facit. tussientibus et asmaticis emotoicis peripleumonicis et omnibus doloribus qui intra corpus humanum fiunt succurrit. ciliacis [9]) discintericis et lientericis optimum est: si detur cum decoctione balaustie. extensionem humerorum thethanos sive spasmos patientes et paraliticos sine mora curat. diafragmati ypocondriis subvenit. renibus et vesice opitulatur. calculos frangit. menstrua provocat: omniaque vitia matricis excludit. selirosim patientibus et podagricis singulis [10]) presidium est. precipue datur [11]) contra venenum impositum sive bibitum cum magna admiratione emendat: et contra morsum [12]) rabidi canis vel alicuius [13]) reptilis [14]) si distemperatum fuerit: et [15]) cum succo mente potetur vel supponatur. quottidianariis et fol. 20 r.

---

1) ontbreekt in F_1. — 2) L_2: sileris. — 3) F_1 en NM: senemontain. — 4) NM heeft: musci. — 5) L_2: gr.iiiij.; van euforbii af ontbreekt in F_1; bij NM volgt vóór mellis: stillatitii rosar. — 6) NM: mellis aut sacchari. — 7) alleen in L_1. — 8) zie in de woordenlijst voor de verg. met F_1; het voorwoord bij NM is veel korter dan dat van L_1, maar omvat met andere woorden toch wel het meeste van wat men in L_1 vindt. — 9) l. iliacis. — 10) l. singulare (zooals in L_2). — 11) zie 12). — 12) L_2 heeft van 11) af: contra venena omnia, reprimit venenatos morsus, sive. — 13) L_2: cuiuscunque. — 14) in L_2 volgt nu: impositum sive bibitum cum magna admiratione emendat. — 15) ontbreekt in L_2.

leucopiperis. melliloti [1]). ozimi. *per*saet [2]). sumac. malacui [3]). q*uin*tefolie. elx .I.℈. ouden wijn .I.ʒ. zee*m* dats gnouch si. ¶ Men saelt geve*n* m*et* wine da*er* saelie in gesode*n* es also g*ro*et alse .I. haselnot temale. En*de* i*n* cortsse*n* m*et* w*er*me*n* borne.

---

1) behoorde te zijn melanopiperis. — 2) l. persijnsaet. — 3) l. malabatri.

quartanariis etiam ante horam accessionis datum mirifice prodest cum vino tepido. xxvii [1]). pars confecta librae iii. Recipe storacis calamite [4]) .ʒ.1. et .℈.1. [2]) gariofilorum nardi xilobalsami oroboni [3]) lentici [5]) draganti masticis galbani gummi cedri aspalti castorei olphei [6]) bdelli terre figuli melliloti laudani opopanacis armoniacis [7]) apii sulfuris vivi liquiricie nitri ypoquistidos acatie rosarum camedrei ypericon abrotani pionie ysopi origani elempnii rami cedri [8]) et dampnicon (fol. 20 v.) aristologie longe epithimi peucedani centauree rorismarini yringi radicis balaustie cimarum mirre [9]) psidie [10]) romei squille carpobalsami git anisi iusquiami cimini feniculi cardamomi siselei tesapii [11]) amei sinoni levistici seminis rute seminis miconis apii dauci seminis rape macropiperis ozimi amomi ān̄ .ʒ.i. [12]) acori illafeos cassami filis [4]) zuccozarie catariaci [13]) ān̄ .℈.ii. balsami cinamomi croci costi squinanti zinziberis folii terbentine mirre libani [14]) casie agarici spice celtice reupontici yrei asari diptami prassii interioris [15]) sticados artemisie calamenti scordei silfii [16]) camapitheos leucopiperis melanopiperis ozimi [17]) seminis petroselini seminis anagodam [18]) malabatri cardamomi pentafilon ān̄ .℈.i. dampnocri [19]) tertiam partem .℈.i. et .gr.vii. [20]) vini vetustissimi .℥.i. mel quod sufficit. datur in sero in modum avellane cum vino in quo cocta sit salvia [21]).

fol. 20 r.

fol. 20 v.

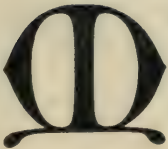
1) L_2: xxviii. — 2) NM heeft: .ʒ.i.℈.ii. — 3) l. orobi. — 4) ontbreekt bij NM. — 5) l. lentisci; NM laccae. — 6) L_2: offei. — 7) ontbreekt in L_2. — 8) NM: ligni iuniperi. — 9) l. mirte, zooals in L_2; NM: folior. myrti. — 10) NM: absinthii. — 11) NM heeft sinapi. — 12) NM: .ʒ.1.S. — 13) NM: plumbi usti. — 14) l. olibani. — 15) in L_2 en MM volgt op interioris: coloquintidae. — 16) L_2 heeft silfii en scordei in omgekeerde volgorde. NM in plaats silfii: sylvestris, symphyti. — 17) ontbreekt bij NM. — 18) sem. anag. ontbreekt bij NM; daar staat: thois, culinarii. — 19 l. dampnococci. — 20) Bij NM: bacc. lauri. ℈.i. — 21) in L_2 volgt nog: non febricitantibus, et febricitantibus cum aqua tepida.

63. rede urine sweet

ussa enea es goet iege*n* de*n* .4. dach corts. Me*n* saelt geve*n* .1. wile vore de*n* acces m*et* warme*n* wine. also g*ro*et als .1. haselnot. of .2. of .3. En*de* es goet den gene*n* die gene orine make*n* en moge*n* m*et* sope va*n* sinsune. gete*mper*t *ende* gesmeert ane de*n* puls *ende* ande*n* slaep. En*de* doet swete*n* in *ber*nende cortsse. En*de* en sweet hi n*iet*. so es hi doot. tfierendeel. es .1.℞. ¶ Ne*m*t wit pe*per* .17. g*ra*ne*n*. thus masculi dats moru wierooc. beilde. gentiane. mirre. elx .2.ʒ. opii .4.ʒ. minus .6. g*ra*ne*n*. soffrae*n* .4.ʒ. euforbiu*m*. aristolo*gia* lo*n*ga. elx onder .S.ʒ. mand*ra*gore .2.ʒ. zee*m* dats genouch si. Me*n* saelt geve*n* alsoet vorseit es m*et* olyen va*n* rose*n* o*m* swete*n* i*n* cortse die bi wilen lange geduren.

64. spene*n* torcioe*n* darme*n* me*n*isoe*n* fol. 15 v. a.

icleta es goet iege*n* spene*n*. *ende* iege*n* torcioe*n*. *ende* ro*m*melinge i*n* die darme*n*. En*de* m*et* rosewat*er*e so eist ene opiate iege*n* alle ma*n*iere va*n* me*n*isoene. dat .8.ste deel es .1.℞. ¶ Ne*m*t mirobolani. citrini. indorum. (fol. 15 v. a.) kebuli. mu*n*dato*rum*. elx .2.ʒ. *ende* .S. venkelsaet comijn. anijs. elx ond*er* .S.ʒ. dese seldi poedre*n*. *ende* leggense .1. dach *ende* .1. nacht i*n* aysine da*er*na doet*er* toe spodiu*m*. balaustie. sumac. mastic. go*m*mi. elx .1.ʒ. *ende* .15. g*ra*ne*n*. Me*n* sal se wrive*n* m*et* rosen *ende* te*mpere*n m*et* cyrope mirtino. En*de* geve*n*t m*et* rege*n*wat*er*e nuchte*n*s te middage en*de* savonts.

Musa facit sanum patientem quotidianum [1]. fol. 20 v.

57. MUsa enea [2]. Musa a peritissimo philosopho inventa: faciens ad omnes accessiones periodice febris in quotidiane tertiane quartane si ante horam accessionis in modum avellane cum vino calido detur et acutarum [3] angustias tollit. tamen cum dederis considera virtutes eorum qui patiuntur quia statim medelam sentiunt: et etiam si cum tepida distemperetur: et ex ea in acutis et peracutis pulsus et tempora inungantur: et si sudorem provocat erit signum evasionis: si vero non mortis. inflationem stomaci emendat. suspiriosis ptisicis. et his qui putredinem screant subvenit. ydropicis spleneticis et colicis (fol. 21 r.) subvenit. lapidem in vesica frangit fol. 21 r.
et his quibus penitus urina denegatur. Recipe piperis albi .gr.xvii. thuris masculi mirre gentiane iusquiami ān .ʒ.vi. opii .ʒ.iiii. croci .ʒ.iiii. [4] musci [5] gr.vii. euforbii aristologie longe ān .ʒ.i. et .Э.i. [6] mandragore .ʒ.i. et .Э.i. mel quod sufficit detur ut superius in laude diximus.

Tortio quem ventris cogit est micleta iuvamen [7].

58. MIcleta [8] [2] id est experta. proprie valet ad emorroydas et ad ventris tortionem et rugitum lienterie et disinterie: et optima est omni solutioni ventris. medietas est libra .I. Recipe mirobalanorum citrinorum indorum kebulorum mundatorum assatorum ān .ʒ.ii.S. nasturcii .ʒ.ii. [9] bellericorum emblicorum assatorum .ʒ.ii. cimini anisi ameos carvi [10] ān .ʒ.i. et .S. infusa in aceto die ac nocte dimittantur et assata pulverizentur. tunc adde spodium balaustias sumac masticem gummi arabici ān .ʒ.i. et .gr.xv. fricentur omnia cum oleo rosarum et temperentur omnia mirtino syrupo. dentur cum aqua pluviali mane meridie. et sero.

---

1) alleen in L_1. — 2) voor de vergelijking met NM en F_1 zie woordenlijst. — 3) L_2 heeft na acutarum nog: febrium. — 4) L_2: .ʒ.iii. — 5) L_2: minus. — 6) ān .ʒ.i. et .Э.i. ontbreekt in L_2. — 7) alleen in L_1. — 8) er staat Mideta. — 9) L_2: ʒ.S. — 10) L_2 nog marathri.

65. M**el rosaceum** heet i*n* griex rodomel. *ende* me*n* maket d*us*. ¶ Ne*m*t zee*m* wel gescuumt *ende* wit .10.℔. sap va*n* nuwe*n* rose*n* .1.℔. *ende* doetse i*n* ene*n* pot. Da*n* doet de*n* pot i*n* ene*n* ketel. *ende* doet ziede*n* op tfier. *ende* alst begi*n*t te ziedene so doet*er* in .4. rose*n* cleine gesneden m*et* .1. messe. *ende* zied*et* tote dat sop va*n* de*n* rose*n* v*er*soden si. *ende* roer*et* al die wile dat ziedt dat n*iet* en b*er*ne. Da*n* so doet i*n* .1. fiole. En*de* so

mage me*n*t zoet*er* houdt soet bet*er* es. ¶ H*et* suv*er*t de mage *ende* *con*forteert m*et* warmen wat*ere*. En*de* h*et* stopt m*et* couden wat*ere*. ¶ Me*n* saelt geve*n* nuchte*ns* *ende* te middage. En*de* me*n* machg*er* m*et* mi*n*ge*n* dyam*ar*garieto*n*. *ende* gariofilate*n*. *ende* rubea tr*o*ciscata. *ende* andre *con*ficiere*n* ald*us* ⸗ Hets oec bet*er* gesta*m*pt m*et* rose*n* .1.℔. wel vaste i*n* .1. mortier. Dan nemt zeem .4.℔. wel gescuumt. en*de* mi*nget* wel te hope. *ende* doet i*n* .1. pot of i*n* .1. fiolc *ende* sett*et* i*n* de zo*n*ne .40. dage. *ende* roer*et* .2. w*er*f sdages. Op tfier en salme*ns* n*iet* doe*n* wa*n*t h*et* soude de c*ra*cht va*n* de*n* wat*ere* v*er*tere*n*. En*de* stopp*et* tvat wel datt*er*

66. die zo*n*ne n*iet* in en come. ¶ **Mel vyolaet** suldi oec make*n* i*n*

cortse aldie selve ma*n*iere dat me*n* maect Mel rosaet. En*de* hets goet

laxeert

v*er*verscht i*n* cortse. *ende* laxeert. *ende* v*er*verscht. Hets goet iege*n* dr*o*ge

borst borst genome*n* m*et* lauwe*n* wat*ere*.

67. N**efrocatarum** es also vele alse p*ur*gieringe va*n* de*n*

niere*n* niere*n*. *ende* es goet iege*n* la*n*cevel. *ende* die m*et*

la*n*cevel pine*n* pisse*n* gedro*n*ke*n* m*et* dra*n*ke da*erin* gesode*n*

stee*n* es gremil. genut also gr*o*et alse .1. haselnot. ende

me*n*strua v*er*drijft den stee*n* va*n* d*er* niere*n*. *ende* vand*er* blase*n*. gedro*n*ke*n* m*et* dra*n*ke d*erin* gesode*n* es bevenelle. En*de* jege*n* la*n*cevel da*erin* gesode*n* es costu*m*. En*de* jege*n* me*n*str*u*a dat bestopt es genome*n* m*et* dra*n*ke da*erin* gesode*n* es bijvoet. Dat .16. deel es .1.℔. ¶ Ne*m*t lap*idis* lincis .2.ʒ. *ende* .12. g*ra*ne*n*. soffrae*n* .6.ʒ. *ende* .18. g*ra*ne*n*. mirre. gi*n*geb*ere*. euforbiu*m*. wierooc. die blase vande*n* ever. of die stee*n* die i*n* die lev*ere* leecht gepoed*er*t. beilde*n*saet *ende* tcruut comijn. *per*sijn va*n*

fol. 15 v. b. alexandre. citri. semen eruce. (fol. 15 v. b.) elx .1.ʒ. *ende* .6.

Mel roseum stomaco confert nimium sane sumptum [1]. fol. 21 r.

59. MEl rosaceum [2] quod greci rodomel vocant [3] sic fit. in .x. libris albissimi et purissimi mellis dispumati succi recentium [4] rosarum libra una ponatur in cacabo ad ignem posito [5]: et cum bullire inceperit viridium [4] rosarum cum forficibus vel cultello incisarum libras .iiii. addantur: et tam diu bulliant quod ad succi consumptionem veniat: et dum fol. 21 v. bullierit semper agitetur. et in fictili vase posito. quamdiu magis tenebitur tanto melius erit. stomacum confortat et mundificat [6]. cum frigida confortat [7] et constipat [4]. cum calida mundificat. datur mane et meridie. de eo conficitur diamargariton gariofila-
60. tum et rubea trociscata [8]. Eodem modo fit **mel violatum** quod valet tepide [4] febrientibus [9] cum tepida [4]. corpus humectat et relaxat. valet ad siccitatem pectoris cum tepida [4].

Iliacis prodest lapidemque frangere solet. [1] fol. 21 v.

61. NEfrocatarticum [10] id est purgans renes. expertum est iliosis. difficultati urine si cum apozimate miliisolis sumatur in modum avellane. de renibus et vesica lapidem potenter expellit cum apozimate saxifragie sumptum. menstruis imperat cum decoctione artemisie. colli tumorem sedat. cum decoctione costi .xvi. pars confecta libra .... [11]

---

1) alleen in L_1. — 2) voor de vergelijking met NM zie woordenlijst. — 3) van 2) af ontbreekt in F_1. — 4) ontbreekt in F_1. — 5) van ponatur af ontbreekt in F_1. — 6) van addantur af ontbreekt in F_1; in de plaats daarvan: et soit tot dis (toujours) meu, et de tant com il plus boillira, tant sera il meillor. — 7) F_1: conforte le ventrail. — 8) van mundificat af ontbreekt in F_1. — 9) F_1: fievres interpolates (non continues). — 10) dit recept ontbreekt geheel in F_1: het voorwoord bij NM is korter. — 11) open ruimte waar .i. behoort te staan (gelijk in L_2).

g*ra*ne*n*. naerdi. costi. sq*ui*nanti. cassie lignee. re*u*po*n*tici. elve. marobie. sansuccus. gliconis. roris marini. gentiane. go*m*mi. ed*er*e. cypressi. ama*n*dre*n*. *per*trec. wit pe*per* ende swe*r*t. rutesaet. geniv*er*e. elx onder .S.ʒ. *ende* .4. g*ra*ne*n*. balsami storax. dbloet va*n*de*n* boc. dbloet va*n* .1. vogel die eyser heet. wilde colen. gladie. asari. valeriane. aristologia la*n*c *ende* ront. betonie. dauci. *per*sijn. elx .2.ʒ. saet va*n* netele*n* .S.℈. *ende* .3. g*ra*ne*n*. succi *sper*agi. brusci. elx .6. g*ra*ne*n*. zee*m* dats gnouch si. Hets genome*n* .3.ʒ. temale.

hitte
cortsse
steecte
ethyke

68. OpilectuariuM geeft me*n* *pro*perleke in hitten. of i*n* cortse*n* die va*n* bloede come*n*. of i*n* *ber*nende*n* o*n*gemake*n*. Men saelt dri*n*ke*n* nuchte*n*s. *ende* te middage m*et* coude*n* wat*er*e also g*ro*et alse .1. k*er*stae*n*gie. Hets goet iege*n* steecte*n* vand*er* lev*er*en. En*de* iege*n* die ethyke sijn vand*er* hoeste. Dat .10.ste deel es .3.℔. ¶ Ne*m*t prume*n* va*n* damas .2.℔. *ende* ziedtse i*n* .5.℔. wat*er*s tot*er* helft. Da*n* ne*m*tse ute*n* wat*er*e. *ende* smeert die hant m*et* smere. *ende* wrijft die prume*n* so la*n*ge dat dmarch al ute si. *ende* ond*er* u ha*n*de*n* doet stae*n* .1. scotele. da*er* dat march in valle. En*de* int wat*er* da*er* die prume*n* i*n* gesode*n* ware*n* doet ond*er* .S.℥. vyoletten. *ende* ziede*n* dat tote dat n*iet* vol sode*n* en es. Da*n* doet*er* in suk*er* .2.℔. *ende* da*n* zied*et* wel dat dicke si i*n* die wise van cyrope*n*. *ende* doet*er* i*n* scamoneye .4.℥. cassia *fistula* .2.℥. beide gesode*n* *ende* gesuv*er*t m*et* rosewat*er*e. *ende* colere*n* dit dore .1. vat m*et* gate*n*. Da*n* doet*er* in dat vorseide cyroop. En*de* alst dicke es so doet*er* in tsop vand*er* prume*n* g*ar*nate*n* .8.℥. *ende* zied*et* d*er*m*et*. *ende* altoes roer*et*. En*de* alst wel gesode*n* es so doet af *ende* mi*n*ct*er* in die vorseide [1]) poedre van d*er* vorseid*er* specie*n*. ¶ Ne*m*t sandali beide wit *ende* root. spodii. elx .4.ʒ. porceleine .6.ʒ. berberis. draga*n*t. rosen. elx .2.ʒ.

---

1) dit woord is in het HS doorgehaald; het is ook overbodig.

Recipe lapidem lyncis .ʒ.ii. et .gr.xv. croci orientalis [1]) .ʒ.i. et gr.xviii. [2]) zinziberis euforbii mirre olibani [3]) vesice apri lapidis in epate vel in vesica porci inventi [4]) cimini seminis [5]) iusquiami seminis macedonici citri omnium decem ān .ʒ.i. gr. vi. nardi squinanti costi piretri casie reupontici prassii elempnii sansucci gliconis roris marini gentiane saxifrage gummi edere cipressi pullularum [6]) baccarum dampnidis piperis nigri et albi seminis rute et iuniperi omnium ān .ʒ.S. et .gr.iiii. balsami storacis sanguinis hirci [7]) sturci [8]) anseris [9]) acori fu meu aristologie longe et rotunde betonice fisaliadis [10]) s [11]) dauci [12]) petroselini seminis eruce [13]) omnium ān .gr.ii. [14]) seminis urtice .϶.i. [15]) et .gr.ii. et .S. succi sparagi et brussi ān .gr.v.S. [16]) mel quod sufficit. dosis eius sit .ʒ.iii. et cum vino tepido. fol. 21 v.

1) NM: cnicus, d. i. wilde saffraan. — 2) NM: gr.xv. — 3) tot 4) bij NM: lapid. vesicae apri. — 4) zie 3). — 5) ontbreekt in L_2 en NM. — 6) L_2 heeft foutief: pilularum. — 7) NM: suis sylvestris. — 8) ontbreekt bij NM; daar staat: sem. cardamomi. — 9) L_2 heeft assari, teekent daarbij aan, dat anderen anseris hebben; ook NM heeft asari. — 10) zie fisial. in de woordenlijst. — 11) waarschijnlijk is deze s overbodig, maar zij zou ook „seminis" kunnen beteekenen; zij staat alleen in L_1. — 12) NM heeft in de plaats hiervan: sinapi albi. — 13) ontbreekt bij NM. — 14) NM: .϶.ii.S. gr.ii.S. — 15) L_2: .϶.S.; NM: ϶.ii.S. — 16) NM: .gr.xv.; het volgende bij NM anders.

fol. 15 v. b.
fol. 16 r. a.

En*de* wil me*n*t make*n* laxerende. so sal me*n* i*n* elc .℞. doe*n* scamoneye .7.3. En*de* me*n* maecht make*n* i*n* wise va*n* cyrope*n*. Me*n* saelt geve*n* nuchte*ns* *ende* te middage.

69. juchtech*eit* oge*n*. mo*n*t voete*n* hande*n* la*n*c evel

Oppopira magna es goet iege*n* juchtech*eit* vande*n* ogen. *ende* vande*n* mo*n*de. ende vand*er* to*n*ge*n*. *ende* vand*er* kele*n*. *ende* i*n* hande*n*. *ende* i*n* voete*n*. gedro*n*ke*n* m*et* dra*n*ke da*erin* gesode*n* es salie *ende* bev*er*cul. entie m*et* der to*n*ge*n* lispe*n* i*n* hare*n* worde*n*. H*et* geneest la*n*cevel da*erin* gesode*n* es polipodium. (fol. 16 r. a.) ¶ Ne*m*t opii tebaici .2.3. *ende* .1.S. *ende* .4. g*ra*ne*n*. canele. nagle. galigae*n*. naerdi. soffrae*n*. coste. zedewa*er*. gi*n*geb*er*e. sillobalsami. re*u*po*n*tici piret*ri*. corael wit *ende* root. dragant. mirre. bev*er*cul. pe*per* wit *ende* sw*er*t. *ende* la*n*cpe*per*. elx .2.3. *ende* .13. g*ra*ne*n*. musci. ligni aloes. cassie lignee. sq*ui*na*n*ti. storax calamite. galbanu*m*. serapini. mastic. asari. melliloti. aristo*logia* la*n*c. *ende* ro*n*t. s*er*pentine. ellebori nigri. meu. pyonie. rafani. peucedani gladie. mand*ra*gore. betonie. ge*n*tiane. colene. camedrios. sanctorie maior *ende* minor. celtice. alsene. spinate. capillis ven*er*is. goudbloeme. s*inte* Jans cruut. marobie. pigani. nesebloede. calam*en*ti. cardamomi. carpobalsami. anijs. lovesce. beilde. venkelwortel. lupini. orobi. bacce lauri. sileris. elx .1.Ə. *ende* .13. g*ra*ne*n*. zee*m* dats genouch si.

Opopira phisis[1]) mire pellit paralisim[2]). fol. 23 v.

69. OPopira magna[3]). opopira dicitur a succo: et igne. opos enim grece latine succus pir idest ignis. inde opopira idest ignitus succus. proprie valet contra guttam que oculum et linguam et labium distemperat ut recte sermonem non proferat aut non loquatur. peculiariter curat paralisim oris et gutturis: et manuum et pedum atque crurum: et totius corporis optime medetur cum vino ubi cocta sit salvia et castoreum et costum in sero in modum avellane. prodest tremulosis cum eadem decoctione bibitum: contractioni nervorum subvenit. colericis cum[4]) decoctione polipodii. epilenticis multis[5]) et maniacis cum decoctione thuris masculi auxiliatur. tussientibus in omnibus doloribus pectoris et stomaci cum decoctione calamenti et cimini: epaticis cum apozimate apii: et eupatorii: spleneticis cum decoctione caparis et absintii: pleureticis cum apozimate ysopi et pulegii . . . .[6]) (fol. 24 r.) et pulegii[7]): yliosis cum decoctione yris et macedonici: calculosis cum apozimate saxifrage et ozimi. tipice febrientibus cum decoctione pigami nasturcii piretri prodest et ad multas corporis passiones facit .xv. pars confecta librae .ii. Recipe opii thebaici[10]) .ʒ.ii. et .Ə.i. et .gr.iiii.[9]) cinamomi[10]) gariofilorum nardi galange croci costi zedoarie zinziberis[11]) xilobalsami[10]) reupontici piretri coralli albi[10]) et rubei[10]) draganti mirre castorei[10]) opoponacis[10]) piperis nigri albi et longi ān̄ .ʒ.ii. et .gr.vi.[12]) rasure eboris[10]) lilifagi herbe paralisis ān̄ .ʒ.i. et .gr.xiiii.[13]) balsami musci xiloaloes[10])

fol. 24 r.

1) l. phthisis. — 2) alleen in L_1. — 3) voor de verg. met NM zie woordenlijst; de voorrede is in F_1 veel korter n. l.: Opopira vaut à paralesie d'eux (yeux), de bouche, de langue, de goitron, de mains et de piez, boiue en vin où sauge soit cuite et castor, doné en quantité d'une noiz de coudre (noisette). — 4) colericis cum ontbreekt in L_2. — 5) L_2: melancholicis. — 6) open plaats in den text. — 7) overbodig. — 8) typice behoort bij febrientibus. — 9) F_1: opium .ʒ.ii. — 10) ontbreekt in F_1. — 11) in F_1 volgt op gingimbre: ana ʒ.ii. rasure d'iveure. — 12) F_1: .ʒ.i. — 13) F_1: .ʒ.i.

squinanti casiefistule storacis calamite masticis confite rubee galbani serapini asari [1] [2]) melliloti [1]) aristologie rotunde dragontee assari [1]) ellimpni [1]) meu [1]) peonie raphani corticis peucedani acori mandragore betonice gentiane camedrei pulegii centauree maioris et minoris [1]) celtice [1]) absinthii proserpinace [1]) blactei [1]) capillorum veneris sponse solis ypericon vincetoxici [1]) prassii [3]) pigami millefolii [1]) cardamomi calamenti carpobalsami [1]) anisi seminis levistici iusquiami seminis lupini et pollinis orobi [4]) alexandrini [1]) baccarum lauri maratri sileris montani ān .Ꝺ.i. et .gr.xviii. [5]) mel quod sufficit [6]) detur ut superius diximus. fol. 24 r.

Cum calida calidis oxi valet addere morbis [7]). fol. 24 r.

70. OXi [8]) dicitur ab acetoso succo malorum granatorum: qui ibi ponitur. datur proprie contra sinocham et causon et contra omnes acutas et peracutes egritudines cum frigida. prodest etiam pleuresi ethice febri puncture epatis. si tamen ethica sit cum tussi addatur confectioni .ʒ.i. liquiricie et succi eius (fol. 24 v.) .ʒ.S. veteri et non recenti cum scamonea confecti [9]) librae .ii. [9]) Recipe prunorum damascenorum [10]) librae .iii. [11]) et decoquantur in libras .v. aque usque ad medietatem. deinde ab aqua extrahantur et ponantur in cribro et catino subterposito. tamdiu in manibus fricentur donec pulpa exeat tota: et in aqua ubi cocta sunt pruna bulliat .ʒ.S. violarum: et postea fiat syrupus cum duabus libris zuchari et .S. [12]) addito succo prunorum predicto [13]) bulliat ad spissitudinem. et postea addantur .ʒ.iiii. tamarindorum et .ʒ.ii. casie fistule mundate et dissolute cum aqua rosarum et colate. colatura namque ponatur in syrupo: et cum inceperit inspissari ponantur ibi succi utrorumque granatorum .ʒ.viii. et quamdiu ad perfectum venerit coctionem agitando cum spatula semper adde fol. 24 v.

---

1) ontbreekt in F_1. — 2) L_2: plantae assae foetide. — 3) in F_1 volgt achter prassii: ān .ʒ.i. — 4) In L_2 volgt nog eboris, waarbij het volgende alexandrini zou behooren. — 5) et gr.xviii. ontbreekt in F_1. — 6) het volgende ontbreekt in F_1. — 7) alleen in L_1. — 8) voor de verg. met F_1 en NM zie woordenlijst. — 9) L_2: confectio est .lb̃.iii. — 10) in L_2 volgt: siccorum. — 11) L_2: lb̃.ii. — 12) et .S. ontbreekt in L_2. — 13) L_2: praedictorum.

70. Oxisacra maect me*n* ald*us*. Ne*m*t suk*er* .I.℔. *ende* tsop vand*er* prume*n* g*ar*nate*n* .8.ʒ. aysijn. .4.ʒ. *ende* doet op tfier i*n* .I. vat va*n* te*n*ne. *ende* zied*et* tote die v*er*sch*eit* welna v*er*sode*n* si. *ende* dat dicke si. Hets goet iege*n* .3. dach corts die va*n* zouter fleume*n* comt. Me*n* gevet lau nuchtens.

corts
rede

71. Oximel maect me*n* ald*us*. Ne*m*t zee*m* wel gescuu*m*t. *ende* starke*n* edec elcs ond*er* .S.℔. *ende* ziedt da*erin* die wortele van m*er*radec .I.S.ʒ. wortele va*n* ve*n*kele .2.ʒ. Dit seldi ziede*n* tote .I. ponde. so dattie sope v*er*sode*n* sijn. *ende* zied*et* m*et* sachte*n* viere *ende* altoes roer*et*. Dit doet dig*er*ere*n* *ende* scede*n* fleume. *ende* leitse ute. Me*n* gev*et* nuchte*ns* m*et* warmen watere.

fleume

pulverem harum specierum quod. Recipe [1]) pulverem sandalorum alborum et rubeorum spodii ān .ʒ.iiii. portulate .ʒ.vi. rosarum draganti ān .ʒ.ii. Si vero laxativum facere volueris in unaquaque libra pone .ʒ.vii. scamonee pulverizate. tunc scilicet quando ab igne deponitur. et diaprunis [2]) si laxativum facere volueris eodem modo facias. detur mane simplex: meridie cum frigida: laxativum detur summo mane cum calida in modum castanee. fol. 24 v.

71. OXizaccare [3]) dicitur ab oxi quod est acetum et zucharo dîcitur [4]). valet tertiane [5]) acutis et quartane non vere [6]). coleram in stomaco existentem purgat [7]). Recipe zuchari libram .i. succi malorum granatorum .℥.viii. aceti .℥.iiii. ad ignem in stagnato vase pone: et tamdiu bulliat cum spatula semper agitando donec ad quantitatem zuchari deveniat: ut in (fol. 25 r.) pisside portari possit. detur in mane cum calida .℥.I. et .S. [8]). fol. 24 v.

72. OXimel [3]) sic fit. Recipe mellis despumati libram .i. aceti fortissimi libram .i. et .S. in quo bulliant radices feniculi ,ʒ.ii. [9]) radices rafani .℥.S. [10]) radices apii petroselini macedonici sparagi bruxi frage [11]) ān .℥.iiii. polipodii .℥.viii. omnia ista bulliant in libras .ii. aceti [12]). deinde coletur: et colatura [13]) supradicto melli [13]) addatur. in stagnato vase semper agitando cum spatula [14]) tamdiu lento igne bulliat donec ad consumptionem succi [15]) deveniat. valet ut oxizaccara: [16]) digerit dividit [17]) et flegma mirabiliter purgat. datur in mane cum calida. fol. 25 r.

---

1) L_2: recepit; de text schijnt hier wat corrupt. — 2) zie bij diaprunis bladz. 29 reg. 4 v. o.. — 3) NM heeft hetzelfde praeparaat wat anders beschreven; zie woordenlijst. — 4) van 3) af ontbreekt in F_1; dicitur ontbreekt in L_2, het is overbodig. — 5) in F_1 ook nog: à cotidianes. — 6) non vere ontbreekt in F_1. — 7) het voorwoord heeft F_1 na het eigenlijke recept. — 8) ℥.I. et .S. ontbreekt in F_1. — 9) L_2 en F_1: ℥.ii. — 10) van hier tot 12) ontbreekt in L_2 en F_1. — 11) l. saxifrage. — 12) vóór deinde coletur in L_2 nog: bulliat usque ad tertiam partem; in F_1 als in MT n.l.: et bouillent jusque eus reveinent à .I. livre. — 13) L_2: colaturae supradictum mel. — 14) van addatur af ontbreekt in F_1. — 15 L_2: aceti. — 16) vóór digerit in F_1 nog: il desfait la matere. — 17) ontbreekt in F_1.

72. **Olye rosaet** maect me*n* d*us*. Ne*m*t groene rosen .1.℔.
ende brecse .1. luttel. da*n* legse i*n* .3.℔. olye*n*. Me*n*
o*n*tfaet in .1. glase*n* vat *ende* sett*et* i*n* die warme
zo*n*ne .40.[1]) dagen. *ende* alle dage roer*et* m*et* .1.
spatule. so dat die zo*n*ne zoetelike ziede. En*de* na
73. de .40. dage suldijt colere*n*. ¶ En*de* ald*us* maec me*n* **olye van**
slapen **vyoletten**. Entie bri*n*ct in zoetelike slape*n*. Si es goet iege*n* die
hoeste borst hoeste *ende* *ver*verscht die borst.

---

1) NM .xxx. dagen.

Oleum rosatum [1]). fol. 22 r.

62. OLeum rosatum [2]) virtutem habet frigidam et stipticam et ideo ad dolores capitis ex febre seu ex calore solis optimum est: ardores autem [3]) et calores quando stomachus coleribus plenus suam ventositatem [4]) in toto seu in parte capitis aufert. doloribus qui fiunt [5]) quandoque in capite toto vel in parte confert: si ex ipso inungatur caput. confert etiam doloribus existentibus in stomaco seu in intestinis ex acredine humorum mixtum cum masticis drammis [6]) duabus: et sufficienti cera in ipso solutis [7]) et postea locis inunctis. ad erisipilam est utile: quibus in superficie non apparet: et ad alia huiusmodi multa. et istud oleum [8]) sic fit. In duabus libris olei communis [9]) et ad nostram doctrinum abluti [10]) libra una et media viridium [11]) rosarum aliquantulum contusarum ponatur [12]) in olla plena in caldario pleno aqua suspensa: [13]) et tamdiu bulliant quousque ad tertiam partem veniant. [14]) quod demum albo panno lini immissum torculari exprimatur: et liquor reservetur. [15])
63. Eodem modo fit **sambucinum**, **violaceum** et **myrtinum**
64. **oleum**. Que scilicet olea valent in acutis; et paracu [16]) (fol. 22 v.) fol. 22 v.
65. inuncta super epar: pulsus: tempora: [17]) et plantas manuum et pedum calorem omnino extinguunt.

Oleum mandragoratum [18]). fol. 22 v.

66. OLeum mandragoratum [19]) quod facit ad nimios dolores capitis et freneticis male dormientibus fronti illinitum et naribus iniectum summe opitulatur. pulsibus brachiorum inunctum et plantis pedum illinitum quocunque modo vigiliis factis cum omni celeritate soporem reddit.

---

1) alleen in L_1. — 2) van hier tot 8) ontbreekt in F_1; voor de verg. met NM zie woordenlijst. — 3) tot 4) L_2 heeft als volgt: ex calore, quos stomachus plenus sua ventositate. — 4) zie 3). — 5) qui fiunt ontbreekt in L_2. — 6) L_1: ʒ.ii. — 7) l. soluta. — 8) zie 2). — 9) van hier tot 10) ontbreekt in F_1. — 10) zie 9). — 11) ontbreekt in F_1. — 12) van hier tot 13) ontbreekt in F_1. — 13) zie 12). — 14) F_1: et boille jusque la tierce partie soit degastee. — 15) van 14) af heeft F_1 anders. — 16) l. peracutis; ontbreekt in F_1. — 17) van hier tot het eind ontbreekt in F_1. — 18) alleen in L_1. — 19) In F_1 volgt direct ℞. NM heeft tot ℞ alleen: phreneticis, febricitantibus et vigilantibus conveniens.

Recipe olei libras duas. succi malorum [1]) mandragore [1]) uncias quatuor. iusquiami albi succi uncias duas. papaveris nigri ortensis capitum succi uncias tres [2]). violarum recentium cimarum succi cicute [3]) ambarum ana unciam unam [4]). opii storacis ana unciam mediam. Conficitur sic in oleo omnes succi mittantur: et per decem dies ad solem bene admisceantur: undecimo vero die ad consumptionem succi coquantur. Cumque coctum fuerit ab igne deponatur: et cum infrigidatum fuerit coletur: [5]) et in parte ipsius olei opium et storax soluti [6]) medicamini supermittantur: [7]) et bene commixtum in vase reconditum usui reservetur. hoc vero unguentum [8]) contra calefactionem epatis sepe inunctum mirifice valet. fol. 22 v.

Oleum camomellinum [9]).

67. OLeum camomellinum [10]) salubre ad fervorem et dolorem capitis: et stomaci. causas ex colera rubea sine aliquo calore commotas compellit. articulisque proficit: et ad alia multa facit. Recipe olei dulcis uncias decem et cocto. florum camomille mense iulii collectorum libram mediam. Conficitur sic: flores in oleo communi mittantur in diebus canicularibus in vitreo vase ad solem suspendantur: et bene obturato. et post quadraginta dies in lento loco ponatur. et usui reservetur. fol. 23 r.

---

1) NM: mali punici acidi, succi mandragorae radicis; F_1: jus de mandragloire. — 2) van hier af tot 4) ontbreekt in F_1. — 3) NM: canchryos .i. libanotis. — 4) zie 2). — 5) van hier tot opium ontbreekt in F_1; van hier af tot het einde ontbreekt in NM; hij zegt alleen nog: utere in fronte et temporibus. — 6) ontbreekt in F_1. — 7) tot 8) niet in F_1. — 8) zie 7). het volgende heeft F_1: à feivre ague; oint ou front et es temples et es pus (pouls), il amaine (emmène) dormiz (sommeil) et oste chalor. — 9) alleen in L_1. — 10) voor de vergelijking met NM en F_1 zie woordenlijst.

74. iegen alle hitte
O **leum frigidissimum** maect men dus. Nemt gemeine olye wel gedwegen .4.℔. *ende* die croppen van brembladren [1]. *ende* bladen van vyoletten. mercuriael. donderbaer. vernicularis [2]. nasscade. blade van swerten olycrude. beilde. mandragore. crassula maior.
fol. 16 r. b. dats smerewortel (fol. 16 r. b.) of groetorpyn. porceleine. latue. bardana. dat sijn grote docken. elx .3.ʒ. stampse al. *ende* doet se in die olye. *ende* laetse staen .3. dage. *ende* derna doese zieden op tfier tote datse gnouch si. dan coleertse dore .1. doec. *ende* persse wel dore .1. linen cleet. *ende* doese in .1. tennen vat. *ende* dan bestadet. ¶ Si es goet geplaestert iegen den dageliken
rede rede. of gesmeert an den slaep enten rugge boven toten lendenen. entien lichame entie palmen vander hant entie planten van dien voeten. Want het wederstaet alle hitte *ende* ongetempertheit.

75. groet evel rede
P **orcio sanctipauli** es geheten na sente pauwelse omdat hise te gadere sette entie romeyne hetent potio magna. Het es goet jegen tgroet evel. *ende* iegen dmiddelste. *ende* iegen dminste met wine gedronken daerin gesoden es pyonie. *ende* geminct met esdra: Men saelt geven in den herfst *ende* te wintre. Het geneest quarteine met wine genomen. daerin gesoden es gentiane in die wile vore den acces. Oec eist goet met wine genut daerin gesoden es salie *ende* bevercul. Dat .15.ste deel es .2.℔. ¶ Nemt nitri .3.ʒ. *ende* .S. bevercul. antimonii. dat gleite met geliken tenne. Men vindet in die apoteke. apie. dampnotti. sileris. persijn. venkel. dauci. stafisagria. elx onder .S.ʒ. armoniac .1.ʒ. *ende* .3.ϑ. calami. aromatici. mirabolanti. ricolissie. dragant. pyonie. pertrec. coste. elx .1.ʒ. aristologia longa. holeworte. rosen. asari. lilifagi. gladie. dyptamnus. serpentine. berewortte. balsamite. ori-

---

1) l. braembladren daar in L_1 en L_2 rubus genoemd wordt; het is onwaarschijnlijk dat de afschrijver hier de bladeren van de bremstruik (Genista) heeft bedoeld. — 2) l. vermicularis.

Oleum frigidissimum [1]). fol. 23 r.

68. OLeum frigidissimum [2]) viride sic fit. Recipe olei communis albi et abluti libras quatuor. cimarum rubi tenerrimarum foliorum violarum vermicularis cimbalarie sempervive solatri foliorum papaveris iusquiami mandragore crasule maioris portulace lactuce bardane omnium ana uncias tres. [3]) hec omnia insimul bene terantur: et in supradicto oleo mittantur per tres dies. post tertium vero diem super ignem ponatur. et usque ad spissitudinem bulliat. postea coletur. deinde in fictili vase ponatur super ignem: et bulliat ad succi consumptionem. tunc ab igne deponatur: et permittatur residere. et illud clarius quod supernatat colligatur: et usui reservetur. valet in acutis et peracutis: fronti et (fol. 23 v.) temporibus inunc- fol. 23 v.
tum. valet et retro inunctum per dorsum a nucha usque ad caudam inunctum: et per ventrem similiter: et vole manuum et plante pedum eodem modo contra omnem calorem potenter medetur.

73. POtio sancti Pauli [2]). dicitur potio a potando. sancti Pauli: fol. 25 r.
quia sanctus Paulus eam composuit. hec eadem a romanis potio maior vocatur: quia Paulus magnus [4]) interpretatur. datur proprie epilepticis catalepticis analepticis stomaticis [5]) cum vino in quo coctum sit tus masculum vel pionia mixta. hec eadem cum exdra [6]) datur hyemali tempore et vernali quartanariis: et sanat cum vino in quo cocta sit gentiana vel saliunca et castoreum ante horam accessionis. medetur etiam arteriacis et paraliticis cum vino in quo cocta sit salvia vel castoreum .xv. pars est libra .i. Recipe nitri .ʒ.iii. [7]) et .ϑ.i. castorei antimonii sinoni folii dampnocri sileris apii petroselini maratri dauci stafisagrie ān̄ .ʒ.i. et .ϑ.i. [8]) calami aromatici mirabolanorum liquiricie draganti pionie piretri ān̄ .ϑ.iii. [9]) costi coloquintide agarici masticis aristologie longe et rotunde rosarum

---

1) alleen in L_1. — 2) voor de verg. met F_1 en NM zie woordenlijst. — 3) L_2: .ʒ.iii. — 4) L_2 teekent hierbij aan, dat andere maior hebben. — 5) l. stomachicis. — 6) l. esdra. — 7) L_2: ʒ.iiii. — 8) in L_2 volgt nu: sal. ammon. epithymi ana .ʒ.i. et .ϑ.S. — 9) L_2: ϑ.ii.

fol. 16 r. b.
fol. 16 v. a.

gani. colene. camedreos. ysope. satureie. pe*per* wit *ende* swe*r*t. la*n*c pe*per*. rutesaet. elx .1.Ә. *ende* .18. g*ra*ne*n*. thus masculi. cardamomu*m*. elx .1.Ә. *ende* .4. g*ra*ne*n*. naerdi. soffrae*n*. sq*ui*na*n*ti. balsami. cassia. mirre. oppopanac. leve*n*de sulf*er*. ma*n*d*ra*gore. gentiane. bracceos. euforbii. amomi. anguinis [1]). me*n*guli. [1]) canele. nagle. gingebere. sillobalsami. re*n*po*n*tici [2]). pe*n*cedani [3]). carpobalsami. storax. calamite. serapini. asaris. drake*n*bloet. olei [4]) viti [4]). droge hasebloet. die gallc va*n* .1. bere. sangui*nis* anatis. pet*ro*lei. dats olye van tiechelen. elx .1.Ә. *ende* .4. corne*n*. *her*ba *par*alisis .7.ʒ. ende .4. g*ra*ne*n*. zee*m* dats gnouch si.

76. Paulinu**m** vivu**m** magnu**m** antidotu**m** heetme*n*t. H*et* heeft g*ro*te macht i*n* sine*n* w*er*ke*n*. Me*n* gev*et*

hoeste
borst

iegen oude hoeste *ende* nuwe. die co*m*t va*n* toevalle va*n* de*n* hoefde t*er*borst. En*de* iege*n* pine va*n* (fol.

fol. 16 v. a.

16 v. a.) der borst die va*n* coude*n* co*m*t m*et* warme*n* wine alse me*n* slape*n* gaet. gete*mper*t en sal mens n*iet* geve*n*. Men maect*er* af pillule*n*. *ende* geeft*er* .9. of .11. m*et* opio. En*de* wilme*n*t sonder opio lacsatijf maken. Me*n* geves .2.ʒ. *ende* mi*n*ct*er* i*n* .1.ʒ. scamoneye*n*. *ende* da*er*af maect pillulen. dat p*ur*geret thooft entie mage entie sw*er*heit va*n* de*n* oge*n* p*ur*ger*et* wond*e*rlike z*er*e. dat .4. deel es .1.℔. ¶ Ne*m*t aloes .11.ʒ. *ende* .15. g*ra*ne*n*. coste. soffrae*n*. anacardi. agaric*us*. corael. mirre. armo*n*iacu*m*. serapinu*m*. galbanu*m*. t*er*bentine. oppopanac. *con*fiseruca. [5]) lemite. [5]) storax. yreos .5.ʒ. opii. olibani. mastic. bedellii. coru*m*bri. elx .2.ʒ. *ende* .15. g*ra*ne*n*. balsami. folie. elx ond*er* .S,ʒ. mellisce .2.ʒ. ¶ Dus salm*en*t v*er*gadre*n*. die go*m*me*n* die me*n* niet poedre*n* en mach die salme*n* breke*n*. i*n* .1. mortier. *ende* legge*n*t .1. nacht i*n* sterke*n* wine. *ende* nuchte*n*s teviere doe*n* tote dat es gesmolte*n*. D*er*na colere*n*. *ende* doe*n*t wed*er* te viere. *ende* doet*er* toe zee*m* wel gescuu*m*t .3.ʒ. *ende* zied*et* tote dat dicke w*er*t. Dan doet*er* in storax. calamite. rute. cyrimbrum.

---

1) l. sanguinis merguli. — 2) l. reupontici. — 3) l. peucedani. — 4) l. coaguli vituli. — 5) l. confite ru. calamite <storax calamite>.

mabathematicon asari lilifagi aaronis diptami basiliconis brance fol. 25 r.
ursine balsamite (fol. 25 v.) origani pulegii camedrei vel ysopi fol. 25 v.
saturegie piperis albi et nigri et longi seminis rute ān .ϑ.i. et gr.xviii. cardamomi turis ān .ϑ.i. et gr.iiii. balsami nardi croci squinanti casie mirre opoponacis sulfuris mandragore gentiane braccei euforbii amomi [1]) sanguinis merguli ān .ϑ.i. cinamomi gariofilorum zinziberis anacardi xilobalsami reupontici peucedani carpobalsami [1]) storacis calamite serapini asari sanguinis draconis coaguli leporis coaguli agni et caprioli et vituli: et fellis ursini sanguinis anatis petrolei ān .ϑ.i. minus gr.iiii. [2]) herbe peralisis .ʒ.vii. gr.iiii. mel quod sufficit. datur capitalibus passionibus in sero ad modum avellane: vel cum decoctionibus supradictis.

74. PAulinum [3]) antidotum [4]). Paulinum id est magnum. antidotum id est contradatüm: quia magnum virtutem et efficatiam habet [5]). datur proprie veteri et nove tussi: que fit ex discursione reumatis [6]) a capite. valet contra vitia pectoris ex frigiditate in sero [6]) cum vino calido. sed si distemperatum accipere non poterit: fac inde pilulas .viiii. [7]) vel .xi. [7]) facto cum opio. sed si confectum fuerit sine opio: et laxativum facere volueris da .ʒ.ii. cum .ϑ.ii. [8]) scamonee in pilulis factis. caput et stomachum ex flegmate et malicia [9]) purgat: [10]) et oculorum gravedinem tollit. quarta pars est libra .i. quia in unaquaque receptione ponunt libram .I. et .S. mellis dispumati [11]). Recipe aloes .ʒ.xi. et gr.xv. [12]) croci costi anacardi agarici coralli mirre armoniaci terbentine galbani serapini opoponacis (fol. 26 r.) confite [13]) rubee [13]) storacis calamite yrei ān .ʒ.iiii. et .S. opii olibani masticis bdelii cozumbri. ān .ʒ.ii. et .gr.xv. [14]) balsami folii ān .ʒ.i. et .S. melisse .ʒ.ii. Conficiantur sic. galbanum serapinum armoniacum opoponacum. iste gumme aliquantulum terantur

(margin, beside the first line of §74: fol. 25 v.; beside the line containing "(fol. 26 r.)": fol. 26 r.)

1) ontbreekt in L_2. — 2) L_2: gr.iii. — 3) van hier tot 5) ontbreekt in F_1. — 4) voor de vergelijking met NM zie woordenlijst. — 5) zie 3). — 6) ontbreekt in F_1. — 7) L_2: .viii. vel .ix. — 8) .ϑ.ii. ontbreekt in F_1. — 9) L_2 en F_1: melancholia. — 10) tot 11) ontbreekt in F_1. — 11) zie 10). — 12) et gr.xv. ontbreekt in F_1; L_2: gr.xx. — 13) ontbreekt in F_1. — 14) et gr.xv. ontbreekt in F_1.

wel gesta*m*pt met .1. hete*n* stamp*ere*. da*er*na doet*er* toe t*er*bentine. teke*n* dat gnouch si. Dus proeft ment lat*et* druppe*n* op .1. m*ar*bersteе*n*. bliv*et* tegad*er*e sond*er* vlote*n* so eist gnouch. Dan doet af *ende* doet*er* in mirre. bedelli. mostaert. wierooc. cost*us*. anacardi. corael. agaric*us*. yreos. opiu*m*. folie. mellissa. Alle dese gepulv*er*t *ende* da*er*toe gemi*n*ct m*et* pulv*er*e va*n* aloes. *ende* m*et* soffrane. *ende* malexere*n* dat. Me*n* saelt nuchte*n*s geve*n* also g*ro*et alse .1. haselnot met warmen wine.

77. Panchristum antidotum es goet iegen alle cortse die bi wilen come*n*. genome*n* m*et* mulsa *ende* m*et* ydromelke genome*n*. doet me*n*strua hebbe*n* sond*er* letten. dat .6.ste deel es .1.℞. ¶ Ne*m*t opii tebayci. .5.ʒ. soffrae*n* .2.ʒ. *ende* .1.Ə. ende .1.S. cicelei .2.ʒ. calami aromatici. bevercul. carpobalsamu*m*. cardamomu*m*. persijn. elx. ond*er* .S.ʒ. cassie. gingeb*er*e. serapini. wit pe*per*. belde [1]). apisaet. venkelsaet. elcs .2.Ə. naerdi. piretri. meu. euforbii. anijs. clavere. dauci. cretici. elcs ond*er* .S.Ə. zee*m* dats gnouch si. Men saelt geve*n* i*n* die g*ro*tte va*n* .1. bonen m*et* warme*n* wine.

rede me*n*st*ru*a

1) beilde.

et in albo et odorifero [1]) vino sufficienter [1]) nocte una imponantur. mane vero super ignem ponantur: et bulliant [2]). postea adde mellis dispumati .℥.iiii. [3]) et dimittantur bullire quousque incipiant inspissari. tunc storax [4]) calamita confita rubea et cozumbrum cum pistello calido optime trita ponantur in caldario semper agitando cum spatula donec liquefiant. [5]) et postea addatur terbentina: et si probare volueris utrum coctum sit: pone aliquantulum supra marmor: et si statim ad modum mellis se coagulaverit [6]): caldario mox [1]) in terra posito addatur mirra cum bdelio. deinde mastix et olibanum. postea costum anacardum agaricum coralli yreos opium folium melissa. omnia simul pistata et pulverisata [4]) in caldario mittantur: [5]) et hoc totum supra marmor inunctum prius oleo laurino ponatur: et cum pulvere aloes [7]) malaxetur simul crocum cum speciebus terunt: et ad ultimum cum croco orientali [8]) magdaliones informentur. detur [7]) [9]) in modum avellane [8]) cum vino calido. fol. 26 r.

75. PAncristum antidotum [10]) [11]) id est totum cristi id est crismate unctus. [12]) typice febrientibus datum cum mulsa mirabiliter subvenit. cum ydromelle distemperato [13]) (fol. 26 v.) sine mora menstrua provocat .vi. pars est libra .i. Recipe opii thebaici .ʒ.vi. [14]) zuchari. [15]) ʒ.ii. et .℈.I. et .S. siselei .ʒ.ii. calami aromatici castorei carpobalsami cardamomi petroselini an̄ .ʒ.i. et .℈.i. zinziberis casie serapini piperis [16]) albi [16]) iusquiami seminis lini [17]) seminis rute agrestis maratri [16]) an̄ .ʒ.℈.ii. [18]) anacardi [19]) piretri meu euforbii anisi fol. 26 r. fol. 26 v.

---

1) ontbreekt in F_1. — 2) F_1 voegt toe: jusque il soient remis. — 3) F_1 geeft geen hoeveelheid op. — 4) van hier tot 5) ontbreekt in F_1. — 5) zie 4). — 6) in F_1 volgt: cuit est. — 7) tot 8) ontbreekt in F_1. — 8) zie 7). — 9) in F_1 nog: au matin. — 10) L_2 heeft voor hetgeen hier tot 12) staat: pan, id est totum, christon, id est bonum; voor de verg. met F_1 zie woordenlijst. — 11) Tot ℞. bij NM anders; hij verwijst voor de indicaties naar een ander recept, waarvan de voorrede veel uitgebreider is dan deze. — 12) zie 10). — 13) l. distemperatum, als in L_2. — 14) L_2 en NM: .ʒ.v. — 15) L_2 heeft in de plaats daarvan croci, evenals NM. — 16) ontbreekt bij NM. — 17) NM: apii. — 18) L_2 en NM alleen: .℈.ii. — 19) L_2 en NM: nardi.

fol. 16 v. b.

78. Potio muscata maior heet me*n* na muskeliaet o*m*dat es pencoser[1]) bove*n* alle specie*n*. Hets goet iege*n* hertevel. *ende* iegen scotomie. *ende* iege*n* cra*n*cheit vand*er* mage*n*. *ende* v*er*licht al de*n* lichame. *ende* es goet iege*n* alle dere*n* vand*er* lev*er*en. dat .3. deel es .1.℔. ¶ Ne*m*t spice. folie. la*n*cpe*per*. gingeb*er*e. zedewa*er*. *con*fiteru.[2]) *con*fite muscate. gariofili. sillo. aloes[3]). rose*n*. viol*arum*. anacardi. acori. corael. coste. lovessce. note*n*muscate*n*. scavelinge va*n* yvore. *per*len m*et* gate*n* *ende* sond*er* gate*n*. antofali. amomi. rebarbe. ossis de corde cervi. soffrae*n*. wit pe*per*. ossium dactillo*rum*. bellirici. marini. spodii. sandali wit *ende* root. macis. ricolissie. canele. alipte. anijs. dragant. bacce bisance[4]) cardamomi. saet va*n* s*er*pe*n*tine*n*. limat*ur*e auri *ende* argenti. dat sijn scume*n* va*n* goude *ende* van zelv*er*e. *ende* oec heet me*n*t litargiru*m*. elcs .1.ʒ. musci. canf*er*. amber. elcs .1.℈. suk*er*. candijt. elcs .2.ʒ. Cyroop rosaet dats gnouch si. Men saelt geve*n* nuchte*n*s *ende* nave*n*s *ende* te middage iege*n* cra*n*cheit va*n* oge*n* ene*n* lepel vol m*et* wine. En*de* iege*n* ziech*eit* in de lo*ngere* salme*n*t geve*n* met scone*n* wat*er*e.

hertevel
scotomie
mage
lichae*m*
lev*er*e

---

1) l. precioser. — 2) l. confite rubee. — 3) l. silloaloes. — 4) l. blacte bisantie.

trifolii acuti [1]) dauci cretici ān .℈.i. et .S. mel [2]) quod sufficit. fol. 26. v.
datur in modum avellane [3]) in sero cum vino calido.

Pigra Galieni [4]). fol. 26 v.

76. PIgra Galieni [5])[16]). pigra id est amara. Galieni ab inventore dicitur. [6]) valet mirabiliter ad omnem [10]) capitis frigiditatem: et stomaci indigestionem [7]) procurat [7]). vomitum stringit. frigiditati matricis subvenit [8]). conceptionem adiuvat: detur in balneo si fieri potest: vel eunti dormitum cum vino calido .vii. est libra .1. [9]) Recipe aloes optimi [10]) .ʒ.xiii. [11]) et .S. cinnamomi nardi costi croci squinanti silobalsami casiefistule masticis asari rosarum amomi absinthii [12]) ān .ʒ.i. et .gr.vii. mel quod sufficit. [13]) datur ut supra diximus.

Cardiacis quoque [14]) solet potio muscata iuvare [15]). fol. 26 v.

77. POtio muscata [16]) maior. muscata a musco dicitur: eo quod muscus preciosior est et odorosior sit aliis speciebus. [17]) valet cardiacis scotomaticis et ad omnem stomaci debilitatem et corporis confortationem [18]): et ad vitia pulmonis. [19]) pars .iii. confecta est librae .ii. [20]) Recipe
spice optime [21]) piperis longi zinziberis zedoarie (fol. 27 r.) [8]) fol. 27 r.
confite rubee confite muscate [9]) gariofilorum [22]) xiloaloes [23]) rosarum violarum anacardi acori coralli costi levistici nucis muscate rasure eboris margaritarum integrarum et perforatarum antofali [10]) reubarbari [24]) amomi ossis de corde cervi [25]) croci piperis

---

1) acuti ontbreekt bij NM. — 2) NM voegt toe: aut sacchari. — 3) het volgende ontbreekt bij NM. — 4) alleen in L_1. — 5) Deze naam ontbreekt in L_2; tot 6) ontbreekt in F_1. — 6) zie 5). — 7) L_2 heeft: digestionem provocat. — 8) tot 9) ontbreekt in F_1. — 9) zie 8). — 10) ontbreekt in F_1. — 11) L_2 en F_1: .ʒ.xiiii. — 12) in F_1 worden geen hoeveelheden opgegeven daar volgt nu: miel soffeisant. — 13) van hier af tot het eind ontbreekt in F_1; daar staat nu, wat in L_1 vóór ℞ staat: Soit doné en bain ou quant il se vait jesir (se coucher) ou (avec) vin chaut. — 14) L_2: quae. — 15) alleen in L_1 en L_2. — 16) voor de verg. met NM zie woordenlijst. — 17) van 16) af ontbreekt in F_1. — 18) et corp. confort. ontbreekt in F_1. — 19) tot ℞ ontbreekt in F_1. — 20) zie noot 19); L_2: ℔.i. — 21) optime ontbreekt in L_2 en F_1; na spice volgt nog in beiden: folii. — 22) in F_1 na gar.: ana .ʒ.ii. — 23) in F_1: fut de basmier. — 24) in F_1 volgt na reub.: ana .ʒ.i. et .S.. — 25) in F_1 volgt nu: ana .ʒ.i.

79. ogen **Pillulen van aloes van mastike.** Ne*mt* aloes .1.S.ʒ. mastic .2.ȝ. nagle*n*. rosen. elx .2.ȝ. soffrae*n*. dyag*ri*dii .1. Э. Men saelt *con*ficiere*n* m*et* ve*n*kelsope. Dese pillulen claren die ogen. *et purgant stomachum secure*[1]).

80. ogen hooft la*n*cevel **Pillule sine quibus esse nolo** es goet iege*n* cataracte*n* vande*n* ogen. *ende* purgiert thooft va*n* fleumen. *ende* va*n* coleren. *ende* van mela*n*colie*n*. En*de* wacht die oge*n* van hu*m*ore*n*. *ende* es goet iege*n* dla*n*c evel. *ende* sacht die pine vande*n* ore*n*. Dmiddelste deel es .3.ʒ. ¶ Ne*m*t aloes .1.ʒ. *ende* .5.ȝ. wel gewegen. mirabolani. citrini. kebuli. emblici. indi. bellirici. rebarbe. mastic. rose*n*. violette*n*. senie. agaric*us*. cuscute. of vinaria. elx .1.ȝ. *ende* te*mper*t m*et* venkelsope *ende* m*et* scamoneye*n* gepulv*er*t .6.ȝ. *ende* .1.S. *ende* dat geduw*et* dore .1. line*n* cleet *ende* gemi*n*ct m*et*te*n* vorseide*n* specie*n*. Da*n* suldijt formere*n* m*et* uwe*n* ha*n*de*n* gesmeert m*et* olye*n* va*n* violette*n*. of m*et* gemeind*er* olyen. Me*n* saels geve*n* .11. of .13. *ende* me*n* geefse m*et* eyere*n* te nuttene.

---

1) door eene andere hand in het HS geschreven.

albi ossium dactilorum beliculi[1]) marini[1]) spodii sandali albi et rubei macis[2]) liquiricie cinnamomi alipte[1]) anisi draganti blacte[1]) bisantie[1]) cardamomi ozimi[1]) seminis basilice[3]) limature auri et argenti omnium[1]) xl[1]) ān̄ .℈.ii.[4]) musci camphore ambre omnium[1]) trium[1]) ān̄ .℈.i.[5]) zuchari candi ān̄ .ʒ.ii.[6]) syrupus rosatus quod sufficit. datur[7]) mane et meridie et sero[8]) scotomaticis et debilitatis[9]) coclearium unum cum vino. patientibus in pulmone cum aqua ordea. fol. 27 r.

Pilulae[10]) de aloe et mastice. Recipe aloes unc .i. masticis unc .S. gariofilorum, rosarum rubearum, ān̄ dra. .i. croci, diagridii, ān̄ scrup .ii. confice cum succo foeniculi vel absinthii.

Pilule sine quibus[11]). fol. 27 r.

78. Pilule sine quibus esse nolo[12]). pilule a rotunditate dicte. sine quibus esse nolo: propter summam efficaciam quam habent. sive quia superiores purgant humores.[13]) valent proprie ad cataractas[1]) et obscuritates et caligines[1]) oculorum. caput mirabiliter a colera flegma[14]) et malitia[15]) purgant. ab omnibus pravis humoribus visum custodiunt. iliosis mirabiliter conferunt. aurium dolorem sanant. in sero .x. vel .xiii.[16]) sumantur cum ovo vel farinata[17]). medietas est .℥.iii.[18]) Recipe aloes epatici abluti et odoriferi[19]) .ʒ.xiiii. mirobalanorum citrinorum kebulorum belliricorum emblicorum[9]) indorum reubarbari masticis absinthii rosarum violarum sene agarici cuscute[9]) ān̄ .ʒ.i.[20]) temperentur cum (fol. 27 v.) succo feniculi scamonee bene trite et pulverisate .ʒ.vi. et .S.[21]) admisceantur ita tantum fol. 27 v.

---

1) ontbreekt in F_1. — 2) F_1 heeft in plaats macis: lignum aloes. — 3) ontbreekt in L_2. — 4) F_1: ʒ.ii. — 5) L_2: .℈.ii.; F_1 ʒ.i. — 6) L_2 heeft in plaats ān̄ .ʒ.ii.: anacardi. — 7) tot 8) ontbreekt in F_1. — 8) zie 7). — 9) ontbreekt in F_1. — 10) dit recept is uit L_2 overgenomen; zie woordenlijst. — 11) alleen in L_1. — 12) voor de verg. met NM zie woordenlijst; tot 13) ontbreekt in F_1. — 13) van hier tot 18) heeft F_1 sterk verkort. — 14) l. flegmate. — 15) L_2: melancholia. — 16) L_2: xiiii. — 17) l. farina, zooals in L_1. — 18) L_2: ʒ.iii.; zie 13). — 19) F_1 alleen: aloes bien lavé. — 20) F_1: ʒ.ii. — 21) van hier af korter in F_1; volgens deze text geeft men 9 of 11 van deze pillen „faites à quantité de poivre."

81. hooft · fol. 17 r. a. · oge*n* · wint · mage · darme

P**illule auree** o*m* die redene vand*er* rooth*eit* heet me*n*t pillule auree. en*de* heeft sine*n* name va*n*de*n* goude. Het (fol. 17 r. a.) purger*et* thooft. entie oge*n*. *ende* scarpet dlicht van de*n* oge*n*. En*de* v*er*drijft de*n* wi*n*t vand*er* mage*n* *ende* van den darme*n*. dmiddelste deel es .2.ʒ. ¶ Ne*m*t aloes. dyagridii elx .5.ʒ. ende .1.S. soffrae*n*. int*er*ioris. elcs .1.3. Men saelt formere*n* also g*ro*et alse erwete*n* m*et* wat*er*e da*er*in gesode*n* es draga*n*t. Me*n* salre geven .11. of .9. m*et* mulsa of m*et* wine.

82. juchtech*eit* · ogen · tanden · coude pisse

P**illule dyacastoree** die hebbe*n* hare*n* name na bev*er*cul o*m*dat me*n*t da*er*in doet. Hets goet iege*n* juchtech*eit*. *ende* in oude*n* passie*n* die van ziecheide*n* come*n* .2. of .3. gete*mper*t m*et* w*er*me*n* wat*er*e *ende* in de*n* nese gedae*n* bi ene*n* viere averecht liggende. *ende* d*er*na gewent entie*n* mo*n*t geope*n*t. entie fleume ute*n* mo*n*de gelate*n* lope*n*. Dit suvert die oge*n*. *ende* drog*et*. *ende* betert die *zer*e tanden. *ende* sceedt die coude pisse die va*n* couden hu*m*ore*n* co*m*t *ende* va*n* reume*n*. Terddendeel es ond*er* .S.ʒ. ¶ Ne*m*t castorie dats bev*er*cul. opii. soffrae*n*. gingeb*er*e. *per*trec. euforbii. elatterii. mabathemi [1]). leucopip*er*is. bolle. stafisagrie. epithimi. spice. elcs .1.3. Me*n* saelt v*er*gadre*n* m*et* sope va*n* vleesce. *ende* formerent dan in die g*ro*ete va*n* erwete*n*.

---

1) l. nabathematicon.

quod pulvis scamonee per pannum cum ipso succo sit expressus. fol. 27 v.
et sit tanta succi quantitas que sufficiat ad confectionem pilularum: et manibus primo inunctis oleo violarum vel communi secundum nostram doctrinam abluti formentur in modum ciceris.

Pilule auree [1]. fol. 27 v.

79. Pilule auree. [2]) pilule a rotonditate dicte. auree ab excellentia auri dicuntur. sicut enim aurum inter cetera metalla preciosius habetur: sic pilule iste inter alias meliores approbantur. proprie [3]) purgant caput. lumen oculorum acuunt. ventositatem stomaci et intestinorum expellunt et sine molestia purgant. [4]) medietas est librae .ii. et .℥.ii. [5]) Recipe aloes diagridii ān .ʒ.v. rosarum apii seminis ān .ʒ.ii. et .S. anisi seminis feniculi ān .ʒ.ii. et .S. [6]) croci coloquintide interioris [7]) masticis [7]) ān .ʒ.i. informentur in modum ciceris [8]) cum aqua infusionis draganti. dentur in sero .ix. vel .xi. [9]) cum mulsa: aut cum vino.

Pilule diacastoree prosunt paralisi [10]) [7]). fol. 27 v.

80. Pilule diacastoree [11]) a castoreo dicte sunt: quod intrat. [12]) paraliticis mirabiliter prosunt. una vel tres [13]) distemperate cum aqua calida naribus iniciantur. [14]) ita ut supinus ipse patiens iaceat iuxta ignem parvum [15]) aliquantulum vertat se: et ore aperto sinat flegma exire. oculos mundificant et dentes lapsos (fol. 28 r.) confirmant [16]). strangui- fol. 28 r.
riam curant. dolorem cilii ex aliquo frigido reumate solvunt .iii. pars est libra .i. et .S. [17]) Recipe castorei apii [18]) croci zinziberis piretri euforbii elacterii nabatematicon [7]) leucopiperis nigelle stafi-

---

1) alleen in L_1. — 2) ontbreekt in L_2; voor de verg. met NM zie woordenlijst; tot 3) ontbreekt in F_1. — 3) zie 2). — 4) zie 5). — 5) van 4) af ontbreekt in F_1; in L_2: ℥.ii. et .ʒ.ii. in plaats van ũ.ii. et ℥.ii. — 6) L_2 en F_1: ʒ.i. et .S. — 7) ontbreekt in F_1. — 8) F_1: poivre; het volgende ontbreekt in F_1. — 9) in de LTGl staat: dantur xv vel xx. — 10) in L_2 in de marge genoteerd. — 11) voor de verg. met NM zie woordenlijst; tot 12) ontbreekt in F_1. — 12) zie 11). — 13) una v. tres ontbreekt in F_1. — 14) narib. inic. ontbreekt in F_1. — 15) iuxt. ign. parv. ontbreekt in F_1. — 16) tot Recipe ontbreekt in F_1; in de plaats daarvan: et tolent les dolors de fleume. — 17) L_2: ℥.i.S. — 18) l. opii, zoals in L_2, MT, F_1.

83. humoren ogen **Pillule eptomERE**[1]) es van .8. specien. het purgiert dicke humoren van den hoofde. *ende* claert die ogen *ende* verweert cataracten. Die paertie es .1.ʒ. ¶ Nemt aloes. dyagridii .2.ʒ. interioris. epithimi. stici[2]). agaricus. mastic. rebarbe. alsene. elcs .1.ʒ. Dese suldi pulveren *ende* vergadren metten sope van der nachtscaden. Ende dan formerense in die grote van erweten. Ende gevenre .9. of .11. nuchtens *ende* te vespertide met wine.

84. **Pillule** es van .5. dingen of van .5. manieren van mirabolanen. ¶ Nemt alle die mirabolanen. agaricus. dyagridii. march van der coloquintide. senie. elcs. onder .S.ʒ. epithimi. anijs. turbith. mastic. venkelsaet. lapis lasuli. elx .2.ʒ. *ende* .1.S. *ende* .5. granen. aloes. citrini. elx .1.S.ʒ. Men saelt vergadren met sope van venkele. of met sope van alsenen.

---

1) l. octomere, zooals in L_2. — 2) l. cretici?

sagrie epithimi ellebori [1]) albi [1]) spice an̄ .ʒ.i. Confice cum succo bete et informa in modum ciceris [2]). fol. 28 r.

81. PIlule artetice [3]) valent contra arteticam et podagram. Recipe hermodactili turbiti agarici an̄ .ʒ.iiii. casie lignee [4]) gariofilorum xilobalsami carpobalsami [5]) zinziberis masticis [6]) feniculi anisi salsifrage [7]) semen sparagi bruxi rose granorum solis sal gemme an̄ .ʒ.S. [8]) aloes ad pondus omnium. Conficitur cum succo [9]) feniculi [10]). fol. 28 r.

Pilile optomere [11]). fol. 28 r.

82. PIlule optomere [3]) id est de .viii. speciebus. humores spissos de capite deponunt: et visum clarificant: et cataractas oculorum prohibent. Recipe aloẹs diagridii an̄ .ʒ.i. [12]) coloquintide interioris epithimi dauc̀i cretici masticis agarici kebulorum absinthii omnium .vii. an̄ .ʒ.i. terantur et cum succo stringni [13]) distemperentur et in modum ciceris formentur. dentur ex eis .viiii. mane vel vespere cum vino.

84. PIlule de quinque generibus mirabolanorum [14]). Recipe mirabolanorum citrinorum chebulorum beliricorum emblicorum indorum agarici dyagridii coloquintide sene anisi [15]) an̄ .℥.S. [16]) turbit anisi maratri [17]) masticis lapidis lazuli [18]) an̄ .ʒ.ii. et .S. et grana .vi. [19]) aloes .℥.i. [20]) fiant pilule. valent [21]) arteticis podagricis spleneticis: et ad visum clarificandum. coleram purgant adustam. fol. 28 v.

---

1) ontbreekt in L_2 en F_1. — 2) F_1: poivre. — 3) voor de verg. met F_1 en NM zie woordenlijst. — 4) in L_2 volgt nardi. — 5) in L_2 volgen nu macis, galang. — 6) in L_2 volgt: asae foetidae. — 7) l. saxifrage. — 8) L_2: ʒ.ii.; daarop volgt: scammonee ℥.i. — 9) ontbreekt in L_2. — 10) in L_2 volgt nog: vel ivae. — 11) alleen in L_1. — 12) L_2: ʒ.ii. — 13) l. strigni; in L_2 staat hierbij in de marge „foeniculi" aangeteekend. — 14) voor de vergelijking met F_1 zie woordenlijst. — 15) ontbreekt in L_2 en NM; staat hier waarschijnlijk te veel; zie 2de woord na ℥.S. — 16) NM: .ʒ.ii.℈.i.S.; hierop volgt epithymi daarna turbit enz. — 17) ontbreekt bij NM. — 18) NM: litzi id est viridi. — 19) L_2: gr.v.; NM: .ʒ.i. et gr.xvi.; dan volgt rhei barbari. exag. i. — 20) NM: ℥.S.; dan volgt: succi foenic. q.s. — 21) bij NM worden zij gebruikt ad stomachicos melancholicos, lienosos, inflatos, ad duritiem viscerum; dantur pro viribus IX—XV.

85. menisoe*n* **Pillule stipticie** es goet iege*n* alle menisoe*n*. ¶ Ne*m*t mirtilli. balaustie. psiedie. senie. simphiti. drake*n*-bloet. boli. achacie. ypoq*ui*stidos. rosen. tartari. sumac. galie. muscate. soffrae*n*. galigae*n*. canele. spodii. macis. go*m*me va*n* arabie*n*. elx .1.3. opii.
fol. 17 r. b. tebaici .1.S.3. Me*n* saelt te*mper*n (fol. 17 r. b.) m*et* sope va*n* mirt*us* *ende* va*n* lovesscе*n*. *ende* formerent dan i*n* die g*ro*te va*n* erwete*n*. En*de* geve*n*re .9. of .11. m*et* rosewat*er*e of m*et* rege*n*-wat*er*e.

86. ogen oren **Pillule regis** claert die oge*n*. *ende* drog*et* lopende oren. ¶ Ne*m*t calami aromatici. cubebe*n*. note*n*mus-cate*n*. macis. spice. soffrae*n*. ligni aloes. epithimi. carpobalsami. squinanti. mastic. asari. gariofili. elcs .1.3. alle ma*n*iere*n* vande*n* mirabolane*n*. .1.3. senie .1.Э. aloe also vele alse alle d*er*and*er*e specie*n* gewegen. ¶ Men saelt v*er*gadren m*et* sope vand*er* balsamite*n* of va*n* venkele. En*de* wilme*n*t make*n* lacserende. so salm*er* toedoe*n* scamoneye *ende* olye va*n* bayen.

Ad ventris fluxum faciunt hae pilule multum [1]). fol. 28 r.

83. Pilule probate contra fluxum ventris [2]) maxime lienteriam et disinteriam [3]). Recipe mirtili balaustiarum psidie [4]) simphiti [4]) sanguinis draconis boli acacie [5]) ypoquistidos rosarum [6]) tartari sumac [7]) trocisci [4]) galie [4]) muscate [4]) galle cinnamomi spodii masticis [8]) gummi (fol. 28 v.) arabici ān .ʒ.i. opii thebaici [4]) .ʒ.S. cum succo cimarum mirti lentisci tempera: et fac pilulas in modum orobi. dentur .ix. vel .xi. cum aqua rosarum vel pluviali. fol. 28 v.

85. Pilule cinoglosse [9]) multum sunt utiles ad acre et tenue reuma. plurimos enim scio quamvis longo tempore reumatizantes his subsceptis proculdubio esse curatos. Recipe cinoglosse opii seminis iusquiami omnium trium ān .ʒ.iiii. mirre trocliten [10]) .ʒ.vi. olibani .ʒ.v. gariofilorum .ʒ.ii. cinnamomi .ʒ.ii. et cor. cubri [11]) .ʒ.ii. temperentur cum rodostomate idest cum aqua rosarum: et formentur pilule ad modum ciceris ex quibus dentur .v. vel .vii. eunti dormitum. fol. 28 v.

---

1) alleen in L_1. — 2) ook F_1 noemt ze stiptice, evenals Luminare maius; voor de vergelijking met NM zie woordenlijst. — 3) F_1 heeft nog: et à tot flus de ventre. — 4) ontbreekt in F_1. — 5) F_1: jus de prunelles; zie acacia in de woordenlijst. — 6) F_1: ros marin in plaats rosarum. — 7) L_2 en F_1 hebben na sumac nog: croci. — 8) F_1 heeft in plaats masticis: flor de noiz muscade. — 9) Deze pillen komen niet in F_1 voor; de P. cynogloss. van NM verschillen nog alwat van deze; NM beveelt ze „ad dolorem dentium" aan. — 10) l. trogloditice. — 11) l. corumbri.

fol. 17 r. b.

87. **Pillule ante cibum.** Ne*m*t ligni aloes. naglen. galigae*n*. note*n*muscaten. spijc. cardamomi. cubebe*n*. gingebere. canele. soffrae*n*. zedeware. elx eve*n*vele. rebarben also vele alse der and*er*e specien sijn. *ende* also vele aloes alse rebarben. dese suldi poedre*n* dats pulv*er*en. ende v*er*gadre*n* m*et* goede*n* witte*n* wine. *ende* formere*nt* also g*ro*et alse pepercoorne.

86. Pilule ante cibum [1]): et post cibum ad digestionem confortandum et virtutem digestivam. Recipe cinnamomi gariofilorum galange nucis muscate macis zinziberis cardamomi xiloaloes storacis calamite ān̄ .ʒ.i. reubarbari ad pondus omnium supradictorum aloes ad pondus omnium supradictorum. Confice cum vino. sumantur ante cibum .vii. et post cibum .v. fol. 28 v.

87. Pilule arabice [1]) contra omnem dolorem capitis. etsi per c. annos duraverint. purgant mirabiliter omnes humores: et generant leticiam: et auferunt tristiciam. mentem acuunt. visum reddunt. auditum restaurant. memoriam tribuunt. scotomiam vertiginem emigraneam oculos dentes gingivas stomacum splenem sonitum aurium omnibus humoribus: etatibus: omnibus temporibus sine molestia in viris et mulieribus purgant. Recipe aloes .℥.iiii. brionie mirobalanorum citrinorum belliricorum indorum kebulorum emblicorum masticis diagridii asari rose ān̄ .℥.i. Confice cum succo feniculi: vel absintii croci .ʒ.I. castorei .ʒ.iii. fol. 29 r.

88. Pilule de elacterio [1]). Recipe aloes .℥.ii. masticis .℥.i. elacterii .℥.iii. Conficitur cum succo siccidis vel cum succo accis [2]) vel como [3]): et da .iii. vel .v. suaviter ducunt: et principaliter malitiam [4]) et flegma purgant sive coleram rubeam. fol. 29 r.

89. Pilule cotie [5]). G. [6]) probate ad emigraneum dolorem stomaci et ilium [7]). Recipe aloes absintii pulpe coloquintide scamonee equale pondus: masticis dimidium unius predictorum. Confice cum succo feniculi vel absintii vel solatri: et fac pilulas. dentur secundum quantitatem virtutis. fol. 29 r.

---

1) Deze pillen ontbreken in F_1 en NM. — 2) l. actis zie woordenlijst. — 3) L_2: chamaeactis. — 4) L_2: melancholiam. — 5) deze pillen komen niet in F_1 voor; de P. cochiae van NM zijn geheel anders dan deze. — 6) L_2: Galeni. — 7) l. ilii.

88. **Quadrimeron** es also vele geseit alse va*n* .4. specien. Het es he*n* goet die hyge*n*. *ende* rotelen. *ende* pantysen. entie cortte*n* adem hebbe*n*. *ende* iege*n* reume. Hets oec goet iege*n* coude mage. *ende* iege*n* pine in de mage. *ende* doet wel *ver*tere*n*. h*et* es goet jege*n* cra*n*ke lendene*n* *ende* *ver*lichtse. Dat .10.ste deel es .1.℞. ¶ Ne*m*t elempinii [1]) .1.ℨ. ende .3.ʒ. venkels .11.ʒ. pe*per* .6.ʒ. comijn .3.ʒ. En*de* zeem dats gnouch si. Me*n* saelt geve*n* nuchte*n*s *ende* nave*n*s m*et* *wer*me*n* wine.

hyge*n*
rotele*n*
pantysen
adem
reume
mage
lendene*n*

89. **Rosata novella**. heeft sine*n* name na nuwe rosen. que recipibat tibapirum Het verdrijft walge*n* *ende* keere*n* vand*er* mage*n* *ende* cra*n*cheit. En*de* benemt dorst genome*n* m*et* wat*er*e van ca*n*dite. *ende* dat bedwing*et* swete*n* *ende* ope*n*t de gate*n* vand*er* huut. Dat .10.ste deel es .2.℞. ¶ Ne*m*t rosen. suk*er*. ricolissie elcs .1.ℨ. *ende* .13.ʒ. *ende* .1.S. canele .3.ʒ. *ende* .2. *gra*ne*n*. nagle. galigae*n*. naerdi. gingeb*er*e. storax. notemuscate*n*. zedeware. cardamomi. apie. elcs .1.϶. *ende* .8. *gra*ne*n*. zee*m* dats gnouch si. Me*n* saelt geve*n* nuchtens *ende* te middage met couden watre.

walge*n*
dorst
swete*n*

---

1) l. elempnii.

90. Ilule fetide[1]). Recipe mirabolanorum citrinorum chebulorum beliricorum indorum emblicorum dyagridii agarici spice coloquintide ān̄ .ʒ.v. aloes epatici .ʒ.vii. terantur et cum succo fumiterre informentur pilule ad modum ciceris. fol. 29 r.

91. Ilule de fumoterre[1]). Recipe mirabolanorum citrinorum chebulorum indorum emblicorum ān̄ .ʒ.v. (fol. 29 v.) aloes .ʒ.vii. dyagridii .ʒ.v. conficiantur cum succo feniculi. fol. 29 r. fol. 29 v.

92. QVadrumeron[2]) [16]) id est de quatuor numeris: vel .iiii. rebus[3]) expertum est ad asmaticos et ex catarro tussientibus. valet etiam ad dolorem[4]) et frigiditatem stomachi. digestionem[4]) procurat[4]). renes debiles relevat .ix. pars est libra .i.[5]) Recipe elempnii .℥.1.S.ʒ.iii.[6]) seminis maratri .℥.i. piperis .ʒ.vi. cumini .ʒ.iii.[7]) mel quod. sufficit datur mane vel vespere cum vino calido[4]). fol. 29 v.

93. ROsata novella.[8]) rosata dicitur a rosis: novella respectu veteris. que recipiebat tibar id est sulfur vivum. vomitum et subversionem stomaci aufert. debilitatem et sitim reprimit. defectis ex longa infirmitate mire subvenit. sudores diaforeticos compescit .xx. pars est librae .ii. Recipe rose[9]) zuchari[10]) liquiricie ān̄ .℥.i. et .ʒ.i. et .℈.ii. et .S.[11]) cinamomi .ʒ.ii. et .℈.ii.gr.ii.[12]) gariofilorum nardi zinziberis galange nucis muscate zedoarie storacis cardamomi apii ān̄ .℈.i. et .gr.viii.[13]) mel[14]) quod sufficit[15]) datur mane meridie et sero[4]) cum frigida. fol. 29 v.

---

1) Deze pillen alleen in L_1. — 2) tot 3) ontbreekt in F_1. — 3) zie 2). — 4) ontbreekt in F_1. — 5) .ix. prs. e. ℔.i. ontbreekt in F_1. — 6) F_1: ℥.i.S.ʒ.iiii.; L_2: ℥.i.S.ʒ.ii. — 7) F_1: ℥.iii. — 8) Tot ℞. in F_1 en NM anders. — 9) NM: ros. viridium. — 10) ontbreekt bij NM. — 11) bij NM: ℥.i. et ℈.ii.S.; in F_1 alleen: ℥.i. et .S. — 12) bij NM: .ʒ.ii.℈.ii.; in F_1 alleen: ʒ.ii. — 13) in F_1 alleen: ān̄ ʒ.i. — 14) bij NM nog: aut sacchari. — 15) het volgende ontbreekt bij NM. — 16) voor de verg. met NM zie woordenlijst.

fol. 17 r. b.
fol. 17 v. a.

90. **Rosata magna**. es geproeft ane menige*n* me*n*sce die vol mela*n*colyen was. (fol. 17 v. a.) *ende* out van dage*n* entie hoeste*n* entie hyge*n*. entie quaet t*er* mage*n* ware*n*. *ende* juchtech. entie pine hadde*n* i*n* die longene. En*de* die de borst verstopt hadde*n*. *ende* dat h*er*tevel. entie etter spuwede*n*. En*de* die dat rode me*n*isoe*n* hadde*n*. *ende* den dagelike*n* corts *ende* den .4. dach corts. Dese genasen alle hierm*et* sond*er* twivel. ¶ Ne*m*t soffraen. opii. elcs .13.3. canele. cassie f*istule*. euforbium. bev*er*cul. mirre. mastic. wierooc. corimbri. *per*trec. celtice. aristolo*gia* lanc. yrei. gentiane. pe*u*cedani. wit pe*per*. anijs. beilde. dauci. cretici. sinoni. *per*sijn. elcs .2.3. zee*m* dats gnouch si. Men saelt geve*n* also g*ro*et alse .1. haselnot temale.

fol. 17 v. a. — mela*n*colye, hoeste*n*, hige*n*, mage, juchtech, lo*n*gene, borst, hertte, spuwe*n*, me*n*isoe*n*, rede

91. **Rubea trosiscata**. rubea dats rode varwe. trosis es te v*er*stane .1. ront di*n*c datme*n* .1. dop heet. Hets goet iege*n* tertiane. ende cotidiane. *ende* iege*n* geme*n*gden corts. ¶ Men salse geve*n* .1. wile vor den acces m*et* redostomate. of m*et* w*er*me*n* wat*er*e also g*ro*et alse .1. haselnot gesm*er*et de*n* nese binne*n* ente*n* puls. h*et* v*er*leent gesontheit iege*n* reume die va*n* scarp*er* fleume*n* co*m*t. Met tyseine*n* sal me*n*t geven. Dat .8.ste deel es .1.℔. ¶ Ne*m*t ricolissie. olycruut. canele. elcs .3.3. *ende* .5.S.[1]) *ende* .5. g*r*ane*n*. soffrae*n*. rosen. beilde. apisaet. elcs .2.3. *ende* .15. g*r*ane*n*. naerdi. violetten. elcs .2.3. *ende* .8. g*r*ane*n*. nagle. opii tebaici. storax. elcs .1.S.3. trosisci. ydiocri. mirre. anijs. elx .15. g*r*ane*n*. Mel rosaet dats gnouch si.

rede, reume

1) vergeten het gewicht in te vullen.

94. RVbea trociscata [1]) dicitur ab ipso colore: trociscata a trociscis: qui ibi ponuntur dicta. valet tercianariis̄ quotidiạnariis ante horam accessionis data cum rodostomate [2]) ad modum avellane. naribus et pulsibus [3]) de eadem inunctis sanitatem prestat. reumati ex acri flegmate facto data cum tipsana subvenit .viii. [4]) pars est libra .I. Recipe [5]) liquiricie cinamomi papaveris albi [6]) ān .ʒ.iii. et .℈.i. et gr.v. croci iusquiami rosarum apii seminis ān .ʒ.ii. et .gr.xvi. [7]) nardi violarum ān .ʒ.i. et .gr.viii. [8]) gariofilorum storacis optime opii thebaici ān .℈.S. [9]) trocisci croci magnetis et ydiocri [10]) mirre anisi ān .gr.xv. [11]) vel syrupi rosarum vel rodactilis [12]) mel quod sufficit. fol. 29 v.

1) Dit praeparaat komt in F_1 niet voor; tot 5) bij NM eenigszins anders. — 2) NM voegt toe: aut decoct. sene. — 3) bij NM nog: et tempora. — 4) L_2: VIIa pars. — 5) zie 1). — 6) bij NM nog: aut capit. papav. — 7) NM: .ʒ.ii. et gr.xv.S.; L_2: ʒ.ii. et gr.xv.; van hier tot 8) ontbreekt bij NM. — 8) L_2: ʒ.i. et gr.vii. — 9) bij NM: ān .ʒ.S. — 10) bij NM volgt nu: ān .ʒ.xii. — 11) NM: ʒ.xv.; tot 12) ontbreekt in L_2. — 12) van hier af staat bij NM: Trita fermentescant c. melle attic. et signito pastillos datoque.

92. rede **R**equies heet me*n*t o*m*dat den zieke*n* raste v*er*leent alsoot he*n* brinct sond*er*linge de*n*gene*n* die accesse hebben i*n* cotidiane*n* *ende* i*n* t*er*tiane*n* *ende* in .4. de*n* cortse m*et* musa enea. *ende* in acutis. peracutis. dat .6.ste deel es .1.℔. ¶ Ne*m*t rose*n*. violetten. elx .3.ʒ. opii. beilde. miconis. wit olysaet. mand*ra*gore. scariole. latuwe. porceleine. *per*sijn. sillii. note*n*m*us*cate*n*. suk*er*. canele. elx ond*er* .S.ʒ. sandali. wit. *ende* root. *ende* gelu. spodii. dragant. elx .1.ʒ. *ende* .6. g*ra*ne*n*. ¶ Men saelt geve*n* die i*n* *con*tinue*n* ligge*n* m*et* cyrope violaet. En*de* in cortse die bi wile*n* come*n* salment geve*n* m*et* mulsa of met zeeme.

93. fol. 17 v. b. mage hitte me*n*isoe*n* **R**odosacRA. dats suk*er* rosaet. Hets goet iege*n* pine i*n* die mage. en*de* (fol. 17 v. b.) jege*n* cra*n*cheit die van hitte*n* co*m*t. *ende* *con*forteert die mage. En*de* es goet iege*n* alle me*n*isoene die va*n* hitte*n* come*n*. Men maket d*us*. ¶ Ne*m*t suk*er* .2.℔. blade*n* van v*er*sche*n* rosen die suldi lange sta*m*pe*n* in .1. mortier. dan doet*er* suk*er* met. Da*er*na doet in .1. glasijn vat. *ende* sett*et* i*n* die zo*n*ne .30. dage. *ende* me*n* sael wel o*m*roere*n* smorge*n*s *ende* te middage. En*de* na de*n* .30. dage*n* suldijt doe*n* i*n* ene scotele. *ende* neme*n* .1.℔. sukers .1. luttel gewreve*n*. *ende* doet dat tote*n* andre*n*. *ende* mi*nget* m*et*te*n* andre*n*. *ende* dan bestad*et*.

95. REquies magna.[1]) vel magna medicina. requies dicitur eo quod requiem patientibus prestat. et sompnum maxime typice febrientibus quotidianariis tertianariis quartanariis acutis et peracutis prestat .vi. pars est libra .i. Recipe rosarum et violarum ān .ʒ.iii.[2]) opii iusquiami miconis papaveris albi mandragore scariole lactuce seminis portulace psilii nucis muscate cinamomi et zuchari[9]) ān .ʒ.i. et .S. sandali albi et rubei et citrini[3]) spodii draganti ān .℈.ii. et .gr.v.[4]) da patientibus acutam cum syrupo violato: interpolate cum melle confectam dare possumus. datur quartanariis cum vino calido acutas et peracutas. et tertianariis cum aqua calida vel syrupo. requies est opiata quasi frigida. precipue valet ad sompnum inducendum ad modum castanee data. cum autem est data hominibus quasi sanis tempestive debent multum comedere vel cenare. et postea detur eunti dormitum quod si aliquis abhorret sumere distemperatur cum succo rosarum vel syrupo violato: et coletur et postea detur. lecet[5]) omnino non faciat effectum nam multum valet etiam sic data. Item attendendum est quod ex speciebus huius medicine syrupus factus bonus est ad sompnum provocandum. scilicet ut species bulliant in aqua trite. et colentur et apposito zucharo fiat syrupus. Item in acutis quibuslibet potest dari ad sompnum inducendum. fol. 30 r.

96. ROdozacara[6]) id est zucharum rosatum. valet dolori stomaci et debilitati facte ex calore. mirabiliter stomacum confortat. valet etiam ad diariam: et omnem fluxum ventris ex calore factum. valet cardiacis: qui ex calore patiuntur.[7]) fit autem sic in .ii. libris zuchari ponatur libra .i. viridium rosarum minutatim[8]) incisarum[8]) et in fol. 30 r.

---

1) voorrede bij NM anders; voor de verg. met F_1 zie woordenlijst. — 2) L_2: ℥.iii.; NM heeft van de rosen en violen evenveel als van de volgende simplicia. — 3) ontbreekt bij NM. — 4) van hier af ontbreekt bij NM, in de plaats daarvan: sacch. ʒ.i. sach. et stillatitii ros. q. s. Datur ubi volueris ex drosato violaceo et aqua hordei. — 5) l. licet. — 6) voor de vergelijking met NM zie woordenlijst; van hier tot 7) in F_1: vaut à dolor de ventrail de chalor. — 7) zie 6). — 8) ontbreekt in F_1. — 9) NM: zingiberis.

94. longere lichame
Suker violaet maect me*n* i*n* al deser vorseid*er* ma*n*ieren. Ende es goet[1]) ende in de zide*n*. Entie droge *ende* *ver*stopt sijn in den lichame. ¶ Me*n* saelt geve*n* met tyseine*n* smorge*n*s *ende* te middage. Entie vaste*n* lichame hebbe*n*. genome*n* m*et* coude*n* dinge*n*. wa*n*t h*et* *ver*scht *ende* lacseert mede.

95. hooftsw*ere* oge*n* tantsw*ere* mage hoeste adem *her*tte
Sal sacerdotale. dat orborde*n* die papen i*n* die*n* tijt dat ely de prophete was. Jege*n* de*n* hooftsw*ere*. *ende* iegen die oge*n* *ende* iege*n* de*n* ta*n*tsw*ere*. *ende* iege*n* fleume i*n* die mage. *ende* iege*n* die hoeste. *ende* iege*n* corte*n* adem. *ende* maect in de*n* mo*n*t goede*n* roke *ende* houdt dat *her*tte gesont. ¶ Me*n* sal neme*n* gemeine olye. of olye van olyve*n* .16.ʒ. canele .1.ʒ. gingeb*ere*. amomi. piretri. comijn. amer. pe*per*. sileris. ysope. origani. coelne. elcs .1.ʒ. dit suldi wel poedre*n*. *ende* stroye*n*t op al die spise dieme*n* eet.

96. hooftsw*ere* frenesie gr*o*t evel ogen, oren tanden melc wive*n* hoeste walge*n* lev*ere* torcioe*n* bloet arme*n* bee*n* slape*n* artetike q*uar*teine
Sotira magna v*er*drijft oude hooftswere *ende* sacht frenesie. *ende* hulpt iegen tgr*o*t evel. H*et* sacht de pine va*n* de*n* oge*n* *ende* vande*n* ore*n*. *ende* vande*n* tande*n*. En*de* doet sceede*n* melc vande*n* wive*n*. *ende* geneest die hige*n*. of pantysen *ende* hoeste. *ende* geneest walge*n* of keere*n* vand*er* mage*n* *ende* sweri*n*ge. En*de* wed*er*staet apostemen bi*n*ne*n* ane die lev*ere*. ende v*er*drijft torcioe*n*. En*de* es he*n* goet genome*n* die bloet spuwen m*et* oximelle. of m*et* dicoctie*n* da*erin* gesoden es polyoe*n*. of wegebrede. h*et* doet stre*m*me*n* *ende* wacht va*n* me*n*isoene. *ende* doet gesitte*n* die

1) waarschijnlijk vergeten: „jegen pine in die longere".

mortario postea diutissime terantur (fol. 30 v.) et in vase vitreo ad solem per .xxx. dies ponantur et mane ac sero bene agitentur. transactis vero .xxx. diebus [1]) in terreo catino ponantur et [2]) libra .I. zuchari modice [3]) triti super posita [1]) et manibus bene confecta in vase stricto reponantur. [2]) datur mane et meridie cum rodostomate vel cum frigida. fol. 30 v.

97. EOdem modo fit zucharum violatum: quod facit pleureticis peripleumonicis et ethicis et qui maxime [3]) constipati sunt. datur istis cum tipsana [4]) mane et meridie [5]) [6]) cum frigida. pectus humectat et ventrem laxat. fol. 30 v.

101. SAl sacerdotale [7]) quo utebantur sacerdotes in diebus Helie prophete propter dolorem capitis et caliginem oculorum et (fol. 31 v.) stomaci et dentium dolorem. tussim et anelitum emendat. os odoratum reddit: et corpus humanum incolume servat. Recipe salis communis .ʒ.xvi. cinamomi .ʒ.iiii. zinziberis amomi piretri cumini amei piperis sileris saturegie ysopi origani pulegii ān .ʒ.i. que omnia terendo in pulverem reddige: et in omni cibo utere et usui serva. fol. 31 r. fol. 31 v.

98. SOtira magna [8]) id est que interpretatur salvatrix. si cum mulsa bibatur capitis dolorem antiquum tollit. veterem vel silvestrem frenexim placat. epilenticis et melancolicis subvenit. oculorum aurium et dentium dolorem mirabiliter sanat. mulieris lac solvit: et per aurem iniectum auditum redit. cum tepida sumpta disnoicis asmaticis medetur. tussim antiquam et recentem tollit. stomacum vomentem et fol. 30 v.

---

1) van hier tot 2) ontbreekt in F_1. — 2) zie 1). — 3) ontbreekt in F_1. — 4) van hier tot 5) ontbreekt in F_1. — 5) zie 4). — 6) vóór cum frigida staat in F_1: et à feivre ague. — 7) voor de vergelijking met F_1 en NM zie woordenlijst. — 8) voor de vergelijking met F_1 zie woordenlijst; bij NM komt van hier tot Recipe slechts verkort voor.

sw*er*e vande*n* darme*n* binnen *ende* va*n* de*n* beene*n*. En*de* die va*n* pine*n* niet slape*n* en moge*n*. En*de* geneest artetike van hande*n* *ende* va*n* voete*n*. *ende* beten va*n* q*ua*de*n* diere*n*. Genome*n* m*et* mulsa helpt dien die q*ua*rteine hebben. dat .6.ste deel es
fol. 18 r. a. .I.℔. (fol. 18 r. a.) ¶ Ne*m*t storax optime .4.ʒ. *ende* .I.S. opii .3.ʒ. *ende* .I.S. mirre. coste *per*sijn va*n* alexander. cicelei. elx .3.ʒ. sw*er*t pe*per* .2.ʒ. *ende* ond*er* .S.℈. canele. naerdi. elcs .2.ʒ. *ende* .I.S.℈. squina*n*ti. sinevi.[1]) siriaci. anijs .I.℈ re*u*pontici onder .S.ʒ. Some die liede*n* neme*n* soffrae*n* .3.ʒ. meu. yrei. elcs .I.ʒ. cassie .I.℈. Me*n* saelt geve*n* i*n* die g*ro*te va*n* haselnote*n* gemi*n*ct m*et*te*n* zeme.

97. **Stomaticum frigidum** es goet iegen hitte. *ende* bedwinct dorst. *ende* helpt die*n* die cra*n*c sijn van *her*tten. het hulpt de*n* liede*n* die altoes in cortse liggen. ¶ Ne*m*t suk*er* .I.℔. sandali wit *ende* root. onder .S.ʒ. spodii. berberis. saet va*n* porceleine*n*. saet va*n* scariolen. seme*n* melonis. sap va*n* ricolissien. rosen. violette*n*. t*re*merbloeme*n*. elcs .I.ʒ. suk*er* suldi doe*n* i*n* .I. te*n*ne*n* vat m*et* .I. ponde waters. *ende* siede*n* dat wat*er* tote dat bina v*er*sode*n* es. *ende* altoes roere*n*. Teke*n* dat gnouch si. druppet op .I. marbersteen m*et* olye*n* van rose*n* of va*n* violette*n* besmeert. En*de* giet*er* op dan die *con*fexie. *ende* snijtse da*n* dweers *ende* lancs in stucke*n*. *ende* bestede*n*t. Me*n* saelt geve*n* smorge*n*s *ende* te middage *ende* nave*n*s met coude*n* di*n*ge*n*.

---

1) l. sinonis.

de singultu et dolore laborantem sanat. peripleumoniam et pleu- fol. 30 v.
resim et epatis tensiones deponit. yctericos ex abundantia fellis rubei purgat et ad pristinum colorem revocat. sanguinis sputum cum oximelle sumpta vel decoctione polligonie vel plantaginis sistit. fluxum ventris constringit. brachiorum et coxarum dolorem sedat. et his qui pro dolore dormire non possunt mire sompnum inducit. arteticis sciaticis et podagricis necessario. datur ad serpentinos morsus. cum mulsa propinata prodest quartanariis ex longa infirmitate patientibus si ea utantur .vi. pars est librae .ii. Recipe storacis optime .ʒ.iiii.[1]) et .S. apii .ʒ.iii. et .Ə.I. costi mirre[2])
opii petroselini macedonici ān .ʒ.iii. siseli .ʒ.ii. et (fol. 31 r.) .Ə.ii. fol. 31 r.
piperis nigri[3]). ʒ.ii. et .Ə.i. et .S. cinamomi nardi ān .ʒ.ii. et .Ə.S.[4]) squinanti synoni[5]) synaci[6]) anisi ān .ʒ.ii. castorei .ʒ.i. et .S. reupontici .ʒ.i. et .Ə.I. trocisci croci magnetis[7]) asari ān .ʒ.i. piperis albi .Ə.ii. et .S. ydiocri .ʒ.S. amomi piperis longi ān .Ə.i.[8]) alii apponunt croci .ʒ.ii. et .Ə.ii.[9]) mel quod sufficit. datur in modum avellane.

99. STomaticon frigidum facimus: quod valet contra omnem fol. 31 r.
calorem. sitim reprimit[10]): et patientibus debilitatem ex nimio calore potenter subvenit.[11]) acutis et peracutis[12]) mirifice prodest. Recipe zuchari libram .i.[13]) sandali albi et rubei ān .ʒ.i. et .S. spodii berberis[12]) seminis portulace scariole seminis melonis[12]) palestini[12])[14]) succi[12]) liquiritie rosarum et violarum nenufaris ān .ʒ.i.[15]) conficitur sic: supradictum zucharum ponatur in stagnato cum libra .i. aque rosarum et tamdiu bulliat cum spatula agitando donec ad aque consumptionem deveniat. deinde pulvis predictarum specierum bene[12]) cri-

---

1) L_2: ʒ.i. — 2) L_2: myrobalanorum. — 3) NM heeft: longi; waarschijnlijk foutief, daar pip. long. ook aan het eind van het recept bij NM voorkomt. — 4) L_2: .ʒ.ii.S. in plaats ʒ.ii. et .Ə.S. — 5) ontbreekt in L_2 en NM. — 6) l. syriaci. — 7) NM heeft in de plaats van tr. cr. magn. alleen: croci. — 8) tot 9) ontbreekt bij NM in de plaats daarvan: Mel. iridis. ān .ʒ.i. Casiae ligneae .Ə.ii. — 9) zie 8). — 10) sitim repr. ontbreekt bij NM; tot 11) ontbreekt in F_1 en NM. — 11) zie 10). — 12) ontbreekt in F_1. — 13) Sach. ℔.i. ontbreekt bij NM. — 14) melonis palestini is waarschijnlijk verkeerd voor mellis palestini; ontbreekt bij NM. — 15) van hier tot het eind zeer verkort bij NM.

98. magen verteren lanken

Stomaticum calidum *con*forteert die mage. *ende* doet wel dig*er*ere*n*. Hets goet iege*n* pine i*n* die lanke*n* die va*n* coude*n* hu*m*ore*n* come*n*. ¶ Ne*m*t suk*er*. *ende* wat*er*. elx .1.℔. canele. gingeb*er*e. elx .2.ʒ. nagle. galigae*n*. elx .1.ʒ. ligni aloes. note*n*muscate*n*. spijc. cardamomum. macis. elx .1.S.ʒ. En*de* zied*et* tsuk*er* tote dat dwat*er* v*er*sode*n* si. *ende* da*er*na zied*et* so dat dicke gnouch si. En*de* lat*et* druppe*n* op .1. marbersteе*n*. *ende* en breidet n*iet*. so eist gnouch. Dan doet af *ende* lat*et* .1. luttel coelen. En*de* da*n* suldire in mi*n*gen die poed*er*e van de*n* vorseide*n* specie*n*. Ende wildijt hebbe*n* lacserende. so mi*n*ct*er* in scamoneye .1.S.ℨ. *ende* .1.℔. cyroops. Ende esser meer cyroops. so doet*er* meer scamoneye*n* in. En*de* dit heet me*n* stomaticum. o*m*me dat lacseert. En*de* ande*r* liede doe*n*re i*n* cubebe*n*. carpobalsami. folie. saet va*n* bornagie*n*. elx .1. Э. ossis de corde cervi. g*ro*te nok*er*note*n*. elx .1.ʒ. rosewat*er* .8.ʒ.

99. keeren apostemen clieren vloet van bloede fol. 18 r. b.

Stephania es goet de*n* gene*n* die ha*er* spise n*iet* o*n*thoude*n* en mogen. *ende* iege*n* herdde apostеme*n* of die cliere*n* sijn heet me*n*se die i*n* de zide ligge*n*. Of die vloyen va*n* bloede eist bove*n* of benede*n*. gedro*n*ke*n* (fol. 18 r. b.) m*et* dranke da*er*i*n* gesoden es jntibe of wegebrede dat stre*m*m*et*. ¶ Ne*m*t alsene dauci. elx .4.ʒ. storax. mirre. opii. anijs. elx .3.ʒ. canele. bev*er*cul. elx .2.ʒ. zee*m* dats gnouch si. Men saelt geve*n* nuchte*n*s *ende* te middage also g*ro*t alse .1. bone va*n* egipte*n* m*et* w*er*me*n* dra*n*ke.

bratus [1]) immisceatur cum spatula agitando in stagnato. cum autem probare volueris utrum sit coctum supra marmor [2]) gutta proiiciatur: que si coaguletur bene coctum est: et si coctum fuerit tunc ponatur supra marmore prius abluto et inuncto oleo rosarum vel violarum: et tunc cum cultello eodem modo oleo inuncto frustatim incidatur dum calidum est. [3]) datur mane [1]) et meridie [1]) cum frigida. fol. 31 r.

100. STomaticum calidum stomacum confortat. digestivam vertutem adiuvat et [4]) iliosis confert. Recipe zuchari libram .i. [5]) aque libram .I. [6]) cinamomi zinziberis ān .ʒ.ii. gariofilorum [1]) galange ān .ʒ.i. nucis muscate spice [7]) ligni aloes cardamomi macis ān .ʒ.S. [8]) Confice eodem modo ut stomaticum frigidum. si vero laxativum facere volueris .℥.i. [1]) scamonee addatur. fol. 31 r.

1) ontbreekt in F_1. — 2) in F_1 volgt: oint d'eule (huile) rose ou d'eule viole. — 3) d. c. e ontbreekt in F_1. — 4) bij NM volgt: inflationem dissolvit. Datur ante et post cibum; tot 6) ontbreekt bij NM. — 5) F_1: libr. ii. — 6) zie 4). — 7) in F_1 volgt: musque. — 8) NM heeft: ʒ.i.; het volgende heeft NM anders.

100. rede dorst mage

Syroop rosaet maect me*n* d*us*. ¶ Ne*m*t nuwe rosen *ende* doetse in .I. vat allene dan ziedt wat*er* *ende* giet*et* optie vorseide rose*n* al ziedende. da*n* stopt dat vorseide vat datt*er* gee*n* wat*er* uut en mach. *ende* latet also stae*n* tote dwat*er* al cout es. Dan suldi rose*n* *ende* wat*er* *per*sen vaste dore .I. doec. *ende* dit wat*er* wed*er* doe*n* zieden. *ende* alst ziedt so giet d*er*op wed*er* and*er*e v*er*sche rosen. *ende* roer*et* wel tote dwat*er* root beco*m*t. Dan suldi dwat*er* entie rosen zere *per*sen *ende* doet*er* op te viere .4.℔. suk*er*s. *ende* alst begint te ziedene so suldijt clare*n* m*et*ten witte*n* va*n* de*n* eye. *ende* alst sw*er*t beco*m*t. so suldi dwitte af doe*n*. *ende* zieden dat cyroop clare. Alst cleeft an de*n* lepel of an de*n* ving*er* da*n* eist gnouch. ¶ Dit cyroop es goet i*n* hete*n* cortse entie droge sijn. h*et* bedwinct dorst *ende* *con*forteert die mage.

101. hitte cortse tysike lichame

Syroop vyolaet maect me*n* i*n* de selve maniere. datme*n* maect cyroop rosaet. En*de* h*et* v*er*verscht in droge*n* heete*n* cortsen. entie tysike sijn. En*de* lacseert die verstopt sijn in den lichame.

102. rede beke*ren*de o*n*gemaken

Syroop nenufarinus es gemaect va*n* trem*er*bloeme*n*. En*de* me*n* mak*et* i*n* die selve maniere datme*n* dandre cyroope*n* maect. Hets goet in stark*er* ziecheit alse die altoes ligge*n* i*n* de*n* rede. *ende* i*n* bekeerenden ongemaken.

103. apósteme*n* lo*n*gene borst etterspuwen tysike

Syroop iegen apostemen ane de long*er*e of ane die borst. of die bi*n*ne*n* wassen ond*er* die corte rebbe*n*. *ende* die ett*er* spuwe*n*. Entie droge *ende* tysike sijn. ¶ Ne*m*t water .4.℔. violetten .I.S.ʒ. ricolissie. wit olysaet. elx .I.S.ʒ. saet va*n* cytonien. saet va*n* hoo*m*sche. saet va*n* boomwollen. semen melonis. semen citrulli. semen cucurbite. saet va*n* porceleine*n*. dragant. go*m*me van arabien. elx .3.ʒ. alle dese suldi poedre*n* *ende* ziede*n*t in vorseide wat*er* al tote die helft v*er*sode*n* si. *ende* doet*er* toe suk*er* .2.℔. *ende*

102. SIrupus rosaceus[1]) sic fit. Recipe rosas recentes et pone in vase et[2]) supersparge aquam ferventem: et coperi vas ne fumus exeat inde: et cum frigidata est aquam proice rosas exprimendo. deinde aquam eandem bullientem super alias rosas recentes iterum proiice: et supra dicto modo facimus mutando rosas tamdiu donec ipsa aqua sit rubea. deinde in .iiii. aque libras .iiii. zuchari[3]) pone: et cum bullire inceperit album ovi. cum aqua frigida pone. et concutias tantum quousque spumescat. et spumam illam in syrupum bullientem super asperge: et cum nigrescere spuma inceperit suaviter cum catia removeas.[4]) et iterum aliam spumam infunde. et supradicto modo fac[5]) quousque clarus[6]) fiat syrupus et cum ceperit quasi filum facere:[7]) vel super marmor positus vel[8]) supra unguem non difundit coctum est. valet siccitati[9]) et calori febrium. sitim reprimit. confortat[9]) et constipat. fol. 31 v.

103. Syrupus violatus eodem modo fit. qui multum valet fe- fol. 31 v.
bricitantibus ptisicis et constipatis ventrem humectat
et laxat:[10]) et ut breviter dicam omnes illi qui fiunt
104. de floribus[11]) et *syrupus nenufarinus*. valet iste syru-
pus contra acutas et peracutas. et provocat sompnum[12]).

105. SIrupus[13]) contra pleuresim et periplemoniam ptisicam ethicam. Recipe aque libras .iiii. et ponatur ibi .ʒ.S.[14]) violarum liquiritie papaveris albi ān .ʒ.S. seminis citoni (fol. 32 r.) et malve mundate. medulle seminis bambacis medulle seminis citroli melonis cucumeris[15]) cucurbite mun- fol. 31 v. fol. 32 r.

---

1) voor de verg. met NM zie woordenlijst. — 2) F_1 heeft nog: et met eve en une paelle (poêle) jusque el boile, puis etc. — 3) F_1: vin eigre et cucre .iiii.℔. — 4) tot 5) ontbreekt in F_1. — 5) zie 4). — 6) L_2: clarior. — 7) tot 8) ontbreekt in F_1. — 8) zie 7). — 9) ontbreekt in F_1. — 10) tot 11) ontbreekt in F_1. — 11) in L_2 volgt: hoc modo fiunt. — 12) ontbreekt in F_1. — 13) voor de vergelijking met F_1 en NM zie woordenlijst. — 14) L_2: ʒ.ii. et .S. — 15) ontbreekt in L_2.

doet ziede*n*. En*de* alst ziedt suldijt clare*n* m*et* wit va*n* eye alst vorseit es.

fol. 18 v. a.

104. **Syroop iegen alle maniere van menisoene** *ende* dat stoppende es (fol. 18 v. a.). ¶ Ne*m*t suk*er*. regenwat*er*. elx .I.℔. rosen ond*er* .S.℔. mirtus .I.ʒ. cassie spodii. ypoquistidos. elcs .I.S.ʒ. onripe mispelen die groene sijn .10. draga*n*t. go*m*me va*n* arabie*n* .I.S.ʒ. Dieme*n* pulvere*n* mach die salme*n* pulv*er*en *ende* dand*ere* salme*n* stote*n* *ende* ziede*n*t i*n* dat vorseide rege*n*wat*er*. *ende* doet*er* toe suk*er*. *ende* claret m*et* wit va*n* de*n* eye alsoet vorseit es.

me*n*isoen

datarum: seminis portulace dragaganti gummi arabici ān .ʒ.iii. fol. 32 r.
omnia in aqua vel sacculo bene trita ponantur .℥. et .S.[1]) et sacculus in predicta aqua ponatur et bulliat ad medietatem: et sacculo abstracto ab aqua libre .ii. zucchari apponantur: et fiat syrupus et clarificetur ut supra docuimus.

106. SYrupus contra acutas et peracutas passiones.[4]) Recipe fol. 32 r.
succi portulace: mellis[2]) pelestini[2]) libram .i. vel cum aqua decoctionis citroli melonis et cucurbite vel capillorum veneris. herbe epatice politrici adianci ceterac. in aqua ista vel in succo predicto fac bullire liquiriciam mundatam et tritam: et draganti violarum ān .℥.i. prunorum numero .v. sempervive aut cotilidonis .ʒ.i.[3]) deinde coletur et colature adde zucchari libram .1. et fiat syrupus ut diximus clarificetur secundum quod debet vel ut superius diximus. deinde psilium et semen citoniorum ān .℈.i. in sacculo mitte sandali albi et rubei et spodii berberis rosarum portulace lactuce scariole ān .ʒ.S. pulveriza et horum pulverem in eodem sacculo pone et ibidem reubarbari pulverizati .ʒ.i. hec simul bullire facias usque ad decoctionem. datur contra acutas et peracutas sine apostemate cum aqua frigida.

107. SYrupus contra omnem fluxum ventris.[4]) Recipe zucchari fol. 32 r.
libram .i. aque rosarum vel pluvialis. libram .i. et .S. et in aqua ista ponatur mirtini .℥.i. rosarum sumach
acacie (fol. 32 v.) balaustie spodii ypoquistidos ān .℥. fol. 32 v.
mediam. sorbarum mundatarum .x. mespilorum[5]) viridium numero .v. cornarum vel prunorum immaturorum .x. draganti liqui ritie gummi arabici ān .ʒ.S. que sunt terenda terantur et bulliant in supradicta aqua donec ad quantitatem unius libre deveniant: et colature ponatur zuccharum predictum. et fiat syrupus et clarificetur ut diximus.

---

1) ℥. et .S. ontbreekt in L_1, staat hier ook wel te veel. — 2) L_2: succi melonum palestinorum ān. NM spreekt hier van peponis (= melonis) hyemalis succi. — 3) L_2: ℥.i. — 4) voor de vergelijking met F_1 en NM zie woordenlijst.

105. besiectheit zeter single drope levere niere melte

Siruples de fumo terre. fumus terre dats grisecom. Het es goet iege*n* alle besiectheit. *ende* iege*n* zet*er* *ende* single. Ende suv*er*t alle ma*n*iere*n* va*n* drope*n*. *ende* purgiert die lev*er*e. *ende* de niere entie melte. ¶ Ne*m*t citrini. kebuli. indi. elx .10.ʒ. cuscute. epithimi. alsene. wilde salie. boraedse. die wortel vand*er* apie*n*. venkel. elcs .20.ʒ bellirici. emblici. ricolissie. polipodii. elcs .10.ʒ. tamarindo*rum*. cassia fistula elcs .4.ʒ. passo*rum* enucleato*rum* .3.ʒ. rosen. vyolette*n*. manna. gingeb*er*e. elcs .2.ʒ. prume*n* va*n* damas .40. en*de* suk*er* .3.℔. sop va*n* grisetu*m* *ende* van bornagien dats gnouch si.

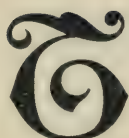
108. SYrupus de papavere [1]) contra omnem ventris solutionem. Recipe capita papaveris recentia sive humida numero. C. l. plantaginis balaustie gallarum prunellarum immaturarum ān̄ .ʒ.i.. Conficitur ṣic omnia ista in aqua pluviali .ϑ.v. dimitte per biduum. in tertio vero die coque aquam bene usque ad consumptionem medietatis postea cola per pannum fortiter. cum autem colata fuerit admisce illi colature tertiam partem mellis. et iterum coque donec ad spissitudinem mellis redigatur. et tunc conde in vase vitreo: et cum opus fuerit in .ʒ.i. aque [2]) syrupi [2]). fol. 32 v.

109. SPongia somnifera. [1]) Recipe opii thebaici .℥.i. iusquiami [3]) succi more immature rubi seminis lactuce succi cicute coconidii [4]) .i. papaveris succi mandragore succi edere arboree ān̄ .℥.i. hec omnia simul in vase mitte: et ibi spongiam marinam novam qualis de mare exierit: ut non tangat eam aqua dulcis: et pone ad solem in canicularibus diebus donec omnia consumantur. cumque opus fuerit aqua nimis calida illam parum fomenta et postea naribus patientis appone: et cito dormiet. cum autem exitare volueris succum radicum feniculi (fol. 33 r.) naribus apponetur: mox expergiscetur. fol. 32 v.

fol. 33 r.

---

1) voor de verg. met F_1 en NM zie woordenlijst. — 2) in L_2 volgt achter aque: mitte ʒ.i. syrupi. — 3) L_2: succi iusquiami. — 4) l. codii, als in L_2.

106. **yriaca magna** dat galyen*us* sette vrouwe vand*er* medicinen. Dese triacle es goet iege*n* alle pine va*n* de*n* lichame. En*de* iege*n* gr*o*t evel. *ende* iege*n* apoplexia. *ende* iegen scotomia [1]). *ende* iege*n* hooftsw*er*e. *ende* iege*n* gr*o*ve ste*m*me en*de* die heesch sijn. En*de* iege*n* ve*r*stopte borst. iege*n* tysike. jege*n* cortte*n* adem. entie hyge*n*. jege*n* artetyke. iege*n* bloet spuwe*n*. jege*n* etter spuwe*n*. *ende* iege*n* die geelsucht. jege*n* apostemen binne*n* ane die lo*n*g*er*e. of in die zide binne*n*. *ende* iege*n* la*n*c evel. jege*n* wonde*n* i*n* de darme*n*. jege*n* v*er*stopte lendene*n*. jege*n* gr*a*veele. jege*n* me*n*strua dat bestopt es. en*de* dat dode kint beide leid*et* ute*n* lichame. H*et* geneest besiectheit die va*n* couden co*m*t. *ende* van sulk*er* maniere*n*. *ende* betert oude ziecheit. En*de* ald*er* meest iege*n* venijn va*n* serpente*n*. *ende* iege*n* steke*n* va*n* gevenijnde*n* crupenden diere*n* of wórme*n* *ende* iege*n* v*er*woedde hontsbete*n*. *ende* iege*n* gevenijnde apostem*en*. En*de* v*er*licht alle gebreke va*n* sinne. En*de* c*on*forteert dat *her*te. entie lev*er*e. en*de* melte. *ende* mage. En*de* vorewacht af de*n* lichame va*n* allen corruptien. En*de* hiero*m*me heetse v*ro*uwe va*n* der (fol. 18 v. b.) medicine*n*. dat .10.ste deel es .2. po*n*t. ¶ Ne*m*t trosiscor*um* squilliticor*um*. elcs .3.3. la*n*c pe*per* .2.3. trosisco*rum* tyri. dyacoralli.

pine
gr*o*t evel
apoplexia
scotomia
hooftswere
heesch*eit*
borst
tysike
adem
hyge*n*
artetike
spuwe*n*
geelsucht
lo*n*gene
la*n*cevel
darmen
lendene*n*
gravele
me*n*strua
besiecth*eit*
venijn.
beten
apostеme*n*
sinne
lichame
*her*te
lev*er*e
melte
fol. 18 v. b.
mage

1) in de I.TGl wordt het hiervoor ook aanbevolen. wordt zelfs over stomachicis niet gesproken.

110. SYrupus diureticus [1]). Recipe apii petrosilini feniculi anisi ameos dauci baucie pentafilon alexandri sparagi brusci peucedani meu scolopendrie capilli veneris adiantri politrici splendilidon caparis tamarisci siselei. est [2]) fimerine granorum solis seminis melonis citroli cucumeris et cucurbite cretani [3]) saxifragie seminis citri lapis qui invenitur in spongia marina pulvis cicadarum amomi thimi camepitheos ossa cerasorum pomorum et persicorum cardamomi yreos spice nardi gariofilorum costi et nucis muscate ān̄ .ʒ.iii. galange thimi epithimi filipendula valde bone pimpinelle ciceris nigri. fol. 33 r.

111. TYriaca [1]) magna Galeni. tyriaca dicitur domina medicinarum. Galieni: quia ab eo composita fuit. facit contra gravissimas passiones totius humani corporis epilenticis cathalenticis apopleticis cephalargicis. stomaticis [4]) emigranicis. prodest ad raucedinem vocis et constrictionem pectoris. optima est arteticis [5]) asmaticis emothoicis yctericis ydropicis peripleumonicis yliosis: et vulnera in intestinis habentibus. nefreticis calculosis colericis subvenit. menstrua educit et fetum mortuum expellit. lepros et variolas et frigorem periodicum et ceteras passiones inveteratas emendat. precipue contra omnia venena et serpentum morsus et reptilium valet. sed diversa est eius dosis pro quantitate et qualitate uniusquiusque passionis que in fine scribitur. omnem defectionem (fol. 33 v.) sensuum relevat. cor cerebrum epar stomacum confortat. totum corpus incorruptum ducit et custodit .viiii. [6]) pars librae .ii. Recipe trociscorum squilliticorum .ʒ.ii. et .℈.ii. piperis longi .ʒ.ii. [7]) trociscorum tyri et diacoralli ān̄ .ʒ.i. et .℈.i. [8]) xilobalsami .℈.i. [9]) et gr.vii. opii agarici yris rose scordei seminis rape silvestris cinamomi opobalsami ān̄ .℈.i. et gr.xiiii. reubarbari cere [10]) spice costi squinanti zinziberis cassie lignee storacis calamite mirre terbentine turis masculi calamenti diptami sticados pollii radicis pentafilon fol. 33 r. fol. 33 v.

---

1) voor de verg. met F_1 en NM zie woordenlijst. — 2) ontbreekt in L_2; is hier overbodig. — 3) l. cr. marini. — 4) L_2: stomachicis. — 5) L_2: arteriacis; in de LTGl wordt hiervan niet gesproken, wel over artetici. — 6) L_2: .x. pars. — 7) L_2: ʒ.ii. minus gr.vii. — 8) L_2 alleen: .ʒ.i. — 9) L_2: .℈.ii. — 10) L_2: croci.

elcs onder .S.3. sillobalsami .2.3. *ende* .7. granen. opii. agaricus. rosen. tyris. scordion. raepsaet. canele. oppobalsami. elcs .1.Ə. *ende* .10. granen. rebarbe. spyc. coste. soffraen. squinanti. gingebere. cassie lignee. storax. calamite. mirre. terbentine. wierooc. calament. dyptamni. sticados. polyoen. quintefolie. persijn. wit peper. elcs .1.Ə. *ende* .7. granen. folie. gomme van arabien. calamenti.[1]) usti[1]). serapini. terre figulis. boli. ypoquistidos. celtice. gladie. camedreos. meu. gentiane. carpobalsami. apie. amomi. venkel. carvi. cicelei. kersse. anijs. sentejanscruut. elcs .1.Ə. mumie. bevercul. oppopanac. aspalti. galbanum. sactorie: aristologia longa. dauci. elcs .1.Ə. Gescuumt zeem dats gnouch si. Men saels geven also grot alse .1. haselnot met wermen dingen.

107. venijn Tyriaca ditessaRUM. dat es die cleine triacle. *ende* triaca minor. also wi geseit hebben vrouwe vander medicinen. ditessarum. van .4. cruden of van .4. dingen so sprect men daer. Maer andre philosophen die na hem quamen die dadender meer toe. Si es goet op leden die gebeten sijn van gevenijnden beesten of dieren. Men salse geven met sope van menten entie wonde daer met smeeren. hets oec goet op vovum malanum. dattie van saleerne heeten scagiam. Men salse geven met dranke daerin gesoden es pigani of gentiane. ¶ Nemt mirre. holeworte. gentiane. bakelare. elcs .1.ℨ. *ende* .1.3. *ende* .12. granen. meu. venigriec

1) l. calcanti usti.

petrosilini piperis albi ān̄ .ʒ.i. et gr.vii. folii gummi arabice fol. 33 v.
acori calcanti usti serapini terre sigillate seu boli[1]) succi ypoquistidos celtice camedrei gentiane meu carpobalsami amomi apii maratri carvi silvestris siselei nasturcii seminis nasturcii[2]) anisi ypericon ān̄ .ʒ.i. mumie castorei oppopanacis aspalti galbani centauree minoris aristologie longe dauci silvatici ān̄ .ʒ.i. mellis dispumati quod sufficit. que terenda sunt tere: et gummas in vino liquefactas cum pulvere et melle commisce sufficienti vel cum speciebus teras. datur in modum avellane cum tepida apoplelicis scotomaticis cephalargicis emigranicis ad raucedinem vocis et constrictionem pectoris cum melle aut dragaganto ita ut in ore teneatur. asmaticis cum decoctione lilifagi. emotoicis ex pectore et pulmonis vitio cum ptisana. ad veteratas passiones cum apozimate ysopi. yctericis cum decoctione assari. ydropicis cum oximelle vel oxizaccara. (fol. 34 r.) peripleumonicis cum iure fol. 34 r.
vel decoctione marubii. iliosis cum apozimate apii. in intestinis vulnera habentibus cum decoctione sumach. nefreticis calculosis et colericis cum apozimate granorum solis apii silvatici vel domestici. arteticis[3]) cum iure vel pigami decoctione. ad venena et menstrua educenda et fetus cum vino calido: vel mulsa cum aqua ubi cocta sit menta vel ozimum. et frigori periodico et cunctis passionibus cum tepida.

112. TYriaca diatesereon[4]). tyrcaca ut dicitur domina medi- fol. 34 r.
cinarum. diatesereon idest de quattuor rebus dicitur. de quibus antiquitus conficiebatur. sed alii philosophi postea addiderunt. valet proprie toxicatis hominibus: et morsibus a canibus rabiosis aut ab aliis animalibus venenosis. datur cum succo mente ad bibendum: et super ipsum vulnus de eadem inungatur: et venenosa super inuncta. s. bonum inalanum[5]). quod salernitani scagiam vocant. quartanariis et vere quotidiane data cum decoctione pigami vel gentiane subvenit .x. pars est libre .ii. Recipe mirre aristologie rotunde gentiane

1) volgens Additio achter Theriaca in L_2 is dit een fout. — 2) niet in L_2; daar staat dus: sem anisi. — 3) hier wederom in L_2 arteriacis; er volgt dan nog „cum iure." — 4) l. diatessaron zooals in L_2; voor de verg. met F_1 en NM zie woordenlijst. — 5) L_2: melanum.

nig*elle* [1]). zedew*er*. elcs .3.ʒ. dypta*m*ni. pygani. camedreos. elx .2.ʒ. *ende* .8. g*r*ane*n*. go*m*mi ed*er*e. calam*en*ti usti. [2]) elx .1.ʒ. cornu cervi .3.ʒ. zee*m* dats gnouch si.

108. rifera sarasenica dat geeft de*n* me*n*sce jog*et*. En*de* me*n* gev*et* jege*n* die lev*er*e *ende* iege*n* die geelsucht die va*n* hitte*n* co*m*t. *ende* iege*n* hooftsw*er*e die va*n* rod*er* col*er*e co*m*t. Me*n* gev*et* iege*n* doble of simple t*er*ciane. h*et* betert tsien va*n* de*n* oge*n* dat v*er*loren es alse va*n* hitten. Dat .8.ste deel es .2.℔. ¶ Ne*m*t suk*er* .3.ʒ. mirabolani. citrini. corticis. cassia fistula. medulli. tamarindorum. elx onder (fol. 19 r. a.) .S.ʒ. kebuli. manna. elcs .7.ʒ. *ende* .5. g*r*ane*n*. g*ro*ene violetten .1.S.ʒ. anijs. venkelsaet. elcs .2.ʒ. *ende* .15. g*r*ane*n*. mastic. macis. elx .1.ʒ. *ende* .6. g*r*ane*n*. bellirici. emblici elcs .1.ʒ. ¶ Men v*er*gader*et* dus. In .2.℔. wat*er*s doetme*n* .2.ʒ. violette*n* die versch sijn opdat me*n*se vinde*n* mach *ende* en mach me*n*se n*iet* vinde*n* so seldi neme*n* droge violette*n* entie salme*n* zieden tote dat dwat*er* blaeu w*er*t. *ende* dattie violette*n* bleec becomen*n*. Dan suldise *per*ssen dore .1. doec. *ende* ne*m*t va*n* die*n* wat*er*e .1. luttel. *ende* doet*er* in cassia f*istula* ende tamari*n*di wel gedwege*n*. *ende* gecoleert dore .1. dorgaette*n* lepel. *ende* doet in dat wat*er* suk*er* .8.ʒ. *ende* zied*et* op tfier tote dat dicke si. En*de* me*n* saelt proeve*n* alsoet voren geleert es. En*de* dan suldire in mi*n*gen die vorseide specie*n* wel gepulv*er*t. ¶ Men saels geve*n* nuchte*n*s also g*ro*t alse .1. kerstae*n*gie m*et* w*ar*me*n* dranke.

joget
lev*er*e
melte
gele
hooftsw*er*e
rede

fol. 19 r. a.

1) er staat nig*er*. — 2) l. calcanti usti.

baccarum lauri excorticatarum an̄ .℥.i. et .℈.ii. minus gr.xi. fenugreci nigelle zedoarie an̄ .ʒ.i. et .℈.ii.[1]) diptami camedrei pigami .ʒ.I. et .℈.ii. et gr.vii. gummi edere calcanti usti an̄ .ʒ.i.[2]) esdre magne .ʒ.i.[3]) ossis de corde cervi mumie antefarmaci an̄ .ʒ.i. cornu cervi usti .ʒ.iii. mel quod sufficit datur in modum avellane. fol. 34 r.

113. TRifera saracenica[4]) id est iuvenilis invenem hominem reddit. saracenica quia a saracenis inventa[5]). datur proprie yctericis epaticis[6]) et patientibus dolorem capitis ex fumositate colere rubee[7]). datur contra duplicem tertianam. et restaurat visum amissum ex calore[8]): et colorem[9]) perditum ad pristimum revocat. datur mane cum tepida .viii. pars libra .i.[10]). Recipe zucchari .℥.iii.[11]) mirabolanorum citrinorum corticis medulle cassie fistule et tamarindorum an̄ .℥.i. et .S.[12]) kebulorum[13]) mundatorum manne an̄ .ʒ.vi. et .℈.ii. et gr.v.[14]) indi[15]) violarum recentium[16]) si possunt inveniri[16]) an̄ .℥.S.[17]) anisi maratri an̄ .ʒ.ii. et gr.xv.[18]) masticis[19]) macis an̄ .ʒ.I. et gr.vii. et .S.[20]) bellirici emblici an̄ .℥.S. et gr.iiii.[21]) Conficitur sic: in duabus libris aque ponantur .℥.iii.[22]) violarum[23]) recentium si poterunt inveniri. si non siccarum[24]) et bulliant donec deveniat aqua ad purpureum colorem et viole sint remisse. postea[6]) leviter expressum[7]) coletur. de colatura illa pars accipiatur. et casie fistule et tamarindorum per caciam abluantur. et colentur per eadem. in alia aqua libra .i. et .℥.viii.[25]) zucchari immittantur et super ignem ponantur et ad spissitudinem bulliat: et cum inceperit inspissari: addatur colatura casie fistule et tamarindorum postea manna.[26]) cum volueris scire utrum sit fol. 34 v.

---

1) L_2: ʒ.i. et .℈.ii. gr.viii. — 2) tot 3) ontbreekt in L_2. — 3) zie 2). — 4) L_2: Trif. maior; tot 5) ontbreekt in F_1; tot ℞ bij NM anders. — 5) zie 4). — 6) tot 7) ontbreekt in F_1. — 7) zie 6). — 8) tot 9) ontbreekt in L_1; tot 10) ontbreekt in F_1. — 9) zie 8). — 10) zie 8); tot 11) ontbreekt bij NM. — 11) F_1: ℔.iiii. — 12) F_1: ℥.S. — 13) F_1 heeft in plaats keb.: reubarb. — 14) F_1: ʒ.vi. — 15) ontbreekt in F_1; NM: rhei indici. — 16) ontbreekt in F_1 en NM. — 17) F_1 heeft: .ʒ.S. — 18) F_1: alleen .ʒ.ii. — 19) NM heeft hiervoor spicae. — 20) F_1 alleen: .ʒ.i. — 21) F_1 alleen: .ʒ.S.; NM: .ʒ.S. gr.iiii., van hier af tot het eind zeer verkort bij NM. — 22) F_1: ℥.iiii. — 23) tot 24) ontbreekt in F_1. — 24) zie 23). — 25) in F_1 alleen: .℔.i. — 26) tot 1) pag. 151 ontbreekt in F_1.

109. mage baermoed*er* me*n*strua wive kind*ere*

Trifera magna geeft me*n* iegen die sw*er*e vand*er* mage*n*. *ende* es goet iege*n* pine va*n* ma*n*ne*n* *ende* van wive*n* met wat*er*e da*er*in gesode*n* es. venkelsaet. anijs. mastic. Men gev*et* oec iegen pine vand*er* moed*er* dat va*n* coude*n* co*m*t sond*er* opie m*et* wine da*er*in gesode*n* es bijvoet *ende* olye musceline. ene wieke gemaect va*n* boom wollen *ende* da*er*i*n* genet *ende* in vulva gesteke*n* doet me*n*strua hebbe*n*. En*de* wive die node kint o*n*tfae*n* gev*et* he*n* m*et* wine da*er*in gesode*n* si mand*ra*gora. en*de* vlied*er* dat hulpt*er* toe. En*de* kindre die n*iet* slape*n* en moge*n* entie weene*n*. Ne*m*t wijfsmelc da*er*in gete*mper*t also g*ro*t alse .I. erwete dat doetse slape*n*. Dat .4. deel es .I.℞. ¶ Ne*m*t opii .2.3. canele. nagle. galigae*n*. spijc. zedew*aer*. coste. gingeb*er*e. storax. armo*n*iac. calamite. cyperi. yris. pe*u*cedani. celtice. mand*ra*gore. gladie. rosen. pe*per*. anijs. apie. *per*sijn. dauci. venkel. marcedonie. beilde. ozimi. comijn. elx .I.3. zee*m* dats gnouch si. Me*n* saelt geve*n* alsoet v*or*seit es.

coctum ponatur gutta super marmor.[1]) et si quasi mel colligitur coctum erit. tunc[2]) ab igne deponatur et cum infrigidatum erit[3]) pulvis supradictarum specierum apponatur: semper cum spatula agitando[2]) donec incorporetur ad ultimum supradictum zuccharum bene (fol. 35 r.) pulverizatum mitte[3]). datur in modum castanee[4]): si fit distemperantia caloris cum frigida: si fit ex abundantia frigidi humoris cum calida. fol. 34 v. fol. 35 r.

114. TRifera magna[5]) dicitur: quia magnam utilitatem et fructum mulieribus confert. datur contra dolorem stomaci virorum et mulierum cum aqua in qua cocta sint semina feniculi anisi et masticis. datur contra vitium matricis ex frigiditate. si distemperata bibatur cum vino in quo cocta sit artemisia. provocat etiam menstrua si fiat cum artemisia bene trita et oleo muscelino commixta. pessarium ex bombace factum si fuerit ex ea inunctum et in vulvam mulieris immissum menstrua provocat mulieri non concipienti. si detur cum vino in quo cocta sit mandragora vel sambucus miro modo prodest pueris qui non possunt dormire: et in nocte nimio garriunt distemperata cum lacte mulieris in modum ciceris et bibita prodest .viii. pars libra .i. Recipe opii .ʒ.ii. cinamomi gariofilorum galange spice zedoarie zinziberis costi storacis calamite[6]) calami aromatici ciperi[7]) yris peucedani acori mandragore celtice rose piperis anisi apii petroselini macedonici[8]) dauci iusquiami[9]) feniculi ozimi cimini[11]) an̄ .ʒ.i. mellis quod sufficit[12]). datur in modum castanee: ut supra diximus. fol. 35 r.

1) zie 26) op pag. 149. — 2) tot 3) niet in F_1. — 3) zie 2). — 4) F_1 heeft nog: au matin ou eve chaude; van hier tot het einde ontbreekt in F_1. — 5) voor de verg. met F_1 zie woordenlijst; tot Rec. bij NM anders. — 6) L_2 heeft hiervoor calamenthi. — 7) ontbreekt in L_2. — 8) in de plaats van mac. bij NM: sinonis. — 9) bij NM hiervóór hyssopi. — 11) ontbreekt bij NM. — 12) van hier af ontbreekt bij NM.

110. hete mage levere tysike geelsucht fol. 19 r. b.

Triasandali. heeft sine*n* name na .3. ma*n*iere*n* van sandale*n* diem*er* in doet. Me*n* gev*et* iege*n* die hitte vand*er* mage. *ende* vand*er* lev*er*en. entie tysike sijn. En*de* iegen die geelsucht. dat middelste deel es .2.℔. ¶ Ne*m*t sandali wit *ende* root. (fol. 19 r. b.) ende gelu. rosen. suk*er*. elx .3.ʒ. rebarbe. spodii. sop. va*n* ricolissie*n*. saet va*n* porceleine*n*. elx onder .S.ʒ. amidi. gomme va*n* arabien. draga*n*t. sem*in*is cytonio*rum*[1]). melonis. cucurbite. cucumeris. seme*n* scariole. elx ond*er* .S.ʒ. canf*er* .1.℈. En*de* and*er* liede doe*n*re toe rosen .1.ʒ. En*de* cyroop rosaet so vele dats gnouch si. Men gev*et* nuchte*n*s. *ende* te noene*n* also g*ro*t alse .1. k*er*staengie m*et* coude*n* dingen.

1) er staat cycomo*rum*; citonia echter komen ook in Triasandali bij Galenus voor.

115. TRionfilon [1] [2]) dicitur a viridibus foliis rute que in eo fol. 35 r.
ponuntur [3]). valet proprie quartanariis et vere quotidiane [2]). in hyeme et vere [4]) post prandium [3]). in sero cum vino [5]) .iiii. [6]) libra .i. Recipe piperis albi [7])
quod (fol. 35 v.) inter [8]) nigrum invenitur .ʒ.i. [9]) piperis nigri fol. 35 v.
.ʒ.ii. [10]) cimini assi [11]) .ʒ.i. [12]) zinziberis nitri [13]) piretri an̄ .ʒ.ii. piperis longi .ʒ.S. petroselini ameos dauci anisi elempnii spice ciperi apii siselei costi an̄ .ʒ.S. et gr.v. et .S. [14]) dactilorum mundatorum numero .xii. foliorum rute viridis .ʒ.i. et .S. [15]) mel quod sufficit [16]). datur ut supra diximus.

116. TRiasandali [17]) dicitur a tribus generibus sandalorum qui fol. 35 v.
ibi intrant. [18]) datur proprie contra calorem epatis [19]) et stomaci [19]) ptisicis [20]) yctericis [20]). medietas est librae .ii. [21]). Recipe sandali albi et rubei et citrini [22]) rose zucchari [13]) an̄. solidos duos. reubarbari spodii succi liquiricie seminis portulace an̄. solidum .i. et .S. amili [23]) gummi arabici draganti seminis melonis [24]) citroli [23]) cucumeris [23]) et cucurbite [24]) seminis scariole an̄. solidum .i. camphore .ϑ.i. et .S. [25]) alii quadruplicant pondus rosarum [26]). syrupi rosacei quod sufficit [27]). datur mane [13]) et meridie in modum castanee [13]) cum frigida.

---

1) dit recept ontbreekt in F_1. — 2) tot 3) ontbreekt bij NM. — 3) zie 2). — 4) ontbreekt in L_2. — 5) tot R niet bij NM. — 6) l. .iiii. pars est. — 7) tot 9) ontbreekt bij NM; in de plaats daarvan: .ʒ.S. — 8) bedoeld wordt interius volgens „Additio" achter dit praeparaat in L_2, d.w.z. minder rijpe peperkorrels. — 9) L_2: .ʒ.S. — 10) L_2 en NM: .ʒ.ii. — 11) NM: usti. — 12) L_2 en NM: .ʒ.S. — 13) ontbreekt bij NM. — 14) L_2 en NM: alleen ʒ.S.; dan volgt bij beiden: „garyo. ʒ.i. et gr.vii.S. — 15) bij NM: alleen ʒ.i. — 16) van hier af ontbreekt bij NM. — 17) tot 18) ontbreekt in F_1 en NM. — 18) zie 17). — 19) in F_1 in de plaats hiervan: ventrail. — 20) NM heeft hydropicis et lienosis; tot R ontbreekt bij F_1 en NM. — 21) van ycteric. af alleen in L_1 en L_2. — 22) in F_1 volgt hier sem. mel. et cucurb., wat bij NS wat verder staat. — 23) ontbreekt in F_1. — 24) zie 22). — 25) F_1: .ʒ.I. et .S.; bij NM .ϑ.i., dan volgt: violar. ʒ.S.; van hier tot 26) ontbreekt bij NM; in de plaats daarvan: ros. quantum omnium aliarum specierum. — 26) ontbreekt in L_2. — 27) van hieraf ontbreekt in F_1.

111. hooftsw*ere* scotomie fleume melte lichame

Teodornon euperiston [1]) geeft me*n* iege*n* gedeilde hooftsw*ere*. *ende* iege*n* scotomie *ende* iege*n* fleume die ut*er* stortte*n* vloyt. En*de* es goet iege*n* die melte sond*er* corts. *ende* maect goede varwe eist dat me*n*t geeft bi he*m* selve*n*. En*de* wilt me*n* dat lacser*e*t so doet*er* toe scamoneye .1.3. het sal te bat w*er*ke*n*. Dat .12.deel es .2.℔. ¶ Ne*m*t aloes .3.3. *ende* .3. g*ra*ne*n*. gladie. canele. camedreos. elcs .3.3. *ende* .16. g*ra*ne*n*. agaric*us* .2.3. *ende* .1.S. naerdi. coste. mastic. asari. sillini [2]). assa fetida. squillen. armo*n*iac. bedelli. ellebori nig*ri*. sente janscruut. epithimi. polipodii. brassie succi. pe*per* wit *ende* la*n*c. elx .1.S.3. squinanti. mirabolani. gingeb*ere*. coloq*ui*ntide. serapini. bev*er*cul. oppopanac. alsene. aristolo*gia* lo*n*ga. *per*sijn. ge*n*tiane. amomi. elx .1.3. dyag*ri*diu*m*. sw*er*t pe*per*. elx .1.Ə. zeem dats gnouch si. Me*n* gev*et* nuchte*n*s met warmen wine.

112. memorie scotemie baermoeder fleume

Teodoricom anacardinum. dat bescermet die memorie. *ende* doet gesitten scotomie vande*n* hoofde die meest acht*er* co*m*t. En*de* p*ur*giert sake*n* vand*er* moed*er*. En*de* v*er*drijft fleume die acht*er* int hooft es. Dat .8.ste deel es .2.℔. ¶ Ne*m*t aloe epatici ond*er* .S.ʒ. yrei. cassie. elx .7.3. meu. gingeb*er*e. anacardi. carpobalsami. elx .2.3. *ende* .1.S. folie. spijc. mirabolani. corticis epithimi. elx .3.3. *ende* .1.S. nagle. sq*ui*nanti. re*m*pontici. mastic. elx .1.3 *ende* .4. g*ra*ne*n*. Dus v*er*gadert me*n*t. Ne*m*t scorsse va*n* venkel wortele .1.℔. wel gestote*n*. *ende* in .2.℔. aysijns geleit .7. dage*n*. *ende* da*er*na wel wriven *ende* zie*n* dore .1. cleet. Da*er*na ziedt dien aysijn so lange dattie .2.deel v*er*sode*n* sij*n*. En*de* d*er*na doet*er* toe zee*m* wel gescuu*m*t .2.℔. *ende* dan ziedt dat so lange dattie aysijn v*er*sode*n* si: En*de* mi*nget* die vorseide wortele

---

1) l. euperiston. — 2) l. sillii.

117. THeodoriton yperiston[1]). theodoriton dicitur a deo datum. yperiston: id est bene expertum interpretatur[2]) facit enim contra emigraneum dolorem[3]) et vertiginem capitis: et contra fluxum flegmatis quod in faucibus et gutture[4]) decurrit. Unde fit homo quandoque sine voce.[5]) valet etiam spleneticis[6]) sine febre. colorem bonum facit[7]) si simplex detur. sed si purgationem facere volueris adhibeas .℈.ii.[8]) scamonee[9]) et fortius operabitur .xii. pars librae .ii. Recipe aloes epatici .ʒ.iii. et gr.iii.[10]) et tertiam partem unius grani[11]) cinnamomi camedrei[12]) acori ān̄ .ʒ.iii. croci casie lignee[13]) reupontici[14]) ān̄ .ʒ.ii. et gr. .xvi.[15]) agarici (fol. 36 r.) .ʒ.ii. et .S. nardi costi masticis asari[16]) silfii[17]) squille[16]) asse[27]) armoniacis bdellii electuarii[19]) indi[19]) ypericon epithimi polipodii brasice[16]) succi[16])[20]) piperis albi[16]) et longi ān̄ .ʒ.i. et .S.[21]) squinanti zinziberis smirne[27]) mirabolanorum coloquintide[16]) serapini smirne[22]) oppoponacis[23]) castorei absinthii aristologie longe petroselini gentiane amomi ān̄ .℈.ii.[24]) diagridi piperis nigri ān̄ .℈.i.[25]) mel quod sufficit[26]) datur mane[27]) et sero cum vino calido .ʒ.iii.[16]) fol. 35 v. fol. 36 r.

fol. 36 r.

118. THeodoriton anacardinum[28]) ab anacardis dicitur: qui ibi reperiuntur. datum[29]) mirabiliter memoriam reparat. vertiginem[28]) capitis et maxime posteriori parte aufert.[29]) flegma quod ibi est purgat. causis matricis mirabiliter confert[30]). si eam purgare volueris .viii. pars confecta

---

1) in L_1 verbetert in euperiston; tot 2) ontbreekt bij NM; tot 3) ontbreekt in F_1. — 2) zie 1). — 3) van hier tot Recipe korter en anders bij NM; zie ook 1). — 4) F_1: joues; van hier tot 5) ontbreekt in F_1. — 5) zie 4). — 6) tot 7) ontbreekt in F_1. — 7) zie 6). — 8) F_1 heeft: ʒ.i. — 9) tot Rec. ontbreekt in F_1. — 10) F_1 alleen: .ʒ.iii. — 11) et tert. part. u. gr. ontbreekt bij NM en F_1. — 12) Bij NM: cardamomi. — 13) F_1: cas. fist. — 14) F_1 heeft in de plaats hiervan: blanc poivre. — 15) NM: ʒ.ii. et gr.xv.; F_1 alleen: .ʒ.ii. — 16) ontbreekt in F_1. — 17) NM: symphiti; F_1: sillium. — 18) ontbreekt bij NM. — 19) ontbreekt in L_2; NM en F_1 hebben hier: ellebori nigri. — 20) NM: decocti brassicae. — 21) L_2: ʒ.S. — 22) ontbreekt in L_2; NM myrrhae; F_1 mirte; NM en F_1 hebben hierna: serapini. — 23) in F_1 volgt hierop: ān̄ .ʒ.i. — 24) F_1: ʒ.ii. — 25) F_1: ʒ.i. — 26) van hieraf ontbreekt bij NM. — 27) ontbreekt in F_1. — 28) tot 29) ontbreekt in F_1. — 29) zie 28). — 30) tot Rec. ontbreekt in F_1.

m*et*te*n* aysine *ende* m*et*te*n* zeeme. En*de* me*n* sal die wortele*n*
fol. 19 v. a. lesen i*n* meye of i*n* wedemae*n*t (fol. 19 v. a.) wa*n*t de tijt is da*n* versch. *ende* droochse *ende* bestaetse.

113. **Trosissci dyarodon** es .I. rode[1]) *con*fexie. ende es die name na rosen. Ne*m*t nuwe rosen .4.3. spodii. .2.3. sandali rubi. elx ond*er* .S.3. *ende* .7. gr*a*ne*n*. sandali albi .I.3. *ende* .12. gr*a*ne*n*. ¶ Dus maect me*n*t. sta*m*pt v*er*sche rosen. *ende* dand*er*e specie*n* suldi pulv*er*en. en*de* mingen met rodosmate rosen *ende* al te same*n*. *ende* da*er* doet*er* toe canf*er*. *ende* da*er*na ronde trosisken. *ende* drochse i*n* die scaduwe.

---

1) l. ro*n*de?

est librae .ii. Recipe aloes epatici .℥.i.[1]) yrei casie ān .ʒ.vii.[2]) fol. 36 r. musci[3]) gr.xvii.[3]) zinziberis anacardi carpobalsami[4]) ān .ʒ.iiii. et .S. folii[4]) spice mirabolanorum corticum[3]) meu epithimi ān .ʒ.iii. et .℈.i.[5]) gariofilorum reupontici masticis squinanti ān .ʒ.i. et gr.iii.[6]) mel quod sufficit[7]) conficitur sic: Accipe[8]) corticis radicis feniculi bene triti[3]) et abluti[4]) libram .i. et pone in duabus libris aceti et stet ibi per .vii.[9]): et postea tere ipsas radices[10]) et in eodem aceto coque usque ad tertiam partem: et cum omni[4]) diligentia[4]) cola per pannum et pone in duabus libris mellis dispumati et bulliat usque ad aceti consumptionem. cum tali melle confice.[11]) supradicte autem radices colligantur in maio vel iulio: quia aute hoc tempus humide sunt et post hoc sicce sunt. dosis est .ʒ.i. vel .ii. cum mulsa. (fol. 36 v.) valet. fol. 36 v.

11. TRocisci diarodon[12]) id est rotunda confectio. trocisci isti in diamargariton intrant et in diarodon .v. pars est .ʒ.x. et gr.xii. Recipe croci ℈.ii. et gr.vii.[13]) camphore gr.xii. rosarum viridium .ʒ.iiii.[14]) spodii .ʒ.ii. sandali rubei .ʒ.i.S. gr.vii.[15]) sandali albi .ʒ.i. et gr.xii.[16]). Conficitur sic: in marmorea[4]) pila recentes rose sine intermissione terantur. deinde ceterarum subtilissimus pulvis specierum supponatur: et cum sufficienti rodostomate conficiatur. ad ultimum adhibeatur camphora[17]). deinde trocisci informentur et ad umbram exsiccentur: et usi serventur. fol. 36 v.

---

1) L_2 en NM: .℥.i. et .S. — 2) L_2: .ʒ.iii. et .℈.i. van hier tot 3) niet in L_2. — 3) ontbreekt in F_1 en NM. — 4) ontbreekt in F_1. — 5) F_1 alleen: .ʒ.iii. — 6) L_2: .ʒ.i. et gr.iii.S.; F_1 alleen ʒ.i.; tot 7) ontbreekt in F_1, tot 8) bij NM. — 7) zie 4). — 8) zie 6). — 9) ontbreekt: dies zooals in L_2; tot 10) ontbreekt bij NM. — 10) van hieraf hetzelfde maar verkort bij NM. — 11) van hier af ontbreekt in F_1. — 12) tot R. ontbreekt in F_1; tot R. ontbreekt bij NM. — 13) F_1: .ʒ.ii. NM: .℈ii. et gr.xx. — 14) NM: ʒ.iii. — 15) F_1: ℥.i. et .S. — 16) F_1 alleen .ʒ.i. van hieraf verkort bij NM. — 17) van hier af ontbreekt in F_1.

114. **Trosisci dyani**. heeft sine*n* name na witte violette*n*. dat .3. deel es .6.ʒ. *ende* .1.S. ¶ Ne*m*t groene violetten .5.ʒ. amili .3.ʒ. wegebredesaet .2.ʒ. *ende* .1.S. rebarbe .5.϶. balsami .1.϶. rodostomate dats gnouch si. En*de* v*er*gader*et* alsoet v*or*seit es.

115. **Trosisci ydiocri** rubea *ende* sasiram [1]) gaet da*er*in [2]). dat .6. deel es .6.℞. ¶ Ne*m*t amomi .3.ʒ. canele. folie. soffra*en*. mirre. cassie. elx .1.S.ʒ. spijc. .1.϶. coste. oppobalsami. sq*ui*nanti. calami aromatici. asari. valeriane. elx .10.ʒ. mastic. ve*n*kelsaet. elx .9.ʒ. armoniac*us* .5. g*ra*ne*n*. vini ascaloni. dats gnouch si. ¶ Me*n* salse alle pulv*er*en *ende* mi*n*ge*n* m*et* wine *ende* formeren trosisken. *ende* droge*n* m*et* roke of m*et* waseme va*n* storacis.

116. **Trosisci squillitici** die maect me*n* ald*us*. ¶ Ne*m*t squillen die geheel sijn *ende* steecse i*n* .1. deech va*n* tarwe*n*bloeme*n* in .1. ove*n* gebacke*n*. *ende* dan ute genome*n* entie scorssen vande*n* squillen wech geworpe*n*. En*de* dmiddelste salme*n* stote*n* in .1. mortier. *ende* also vele meels va*n* orobi alser gebackens brood es *sub*tilike gewreve*n*. Da*er*af salme*n* formere*n* t*ro*siske*n* *ende* drogen in die scaduwe.

---

1) l. sotiram. — 2) moet juist andersom zijn: tr. ydiocri gaan in rubea en sotira.

120. TRocisci diani[1]) dicuntur a violis albis. tertia pars est .vi.ʒ. et .S. Recipe foliorum violarum albarum viridium .ʒ.v.[2]) seminis plantaginis .ʒ.i.[3]) amili .ʒ.iii.[4]) seminis papaveris albi .ʒ.ii. et .ϑ.i.[5]) balsami .ϑ.i. reubarbari .ϑ.i.[6]) rodostomate quod sufficit:[7]) confice ad modum precedentium trociscorum. fol. 36 v.

121. TRocisci ydiocri[8]) qui in rubea et sotira intrant .vi. pars est .ʒ.vi. Recipe amomi cerefolii[9]) mirre casie ān .ʒ.S.[10]) spice .ϑ.i. opobalsami costi squinanti calami aromatici xilobalsami asari fu ān. gr.vii.[11]) masticis maratri ān. gr.x.[12]) amarici gr.v.[13]) vini ascalonis quod sufficit.[14]) hec omnia tere et cum vino illo trociscos informa. et cum fumo storacis sicca. fol. 36 v.

122. TRocisci croci magnetis[15])[16]) intrant in rubeam et sotiram. Recipe croci .ʒ.iii. rosarum ameos mirre ān .ʒ.i. et .S. xiloaloes .ϑ.ii. informentur cum aqua (fol. 37 r.) rosata. fol. 36 v. fol. 37 r.

123. TRocisci squillitici[17]) sic fiunt. squillam integram divide et involve in pasta fermentata et in furno coque. abstracta de massa et eiectis corticibus eius medium tere in mortario: et tantundem farine orobi adde et inde trociscos informa: et cum vino aut melle tempera: et in umbra sicca: et si deest orobum tantundem panis assi subtilissime triti pone. exinde trociscos informa et in loco umbroso sicca. fol. 37 r.

---

1) van hier tot Rec. ontbreekt in F_1. — 2) F_1: ʒ.vi. — 3) F_1: .ʒ.S. — 4) L_2: ʒ.ii.; ontbreekt bij NM. — 5) F_1 alleen: ʒ.ii.; tot reubarb. ontbreekt in F_7. — 6) F_1: .ʒ.i. et .S.; NM: ϑ.v. — 7) van hieraf ontbreekt in F_1. — 8) bij NM heeten zij Διοκρης; tot Rec. ontbreekt in F_1 en NM. — 9) L_2, F_1 en NM hebben in plaats cerefolii: cinamomi, croci, folii.; bij NM ontbreekt croci. NM neemt van amomum: ʒ.i.; tot opob. ontbr. in F_1. — 11) L_2, F_1 en NM: gr.xv. — 12) NM: gr.xv.; tot 14) ontbreekt in F_1. — 13) NM gr.viii. — 14) zie 12). — 15) L_2: Tr. magnetis; NM: Tr. e croco, tot R. ontbreekt bij NM. — 16) Voor de verg. met F_1 zie woordenlijst. — 17) voor de verg. met NM en F_1 zie woordenlijst.

117. Trosisci de tyrio die gaet i*n* die g*ro*te t*ri*acle galyeni nemt me*n*se. En*de* me*n* maecse ald*us*. ¶ Nemt tyris die jonc sijn *ende* ere palme*n* la*n*c. entie rode oge*n* hebbe*n* *ende* hoorne. entie to*n*ge roerende. Die hoorne sijn vand*er* maniere*n* va*n* tarwe*n*coorne. Men maecse gram *ende* slaetse. Da*n* so trect dat venijn int hooft *ende* in de*n* steert *ende* in die huut. Dan slaet me*n* thooft af ene*n* ving*er* la*n*c. *ende* de*n* steert .3. vinger la*n*c. ende dat middelste doet me*n* dat vel af. *ende* dende entie darme*n* die w*er*pt me*n* en
fol. 19 v. b. wech. En*de* tfleesch ziedtme*n* so lange[1]) (fol. 19 v. b.) zoete*n* wat*er*e so dat tfleesch sceedt va*n* den beene*n*. dan w*er*pt me*n* die bee*n*en wech *ende* sta*m*p*et* tfleesch i*n* ene*n* mortier. *ende* da*n* mi*n*g*et* m*et* also vele meels va*n* orobi. En*de* mi*n*g*et* dat m*et*te*n* sope da*er* tserpe*n*t in gesoden was. *ende* te*m*p*er*t wel *ende* formeert ronde t*ro*siske*n*. *ende* droochse in die scaduwe.

118. Vomitus nicholay es sine name o*m*me dat breke*n* doet. H*et* purgiert colera *ende* fleume. Men gev*et* i*n* cotidiane*n* *ende* in t*er*tiane*n* cortsse also g*ro*et alse .1. haselnot nuchte*n*s m*et* warme*n* borne. Me*n* gev*et* liede*n* die teed*er* sijn m*et* cyrope acetoso navons. En*de* nuchtens salme*n*t wed*er* te*m*p*er*en *ende* colere*n*

col*er*e
fleume
rede
walge*n*

1) blijkbaar „in" weggelaten.

124. TRocissci diacoralli[1]). Recipe coralli rubei cinamomi mirre amonis papaveris ān̄ .ʒ.iiii. squinanti croci ān̄ .ʒ.ii. calami aromatici xilobalsami casie lignee folii masticis polii fu asari pes columbini[2]) ān̄ .ʒ.i. de his omnibus facto pulvere cum vino tempera et trociscos pensantes solidos singulos informa: et in umbra sicca. fol. 37 r.

125. TRocisci de aniso[3]) valentes paratis ad ydropisim. Recipe anisi eupatorii ān̄ .ʒ.iii. apii absinthii masticis anisi[4]) aneti asari spice amigdalarum amararum ān̄ .ʒ.i. aloes epatici. .ʒ.iiii. et .S. informa trociscos ad pondus .ʒ.i. fol. 37 r.

126. TRocisci de tyro[3]) qui in magna tyriaca Galeni recipiuntur sic fiunt. Invenias tyros in longitudine unius palmi existentes: oculos habentes rubeos et linguam mobilem et cornua in modum grani frumenti. caput et caudam tribus digitis mensuratis abscinde. medium quod remanet excoria: et intestinis proiectis optime (fol. 37 v.) dulci aqua lava: et sic coque donec spine a carnibus separentur. postea spinis proiectis carnem in marmoreo mortario satis tere: et commixta eiusdem ponderis farina orobi vel panis assi cum iure suo tempera: et fac inde trociscos pensantes singulos solidos: et in umbra sicca. fol. 37 r. fol. 37 v.

127. VOmitus noster[5]) dicitur a vomendo: eo quod frigidos et calidos purgat humores. noster: quia a nobis compositus est[6]). purgat proprie coleram rubeam[7]) et flegma. datur quotidiane vere et tertiane nocte[8]) in modum castanee cum calida. detur etiam delicatis hominibus fol. 37 v.

1) voor de verg. met F_1 zie woordenlijst. — 2) NM: perdicii herbae, per quam inficiunt lanas. (zie Plinius. libr. xxii cap. xvii). — 3) voor de vergelijking met NM en F_1 zie woordenlijst. — 4) ontbreekt in L_2. — 5) voor de vergelijking met NM zie woordenlijst; tot 6) ontbreekt in F_1. — 6) zie 5). — 7) ontbreekt in F_1. — 8) L_2 en F_1: nothae.

dore .1. cleet dat die *sub*stancie da*er*in blive. *ende* dat salme*n* geve*n* drinke*n*. wa*n*t h*et* doet gesitte*n* t*er*ciane *ende* walge*n* ov*er*mits ov*er*vloyende scarpe hu*m*ore*n* die v*er*drivet nuchte*n*s genome*n* m*et* oxisac*ra*. Het es iege*n* quarteine die va*n* v*er*bernd*er* col*er*e co*m*t *ende* delivereert oec die giste*n* m*et* lauwe*n* wat*er*e genome*n* .4. deel. es .2.℔. ¶ Ne*m*t tapsie. dat hete*n* some dieliede slarie entie gelesen in de*n* meye of i*n* wedemae*n*t ware bet*er* .3.ʒ. soffrae*n* va*n* affrike ond*er* .S.ʒ. ¶ Dus suldijt v*er*gadre*n*. Ne*m*t gescuu*m*t zee*m* .2.℔. *ende* doet*er* toe sop va*n* asari .4.ʒ. Dan suldise ziede*n* tote dat sop v*er*sode*n* si. Da*er*na ne*m*t tapsie. asari. elcs. ond*er* .S.ʒ. dat seldi stote*n* *ende* ziede*n* i*n* zeewat*er*e tote die helft v*er*soden si. Dan doet*er* in zee*m* .2.℔. wel gescuu*m*t *ende* zied*et* tote dat wat*er* versode*n* si. *ende* ming*et* wel. Daeraf sal me*n* nuchte*n*s geve*n* also g*r*oet alse .1. k*er*staе*n*gie m*et* warme*n* wine of m*et* oxisac*ra*. En*de* de*n* herde*n* lieden salment geve*n* m*et* ald*er* *sub*stancie*n*. M*aer* die*n* tedre*n* liede*n* salme*n*t colere*n* *ende* gevent alsoet vorseit es.

cum syrupo acetoso distemperato [1]): et per noctem sub divo ponatur. in mane iterum cum aqua calida distemperetur: et coletur per pannum ut tota substantia remaneat. sedat veram tertianam. debilitatem et nauseam a superfluis et acutis humoribus factam aufert [2]). Recipe tapsie [6]) panormitane vel aragonensis collecte in mense maii sive iulii [8]) .ʒ.iii. croci affricani [3]) .ʒ.i.S. [4]) nucis vomice .ʒ.S. asari .ʒ.i. [5]). Confice sic: in duabus libris mellis dispumati adde .ʒ.iiii. succi asari: et bulliat ad succi consumptionem [6]): et si succum habere [7]) volueris [8]) pone tapsie asari ān̄ .ʒ.ii. et .S. [9]) et dimidiam cataputiarum: et totum depone in aqua marina et bulliat usque ad medietatem: et aqua ponatur in libris .ii. mellis dispumati et coque usque ad aque consumptionem. et cum tali melle confice. detur mane in modum castanee cum tepida [10]) vel oxicera [11]). duris (fol. 38 r.) hominibus cum tota substantia: debilibus colatura tantum. fol. 37 v. fol. 38 r.

128. Vomitus patriarche [12]). Recipe tapsie libram .i. croci affricani .ʒ.iiii. cinamomi asari ān̄ .ʒ.ii. catapucie .ʒ.ii. mel quod sufficit. detur cum tepida ante accessionem. fol. 38 r.

129. Vomitus [12]) valens tertianariis et quartanariis: sed maxime competit quotidianariis. Recipe tapsie .ʒ.iiii. assari baccari .ʒ.i. cinamomi .ʒ.i. croci ortulani .ʒ.i. seminis atriplicis .ʒ.S. mel quod sufficit. datur in modum castanee cum calida. fol. 38 r.

---

1) tot 2) in F_1: à quartaine. — 2) zie 1). — 3) ontbreekt in F_1. — 4) F_1: .ʒ.S. — 5) in L_2 volgt: mellis assarini quod sufficit. quod sic fit; F_1: .ʒ.S. — 6) tot 8) ontbreekt in F_1. — 7) L_2 heeft hierna: non. — 8) zie 6). — 9) F_1: ʒ.i. et S — 10) het volgende ontbreekt in F_1. — 11) l. oxisaccara. — 12) voor de vergel. met F_1 en NM zie woordenlijst.

119. ansichte sproete*n* plecke*n* puuste*n* beziect ogen

Ungwentum cytrinum maect scone ansichte. *ende* destrueert sproeten *ende* v*er*drijft sw*er*te plecke*n* *ende* puuste*n* va*n* salsu*m* fleume int ansichte of i*n* die been. beziect ansichte *ende* lasers da*er*m*et* gesmeert bet*er*t. *ende* rode oge*n*. dmiddelste deel es .3.℔. ¶ Ne*m*t storax .2.ʒ. canf*er* .1.ʒ. wit corael .1.S. once. ameti[1]) dulcis. umblici[2]) marini. draga*n*ti. albi. amidi. cristael. antalis fol. 20 r. a. *ende* dentalis. wierooc. (fol. 20 r. a.) nitri. elcs .3.ʒ. wit marber .2.ʒ. s*er*pe*n*tine .1.ʒ. ceruse .6. once*n*. Men sal wrive*n* draga*n*t *ende* marinis[3]) i*n* ene*n* mortier. *ende* dan teе*m*sen dore ene*n* doec. Dan so ne*m*t swine*n*smout ond*er* .S.℔. *ende* wederij*n* roete. *ende* smout va*n* ere hi*n*ne*n*. elx .1.ʒ. *ende* roete va*n* ere geyt ond*er* .S. once. ¶ Dus suldijt v*er*gadre*n*. doet wat*er* ziede*n* opt vier dan doet tsmout i*n* .1. and*er* vat *ende* hang*et* in die*n* ziedende*n* borne *ende* lat*et* smelten *ende* alst gesmolte*n* es so ziet dor .1. linen cleet. *ende* da*n* mi*n*ct*er* in al die pulv*er*e sond*er* canf*er* *ende* storax. *ende* da*n* doet i*n* .1. coude*n* appel of in .2. jege*n* dat die *par*tie gr*o*t es *ende* ziedt die*n* appel op tfier. *ende* alse hi zied*et* sal me*n* doe*n* i*n* .1. scotele en*de* doe*n* d*er*in canf*er* *ende* storax. *ende* altoes roere*n* tote dat cout si. dan salme*n*t wel scone doe*n* behoude*n*. Ungue*n*tu*m* cit*r*inu*m* es sime name o*m*dat ment ziedt in ene*n* geluwe*n* appel.

---

1) l. ame*n*ti. — 2) umblici = umbellici. — 3) d. w. z. de umb. marini.

34. UNguentum citrinum.[1][2] Citrinum dicitur quia in pomo citrino decoquitur[3]. pulcram reddit faciem. lentigines de facie tollit. nigredinem a sole inductam destruit et pustulas[1] in quacunque parte corporis ortas[3] salsi flemmatis[1] mirabiliter destruit et aufert. cicatricem in corpore subtiliat. leprosi faciem[3] si ex eo ungatur[4] multum emendat. rubori oculorum: pruritui et pallori et erisipile[5] valet. medietas est libre .iii.[6]. Recipe boracis .ʒ.ii. camphore .ʒ.i. coralli albi .ʒ.S.[7] aminti dulcis .℥.i.[8] umbellici marini dragaganti albi[9] amidi cristalli antali[10] dentali[10] olibani albi[11] nitri an̄ .ʒ.iii. marmoris albi .ʒ.ii.[1] gerse serpentarie .℥.i.[3] ceruse communis .℥.vi.[12] hoc modo fit[13]. Tere dragantum et umbellicos marinos in mortario marmoreo[14] cum pistello ferreo insimul. cetera sigillatim in eodem mortario terantur: et (fol. 40 v.) cum panno subtili albo cribentur[15]: et cum assungia porcina novella albissima libra .i. et .S.[16] sepi porcini vel caprini ℥.i. et .S.[17] assungie gallinacee .℥.i. Confice sic:[18] caldarium plenum aqua super ignem bulliat: et cacabus cum assungiis in caldario pendeat in ipsa aqua: et de calore aque liquefiant assungee: et lique facte per subtilem pannum et album colentur in catinum: et mox totus pulvis apponatur: preter camphoram et boracem cum spatulo semper agitando: ut omnium bona fiat incorporatio. hoc facto in uno citro cavato vel duobus mittatur[19] et ponatur et cum spatula semper agitando bulliat: et cum inceperit bullire iterum in caldario ponatur: et cum spatula semper agitando pulvis camphore et boracis. donec incipiat frigere agitetur semper: et cum infrigidatum fuerit recondatur. Et nota quod in libra .i. pulveris debent poni .viii. libras assungie.

fol. 40 r.

fol. 40 v.

---

1) tot 3) ontbreekt in F_1. — 2) Ung. citr. heet bij NM: Unguentum e citriis; tot ℞. ongeveer hetzelfde bij NM. — 3) zie 1). — 4) tot ℞ ontbreekt in F_1. — 5) l. erysipelati. — 6) L_2: ℔.ii. — 7) L_2, F_1 en NM: ℥.S. — 8) van 7) af ontbreekt in F_1; bij NM heeft amenti hetzelfde gewicht als umb. marini enz. — 9) albi ontbreekt in F_1 en NM. — 10) ontbreekt in F_1. — 11) albi ontbreekt in F_1. — 12) L_2: ℥.i. — 13) van hier af korter en wat anders bij NM. — 14) ontbreekt in F_1. — 15) van (fol. 40 v.) af ontbreekt in F_1. — 16) F_1: ℔.S.; tot 17) ontbreekt in F_1. — 17) zie 16). — 18) in F_1 verder ongeveer hetzelfde maar met andere woorden. — 19) in F_1: puis met .ii. livre en .i. pome citrine.

UNguentum aureum[1] valet contra omnes guttas acutas, frigidas; et maxime contra lapidem in renibus et hydropicis. Recipe radicis evisci, phu, meu, ana libras .ii.[2] utriusque aristolochiae, helenii[3], hyssopi, pulegii, artemisiae, pentaphylli, rutae, foliorum lauri, acori, herbae[4] venti,[4] roris marini, matrisylvae,[4][5] saxifragiae,[6] cyperi,[5] chamedryos, asparagi,[4] brusci, feniculi, anisi,[4][5] ana libram .i.[7] apii, ireos, levistici, granorum solis, petroselini,[8] sileris, amomi[4][5] cardamomi, anethi, baccarum lauri,[9] iuniperi, lapidis lyncis[10] ān̄ libram .S.[11] basilicae, sem. urticae,[5] sem.[4] citri,[4] sinapis, euphorbii, ana uncias .iiii.[12] adipis ursini et vulpini, olei laurini petrolei[4] ana uncias .iii.[13] schœnanthi, costi, pyrethri, thuris, masticis, myrrhae ana uncias .ii.[14] muscelei .℥.i.[15] olei.[4] et cerae quod sufficit.[16] Herbae colligantur in mense Maii et contritae mittantur in oleo, vel vino albo, in quo sint viginti diebus; postea addatur oleum, quod sufficit et bulliant donec herbae incipiant diminui et colentur per saccum; et ponantur ibidem cerae libras .xii. bulliant quousque cera sit bene commista; deinde superponantur pinguedines bene dissolutae et colatae; et permittantur parum bullire. post superfundatur oleum laurinum et deposito ab igne superinducantur alia olea, tertio pulveres costi, pyrethri, schœnanthi etiam, quarto olibani, quinto myrrhae. et hoc per intervallum fiat; postea cera et deposito ab igne ponatur euforbium, ultimo vero ponatur petroleum.

---

1) in F_1 heet het Unguent Orin vaut à pierre, waarop direct volgt: Pren enz. Bij NM heet dit praep. Unguentum ad aurium dolorem mirabile; van hier af tot ℞ ontbreekt bij NM. — 2) bij NM: ℥.iii. — 3) F_1: ellebori nigri. — 4) ontbreekt in F_1. — 5) ontbreekt bij NM. — 6) bij NM volgt hierop zingiberis. — 7) NM: ℥.iii.; F_1: ʒ.i. — 8) F_1: fanoil = feniculi; fanoil (porcin) = peucedanum. — 9) tot 11) ontbreekt in F_1. — 10) bij NM staat in de plaats hiervan: lapathi. — 11) NM: exag. .iii.℈.i.gr.ii. — 12) F_1: ʒ.iiii.; NM: ℥.i. — 13) F_1: ʒ.iii.; NM: ℥.S. — 14) NM: exag. .i.S. — 15) van 14) af ontbreekt in F_1; NM: ℥.S. — 16) van hier af niets meer in F_1 en NM.

120. hitte slaep sweten

Unguentum popelioen es sijn name om dat ment maect van popelbotten. Hets goet iegen hitte in bekerenden ongemaken. Maer op bekerenden ongemaken en sal mens niet smeren. no in die staende tijt no in twivelingen vander ziecheit. Het es hen goet die qualike slapen mogen gesmeret ant voorhooft *ende* anden slaep *ende* anden puls *ende* an die palmen vander hant. *ende* an die planten van den voeten. dit selve doet men met olyen van rosen of van vyoletten geminct *ende* optie levere gesmeret. dat verdrijft die hitte. *ende* opten navel gesmeret doet wel sweten. ¶ Nemt botten vanden popeliere onder .S.℔. swart olysaet. bladen van mandragora. die croppe van braembladren. van beilden. van nachtscaden. mistworte. vernicularis [1]) latuwe. donderbaer. clisse bladen. violette bladere. umblici veneris. elx .1.ʒ. *ende* versch swinensmout .3.℔. Die poppelbotten seldi stoten al te stucken met den swinen smoute. *ende* ten derden dage suldi die cruden stoten bi hen versch gelesen. Die botten entie cruden te hope gestampt *ende* gelaten staen .9. dagen. *ende* daerna gesoden in goeden sterken wine tote dattie wijn versoden si. altoes roerende dat niet en berne. dan persset dore .1. doec. *ende* laetse coelen. *ende* dan doetse daer gi wilt in een suver vat. Ende orboret alst noet es.

fol. 20 r. b.

121. water geswil apostemen quetssinge borst zenuwen orine lacseert

Unguentum agrippa es goet iegen water. jegen geswil. jegen apostemen. Ende iegen quetsinge in die borst. *ende* in die leden waer dat si. Het moruwet herde zenewen *ende* doet orine maken. het doet lacseren opten lichame gesmeert .4. deel es .5.℔. ¶ Nemt wortele van brionien .2.℔. radicis succide. radec wortele. elx .2.ʒ. tribuli marini .1. once. Alle die wortelen salmen wel dwaen *ende* suveren *ende* stampen. *ende* daerna doen in olio lentisci. daerna .2. of .3. dage daerin laten staen. *ende* dan zieden so lange dat die wortelen mindren. *ende* dan perse dore .1. sac. Ende alst gecoleert es salment weder doen zieden. *ende* alst

1) l. vermicularis.

137. UNguentum populeon [1] [2]) dicitur quia fit de oculis populi [3]). valet contra calorem acute febris: et his qui dormire nequeunt inunctis temporibus et pulsibus et plantis manuum et pedum. hoc idem cum oleo rosarum vel violarum mixtum et super epar inunctum mirabiliter calorem tollit: et sudorem provocat inunctum super umbilicum. medietas est librae .ii. [4]) Recipe oculorum populi libram .i. et .S. papaveris rubei [5]) foliorum mandragore cimarum [6]) rubi tenerrimarum foliorum iusquiami solatri vermicularis lactuce sempervive [7]) bardane [8]) [1]) viole scatunceli [9]) id est umbellici veneris [3]) ān .ʒ.iii. [10]) assungie novelle porcine sine sale libras .ii. [11]) oculorum populi perse bene pistentur [1]) et iterum cum assungia pistentur [3]): in magdaleones informentur: per duos dies dimittantur. tertio vero die omnes herbe supradicte colligantur et per se bene terantur: et cum magdaleonibus iterum terantur et misceantur: et formatis magdaleonibus per .ix. [12]) dies reserventur: et postea vero magdaleones illi frustatim in caldario cum libra .i. odoriferi et optimi vini ponantur: (fol. 41 v.) et bulliant usque ad consumptionem vini cum spatula semper agitando: et postea per saccum expressum bene cola: et colatum dimitte infrigidari et in vase reconde. fol. 41 r. fol. 41 v.

132. UNguentum agrippa [1] [13]): quo Agrippa rex iudeorum utebatur. quod tante dignitatis erat quod nemini discipulorum tradere volebat. [3]) valet ydropicis et omnibus tumoribus [1]) in quacunque parte corporis fuerint: et ad nervos indignatos. [3]) urinam provocat. inunctum super ventrem laxat: [1]) et dolori renum ex frigida causa optime facit .iiii. pars est librae .v. [3]). Recipe brionie libras .ii. radicis fol. 39 r.

---

1) tot 3) ontbreekt in F_1. — 2) tot R. korter bij NM. — 3) zie 1). — 4) med. e. libr. .ii. ontbreekt in F_1. — 5) L_2, F_1 en NM: pap. nigri. — 6) NM: foliorum. — 7) ontbreekt in F_1. — 8) ontbreekt bij NM. — 9) l. scatuncelli. — 10) F_1: ʒ.iii. NM: ʒ.S.; tot 11) ontbreekt in F_1. — 11) zie 10); bij NM wordt hier geen gewicht opgegeven; van hier af korter en anders bij NM. — 12) F_1: par .vii. jours. — 13) voor de verg. met NM zie woordenlijst. — 14) zie 12).

begi*n*t te ziedene salm*er* i*n* doe*n* wit was .15.ʒ. *ende* alst gesmolte*n* es salm*en*t late*n* coelen. dan doet i*n* .1. vat. End*e* laetm*er* i*n* stae*n* die wortele .8. dage*n* so w*er*d*et* te bet*er* *ende* sal te bat werken.

122. Vnguentu**M** marciatu**M** heeft sine*n* name na ene*n* fisisijn die .1. hooch philosophe was *ende* hiet marcian*us*. wa*n*t si q*ua*m va*n* he*m* *ende* hi vantse. Si es goet iege*n* alle v*er*couth*ei*t va*n* den lichame. *ende* iege*n* sweringe va*n* de*n* hoofde. *ende* vand*er* borst. *ende* vand*er* magen. En*de* iege*n* de*n* coeke vand*er* melte*n*. *ende* va*n* de*n* lanke*n*. hets goet iege*n* lede*n* die juchtech sijn. *ende* bestopte lendene*n*. *ende* jege*n* artetike in die hepe *ende* i*n* de hande*n*. En*de* dwing*et* geswil. *ende* alle sweri*n*ge en*de* pine die van coude*n* comen. ¶ Ne*m*t wit was .2.℔. olye .8.℔. roris marini. bakelare elx .8.ʒ. rute .7.ʒ. maiorana .1.S.℔. zavelboe*m*. wat*er*m*en*te. ozimi. wilde salie. polyoe*n*. calame*n*t. byvoet. elve. betonie. berewortte. sparge. pinpenelle. ag*ri*monie. *her*ba *par*alisis. s*inte* marie*n* cruut. die c*ro*ppen van de*n* adecke. scelleworte[1]) of cronecruut[1]) nesebloede. dond*er*baer. camedrei. sanctorie. ed*er*e. biercruut. q*ui*ntefolie. *her*be cetrait elx .4.ʒ. *ende* .1.S. hoomsch wortele. comijn. me*n*te. elx .3. once*n*. venigriec. botre. elx .1.ʒ. *ende* .2.ʒ. netele*n*. violette*n*. root olysaet. sarrasenice. lapatioli. hofme*n*te. politrici. cardumcelli. matercilve dats wedewinde. *her*be muscate. surkele. canf*er*. herts-

v*er*couth*eit* hooftsw*er*e borst mage coeke lanke*n* juchtech*eit* lendene*n* artetike geswil

1) scellewortte of cronecruut is een vergissing; in L_1 staat grassula, wat cronecruut beteekent; scellewortte is chelidonia, welke plant nergens den naam cronecruut draagt.

ebuli tribuli marini añ .℥.ii. [1]) radicis siccidis (fol. 39 v.) libram .i. squille .ʒ.vi. yreos ℥.iii. radicis filicis .℥.ii. [2]) omnes radices [1]) ter vel quater bene [2]) abluantur et [1]) in pilo marmoreo [2]) terantur: et in quatuor [4]) libris olei lentisci [3]) ponantur [1]) per duos dies. sed si per .vi. vel per .vii. dimittatur plus valet: quia calorem et odorem sibi et efficaciam vendicat [2]). tertio vero [1]) velut dictum est ad ignem ponatur: et tamdiu [2]) bulliat donec incipiat dimitti. deinde ponatur in sacco et exprimando coletur: et cum colatum fuerit super ignem ponatur: et cum bullire inceperit ponantur .℥.v. [5]) cere albissime: et liquefacta cera ab igne deponatur: et cum frigidatum fuerit collige et serva. fol. 39 v.

130. UNguentum marciaton [1]) [6]) magnum a Martiato peritissimo medico dicitur a quo fuit inventum. [2]) quod facit ad dolorem [7]) et frigiditatem capitis et pectoris et stomaci: et ad selirosim [8]) splenis et epatis [1]): et ad ilii dolorem ad solem vel ad ignem inunctum statim subvenit [2]) [9]). paraliticis [10]) sciaticis nefreticis podagricis prodest. tumores reprimit [11]): et contra omnes dolores [12]) medetur potenter .iiii. pars est libre .viiii. [13]). Recipe cere albe libras .ii. [14]) olei libras .viii. [15]) roris marini foliorum lauri añ .ʒ.viii. [16]) rute .℥.vii. amarici [17]) [18]) .℥.vi. [19]) elbrii [20]) savine balsamite [21]) lilifagi [22]) ozimi [21]) [23]) polii [24]) calamenti artemisie enule [25]) betonice brance ursine spergule [21]) herbe venti [21]) pimpinelle agrimonie absinthii herbe paralisis herbe sancte marie [26]) cimarum [21]) [27]) sambuci [21]) grassule [22]) millefolii [22]) fol. 38 r.

---

1) tot 2) ontbreekt in F_1. — 2) zie 1). — 3) in L_2 volgt nog: vel communis. — 4) F_1: ℔.iii. — 5) L_2 en F_1: ℥.xv. — 6) tot Rec. korter maar vrijwel hetzelfde bij NM; hij beveelt dit praeparaat ook voor hydropici aan. — 7) ontbreekt in F_1. — 8) l. sclerosim, de schrijfwijze selirosis komt in L_1 meer voor; in L_2 is hierbij opgeteekend, dat sommige texten scirrhum hebben. — 9) van 3) af ontbreekt bij NM. — 10) in F_1 volgt nog: arteticis. — 11) in L_2 volgt eerst nog: durities remollit: spasmaticis, et typice febricitantibus valet.; van hier tot Rec. ontbreekt in F_1. — 12) in L_2 volgt nu eerst: ex frigiditate. — 13) L_2: ℔.viii. — 14) NM: ℔.i. — 15) NM: ℔.iiii. — 16) L_2: ℥.viii.; NM: ℥.iiii. — 17) tot 24) ontbreekt in L_2. — 18) F_1: tamarinde. — 19) NM: ʒ.iii.; F_1: ℔.S. — 20) NM: ebuli; volgens Fuchsius hebben de „latini codices": esbrii, l. ellebori, zooals in F_1. — 21) ontbreekt in F_1. — 22) ontbreekt bij NM. — 23) bij NM volgt eerst nog salviae. — 24) zie 17). — 25) NM: helenii. — 26) in plaats van herb. s. marie heeft NM: herbae costi. — 27) NM: foliorum.

to*n*ge. kerspelie. storax. *ende* march va*n* den hert. elx .1.S.ʒ. tsmout van de*n* beer. tsmout vand*en* hinne*n*. mastic. .1.ʒ. *ende* waerpond. wierooc .1.S.ʒ. nardini .2.ʒ. Men (fol. 20 v. a.) sal die crude lesen i*n* die middel va*n* de*n* meye op .1. dach of op .2. dage*n* tusschen der derd*er* wile*n* ente*n* middage op dat me*n* mach. ¶ Ald*us* suldijt v*er*gadre*n*. die specien suldi poedre*n* entie crude*n* suldi sta*m*pe*n*. da*n* legge*n*se .8. dage i*n* st*er*ke*n* riekende*n* wine tote dattie wijn .1. luttel cre*m*pe. Da*n* doet*er* in olye. *ende* zied*et* tote dat die crude mi*n*dre*n* *ende* da*er*na *per*se vaste dor .1. doec. *ende* dat past en wech w*er*pe*n*. En*de* da*e*rna and*er*w*er*f doen v*er*zieden. *ende* alst begi*n*t te ziedene so doet*er* i*n* een luttel storax. *ende* doet luttel ziede*n*. Da*er*na doet*er* in bot*er*e *ende* tsmout of die veth*eit*. *ende* oleu*m* nardinu*m*. *ende* was. En*de* alst gesmolte*n* es. so mi*n*ct*er* in pulv*er* va*n* mastike *ende* va*n* wieroke. *ende* roeret altoes tot cout es. da*n* doet i*n* een vat.

sempervive camedrei[1]) centauree fragarie[2]) quinquefolii herba fol. 38 r. tetrait[2])[3]) ān .℥.iiii. et .S.[4]) evisci[2]) radicis[2]) cimini[2]) mirte[5]) ān .℥.iiii.[6]) fenugreci .℥.i. et .S.[7]) butiri .℥.i. et .ʒ.ii.[8]) urtice (fol. 38 v.) violarum papaveris nigri[9]) mente[11]) sarasenice et alie fol. 38 v. mente[10])[14]) politrici[11]) lapaceoli carduncelli[12]) matris silve mature[13]) herbe muscate[14]) alleluia[15]) lingue cervine[16]) crispule[2]) camphore[2])[17]) storacis medulle cervine ān .℥. et .S.[18]) adipis ursini gallinacei[19]) masticis ān .℥.i.[20]) thuris .℥.S.[21]) olei nardini .ʒ.ii.[22]) herbe colligantur in medietate mensis maii. uno die omnes herbe iste colligantur vel duobus[2]) si potest[11]) ab hora tertia usque ad meridiem. Conficitur sic:[14]) herbas tritas diebus .vii. in optimo[2]) et adorifero[2]) vino infunde. octavo vero die ad lentum ignem ponantur[11]) et cum vinum aliquantulum[23]) consumari[24]) addatur supradictum oleum[14]): et bulliant donec incipiant diminui. deinde studiose[2]) colentur: et proiectis herbis iterum super ignem ponantur: et cum inceperit bullire pone storacem[11]): et cum modicum bullierit[14]) pone butirum et assungiam aliquantulum tonsam[25]): et oleum nardinum masticem et olibanum: et postea ceram: et cum cera liquefacta fuerit semper cum spatula agitando ab igne deponatur et cum coagulatum fuerit in vase reserva.

---

1) Bij NM volgt hier eerst op quinque nerviae; F_1: centonique. — 2) ontbreekt in F_1. — 3) ontbreekt bij NM. — 4) NM: ℥.ii. ʒ.ii.; ℥.S. in F_1. — 5) F_1 en NM: mirre. — 6) NM: ℥.i.S. — 7) NM: hexagium .iiii.S. — 8) NM: ℥.S.ʒ.ii.; F_1: ℥.i. — 9) pap. alb. bij NM; pap. rouge in F_1. — 10) NM heeft nog rubiae. — 11) tot 14) ontbreekt in F_1. — 12) NM: cardiobotani — 13) L_2: maturellae in plaats van maturae ontbreekt bij NM. — 14) zie 11). — 15) NM: chamemeli. — 16) NM: scolopendrii. — 17) NM: herbae camphoreae, waaronder men volgens Fuchsius Abrotanum moet verstaan. — 18) L_2 en F_1: alleen ℥.S.; NM: exag .i.S. — 19) NM heeft nog: et anseris. — 20) NM: ℥.S. — 21) F_1: ℥.i.; NM: ʒ.ii. — 22) NM: ʒ.i. gr.xv., van hier af hetzelfde maar met andere woorden. — 23) hier ontbreekt: inceperit. — 24) l. consumi. — 25) l. contusam.

123. vercoutheit crampe lancevel lendenen artetike quarteine

Unguentum aragon es goet iegen alle vercoutheit. hets goet iegen crampe. jegen lancevel. jegen sweringe in die lendenen jegen artetike in die hepe. Ja aldus gedaen die zalve. in .1. eydop. *ende* gesmolten opt vier *ende* gesmeert die stede *ende* daerna al heet optie stede gebonden. Si es goet iegen quarteine gesmeert op dat ruggebeen van den scoudren tote beneden in die wile vore den acces .4. deel es .5.℔. ¶ Nemt roris marini. maiorana. die wortele van jarus. serpilli. rute. radicis succide. elx .4. oncen. *ende* .1.S. foliorum lauri. salie. zavelboem. elx .3.ʒ. laureoleus [1]) .9. oncen. repte [2]) .1.℔. of .1.℔. folia succide. Mastic. wierooc. elx .7.ʒ. pertrec. euforbium elx .1. once. gingebere. peper. elcs .1.ʒ. muscelini [3]) .1.S.ʒ. petroli .1.ʒ. berensmout. olye van bayen. botere. elx .3.ʒ. olye van olyven. was .1.℔. *ende* .3.ʒ. ¶ Dese zalve suldi vergadren alse voren geleert es in dander zalve. Sonder allene datmen wortelen *ende* crude vergadren sal ternaester maent die na meye comt vore middach.

1) l. laureole. — 2) l. nepite. — 3) l. olei muscelini.

131. UNguentum[1]) aragon[2]). aragon id est adiutorium. valet ad dolorem ex frigiditate viri et mulieris[3]) tali modo inunctum: in testa ovi primum calefac ad ignem. deinde superinungatur et postea testa calida superponatur loco patienti. valet ad spasmum et teranum[4]): et ad dolorem[5]) ilii[5]) et renum[6]) toli ordine ut supra diximus[7]). artheticis et sciaticis multum (fol. 39 r.) prodest. quartanariis si spina inungatur ante horam accessionis[6]) ut dictum est mirifice prodest .iiii. pars est. librae .vi.[7]). Recipe roris marini maiorane[8]) radicis[9]) iari[9])[6]) serpilli rute radicis siccidis[7])[10]) ān .ʒ.iii. et .S.[11]) foliorum lauri salvie savine ān .℥.iii.[12])[6]) policarie maioris et minoris .℥.ix.[7]) brionie .℥.iii. laureole .℥.ix.[13]) nepite[14]) libram .S.[14])[15]) masticis olibani ān .ʒ.vii.[16]) piretri euforbii[5])[17]) zinziberis piperis ān .℥.i.[6])[18]) olei muscellini .℥.S.[19])[7]) petrolei[20]) .℥.i.[21]) adipis ursini olei laurini ān .℥.iii.[22]) butiri .℥.iiii.[23]) olei communis libras .v.[24]) cere libram .i.[25])[6]) herbarum[26]) radices hora supradicta colligantur[7]) omnes herbe[6]) uno vel duobus diebus ut dictum est superius. fortiter[7]) contusis[27]) ponantur in olei per .vii. dies. octavo autem die super ignem ponantur[6]) et coquantur donec herbe destruantur. postea per saccum fortiter colentur: et iterum super ignem ponantur[7]): et cum bullire inceperint addantur oleum laurinum butirum adeps ursinus et cera. qua liquefacta adde[6]) petroleum et muscelinum. postea[7]) masticem et olibanum

fol. 38 v.

fol. 39 r.

---

1) tot Recipe ontbreekt bij NM in de plnats daarvan: ad omnem dolorem stomachi et ventris, ad uterina mala, distensiones, quartanas, comitiales (i. epilepsiam) spinae dolores et renum. In quartana ante invasionem inungantur spina et scapulae. — 2) tot 3) ontbreekt in F_1, in de plaats daarvan alleen: vaut à fraidor. — 3) zie 2). — 4) l. tetanum, zooals in L_2; ontbreekt in F_1. — 5) ontbreekt in F_1. — 6) tot 7) ontbreekt in F_1. — 7) zie 6). — 8) ontbreekt bij NM. — 9) ontbreekt bij NM; in de plaats hiervan heeft hij: sampsychi, iridis. — 10) NN: malvae sylvestris. — 11) NM ℥.ii.ʒ.ii. et quartam partem; L_2: ℥.iiii. et . . . (verder niet ingevuld); F_1: ℥.iiii. et .S. — 12) L_2 en F_1: ʒ.iii.; NM: ℥.i.S.; tot laureole ontbreekt bij NM. — 13) NM: ℥.iiii.S.; F_1: ℥.viii.; tot 15) ontbreekt in F_1. — 14) NM: calaminthae ℥.iii.; in L_2 volgt hier na eerst: fol. siccid. ān. — 15) zie 13). — 16) L_2: .℥.vii.; NM: ʒ.iii. — 17) bij NM volgt hierop: ān ℥.S. — 18) NM: exag. .iiii.S. — 19) NM: exag. i.S. — 20) F_1: peresil. — 21) NM: ℥.S. — 22) NM: ℥.i.S. — 23) NM: ℥.ii. — 24) L_2: .℔.i. NM: .℔.ii.S. — 25) L_2 en F_1: ℔.i. et ℥.iii.; NM: ℔.S. et quartam partem; van hieraf hetzelfde met andere woorden bij NM. — 26) l. herbe. — 27) l. contuse.

124. *her*theit coude — **Vnguentum dyaltea**. Die moruw*et* *ende* ver*war*m*t. ¶ Ne*m*t wortel va*n* hoo*m*sce. lijnsaet. venigriec. elx .1.℔. squillen .1.S.℔. Me*n* sal die wortele dwae*n* *ende* suv*er*en *ende* sta*m*pe*n*. dlijnsaet *ende* tvenigriec suldi legge*n* i*n* .7.℔. wat*er*s .4. dage. En*de* d*er*na salme*n*t ziede*n* tote dat dicke beco*m*t. *ende* da*n* suldire in mingen warm wat*er*. *ende* d*er*na *per*ssen dore ene*n* doec. of men doet*er* in dwat*er* omdat te bat dorde*n* sac soude gae*n*. En*de* dan so ne*m*t .2.℔. va*n* de*n* sope *ende* .4. [1]) olye*n* *ende* zied*et*
fol. 20 v. b. tot die sope (fol. 20 v. b.) v*er*sode*n* sijn. Da*er*na doet*er* in was .1.℔. *ende* bot*er*e .3. once*n*. *ende* als dat gesmolte*n* es. so doet*er* in go*m*me. edre. *ende* galbanu*m* elx .2.ʒ. En*de* als dat gesmolte*n* es so doet*er* in poedre van colofonie*n* [2]). *ende* van resine [2]). elx .1.S.℔. Da*n* doet af *ende* mi*n*g*et* wel *ende* lat*et* coelen. ¶ Dese zalve es goet gesmeert iegen die pine van d*er* borst. *ende* iege*n* coude hoeste. Het heylt alle stede*n* die vercoudt sijn *ende* verdroocht. wa*n*t si v*er*hit *ende* v*er*verscht *ende* moruw*et* so w*er* dat hardt es of droge.

---

1) ruimte open in het HS. — 2) l. colofonie resine; in L_2 staat ook colophoniae, resinae.

zinziberis [1]) piperis [1]) [2]) et piretri [1]) [3]) euforbii [1]) et tunc ab igne deponatur [4]) et recondatur.

133. UNguentum dialtea [3]) [5]) malasticon et calausticon: dialtea fol. 39 v.
a radice evisci dicitur. malasticon id est mollificatum [6]): calasticon idest calefactorium. medietas est librae .iiii. [4]) [7]). Recipe radicis evisci libras .ii. [8]) seminis lini et fenugreci ān. libram .i. [9]) squille libram .S. [10]) [3]) olei libram .iiii. cere libram .i. terbentine gummi edere galbani ān .ʒ.ii. colofonie resine ān libr. .S. nota quod si ista non [11]) ponantur. scilicet actis et ciclaminis valet ad consolidationem vulnerum: et quidam addunt butirum. [4]) omnes herbe [2]) [12]) et radices bene abluantur et terantur similiter lini semen fenugrecum et squilla et cum bene trita fuerint ponantur in .vii. libras aque per tres dies. quarto autem die ponantur super ignem: et bulliant donec inspissari [13]). deinde paulatim in sacco ponatur et cum exprimere volueris addatur aliquantulum (fol. 40 r.) ferventis aque [14]) ad fol. 40 r.
abstractionem illius succi viscosi [15]). de succo isto accipiantur libras .ii. et ponantur in quatuor libris olei: et bulliant ad succi consumptionem [14]): quod erit cum nihil succi supernataverit [15]). postea addatur libram .i. cere: et cum liquefacta fuerit addatur terbentina [14]) postea gummi edere contusi [15]) galbani [16]) [14]) et ad ultimum ponatur pulvis colofonie resine [15]): et cum coctum fuerit [14]) quod erit tunc cum gutta posita super marmor inspissabitur: [15]) deponatur ab igne [14]): et cum colatum fuerit et infrigidatum diligenter repone [15]) [17]). valet proprie ad dolorem pectoris ex frigiditate: et pleuresim prius in testa ovi calefactum ad ignem et super pectus inunctum sanat. omnia loca infrigidata et desiccata calefacit [18]) mollificat et humectat.

---

1) l. zinziber piper piretrum euforbium. — 2) ontbreekt in F_1. — 3) tot 4) ontbreekt in F_1. — 4) zie 3). — 5) tot 7) ontbreekt bij NM in de plaats daarvan: ad nervorum intercisionem, lateris dolores, omnem incontinentiam et duritiem nervorum atque resolutos utile. — 6) l. mollificativum zooals in L_2. — 7) zie 5). — 8) NM: ℔.i. — 9) NM: ℔.S. — 10) NM: ʒ.iii.; tot 4) ontbreekt bij NM. — 11) ontbreekt in L_2. — 12) het volgende bij NM wat korter. — 13) l. zooals in L_2: inspissati fuerint. — 14) tot 15) ontbreekt in F_1. — 15) zie 14). — 16) in F_1 volgt hier: ān .ʒ.S. — 17) het volgende ontbreekt bij NM. — 18) ontbreekt in F_1.

125. **U**nguentum laxativum es .1. zalve die laxeert *ende* p*ur*giert die hu*m*ore*n* van den lichame. En*de* alse m*er*m*et* salve*n* wille moetme*n* wachte*n* va*n* etene .6. wile*n*. *ende* van dri*n*kene na die*n* dat me*n*se gesm*er*ert. Sijs goet iege*n* vaste*n* lichame. jege*n* bestopte lendene*n*. jege*n* gravele. *ende* iege*n* lanc evel gesme*er*t opte*n* lichame. Dmiddelste deel es .3.℔. ¶ Ne*m*t succi cuc*ur*bite. sap va*n* sq*ui*llen. sap va*n* ciclaminis. sap va*n* de*n* wortelen va*n* anabule*n*. sap va*n* adec wortelen. sap vand*er* wortelen van vlied*er*e. sap van titumalli. camomille. elx .2.ʒ. sap va*n* violetcrude. van laureole. sap va*n* capillis ven*er*is. sap van sporien [1]) of van den sade [1]) elx .2. once*n*. diag*ri*diu*m* onder .S. once. nucis vomice .1.ʒ. alle dese crude*n* entie wortele*n* sal me*n* lese*n* i*n* meye. *ende* neme*n* die sope. *ende* sporiesaet gewreve*n* bi he*n* entie sope ende legge*n*se i*n* olye*n* .7. dage*n*. da*er*na doetse te viere *ende* ziedtse tot die sope v*er*sode*n* sijn. *ende* dan colere*n* *ende* wed*er* optfier doen. *ende* doet*er* in was .1.S.℔. m*etter* gallen va*n* de*n* stiere. Ende alst gesmolten es so doet af *ende* mi*n*ct die poedre d*er*in. En*de* doet dese zalve i*n* .1. scone*n* v*er*loodde*n* stoop of i*n* gewasce*n* busse*n*.

laxeert
hu*m*ore*n*
lichame
lendene*n*
g*ra*vele
la*n*cevel

1) l. sporiesaet.

138. UNguentum ad mollificandum splenem.[1]) Recipe fenugreci seminis lini caricarum tamarici farine ordei aceti olei et cere albe. omnia ista tribus diebus stent ad mollificandum et postea coquantur usque ad consumptionem aceti: et postea colentur et reserventur: et ex eis fiat unguentum. fol. 41 v.

139. UNguentum laxativum[1])[2]) dicitur quia ventrem laxat. cum autem volueris inungere post unctionem abstineat .vi. horis. valet etiam constipatis: et lapidosis nefreticis super pectinem et ventrem inunctum. medietas est librae .iii. Recipe succi cucurbite agrestis succi interioris[3]) squille succi ciclaminis succi radicis anabule succi radicis ebuli succi mediani[3]) corticis sambuci lactis[4]) titimalli camomille ān .℥.ii.[5]) violarum succi radicis cucumeris agrestis: et succi pomi eiusdem[6]): et succi[3]) mercurilialis[7]): et succi radicis polipodii succi herbe laureole succi[8]) capillorum[9]) veneris[3]) catapucie[10]) ān .℥.ii.[11]) diagridii ān .℥.i. et .S.[12]) nucis vomice .i. castaneole indice[13]) .℥.i.[14]) euforbii .℥.i.[14])[15]) omnes supradicte herbe et radices in mense maii colligantur. Conficitur sic[16]): succos et cataputias[3]) tritas cum tribus[17]) libris olei .vi. diebus[18]) .vii. vero die tamdiu coque donec succorum quantitas consumetur. tunc adde cere albe libram .i.[19]) cum felle taurino[20]): et cum spatula agitando donec cera et fel liquefiant: et postea addatur pulvis terendorum. fol. 41 v.

---

1) voor de verg. met F_1 zie woordenlijst. — 2) NM: Ung. alvum solvens; tot ℞: ad stillicidium et difficultatem urinae. — 3) ontbreekt bij NM. — 4) NM: lactucae. — 5) NM: ℥.i. — 6) et. suc. pom. eiusd. ontbreekt bij NM. — 7) l. mercurialis. — 8) NM heeft hierna nog: capnii (capnium = fumus retrae B.) — 9) NM: Berberis. — 10) ontbreekt bij NM; in de plaats daarvan: lathyridis, elatterii; in L_2 volgen nog: fellis tauri, aloes hepatici. — 11) L_2: ℥.iii.; NM: ℥.i. — 12) NM: ℥.S.ʒ.i. — 13) ontbreekt in L_2. — 14) NM: ℥.S. — 15) van hier tot 16) ontbreekt bij NM. — 16) zie 15). — 17) NM: ℔.i. et .S. — 18) na diebus ontbreekt immisce, wat wel in L_2 voorkomt; NM heeft: .vii. diebus .viii. vero etc. — 19) NM: ℔.S. — 20) NM laat hierop volgen: ℥.I.; het volgende heeft NM anders.

fol. 20 v. b.
fol. 21 r. a.

126. wonden

Unguentum fuscum es goet geleit op wonden. Si trect ende suvert ende heylt. ende maect goet vleesch ende trect etter. ¶ Nemt olye van olyven onder .S.℔. was .3.ʒ. scippec .3.ʒ. colofonie .2.ʒ. gomme. serapini. elx .2.ʒ. mastic. wierooc. galbanum. terbentine. elx .1.ʒ. Men sal poedren die men poedren mach. ende dandere gommen salmen ontwee stampen. entie olye salmen te viere doen. Ende alsi ziedt. so doeter toe was. pec. ende galbanum. ende alst gesmolten es. so doet af ende doeter in terbentine. ende alsi gesmolten es so mincter in die poedere. dan latet coelen ende bestadet.

fol. 21 r. a.

127. apostemen

Unguentum album es goet op alle herde apostemen die van salsum fleumen comen in wat steden dat es ane den lichame. ¶ Nemt ceruse .2.ʒ. litargirum .1. once. wierooc .3.ʒ. mastic .2.ʒ. Die ceruse sal men tempern met olyen een luttel daerna litargirum ende mastic. ende wierooc. Dan doeter in rosewater ende tempert over wat wilen olye. over wat wilen rosewater. Dat doet tote dat dicke gnouch si in effenen poente.

136. UNguentum fuscum [1]) idest nigrum. valet ad omne vulnus [2]). nam super vulnus positum [3]) attrahit: et attrahendo mundificat. [2]) deinde sanat. medietas est librae .iii. [3]) Recipe (fol. 41 r.) olei libram .i. et .S. [4]) cere .ℨ.iiii. [5]) colofonie .ʒ.ii. [6]) gummi serapini picis navalis colate ān .ʒ.iij. [7]) masticis [8]) galbani terbentine ān .ʒ.i. [9]) Confice sic: oleum in olla super ignem mittatur et bulliat: tunc apponatur cera. deinde colofonia: qua liquefacta ponatur pix navalis: postea gummi serapini [19]) et terbentine: [10]) [11]) ita ut omnia terantur prius preter picem navalem terbentina pulvis [12]) masticis et olibani [11]). et cum spatula agitando semper donec omnia liquefiant et bene coctum sit. deinde cum infrigidatum fuerit [12]) usui reservetur. fol. 40 v. fol. 41 r.

135. UNguentum album [13]) ad salsum flegma [14]) libra .i. Recipe Ceruse .ℨ.ii. [15]) litargiri .ℨ.i. [16]) olibani .ʒ.iii. [17]) masticis .ʒ.ii. [18]) unaquaeque species per se teratur hoc modo: pulvis ceruse cum pauco oleo distemperetur: et postea addatur litargirum. deinde mastix et olibanum. cum [2]) pistello bene semper agitando paulatim [3]) aqua rosarum ponatur et cum inceperit inspissari addatur oleum et aqua rosarum: et tamdiu ducatur donec sit bene incorporatum [2]) et recondatur et non sit spissum multum neque tenue [3]). fol. 40 v.

1) bij NM heet deze zalf Ung. nigrum; tot Recipe volgt er dan: ad vulnera, carnem creans, carnemque putridam depascens. — 2) tot 3) ontbreekt in F_1. — 3) zie 2). — 4) NM: ℞.S.ℨ.iii. — 5) NM: ℨ.ii. — 6) F_1 heeft: once .ii. — 7) F_1 en NM: ℨ.i.; van hier tot Confice ontbreekt in F_1. — 8) bij NM volgt nu nog thuris, wat blijkbaar in L_1 en L_2 ontbreekt, daar het aan het eind van dit recept wel genoemd wordt. — 9) NM: ℨ.S. — 10) In F_1 volgt nu: et à dereiner dernier) mastic et encens; — 11) tot 12) ontbreekt bij NM. — 12) zie 11). — 13) bij NM volgt hierop: ad mala cutis a salsa pituita orta, pustularum eruptiones, et pruritus carnis mitigans; dan komt Rec. enz. — 14) in L_2 volgt: et totum confectum est; tot ℞ ontbreekt in F_1. — 15) L_2 en NM: ℨ.i. — 16) NM: ℨ.S. — 17) NM: ʒ.i.S. — 18) NM: ʒ.S.; van hier af tot het eind anders bij NM. Hij verlangt voor de bereiding nog lac. muliebre. — 19) ontbreekt in F_1.

128. oge*n*. oren mage levere melte niere blase

Vera pigra galyeni es goet iege*n* alle o*n*tem*per*theit vande*n* hoofde alse va*n* coude*n* hu*m*ore*n*. ente*n* oge*n* ente*n* oren. En*de* p*ur*giert die mage *ende* bet*er*t die pine vand*er* lev*er*en. *ende* vand*er* mel-te*n* die hert es *ende* du*n*ne. Hets goet iege*n* die niere *ende* iege*n* die blase .10. deel es .1.℔. ¶ Ne*m*t canele sof-frae*n*. squina*n*ti. polipodii. asari. sillocassie. sillobalsami. alsene. violette*n*. epithimi. agaric*us*. rosen. macis. turbith. coloq*ui*ntida. amomi. mastic. cassia fistula. mirabolani citrini. *her*modactilis. senie. cuscute. mirabolanu*m* indo*rum*. elx .1.ʒ. aloes also vele alse al d*er* andre specie*n*. zee*m* dats gnouch si. Me*n* saels geven .3.ʒ. te male. h*et* en purgiert allene n*iet* *zer*e. Me*n* saelt scar-pe*n* m*et* dyagridiu*m* als me*n*t geeft.

129. tonge mela*n*colye grot evel scotomia oude hooft-swere scudde*n*

Vera logodion dat helpt d*er* letti*n*ge*n* vand*er* to*n*ge*n*. het p*ur*giert mela*n*colye *ende* es goet iege*n* tg*ro*t evel entie scume*n* va*n* de*n* g*ro*te*n* evele alsi vallen. hets goet iege*n* scotomia *ende* iege*n* swendelinge. *ende* he*n* die ha*er* tonge bite*n*. *ende* iege*n* oude hooftswere *ende* he*n* die scudde*n* m*et*te*n* hoofde. ¶ Ne*m*t colo-q*ui*ntide datt*er* in es. polipodii. elx .2.ʒ. euforbii. polii. comidii dats laureola: elx ond*er* .S.ʒ. *ende* .6. g*ra*ne*n*. alsene. mirre. elcs .3.ʒ. *ende* .12. g*ra*ne*n*. sanctorie. armo*n*iac. agaric*us*. folie. spice. squillen. dyag*ri*diu*m*. elx .2.ʒ. aloes. thimi. cassie. bedelli. came-dreos. marobie. elx .1.℈. *ende* .14. g*ra*ne*n*. canele. oppopanac. castorie. aristologia lo*n*ga. wit pe*per*. *ende* swer*t*. *ende* la*n*c pe*per*. soffrae*n* serapini. *per*sijn. elx .1.S.ʒ. wit elleborus *ende* swer*t* elx

1) l. coconidii.

140. UNguentum [12]) contra serpiginem et impetiginem atque elefantiam. Recipe [1]) aloes litargeri arsenici argenti vivi [2]) tartari masticis olibani cimini picule [3]) assungie veteris. que sunt terenda tere: et tempera cum aceto et oleo et succo lapaceoli et succo fumiterre quod sufficiat: et postea inungatur ad solem vel ad ignem. fol. 42 r.

143. YErapigra Galyeni [4]) [5]) Yera idest sacra picra idest amara que [6]) facit ad diversas capitis possiones. sive egritudines aurium oculorum distemperantiam. stomacum quoque optime purgat. causas epatis emendat splenis durities et diversitatem [7]) removet et extenuat. renibus et vesice proficit: et matricis distemperantiam emundat [8]) .x. pars est libra .i. Recipe cinnamomi spice croci squinanti asari [9]) xilocassie [10]) xilobalsami [9]) carpobalsami [9]) viole absinthii [11]) (fol. 43 r.) agarici rosarum turbit coloquintide masticis ān̄ .℈.ii. [13]) aloes ad pondus omnium specierum .x.ʒ. et ℈.ii. [14]) mel quod sufficit. dosis eius .ʒ.iii. [15]) cum abstinentia mane cum calida [16]). Si vero pilulas informes: da .xv. aut .xvii. cum sufficienti diagridio. fol. 42 v. fol. 43 r.

141. YEralogodion [17]) memphytum. yera idest sacra: logos idest sermo memphytum idest impeditio [18]). curat enim impeditam locutionem [17]) ex quacunque causa. simplex vel laxativum datum [18]) purgat melanconiam et flegma [17]) mirabiliter cum calida. [18]) datur epilenticis cum calida [17]) sale et mulsa. [18]) curat stomaticos [9]) et spumantes caducos ver- fol. 42 r.

---

1) in L_2 volgt na recipe: sulphuris. — 2) in F_1 volgt na arg. vivi als gewicht: ʒ.iii.; tot 3) ontbreekt in F_1. — 3) in F_1 volgt: Poix. (picis) — 4) tot 6) ontbreekt in F_1. — 5) bij NM wordt in de voorrede ongeveer hetzelfde, maar met andere woorden gezegd. — 6) zie 4). — 7) L_2: densitatem; ontbreekt in F_1. — 8) L_2: emendat. — 9) ontbreekt in F_1. — 10) F_1: cassie; hierna wordt ān̄ .ʒ.ii. opgegeven. — 11) in L_2 en F_1 en NM volgt: epithimi. — 12) dit recept ontbreekt bij NM. — 13) ʒ.ii. in F_1; van hier tot 14) ontbreekt in F_1; NM: ʒ.S. — 14) .x.ʒ. et .℈.ii. ontbreekt in L_1 en NM. bij NM volgt hierop: Non nulli medicorum duplum, quantum omnium aliarum specierum injiciunt. — 15) NM: exag. .iii. aut iii et .S.; het volgende in F_1 anders. — 16) van hier af niets meer bij NM. — 17) tot 18) ontbreekt in F_1; bij NM heet dit recept: Hierae Logadii alia confectio en ontbreekt alles tot ℞ toe. De voorrede van het ander recept is veel uitgebreider dan deze voorrede van NS. — 18) zie 17).

.6.ʒ. zee*m* dats gnouch si. Me*n* saelt geve*n* nuchte*ns* *ende* nave*ns* also g*ro*t alse ene k*er*stae*n*gie m*et* warme*n* wat*er*e.

130. alle drope fol. 21 r. b. zeter singule morfea

Vera rufini geeft me*n* iege*n* alle drope die va*n* salsu*m* fleume*n* come*n*. *ende* *in* specie*n* va*n* beziectheide*n*. *ende* iege*n* zet*er*e *ende* singule. (fol. 21 r. b.) En*de* iege*n* morfea*m* .12. deel es .2.℔. ¶ Ne*m*t aloes .1.ʒ. ellebori wit *ende* swe*r*t. elx .1.S. o*n*ce. dyag*ri*dii. coloq*ui*ntide datt*er* in es .3.ʒ. euforbii. nitri. polipodii. salis armo*n*iac. elx .2.ʒ. *ende* .15. g*r*ane*n*. pe*per*. camedreos. soffrae*n*. agaric*us*. mastic. epithimi. elx. ond*er* .3.ʒ. cassie fistule. sillobalsami. oppopanac. elx .2.϶. *ende* .1.S. mirre .15. g*r*ane*n*. zee*m* dats gnouch si. Me*n* saelt geve*n* m*et* w*er*me*n* wine also g*ro*et alse ene kerstaengie te male.

tiginosos et qui linguam sibi mordent. cephalargicis[1]) emigranicis et qui ita vexantur ex capitis commotionibus ut videantur quasi demonum habere: singulis mensibus ut diximus data purgatione paraliticis tremulosis medetur. pleureticis epaticis spleneticis subvenit: et menstrua educit. nefreticos sciaticos et arteticos alleviat. lepras et hernias et varias maculas emendat .x. pars est libra[2])[3]). Recipe coloquintide interioris polipodii ān .℥.ii.[4]) euforbii polii[5]) coconidii. ān .ʒ.i. et .S. et gr.vi.[6]) absinthii mirre ān .℥.i.[7]) et gr.xii[8]) centauree agarici armoniaci timiamatis[5]) folii[5]) spice squille[9]) diagridii ān .ʒ.i.[10]) aloes thimi[11]) cimarum[12]) rubearum[12]) casie[13]) camedrei bdelli prassii ān .℈.i. et gr.xiiii.[14]) cinamomi opopanacis castorei aristologie longe piperis albi et nigri et longi croci[5]) serapini[5]) petrosellini[5]) ān .ʒ.S.[15]) ellebori albi et nigri ān gr.vi.[16]) mel quod sufficit datur mane (fol. 42 v.) sero cum calida in modum castanee. fol. 42 r. fol. 42 v.

142. YEra rufini[17]).[18]) Yera ut diximus: Rufini ab auctore dicitur[19]). datur proprie scabiosis ex flegmate salso elefantiosis serpiginosis[20]). curat utramque morpheam cum tepida[17]). destruit antiquam cephalicam et emigraneam et monopagiam dolorem capitis vel stomaticis epilenticis catalenticis et eis qui ex fumo stomaci extenebrescunt ita ut subitaneum timorem viderent: vel ex ventositate stomaci tinitum aurium patiuntur ut in furias vertantur deponitur cacocimia stomaci epatis et splenis. elefanticis et podagricis confert auxilium: et menstrua educit[19]). sed si purgationem inde facere volueris cum .℈.i.[21]) scamonee[17]) fiat .xii. est librae .ii.[19]). Recipe aloes fol. 42 v.

---

1) tot 3) ontbreekt in F_1. — 2) ontbreekt .i.; wat wel in L_2 voorkomt. — 3) zie 1). — 4) L_2 en NM: ʒ.ii.; F_1: ʒ.i. — 5) ontbreekt in F_1. — 6) et gr.vi. ontbreekt in F_1. — 7) L_2 en NM en F_1: ʒ.i. — 8) et gr.xii. ontbreekt in F_1. — 9) ontbreekt bij NM. — 10) NM: ℥.i. — 11) L_2 en NM comarum thymi. — 12) ontbreekt in L_2 en NM en F_1. — 13) NM: cass. lign. — 14) F_1 alleen: ʒ.i. — 15) F_1: ʒ.vi.; van hier af tot „mel quod suff." ontbreekt in F_1. — 16) NM: ʒ.vi. — 17) tot 19) ontbreekt in F_1. — 18) tot ℞ ontbreekt alles bij NM. — 19) zie 17). — 20) ontbreekt in F_1. — 21) F_1: ʒ.ii.

131. V**era pigra constantini** es goet iegen donk*ere* oge*n*. *ende* behoed*et* tsien. die *con*fexie*n* es als .1.℞. ¶ Ne*m*t mirabolani. kebuli. indi. alsene. violette*n*. elx .4.ʒ. bellirici. emblici. cassia fistula. seme*n* epithimi. agaricus. cuscute. sq*ui*nanti. rebarbe. elx .2.ʒ. sillocassie. spice. anijs. mastic. silloaloes. sal gemme. nitri. elx .1.ʒ. zee*m* dats gnouch si. Men saelt geve*n* met w*er*men wine.

ogen zien

132. V**era pigra abbatis** die p*ur*giert fleume *ende* mela*n*colye. hets goet iege*n* artetike die va*n* coude*n* hu*m*ore*n* comt entie droge sijn. *ende* iege*n* lede*n* die gecro*m*pe*n* sij*n*. *ende* juchtege leden. dmiddelste deel es .1.℞. ¶ Ne*m*t coloq*ui*ntida. agaric*us*. turbith. epithimi. cuscute. elx .1.ʒ. *ende* .5. g*r*ane*n*. sq*ui*nanti. carpobalsami. silloaloes. sillocassie. soffrae*n*. mastic. asari. canele. rose*n* violetten. folie. alsene. re*m*pontici. lapidis lasuli. elx .2.ʒ. dyag*r*idii .1.S.ʒ. aloes epatici .3.ʒ. *ende* .1.S. zee*m* dats gnouch si. Ende wilme*n*t i*n* pillen geve*n*. so sal me*n*t te*mper*en m*et* sope vand*er* alsene*n*. *ende* gevenre .9. of .11. te male.

fleume mela*n*colie artetike cri*m*pinge va*n* leden *ende* juchtege

.℥.i.[1]) ellebori albi et nigri ān̄ .℥.S.[2]) diagridii colloquintide inte- fol. 42 v.
rioris ān̄ .ʒ.iii.[3]) nitri euforbii polipodii salis armoniacis ān̄ .ʒ.ii.
et gr.xv.[4]) piperis camedrei[5]) croci agarici masticis epithimi ān̄
.ʒ.i. et .S.[6]) casie lignee[7]) xilobalsami[8]) opopanacis git[9]) ān̄ .℈.ii.
et .S.[10]) mirre gr.xv.[11]) mellis quod sufficit. datur in sero cum
calida in modum castanee.

144. YErapigra Constantini[12])[26]) dicta est ab auctore Constan- fol. 43 r.
tino qui eam composuit. valet ad visum recuperan-
dum et retinendum. tota venit libra .i. et .S. Recipe
mirabolanorum kebuli indi citrini violarum absinthii
ān̄ .ʒ.iiii.[13]) bellirici emblici casie fistule[14]) epithimi agarici sene
cuscute squinanti reubarbari ān̄ .ʒ.ii.[15]) xilocasie spice anisi mas-
ticis xiloaloes salis gemme[16]) nitri ān̄ .ʒ.i.[17]) mel quod sufficit
detur in sero cum vino calido[18]).

145. Yerapigra[19])[26]) abbatis de curia flegma et melanconiam fol. 43 v.
purgat: et ad guttam que sit de frigido et sicco
humore unde membra videntur contracta valet. pa-
raliticis datur cum tepida vel vino. medietas est
libra .i. Recipe agarici coloquintide turbit epithimi cuscute ān̄
℈.ii.[20]) et gr.v. squinanti carpobalsami xiloaloes xilocasie croci
asari cinnamomi masticis rose violarum[21]) absinti reupontici[22])
folii[23]) lapis lazuli ān̄ .ʒ.ii. diagridii .ʒ.i. et .S. aloes epatici .ʒ.iiii.
et .S.[24]) mel quod sufficit[25]). Si vero pilulas inde facere volueris
tempera cum succo absinthii: et da .viiii. vel .xi.

---

1) NM: ℥.S. — 2) NM: ʒ.ii. — 3) NM: ʒ.i.S. — 4) F_1 alleen: ʒ.ii.; NM: ʒ.i. et gr.vii. et .S. — 5) NM: cardamomi. — 6) NM: ʒ.S. gr.vii. — 7) F_1: fistule. — 8) ontbreekt in F_1. — 9) NM: cocalis. — 10) F_1: ʒ.ii.S; NM: ℈.i. et quartam partem, hoc est gr.v. — 11) NM: ʒ.vii. — 12) van hier tot ℞ geheel anders bij NM; hier vindt men: Hiera Constantini, prodest ad vitiosum corporis colorem et faciei. ℞ etc. De gewichten zijn bij NM ook in dit recept half zoo groot als bij NS. — 13) NM: ʒ.ii. — 14) ontbreekt in L_2 en NM. — 15 NM: ʒ.i. — 16) Bij NM volgt op sal. gemm.: Sest, hoc est species lapidis. — 17) NM: ʒ.S. — 18) in de plaats van: det. in sero. c. vin. cal. heeft NM: Datur quantum libet dormituris. Vacantibus febre cum vino, febricitantibus autem cum aqua tepida — 19) De geheele aanhef tot ℞ heeft NM niet zooals NS, maar als volgt: Hiera ducis ad melancholicos pituitosos et resolutos mirabilis ℞ etc. — 20) L_2: .ʒ.ii. — 21) ontbreekt bij NM. — 22) NM: reubarbari. — 23) bij NM volgt eerst nog: lapidis litzi. — 24) NM: ʒ.ii.S. — 25) van hier af bij NM hetzelfde maar met andere woorden. — 26) voor de verg. met F_1 zie woordenlijst.

133. mage hu*m*ore*n* ZINGIBER CONDITUM dat *con*forteert *ende* starct die mage. *ende* doet die hu*m*ore*n* wel ripe*n*. *ende* hulpt iege*n* die pine vand*er* borst die va*n* coude*n* co*m*t *ende* maecse v*er*sch. *ende* *con*forteert *ende* v*er*hit die niere. *ende* maect lux*ur*ie in de*n* ma*n*ne*n*. En*de* me*n* mak*et* d*us*. ¶ Ne*m*t wortele va*n* yringis. h*et* heeft die blade gelijc certani[1]) marinis. die sarasine hete*n*t cecacul. Me*n* sal die wortele*n* scerre*n* m*et* .1. messe. *ende* da*n* ziede*n* in wat*er*e tot si moru w*er*den. Da*n* trecse ute*n* wat*er*e *ende* doet die scorsse va*n* de*n* houte dat d*er* binne*n* es dan snijtse in cleine*n* stucke*n*. *ende* d*er*na sal me*n*se z*er*e wel sto. ten[2]). *ende* ierst so *per*sse dwat*er* ute. da*n* nemes .3.℔. *ende* wit zee*m* wel gescuu*m*t .10.℔. *ende* zieden dat tote dat root beco*m*t. *ende* da*n* doet*er* toe gingebere
fol. 21 v. a. .1.S.℔. gesuv*er*t *ende* gepoedert (fol. 21 v. a.) *ende* doet tote*n* zeme. *ende* latet zieden tote dat ane den ving*er* cleeft. Da*n* doet af *ende* mi*n*ct*er* in die pulv*er*e. ¶ Ne*m*t gingeb*er*e. galigae*n*.

---

1) l. cretani. — 2) klein gat in het HS.

146. YEra fortissima [1]) Galieni [2]) facit cephalargicis scotomaticis epilempticis melanconicis apopleticis paraliticis maniacis alopithiacis [3]) litargicis (fol. 43 v.) et qui in somno meditantur mortem. ad aurium auditus oculorum passionibus fauces et arterias facit. dentium dolorem sedat. vocem claram facit. asmaticos orthopnoicos et longinquos egritudines sanat. pleureticis ydropicis yctericis epaticis et spleneticis prodest. artheticum colicis ciliacis desintericis medetur. nefreticis et sciaticis relevat flegmaticum. quartanarios et emitriteos adiuvat. febres omnes avertit. elefantiosos purgat. venenis obsistit et cancrosis proficit. vitia enim mulieris emendat. Recipe coloquintide squille agarici armoniaci ellebori nigri silphii ypericon ān .ʒ.v. [4]) epithimi [5]) bdelii camedrei basilicon [6]) succi casie ān .ʒ.iiii. [7]) smirnis [8]) sagapeni aristologie longe piperis albi et longi cinnami opoponacis castorei ān .ʒ.iii. et .S. [9]) petroselini absinthii piperis nigri ān .ʒ.ii. [10]) aloes .ʒ.i. et .S. [10]) mel quod sufficit. detur ex ea .ʒ.ii. vel .iii. [11]) mane cum calida [12]). fol. 27 r. fol. 43 v.

147. ZInziber conditum sic fit [13]) [22]) Recipe yringorum [14]) qui habent folia ad modum cretani marini: quod saraceni secacul vocant. [15]) bene radantur cum cultello. postea coquantur in aqua donec dimittant se stringi manibus [16]). postea abstrahantur ab aqua: et a lignis que sunt interius mundentur: et cum cultello frustatim incidantur [17]) et in mortario marmoreo bene pistentur [18]): et cum manibus [19]) exprimantur: ut aqua inde exeat. ponderentur libras .iii. et ponantur in libras .x. mellis dispumati et albissimi: et coquantur donec incipiant rubere et addatur libra .S. zinziberis frustatim incisi: et dimitte bullire tam diu [20]) quod adhereat digito [21]) in (fol. 44 r.) marmore fol. 43 v. fol. 44 r.

---

1) NM alia magna. — 2) voor de verg. met F_1 zie woordenlijst; tot ℞ anders bij NM. — 3) l. alopeciacis. — 4) L_2: ʒ.vi.; NM: exag. .1.S. — 5) Bij NM volgt polipodii. — 6) NM: Brassicae exiguae. — 7) NM: exag. .iii. — 8) NM: myrrhae. — 9) NM: ʒ.i. — 10) NM exag. .ii. De simplicia, die hierbij behooren, volgen bij NM achter ℞ in deze volgorde: aloes, sem petros. absinth. pip. ni. ān exa .ii. — 11) Bij NM geen dosis opgegeven. — 12) NM: tepida. — 13) sic fit ontbreekt in F_1. — 14) tot 15) ontbreekt in F_1. — 15) zie 14); tot 16) eenigzins anders in F_1. — 16) zie 15). — 17) tot 18) ontbreekt in F_1. — 18) zie 17). — 19) ontbreekt in F_1. — 20) ontbreekt in L_2. — 21) zie 1) pg. 191. — 22) voor de verg. met NM zie woordenlijst.

elcs .3.ʒ. groffels nagle. canele. note*n*muscate*n*. cardamomi. spyc. elcs .1.S.ʒ. pinea*rum* „ munda*rum* [1]). gesuv*er*t. elx .3.ʒ. piscea*rum* [2]) .3.ʒ. alle dese salm*er* i*n* minge*n*. Dese *con*fexie es zere gestijft *ende con*fortatijf i*n* alle couden ziecheide*n*.

1) l. mundatarum. — 2) l. pistacearum.

supposito.[1]) postea tolle ab igne et impone pulverem istarum specierum. Recipe zinziberis .ʒ.iii. galange gariofilorum cinamomi nucis muscate cardamomi ān .ʒ.S. pinearum mundatarum .ʒ.iii.[2]) et pistacearum .ʒ.iiii. zedoarie .ʒ.i. et .S.[3]) dactillorum .ʒ.iiii.[4]) et cum omnibus istis condiatur[5]). stomacum confortat. digestivam virtutem adiuvat. vitio pectoris ex frigiditate valet. renes confortat. libidinem incitat. fol. 44 r.

ET[6]) quia sufficienter de dispensatione omnium confectionum emplastrorum atque unguentorum diximus nunc videndum est de speciebus et herbis secundum proprium pondus et mensuras quod ad omnium supradictarum tam opiatarum quam laxativarum medicinarum et electuariorum receptionem pertinet[7]). pondera igitur vel mensure que in arte medicinali reperiuntur hec sunt que subtili ingenio ac solerti studio summa ordinavimus diligentia ad opus omnium in arte medicinali studere volentium: per quod ponderari[8]) supradicte res ab uno .϶. usque ad libram .xii. unciarum per grana frumenti collecta. Incipiendum est igitur a scropulo. Scropulus est pondus .xx. gr. duo scropuli sunt .gr.xl. tres scropuli sunt gr.lx. qui simul collecti faciunt .ʒ.i. exagium habet. gr. nonaginta que faciunt .ʒ.i. et dimidiam. sed ex totidem granis constat solidum. unde exagia sex vel solida sex faciunt dragmam[9]) .i. Item .viii.ʒ.[10]) faciunt .ʒ.i. centum et octo dramme faciunt libram .i. Quarta pars librae est mille et .lxxx.gr. Item medicinale sextarium vini vel olei seu aceti quod intrat in unguentis seu medicinis est pondus librarum .ii. et dimidie ad receptionem (fol. 44 v.) omnium medicinarum supradictarum sufficit. Pondera igitur singularum specierum pleniter agregando pondus proprium de omnibus ponderibus uniuscuiusque speciei collectum ordinavimus: et quantum de qualibet specie ad confectionem opiatarium et laxativarum medicinarum electuariorum et emplastrorum tro- fol. 44 r. fol. 44 v.

---

1) van 21) p. 189 ontbr. in F_1. — 2) F_1: ʒ.iiii. — 3) L_2: .ʒ.i. et .S. — 4) tot 5) ontbreekt in F_1. — 5) zie 4). — 6) De geheele narede ontbreekt in F_1. — 7) ontbreekt in L_2. — 8) in L_2 volgen op ponderari: possunt omnes. — 9) l. unciam; dezelfde fout in L_2. — 10) l. ʒ.ix. zooals in L_2.

Explicit antitodarius scriptus
anno domini .1351. in die
beati ypoliti martiri

Finito libro sit laus et gloria Christo
Dexteram scribentis benedicat lingua legentis.

ciscorum et pilularum sufficiat competenti serie demonstravimus: fol. 44 v.
et ut scolares medicinarum pondere releventur et in qualibet terra coram dignissimis personis pondera distinguendo et medicinas valeant dispensare: et cum dispensandi habeant copiam de nummorum et amicorum plenitudine glorientur.

FINIT ANTIDOTARIVM NICOLAI IMPRESSVM VENETIIS PER NICOLAVM IENSON GALLICVM .M.CCCC.LXXI.

A.

Aaron, aronskelk, kalfsvoet; Arum maculatum L. „aron i. e. pes vituli sive draguntea minor et alio nomine vocatur iarus [sic] vel barba aaron" (L T Gl.).

Abbas de curia leefde aan het hof van Roger, hertog van Apulië (1060 – 1111), zoon van Rob. Guiscard. Van hem komen in het Antid. van Nicolaus 2 praeparaten voor, n.l. Diarrhodon Abbatis en Electuarium ducis.

Abrotanum, citroenkruid; Artemisia abrotanum L. „a. dats averone of iagerande" (Herb.). Het werd in den bloeitijd ingezameld. De bloemen en bladeren werden gebruikt, na van de steeltjes ontdaan te zijn. Volgens L T Gl. blijven ze gedroogd 1 à 2 jaar goed, maar is jaarlijks ververschen beter. De oude kruidkenners onderscheidden 2 soorten: a. masculinum of campestre (Plin.) vooral voorkomende in Galatië en a. femininum of montanum (Plin.), vooral in Sicilië (Diosc.) De beste soort is, volgens Plin., de Siciliaansche, daarna die uit Galatië. Volgens de oude schrijvers is het even bitter als alsem; en lang niet iedereen zou het kunnen verdragen (Gal.); „abrotonon aegro non audet, nisi qui didicit, dare[1])" (Hor. E. pist. lib. II, 114).

Absint(h)ium, absincium, alsem; Artemisia Absinthium L. „absinthium dats alsene... ende men salse gadren in den uitgange van den lintere ende drogen ende dan geduert si .1. jaer goet" (Herb.). Men kende A. Ponticum of Romanum (M. Sylv.), volgens Dod. eigenlijk eene andere soort; deze gold voor de beste. Verder A. Santonicum, A. marinum of Seriphium. Plin. noemt nog A. Italicum, minder bitter en minder goed dan de A. Ponticum. Volgens Mesue[2]) is de hoedanigheid van absinth beter, naar gelang zij meer landwaarts groeit. Volgens J. d. S. A. zetelt de meeste kracht in het sap. Van de spreekwoordelijk geworden bitterheid der plant gewaagt ook Ovidius:

„Tristia deformes pariunt absinthia campi
terraque de fructu, quam sit amara docet[3])"

---

1) Slechts iemand die er verstand van heeft mag abrotonon aan een zieke geven.

2) Lib. de simpl. cap. XII „de absinthio".

3) Op de afzichtelijke velden groeit de treurige a. en de aarde leert door de vruchten, die ze voortbrengt, hóe bitter zij is.

e. a. plaatsen uit zijne litt. ex Ponto. Diosc., Plin. e. a. geven verschillende manieren om een decoctum te maken.

Acacia, achatia enz. A. Arabica Willd., Mimosa Nilotica L., volgens Dod. arabische gom. Het middel werd als geneesmiddel niet veel gebruikt; oudtijds diende het als cosmeticum: „Perfluebant per frontem sudantis acaciae rivi [1])" (Petron. Arbiter). De echte a. maakte men van het sap van de vruchten — soms in vereeniging met de bladeren — van verschillende struiken. Men had eene donkere en eene licht bruine soort. Volgens Diosc. en Gal. werd de heldere — de beste — uit onrijpe zaden [sic], de zwarte uit rijpe zaden gemaakt en blijft zij een jaar goed. In plaats van de echte a. werd vaak het sap van den sleedoorn gebruikt. Zie: gomme van Arabien.

Acces, het opkomen van koorts, koortsaanval.

Acetosa, zuurling, ὀξυλάπαθον, lapathum; Rumex acetosus L. „a. dats surkele" (Herb.); de witte klaverzuring, Oxalis acetosella, werd volgens Kiliaen ook surckel genoemd.

Acetum, eigenlijk ieder zuur; in het Antid. v. N. S. is het azijn.

Acharistum. Er komen vele recepten onder dien naam voor. Gal. [2]) noemt er verschillende, o. a. van Philoxenos, Capiton, Sosander, Severius. Aegyptische oogartsen schijnen zich bij verschillende oogziekten (epiphora) van het praeparaat te hebben bediend. De praeparaten, bij Galenus beschreven, wijken sterk af van die uit de middeleeuwen; de oude zijn veel eenvoudiger; in alle komt cadmia voor, wat men bij N. S. niet vindt. In de „additio", behoorende bij a., wordt dit het groote acharistum genoemd, in tegenstelling met het kleine, genoemd in Nicolaus' groot Antid. waarin beide recepten voorkomen. N. M. geeft ook eenige recepten; slechts éen echter (antid. n⁰ 10) gelijkt op het praeparaat van N. S.

Achatia, zie: acacia.

Ac(h)orus, kalmoes, zwanenbrood; Acorus Calamus L., volgens anderen Iris pseudoacorus L. In het Antid. wordt afzonderlijk genoemd radix acori. „A.... ende men sceldet gladie. Si wast in wacken steden ende heeft lange breede bladere alse lisch ende si draget geluwe bloemen alse lelyen ende tsaet hanct alse bonepolen" (Herb.). „A. est herba, quae alio nomine vocatur gladiolus, cuius radix est melior. Debet colligi in canicularibus diebus et per frusta divida minuta et ad solem siccari; per II vel III annos potest servari. Eligendus est

---

1) De man transpireerde zóo, dat er stroomen a. langs zijn voorhoofd neervloeiden.

2) ll. IV de compos. medicam. secundum locos.

A. subrufus, ponderosus, continuus et non perforatus[1])" (L T Gl.); ook spreekt hij van een vinum decoctionis acori. Plin. en Diosc. zeggen, dat de beste soort uit Colchis komt, de minder goede uit Galatië en de minste van Creta. Reeds in Nicolaus' tijd gebruikte men A. in plaats van het te zeldzaam geworden Calamus aromaticus.

Actis, accis; Sambucus nigra L. „a. i. sambucus" (M. Sylv.). c(h)amaeactis beteekent A. humilis, waarmede men ebulus bedoelde. (Add. bij Pill. de elat.) Sambucus Ebulus L. Zie ook: adec.

Adec, hadick, vlier, walworte (Kil.), kleine-, kruidvlier. Zie ook: actis.

Adriantum, venushaar; Capillus Veneris L., a. capillus Veneris secundum Galenum" (M. Sylv.).

Adrianum. Dit praeparaat, dat door keizer Hadrianus zou zijn uitgevonden, komt in verschillende middeleeuwsche antidotaria (Mesue, Gal.) niet voor. Het schijnt vrij spoedig in onbruik te zijn geraakt; tenminste in den Franschen tekst wordt gezegd „il n'est ore mie confeit" en men vindt er nog bijgevoegd, dat men er voor in de plaats geeft aurea alexandrina. N. M. geeft vele recepten van dien naam, maar alleen Antidotus n⁰. 2 is met het praeparaat van N. S. te vergelijken. „adrianum blijft 7 jaar goed" (D. N.).

Afdoen, van het vuur zetten.

Affodillus, heggelelie, graflelie, leliken van Calvarie (W.); Asphodelus tenuifolius Cav. of a. ramosus L., Hes., Plin. e. a. vermelden haar. Reeds Homerus spreekt van deze plant (Odussea λ 539). P. v. Ae. beschrijft een pleister van a., diasphodelon genaamd.

Agaricus, Polyporus officinalis Fr. In L T Gl. worden eene mannelijke en eene vrouwelijke soort onderscheiden. Volgens Plat. is de mannelijke zwaarder en op doorsnede verschillend van kleur; de vrouwelijke is lichter en van binnen gelijkmatig wit; hoe lichter, des te beter voor het gebruik; men kan het 3 jaar bewaren. M. Sylv. zegt, dat ze bij de wortels van lorkeboomen groeit en vooral in Babylonië en Lombardije voorkomt.

Agnus castus. In het Antid. komt voor flos agni, in den Latijnschen tekst aangeduid door nixacar en zuccozaria. De plant heet ook vitex, volgens Plin., die 2 soorten onderscheidt: eene grootere, ongeveer ter grootte van wilg, en eene kleinere, een struik. Volgens W. B. werd ze ± 1700 niet meer gebruikt. Zie ook: nixacar en zuccozaria.

---

1) A. is een kruid, dat ook gladiolus genoemd wordt en waarvan de wortel het beste is. Het moet in de hondsdagen ingezameld, in stukjes gebroken en in de zon worden gedroogd. Het kan 2 of 3 jaar bewaard worden. De beste soort is de roodachtige, zware, die gaaf en die niet doorboord is.

Agrimonie, leverkruid, agremone hepatitis; Agrimonia Eupatoria L. In den mnl. tekst vindt men nog afzonderlijk genoemd „wortel van agrimonien," ook Eupatorium Graeconum geheeten. Zie: Eupatorium.

Aysine, aysijn, acetum, azijn.

Akon, alkon. Zie: dannialkon.

Alcancalon. In de latere Latijnsche uitgaven heet dit praeparaat euangelon. Volgens Add. zou dit electuarium niet meer worden gebruikt. Fransche geneesheeren zouden tryphera Nicolai gebruiken. De samenstelling en de bereidingswijzen verschilden. N.M. geeft ook een recept (n°. 24); bij Mesue komt het niet voor.

Alexander. Het is niet zeker, welke Alexander wordt bedoeld; misschien wel Alexander van Tralles, uit den tijd van Trajanus en Hadrianus. Deze zou de uitvinder zijn van aurea alexandrina. P. v. Ae. geeft ook een praeparaat van hem (?) op. Persijn van alexander = alexandrum.

Alexandrië, saet van Alexandrieën komt in het Antid. van Nicolaus voor evenals alexandrini. Zie: alexandrum.

Alexandrum, „i. e. oxilatrum [l. olus atrum [1])] sive apium macedonicem" (Add.).

Alipiados, elimpiados. In Add. bij diacastoreum staat: „A. secundum compositorem [Nic.] est mezereon, et semen ipsius cocognidion vocatur et non est laureola ut quidam dixerunt; et aliter vocatur herba catholica [2])". Sylv. zegt: „A. i. camelea, mezereon, herba catholica, laureola idem cuius semen cocognidius vocatur secundum quosdam, sed falso [3])". In den mnl. tekst staat eveneens: „era logod. coconidii dats laureola." Ieder der oude schrijvers heeft hierover eene eigen meening. Tegenwoordig houdt men de cocognidii (coccus Gnidii) voor de vrucht van Daphne Gnidium L. Zie ook: laureola.

Alipta, zie: confectio alipte muscate.

Alleluia, „panis cuculi" (M. Sylv.), koekoeksbrood, wilde klaverzuring; Oxalis acetosella L. Zie: Acetosa.

Allium, „dats looc . . . Ende es van .2. manieren deen es wilt ende tander tam. ende wast in den hof daer ment post. ende es dit dat wi gemeinlike orboren" Ende dander wast opt velt. Ende heet scordion. dit en es niet also fel als tander. daeromme orbort ment meest in

---

1) Zwarte kool.

2) A. is volgens den samensteller mezereon, en het zaad wordt cocognidion genoemd en is geen laureola, zooals sommigen gezegd hebben; en het heet ook herba catholica.

3) A. heet ook camelea enz. en is hetzelfde kruid, als dat waarvan het zaad, ten onrechte, door sommigen cocognidius genoemd wordt.

phisiken (geneeskunde). Ende dit gadert men int ende van den lintere ende droget. Also mach ment .2. jaer orboren. maer hets beter dat ment alle jaren vernuwet" (Herb.).

Aloë. Het sap der verschillende aloë-soorten levert A. Succotrina Lam., A. ferox Mills, A. Africana Mills, A. Abyssinica Lam., A. vera L. enz. De oude kruidkenners (Diosc., Gal.) kenden maar éene soort, komende uit Indië. Ten tijde van Nic. onderscheidde men: A. Succotrina, helder geelachtig, zijnde de beste soort, A. hepatica, leverkleurig en minder goed en A. caballina, de slechtste soort, waarvan men zeide, dat ze alleen voor paarden geschikt was, maar dit zou volgens Pomet eene dwaling zijn, daar het noch voor menschen noch voor dieren geschikt is. Volgens J. Mesue (ll. II canon. de simplicibus) komt de beste A. uit het eiland Socotra, bij kaap Guardafui; de 2e qualiteit is de perzische, 3e de armenische en de minste die uit Arabië. Voor xylo-, silloaloë, lignum aloes zie: lignum aloes.

Alsene, zie: absinthium.

Althaea, heemst, hoemst, hoomsch; A. officinalis L. Ook bismalva, malvaviscus (malva silvestris eviscus) genoemd. In den mnl. tekst wordt het eenmaal vertaald door musemaluwe (zie aldaar). Men gebruikte de bladeren en de wortels; ook wel de zaden. „Cum in unguentis et emplastris a. invenitur, folia vel radices debent apponi, in antidotis tamen semen est ponendum. Per annum servatur [1])" (L T Gl.).

Alumen, stypterea, stipterium. Onder dezen naam reeds bij Herodotus te vinden; toen kende men echter uitsluitend het natuurlijke aluin (Diosc., Plini); in ieder geval werd alleen dit aluin in de geneeskunde gebruikt. Men onderscheidde (Diosc., M. Sylv.) a. scissum, a. de pluma, iameum — de beste soort — a. rotundum (zuccarinum), a. liquidum, a. de rocha lipparium. A. plumosum en catinum rekende men niet tot de eigelijke aluinsoorten (Peters, Aus pharm. Vorzeit). In Blancardi Lexic. medic. worden 5 soorten opgegeven, waarbij gezegd wordt, dat alumen cat. asch is van verschillende houtsoorten.

Alwit. In den Latijnschen tekst staat alumen (aluin).

Amand(e)len, amandren; Amygdalus communis L. Cato noemde ze Grieksche noten. In den mnl. tekst werden nog afzonderlijk „Soete a." genoemd.

Amariscus, zie: tamariscus.

Amber, ammer. In den mnl. tekst komen voor a. van orient of van

---

1) Wordt er bij unguenta en emplastra althaea opgegeven, dan moet men de bladeren of de wortels nemen, voor tegengiften echter het zaad. Het blijft een jaar lang goed.

occident. Volgens Plat. tempert het de hevige werking van andere middelen. Het ontstaat uit sperma ceti, dat in de westelijke zee voorkomt. Er bestaan 2 soorten: eene witte en eene grijze[1]); deze laatste is de beste. Het wordt vervalscht door bijmenging van labdanum en styrax. De zwarte soort is werkeloos. Over den oorsprong heerschten verschillende meeningen. Amber is een concrement, afkomstig uit de ingewanden van verschillende cataceeën, in het bijzonder van den potvisch (Macrocephalus Physeter). Men vindt het drijvende in de zee (Japansche zee, Atlant. oceaan): het riekt naar muscus.

Amentum, „i. nitrum coctum" (M. Sylv.). In den mnl. tekst wordt het a. dulce genoemd, dat in L T Gl. onderscheiden wordt van a., uit slecht krijt gemaakt. Volgens J. d. S. A. wordt het gemaakt uit nitrum of zeer steenachtige aarde. Men moet de lichte en witte soort hebben; het blijft lang goed.

Ameos, akkerscherm; Ammi maius L. Men wil, dat de naam ontstaan zou zijn, doordat de middeleeuwsche latinisten uit het bij Diosc. voorkomende ἄμμεως (gen. van ἄμμι) een nominativus ameos zouden afgeleid hebben. L T Gl. zegt dat vooral de zaden gebruikt worden, die men des zomers moet inzamelen en dan drogen, waarna ze 2 jaar goed blijven. Hij bespreekt daar ook een vinum coctionis ameos. De plant stond bekend om hare diuretischen werking. Diosc. zegt, dat sommigen het cuminum aethiopicum noemen. De plant is „vulgo notum" en komt ook in Nederland in het wild voor. Zie: amer.

Amer komt driemaal in den mnl. tekst voor; blijkens den latijnschen tekst wordt er ameos mee bedoeld.

Amidi, „dat sijn amandelen" (mnl. tekst dyadragantum), zie aldaar.

Amidum, zie: amylum.

Amigdala, amigdola, zie: amandelen.

Amylum, zetmeel, meestal tarwe zetmeel.

Amomisse is inheemsch in Armenië, heeft bloemen als origanum en lijkt, volgens Plin. (XII, 28) en M. Sylv., op amomum.

Amomum, A. Cardamomum L. Diosc. (I, cap. XIV) zegt, dat het vaak vervalscht wordt door een kruid, dat er veel op lijkt en dat amomis heet. Het zaad is medicinaal en kan lang bewaard blijven, volgens L T Gl., waar ook een vinum decoctionis amomi genoemd wordt. Virgilius (Eclog. IV, 25) spreekt van a. assyrium, omdat het vooral daarvandaan kwam.

---

1) Er staat grisea; bedoeld wordt echter chrysea (goudkleurig).

Amonium, verkeerd voor amomum.

Amum, „fructus ami est semen iuniperi" (Add.).

Anabula. In den mnl. tekst worden wortels van anabulen genoemd en succus radicis. „A. est spes titimalli" (M. Sylv.). L. d. S. M. onderscheidt eene a. „qui croist oltre mer" van de a. nostras dat tithymalus is. Ook in de Alphita wordt a. maior (gelijk aan spurga en mezereon) onderscheiden van a. minor, dat titimallus is.

Anacardium, noot van de Semecarpus anacardium L. Fil. O.-Indische olifantsluis of O.-I. acajounoot. De W.-I. olifantsluis is afkomstig van Anacardium occidentale L. Volgens L T Gl. moet men de zwarte, vochtige en zware uitzoeken, die vervalscht worden, doordat ze, op een vochtigen grond gelegd, het vocht tot zich zouden trekken; men herkent deze echter hieraan, dat ze slechts aan den buitenkant vochtig zijn. Eene enkele maal wordt met a. bedoeld theodoricon anacardium. „a. da[t]s theodoric. a." (mnl. tekst).

Anagodam, „i. sumach" (M. Sylv.) In het Antid. worden semina anagodam genoemd.

Anetum, dille; Anethum graveolens L. L T Gl. zegt, dat men steeds de zaden gebruiken moet. Virg. (Ecl. II, 48) spreekt van a. bene olens. „Ulcera praecipue membri curare virilis, Dicitur iste cinis infusus saepius illis [1])" zegt Macer. „Drie jaer gheduertet ghereet, Opdat verdroghet si een deel" (N. B. x, 114).

Anis(um), anys, vrucht van de Pimpinella Anisum L. Volgens Plat. moet men van deze plant de zaden gebruiken. welke 20 jaar goed zouden blijven. De beste, zegt Diosc., komt uit Creta en Aegypte.

Antali komt gewoonlijk voor in vereeniging met dentali. Het is volgens Pomet[2]) al even weinig bekend als d. Wat het eigenlijk is, weet men niet; het is het huisje van een in zee levend schaaldiertje, door Pomet beschreven als een hol buisje, hoogstens ter dikte van een penne schacht. In de 17e eeuw werd het reeds weinig meer gebruikt, ten minste de 2e uitg. van de Pharmacop. Norinberg. 1666 geeft het in de lijst der simplicia niet meer op.

Antera, „a. dats saet van rosen" (Herb.).

Antidotum emagogum. Volgens L T Gl. wordt het door sommige menschen „wel eens" gebruikt; het was dus in dien tijd reeds in onbruik. Mesue noemt het niet.

Antimonium. Tot de 15e eeuw kende men geen metallisch antimoon

---

1) Men zegt, dat men vooral zweren van het manlijke lichaamsdeel geneest door de asch ervan herhaalde malen er op te leggen.

2) Hist. gén. d. drogues II p. 105.

(Peters, Aus ph. Vorzeit), maar alleen de zwarte zwavelverbinding. Het zou weinig in de middeleeuwen gebruikt zijn.

Antimoron. Fuchsius zegt in zijne aanteekeningen bij dit praeparaat, zooals het bij N. M. voorkomt, dat het van arabischen oorsprong is. Daar heet het diatamaros. In L T Gl. wordt het een electuarium laxativum genoemd. De Fransche tekst, waarin het achonaton (athanaton) heet, is zoo onvolledig, dat hij niet woordelijk met den latijnschen te vergelijken is.

Antofali, antofolii, antiofili, anthophylli. „a. sunt crassi garyophyli" (L T Gl.).

Antos, „a. est flos rosis-marini" (L T Gl.). Het vormt de basis van dianthos.

Antriplex, melde. Zie: atriplex.

Apie, apium, eppe, Juffrouw merck, selderie; selinum der Grieksche schrijvers; A. graveolens L. „a. macedonicum sive alexandrum" (L T Gl.). De gewone a. is de kleine, in tegenstelling met de groote, ook hipposelinum, alexandrum, macedonicum genoemd. Christoph. de Honestis onderscheidt van de gewone a. de a. domesticum en de betere soort, a. sylvestre. Ook zegt hij, dat de zaden beter werken dan de rest van de plant. In den mnl. tekst worden apissaet en wortel van apie apart genoemd. Zie ook: persijn en petroselinum. Er heerscht in de oude litteratuur eene hopelooze verwarring omtrent de benaming der verschillende soorten Apium.

Apoplexia, „die dese ziecheit heeft verliest al sijn beseffen ende sijn voeren (zijn gebruik) van sinen leden ende al sijn verstennisse. ende dien dese ziecheit comt toe die sterven ende dat corteleke sonder lange quelen" (D. b. s. v. M.).

Apozima, apozema. decoctum, afkooksel, met wijn of water bereid.

Appel, vrucht van Pirus malus L. „1 couden appel" en „een geluwe appel" komen voor in Ung. citrin.

Aqua. In het Antid. wordt genoemd a. communis, calida, frigida, tepida, ordea [1]) (zie: hordeum), dulcis, marina, pluvialis, rosarum (zie: rosa), rosarum c. musco, vitae [2]) (l.: a. vitis). Zie ook: water.

Argentum, zilver. A. meri komt in het Antid. voor; ook lima tura argenti (zie: limature). a. vivum is: kwikzilver.

Aristologia, holwortel, pijpbloem; oosterlucye (Kil.). „a. dats sarasinecruut ende es van .2. manieren deen scelt men a. longa (A. parviflora Sibth) ende de andere scelt men a. rotunda (A. pallida Willd).

---

1) gerstewater.
2) alcohol.

Ende es geheten holewortte in dietsche ende wast meest oostwert. .... Ende te wintere sal mense gadren alse de lovere vallén" (Herb.). Plat. zegt, dat, als men in een recept alleen a. vindt geschreven, men dan de a. rotunda moet gebruiken, die volgens hem 3 jaar goed blijft. Ook zegt hij, dat de ronde sterker werkt, dan de lange. Men moet de plant volgens hem in de lente of in den zomer inzamelen en drogen. Diosc. beschrijft 3 soorten: a. rotunda s. foeminina, a. longa s. masculina en a. clematitis. Plin. voegt hier nog eene 4e soort aan toe: a. pistologia. Later kwam als 5e soort het saracynskruid. De tegenwoordige a. clematitis komt in Griekenland niet voor; daarom meent Dragendorf dat Diosc. hiermede onze a. boetica bedoeld heeft. Oorspronkelijk zou de plant in de verloskunde gebruikt zijn: ἀρίστη ταῖς λοχοις [1]), hetgeen dan de oorsprong van den naam zou zijn. Zie: hippocr.

Armoniac(um), sal armoniac, is chloorammonium. „Sal ammoniacus, aestuantis Lybiae sitientissimis locis genitus: Cyrenaicus veterum circa Ammonis templum copiosus [2])" (Boerhaave, Elem. chem.). In hss. en oude drukken vindt men armoniac waar in latere uitgaven ammoniac staat.

Arnaglossa, Plantago maior L. s. P. asiatica L. „a. of plantage, dats wegebrede" (Herb.).

Artemisia, St. Janscruut; A. vulgaris L. „a. dats bivoet" (Herb.). Volgens L T Gl. gebruikt men de bloemen en de bladeren zonder de steeltjes; men moet het kruid in den bloeitijd verzamelen; het blijft een jaar goed.

Arteriosus, „a. sunt illi qui detrimentum patiuntur in trachea arteria" (Add.).

Artetica, artetike, athritis. „oec scelt ment fledercijn. Ende ook heet ment gescot, omdat het sciet van enen lede in dandere .... Alse dese siecheit es in die hant, so scelt ment cyrogram. Ende als i es in den voeten so heet ment podagrum" (Av. d. w. m). Zie ook: sciaticus en jicht.

Arteticus, lijder aan artetica.

Arum, zie: aaron.

As(s)a f(o)etida, duivelsdrek, ook genoemd opium quirinacium, naar Cyrenaica, het land van herkomst; wordt geleverd door de ferula asa foetida L. „a. quae est ferri coloris, in se habens terrae admistionem

---

1) zeer goed voor kraamvrouwen.

2) Chloorammonium komt voor in de droogste plaatsen van het warme Lybië; cyreniacus is zeer overvloedig bij den ouden tempel van [Juppiter] Ammon.

proiciatur. Eligatur in colore quae similis est sagapeno, quanto foetidior tanto melior[1])" (L T Gl.). Zie: ook silfium.

As(s)arum, asara baccara, mansoor, haselwortele, A. europaeum L. Plat. zegt, dat men de wortels gebruikt; men zou ze 3 jaar kunnen bewaren, maar Dod., in het bijvoegsel achter asarum zegt, dat zij niet langer dan 1 jaar goed blijven. Volgens hem moet men ze inzamelen, wanneer de bloemen beginnen te ontluiken. Men moet ze in de zon laten drogen en dan in houten kisten bewaren. In den mnl. tekst wordt sap. van a. vermeld.

Asma, zie: asthma.

Aspaltum, „mumie of a." staat er in den mnl. tekst, maar dat is niet juist (zie: mumie). „a. alio nomine dicitur bitumen iudaicum: quidam dicunt esse venam terrae, alii dicunt quod in lacu Sodome reperitur; non sophisticatur; diu servatur[2])". (L T Gl.).

(A)sparagus, speragus, asparaga. asperge, coraelcruyt, sparge, spargula, Asparagus officinalis L. Afzonderlijk worden genoemd succus, semen, radix asparagi.

Assungia, axungia, reuzel. In den Lat. tekst komen voor a. porcina en a. gallinacea.

Asthma, „dicitur a., quando cadit peccatum in expiratione, et est sine sono et cum tussi parva[3])" (L T Gl.).

Atermente, inkt, eigenlijk zwarte vloeistof. Men onderscheidde a. conariorum, coperoet, en a. libranum, schrijfinkt (W.).

Atherionum. Hiermede wordt, blijkens den Lat. tekst, antimonium bedoeld.

Atriplex, melde, hofmelde; A. hortensis L. In den mnl. tekst staat antriplex; men vindt er semen antriplicis nog afzonderlijk genoemd.

Aurea Alexandrina. Deze opiate door Alexander (zie aldaar) uitgevonden, heet zoo omdat het goud bevat of wel, omdat het zooveel waarde heeft als goud; „alexandrina" heet het naar den uitvinder (N. M. zet aurea alexandri) of misschien naar de stad", zegt Plat. Men geeft het, volgens den Franschen tekst, in plaats van adrianum. Het heeft eene constrictieve werking (door het opium), eene confor-

---

1) A. dat een ijzerkleur heeft, met bijmengsels van zand. Deze soort moet men niet gebruiken. Men moet die hebben, die er uitziet als sagapenum; hoe fetider lucht, hoe beter.

2) A. heet ook bitumen iudaicum; sommigen zeggen dat het eene soort aarde is, anderen, dat men het in de Doode Zee vindt; het wordt niet vervalscht en blijft lang goed.

3) Men noemt het a., wanneer het euvel ligt in de uitademing en het is geluidloos en met gering hoesten.

tatieve (door de aromatische kruiden) en eene oplossende. Het blijft volgens D. N. 5 jaar goed.

Aureus, aurum, zie: gewichten.

Auripigmentum, zie: operment.

Avellana, haselnot, hazelaar; Corylus Avellana L. „a. ita assantur. nuclei in vase ferreo moveantur continue, ne exurantur, postea fricentur fortiter inter manus, ut pelliculae non remaneant; similiter terantur et cum melle bene despumato conficiantur[1])" (L T Gl.). „also groet alse ene haselnoot" is de maatstaf voor de dosis van vele medicamenten.

Averone, zie: abrotanum.

B.

Baccae lauri, bakelare. Laurierbessen. Zie: laurus.

Bayen, bessen, vooral laurierkers „Laurus, hierop wassen die bayen.... Ende die bayen duren goet 1 jaer" (Herb.). Voor de bereiding van „olye van bayen" zie: laurus.

Bakelare, baccae lauri. Zie: laurus.

Balaust(r)ia, balustie „bloemen van den wilden Granaatboom" (W.); Punica granatum L. Volgens Dorveaux is het een als enkelvoud gebruikte meervoudsvorm. Men gebruikte de bloesems en de blaadjes zonder de steeltjes. „Deze droge blijft 1 à 2 jaar goed, maar het is beter, ze ieder jaar te vernieuwen" (L T Gl.).

Balsamita, mentha sylvestris, herba divae Mariae, St. Mariencruut; Tanacetum balsamita L. Algemeen bekende plant, die in de lente ingezameld moest worden (L T Gl.) en een jaar goed bleef. Hoe verscher, des te beter. Zie: sisimbrum.

Balsamum, „b. dats verscheit vander balsemen" (mnl. tekst). B. Judaicum. De oorspronkelijke b. (olie-dik sap van den B. Gileadense Kunth) was afkomstig uit het dal van Jericho in Gilead (Judea). De struik, die den balsem leverde, moest door de Romeinen voor uitroeiing door de Joden behoed worden (Plin. l. XII, cap. XXV). Castaeus (± 1575) zegt, dat men in zijn tijd de balsem-olie ternauwernood bij koningen zag en dat men in hare plaats eene uit myrrhe geperste olie gebruikte. Paus Pius V (1551) stond reeds toe, dat bij kerkelijke plechtigheden eene andere balsemsoort gebruikt werd, om-

---

1) A. worden aldus geroosterd: de pitten worden voortdurend in een ijzeren pot geschud, opdat ze niet verbranden; daarna moet men ze krachtig tusschen de handen wrijven, opdat de schilletjes er niet in blijven; evenzoo moet men ze stooten en met goed afgeschuimden honig bereiden.

dat de echte niet meer verkrijgbaar was. Volgens L T Gl. moet, indien men wat sap van den balsemstruik in geitenmelk doet, deze direkt stollen; doopt men er de punt van een doek in, dan mag er, wanneer de plek weer droog is, geene vlek achterblijven, als de balsem niet met olie of terpentijn vervalscht is; in het vuur gebracht, moet men vlammen zien; waar men het in het water brengt, aan de oppervlakte, in het midden of op den bodem, het moet overal op dezelfde plaats blijven; wanneer men het met gewasschen handen door een doek perst boven zuiver water, moet men dezelfde hoeveelheid terugvinden. Men gebruikte van den balsemstruik het sap (opobalsamum, balsemolie), de takjes (xylo-, sillobalsamum), die, volgens L T Gl., op het eind van den zomer verzameld moeten worden en 2 jaar goed blijven, en de bloesems (carpobalsamum).

Bardana; Lappa officinalis, L. „b. dat sijn grote docken" (mnl. tekst). Volgens W. zijn het „grote clissen". Vooral de schors van de wortels wordt in de geneeskunde gebruikt; zij golden als een uitstekend middel tegen door jicht veroorzaakte gewrichtspijnen. Volgens L T Gl. worden de pijnlijke gewrichten met een afkooksel in wijn ingewreven.

Basilicon, „semen basiliconis proprie dicitur ozimum" (L T Gl.) Ocimum Basilicum L. M. Sylv. onderscheidt b. gariofilatum (de beste soort), b. commune en b. latum. Wanneer men b. in een recept vindt, moet men, volgens Plat., de zaden gebruiken [deze zijn rijk aan slijm], sommigen echter gebruiken het gedroogde kruid [dit is rijk aan aetherische olie]. Het wordt, volgens L T Gl., niet vervalscht en blijft een jaar goed. Zie ook: Ocinum.

Baucia, „Daucus graecus id est bautia vel pastinaca" (M. Sylv.). „B. dats pasternake ... ende men doeter meer in spisen dan in medicinen" (Herb.). Zie: pasternake.

B(e)dellium, gomhars van Commiphora africana, Engl. Naar de plaats van herkomst onderscheidt men b. judaicum, b. arabicum en b. de Meka. „Het gelijkt", zegt Pomet, „veel op arabische gom; het bestaat uit heldere droppels." Serapio zegt, dat er ook nog eene ondoorschijnende soort is.

Behen wordt, volgens L T Gl., in overzeesche gewesten gevonden; de wortel wordt in de geneeskunde gebruikt; de droge blijft 3 jaar goed. Men onderscheidde b. album, afkomstig van Centaurea Behen L. en b. rubeum, geleverd door statice limonium L.

Bekeren, beteren, herstellen. bekeringe van ener ziecheit.

Benedicta. Wat hier als recept behandeld wordt, is echter oorspronkelijk een stukje uit de L T Gl. „B. approuvee aux podagres, artheticis, paraliticis, nefriticis" (F_2). In de inhoudsopgave van L_2 wordt het

als een afzonderlijk tot het Antid. behoorend praeparaat genoemd. Er bestaan nog meer recepten van dezen naam: Saladinus de Ausculo, die in zijn Compendium aromatorum eene lijst geeft van de in het Antid. Nic. voorkomende praeparaten, noemt nog een b. transtyberina, „quia trans Tiberim Romae fuit inventa." N.M. geeft 4 verschillende soorten.

Bestaan, stil laten staan, bijv. om af te laten koelen.

Betonica; B. officinalis, L. koortskruid. „b. es betonie in dietsch" (Herb.). Het wordt ook vetonica genoemd, o.a. in F_1 en N.M.

Bolle, wilde haver (?) (mnl. wdb.). In L_1 staat nigelle, waar in den mnl. tekst bolle staat. „Den Grooten Herb." geeft aan de bolderik (Agrostema githago L.) den naam nigella. In de Oost-Veluwe en in Salland wordt de plant nog bolle genoemd (Hk.). E. Paque in zijn boek „De vlaamsche volksnamen der planten" geeft ook den naam nigel. Zie ook: Melantium en Nigelle.

Bolus (armenicus), eene aardsoort, die men o.a. in Armenië vindt en die gebruikt wordt als stypticum. In Yperman's „Cyrurgie" ook „bollen van Hermeinen" genoemd. Men onderscheidde 1° b. rubra, door ijzeroxyde roodbruin gekleurd, „eene soort van aluinaarde, hetzelfde als terra lemnia" (Aus pharm. Vorzeit); deze zou de beste zijn; zij bevatte geene bijmengsels van andere aardsoorten, werd niet vervalscht en zou, volgens L T Gl., lang goed blijven; 2° b. alba, een aluminium silicaat, tegenwoordig nog wel veel gebruikt.

Bombyx, bombax. Zie: boomwolle.

Bonepole, peulvrucht.

Bonum melanum, zie: vovum malanum.

Boomwolle, bombyx, bombax, katoenpluksel. saet van b. is zaad van Gossypium herbaceum L. Van bombax komt Ned. bombazijn. Over b. mori zie: sericum.

Boraetsen, zie: borago.

Borago, bernagie, boraetsen, boraedse; B. officinalis L. „b. dats bornagie" (Herb.) In den mnl. tekst worden nog afzonderlijk genoemd „saet van bornagie entie bloemen en sop van bornagien." „buglossa dats wilde b." (Herb.).

Borax, goudsoldeersel (B.), chrysocolla (W.). Boerhaave (Elem. Chymiae I, p. 44) zegt: „b. vel chrysocolla appellatur; fossilis (i. sal fossile) magnam aque copiam ad solutionem requirens ... corporum sibi commistorum fluxum in igne valde promovens. Sic metallorum, auri praeprimis consolidationem efficiens [1])." L T Gl. zegt: „b. .... virtutem habet ... conglutinandi etc. [2])."

---

1) B. wordt ook wel chrysocolla (goudlijm) genoemd; in harden toestand behoeft

Borne, bronwater, drinkwater. De mnl. tekst noemt coude, lauwe, warme en ziedende borne. Zie: water.

Breiden, zich verspreiden.

Brionia, brionie, heggerank, wilde wingerd, schijtraap; B. dioica L. „b. of oude rape of corpentaes" (Herb.). De plant behoort tot de Cucurbitaceae en heeft purgeerende werking. Men onderscheidde b. (vitis) alba en nigra. „b. i. vitis nigra que grece dicitur ampeleos melena [1])" (M. Sylv.). Alleen de wortels worden in de geneeskünde gebruikt. Zie ook: R. Robert, Histor. Studien a. d. Dorpater pharmacolog. Institutes op b. alba.

Bruscus, Bruscus officinarum, Ruscus; Buxus sempervirens L.; Ruscus aculeatus L. Men onderscheidde eene mannelijke en eene vrouwelijke soort. „ruscus silvestris is anders niet dan den hulst" (Dod.).

Bulbus, „semen bulbi idest cepa marina" (L T Gl.).

Butyrum, boter.

C.

(voor „ca" „co" „cu" zie bij k).

Cholera. Magister Maurus in zijne Regulae urinarum [2]) onderscheidt: c. naturalis en c. innaturalis, welke laatste hij onderverdeelt in c. citrina, vitellina, prassina en eruginosa.

Cypressus, cypres; C. sempervirens L. In het Antid. komen pululae (knoppen) cypressi voor.

Cyrimbrum, zie: cozumbrum.

Cyrope, zie: syrope.

Citrullus, citrul, watermeloen, anguria; C. vulgaris, Schr. Het zaad van c. behoort tot „die 4 coude sade."

Citrus. Wellicht is hiermede bedoeld eene oranjeappelsoort (Fraas pleit voor Citrus decumana L.; Zie Berendes: Ped. Diosk. Arzneimittellehre, blz. 137) en niet onze Citroen (Citrus medica L.) De zaden en de schil worden gebruikt. Men moet het zaad in Mei van de rijpe vruchten verzamelen; het blijft 3 jaar goed (L T Gl.). In het Antid. komen ook folia citri voor.

D.

Dactilli, dattili, dactyli, daden; vrucht van Phoenix dactilifera L. „phoe-

---

het veel water om op te lossen.... in het vuur bevordert het ten zeerste het samenvloeien van onderling vermengde lichamen. Ook lijmt het metalen, vooral goud.

2) B. heeft de eigenschap om samen te lijmen.

1) Vitis nigra, die in het Grieksch zwarte ampeleos heet.

2) S. de Rewai, Collect. Salernit., dl. III.

nicon graece, dactilus latine" (L T Gl.). Volgens Plat. moet men alleen het vleesch gebruiken en houdt men ze 2 jaar goed. In het Antid. worden afzonderlijk genoemd caro dactillorum (het vleesch) en ossa dactillorum (de pitten). Zie : fenicon.

Daden, dadels. Zie: dactilli.

Dannialkon, „d. es olye van bayen" (mnl. tekst). Alkon is in den tekst door een . gescheiden van het voorafgaande danni, maar vormt daarmede één woord.

Deech, meel van Triticum vulgare Vill.

Deere, alles wat iemand deert, pijn.

Drag(ag)ant(h)um, tragacanthum, draguncium; gom, afkomstig van Astragalus ascendens Boiss. (boksdoornstruik). Volgens L T Gl. onderscheidt men eene witte–, verkoelende– en eene roodbruine–, verwarmende–soort.

Draguntea, dragontea, dracunculus; d. minor, ook pes vituli genoemd en d. maior „of columbina of serpentina" (Herb.), viperina (Diosc.) Zie: serpentina.

Drakenbloet, zie: sanguis draconis.

Droog, zie: humoren en: cracht.

Drope, scabies, waterzucht, jicht, vlek.

Dwaen, wasschen, reinigen.

E.

Ebulus, „e. dats adec... ende heeft die zelve macht die vlieder heeft... Entie wortel es medicinaal" (Herb.). Zie: actis.

Ebur, ivoor. „India mittit ebur" (Virg. Georg. 1, 57). In het Antid. wordt ook genoemd scavelinge van yvore.

Edec, acetum, azijn.

Edera, zie: hedera.

Effimera febre, „e. es 1 corts die comt van ontempertheiden van den geesten. die comt onderwilen van heter lucht. onderwilen van vanc. van gramscapen ende van menigerande saken" (D. B. s. v. M.). „Deze corts geneest bi hem selven. Ende men geneestse met badene" (Av. d. w. M.).

Ey. Het wit werd gebruikt om „syroop te claeren."

Eyser, „dbloet van 1 vogel die eyser heet." In den Latijnschen tekst staat „anser".

Elacterium, elatterium, zie: cucumer.

Elect(u)arium, latuarie, likkepot.

Electuarium catholicum. Volgens Add. vindt men dit praeparaat bij

sommige modernen in het kleine Antid. van Nicolaus, maar niet in oude codices. De schrijver der Add. trekt heftig te velde tegen de arrogantie en onwetendheid der verschillende kruidmengers, waarvan ieder het praeparaat naar eigen goeddunken samenstelt. Het in L_2 gegeven recept, ook voorkomende in een aan Arnoldus toegeschreven Antid., is volgens hem het beste. „Valde est bona medicina ... parum est laxativum, tamen aliquoties accidit quod multum evacuat[1])" (J. d. S. A.).

Elimpiados, zie: alipiados.

Elleborus, zie: helleborus.

Elve, „e. dats enula campana so wer ment vint" (mnl. tekst).

Ematices, emacites. zie: lapis ematitis.

Emigranea, zie: hemicrania.

Emoptoicus, lijder aan „emoptoe". „emoptaica passio. dats dat .1. mensche spuwet bloet".

Epaticus, hepaticus, lijder aan eene leverziekte.

Eryngium, iringium, „kruisdistel; E. campestre L. De beschrijving en de manier van toebereiden vindt men in den mnl. tekst bij zingiber conditum. Zie: secacul.

Eruca, E. sativa L. „e. dats hadrec ende wast op dat velt" (Herb.) „e. cocta cum carne hirci et comesta est diasatyron rusticorum[2])" (L T Gl.). „Venerem revocans e. morantem[3])" (Virg. Moret.). De zaden blijven 1 jaar goed.

Esch, Fraxinus excelsior L. In het Antid. komt voor „'t saet vanden esche". Zie: lingua avis.

Esdra. „e. heeft sinen name na esdras den prophete die se ierst vant" (mnl. tekst). Het is eene „confectio magna et opiata" en wordt genoemd als bestanddeel van Pot. S^cti^ Pauli. „E. diu servatur et post VII annos melior est. Nota quod magister Copho et mag. Jo. de Platea in hoc erant gemelli quia fero omnes alii de E. discordebant, dicentes quod E. aut nullam aut modicam habebat efficaciam[4])" (L T Gl.).

---

1) Het is een goed geneesmiddel ... het is weinig laxeerend, maar af en toe gebeurt het toch wel, dat het sterk werkt.

2) De boeren laten iemand e. gekookt met bokkevleesch eten, om bij die persoon liefde te wekken.

3) E., dat Venus, als ze op zich laten wachten, oproept.

4) E. kan men lang bewaren en is na 7 jaren beter geworden. Opmerkenswaard is, dat mag. Copho en mag. Jo. de Platea (13e eeuw) ten opzichte hiervan het eens waren, omdat bijna alle anderen van meening verschilden over e. en het òf geene of geringe uitwerking toeschreven.

N.M. (antid. n⁰ 138—141) geeft 4 recepten. N⁰ 138, even omvangrijk als het recept van N.S., is hiermede toch niet woordelijk te vergelijken, daar de simplicia in geheel andere volgorde worden genoemd; n⁰ 139 heeft geen voorwoord; n⁰ 140, 141 bevatten veel minder simplicia.

Esdras, de propheet Ezra, uitvinder van het praeparaat esdra.

Esula, ezule, spurge. „e. es .1. cruut dat gelijkt linaria dats paddevlas. Ende es een specie van tytimallus. Die wortele es medicinael. entie stelen sijn root. ende es van .2. manieren, die mindere entie meerdere. Ende beide doen si sciten ende sijn laxatijf. Ende men orboort die scorsse van den wortele met andre medicinen" (Herb.). „Euphorbia esula L., heksenmelk, kleine spurge, kleine e. Euphorbia palustris L., duivelsmelk, groote spurge, groote e." (Hk.).

Ethyke. „e. es een corts die heeft eenperlike hitte, ende daer esser .3. manieren ... Dierste specie also rogerinus [1]) seit so kent bi dattie lichame wert bleec ende mager. ende sijn puls ongetempert ende dapper ende eenperlike dorst. ende dorine es gelu ten roden wert kerende gelijc olyen varwe. ende onderwilen in den boden vander orinen ziet men rode sandekine. Ende onderwilen so verteret .1. deel vander derder verscheiden. ende dan ziet men in den boden vander orinen .1. luttel wit ter vergaderingen. Dandere specie bekent bider onnatuurliker hitte .... In die .3. maniere van deser ethyke so nes men niet sculdich den zieken te badene. want hi comt met vertecheiden ..." (D. B. s. v. M.).

Euangelon, zie: alcancalon.

Euforbium, hars van verschillende Euphorbia-soorten, o. a. Euphorbia resinifera Berg.

Eupatorium, boelkens-, leverkruid; E. cannabinum L.; deze gold voor de beste. „E. dats wilde saelgie of hindelope ... ende es vele beter groene dan droge" (Herb.). Verschillende planten werden oudtijds E. genoemd; meestal echter Agrimonia. Zie: agrimonie.

Evel. Men onderscheidde tgroet e. (vallende ziekte, apoplexie), dmiddelste en dminste evel, hert evel (hartziekten) en lanc evel (iliaca passio (darmaandoening als darmkronkel).

Evene; Avena L., haver.

Eviscus. „E. i. althaea" (M. Sylv.). Zie: althaea.

---

1) Rogerinus, bijgenaamd Parmensis of Salernitanus, leefde op het eind der 12e eeuw en schreef eene Practica Chirurgiae.

F.

Fabe, „dat sijn bonen" (Herb.).

Fenicon, dadelpalm. Volgens Isidorus heet de palm zoo, omdat ze evenals de vogel phoenix zeer oud wordt. Fenicon indi, oxifenicon beteekent tamarinde [1]), waarmede bedoeld werd zure dadels, die uit Indië komen. Zie: dactili en tamarindi.

Feniculum, venkel; Foeniculum vulgare Mill, s. F. capillaceum Gil.
„Wortel, bladen ende saet
Sijn in visiken [2]) toeverlaet.
Men sal nemen die wortel sijn
Uter aerde in die lentijn." N. Bl. X, 265.

Fenugrecum. Trigonella Foenum graecum L. Men gebruikte de zaden. Zie: maratrum.

Ferringo, „limatura of f. dats dat men vijlt van ysere wer so ment vint" (mnl. tekst).

Festel, fistel.

Ficus, vijg, figen; Ficus carica. „F. siccae ponendae sunt in medicinis" (L T Gl.). In den Lat. tekst komen ook ficus pingues voor.

Figen, zie: ficus.

Filantropos, philantropos. „f. bediet tsmenscen vrient ontfermich" (mnl. tekst). Het recept van N.M. is niet te vergelijken met dat van N.S. „Het blijft 3 jaar goed" (L T Gl.).

Filex, „dats varen. Ende seggen sulke dat het bloyt. ende zaet riset in Sinte jans nachte baptiste" (Herb.). Osmunda regalis L. Polystichum Filix mas Rth. Ook wordt radix filicis gevraagd.

Filiasidos, zie: filipendula.

Filipendula, hetzelfde als filisiados, dropwortel, knolspiraea, roode steenbreek; Ulmaria Filipendula Hill. Men gebruikte de wortels.

Filonium maius, een beroemd praeparaat, samengesteld door Philo (Heronius) uit Tarsus (1e eeuw v. C.). Hiervan vindt men een recept bij N.S., F. romanum genoemd en een recept bij Mesue, F. persicum geheeten. N.M. geeft meerdere recepten, maar geen ervan is te vergelijken met dat van N.S.

Fimerine, f[enicul]i marini (?) of fumarie.

Fiole, flesch met langen hals.

Fisalidos, zie: filiasidos.

Fisicijn, geneesheer.

---

1) arabisch „tamr" beteekent dadel.
2) = physike, geneeskunde.

Fledercijn, jicht. „gescot oft fledercijn" (mnl. tekst). Zie: artetike.

Flegma, Magister Maurus in zijne Regulae urinarum[1]) onderscheidt: F. naturale, cum en sine febre, en f. innaturale, onderverdeeld in de 4 soorten acetosum, dulce, salsum en vitreum, van alle waarvan hij eene beschrijving geeft.

Fleume, snot, slijm.

Flos, bloem. Flos Agni, nenufaris, oleandri, roris marini; zie op deze woorden f. siriacus is, volgens sommigen, de bloem van de malva, volgens anderen, van bismalva (zie: althaea); deze planten verschillen echter zoo weinig, dat men ze, volgens L T Gl., door elkaar mag gebruiken.

Fluxus, stroom, vloed, loop. Men onderscheidt f. flegmaticus, sanguinis en ventris.

Foe-, zie: Fe-.

Folie, folium. „Graeci malabathrum vocant" (Mesue), ook folium Indum genoemd. Wordt ergens alleen f. genoemd, dan moet men, volgens L T Gl., daaronder f. garyophyll. verstaan; de bladeren moeten zacht van geur, bruin van kleur en bitter van smaak zijn. Heyd[2]) meent, dat het de bladeren van den kaneelboom zijn. De meeste oude schrijvers, ook M. Sylv., verstaan er malabathrum onder. Vinum decoctionis folii c. aqua ros noemt L T Gl. voor maaglijders. Zie: malabathrum.

Fragaria, „f. dats biercruut" (Herb.); Fragaria vesca L., aardbezie.

Fraxinus, esch. Zie: lingua avis.

Frenesie, waanzin, delire.

Fu, „F. of amantilla. of potentilla. of ormentilla. of wit zedeware. of wegewisse. valeriane hets al eens" (Herb.). De zaden, bladeren en wortels worden gebruikt; 's zomers moet men het verzamelen; het blijft 2 jaar goed.

Fumus terre, „dats grisecom" (Herb.), duivenkervel, aardrook; Fumaria off. L. Volgens J. d. S. A. heet het plantje zoo, omdat het zoo spoedig in groote hoeveelheid uit de aarde spruit. Versch heeft het eene sterke, gedroogd geene werking (L T Gl.). Zie: siropus de fumo terre.

G.

Galanga, galigaen, galgant; Alpinia Galanga L.

„Sijn wortel hevet grote ghewout;
V jaer leesmen datment hout.
Dat bruun roet es, hart ende swaer

1) S. de Renzi, Collect. Salernit,, dl. III.
2) Heyd, Histoire du commerce du Levant au moyen age, vol. II.

Ende scaerp van smaken es best, dats waer.
Men machse valschen, als ghi verstoet
Dat men gheroffel nagel doet,
Maer dat mense met pepre vernuwet" N. Bl. IX, 565.

„Sophisticatur sicut gariofilon, addito tamen pipere pulverisato" (Thom. v. Cantimpré, De naturis rerum). De wortel heeft ongeveer dezelfde eigenschappen als gember en wordt in Rusland nog veel gebruikt.

Galbanum, Ferula Galbaniflua Boissier et Buhse. Het is eene gom, die niet vervalscht wordt (L T Gl.) „Goet galbanum es puur ende wit" (N. Bl. IX, 331).

Gal(l)ie, zie: confectio gallie muscate.

Galyenus, Claudius Galenus.

Galigaen, zie: Galanga.

Galla, galappel, een gezwel op takjes en blaadjes van de Quercus infectoria Oliv., ontstaan door den steek van de eikengalwesp (Cynips Gallae tinct. Oliv.).

Galle, gal, galblaas.

Gansen, gezond maken.

Gargariseren, gorgelen.

Gariofili, zie: caryophylli.

Gariofilatis, eene confectie, waarvan kruidnagels de basis vormen. N.M. geeft een recept, dat geheel afwijkt van dat van N.S.

Garnaten, zie: malum granatum.

Gedwegen, zie: dwaen.

Genciane, zie: gentiane.

Genivere, zie: iuniperus.

Gentiane, duizendschoon, madelgeer; Gentiana lutea L. „Ende cruut ende wortele heet genciane. Entie wortele gaat in medicinen. ende .IV. jaer hout mense goet. Entie bitterste sijn die beste" (Herb.). De wortels moeten van binnen roodbruin zijn, als waren ze geverfd en moeten des zomers verzameld en gedroogd worden (L T Gl.).

Gernate, zie: garnaten.

Gescot. zie: fledercijn.

Gescutte, al wat geschoten wordt, pijl.

Geswil, zwelling, gezwel.

Gewichten. In het Antid. komen de volgende gewichten voor:
℔, libra, pond = 12 ℥ (oncen). Het medic. pond = $\frac{3}{4}$ van het burgerl. pond [1]).

---

1) Daar het burgerl. pond niet overal even zwaar was, wisselden ook de medicinale gewichten.

℥, uncia, ons = 8—10[1]) ʒ (drachme).

ʒ, drachma, dragma, dramme = 3 ℈ (scrupel).

℈, scrupulus, scropel, skrupel = 20 gr. (grein).

gr., granum [sc. frumenti], grañ, grein, coorne.

man., manipulus, eene hand vol.

exagium = 90 gr. = 1½ ʒ.

solidum = exagium.

aur., aureus. „a. exagio solidoque parificatur" (S. d. A.).

sextarium, maat voor vloeistoffen inh. 2½ ℔.

Zie verder: F. Adams, The seven books of Paulus Aegineta, dl. III.

Gingebere, zie: zingiber.

Git, zie: nigella.

Gladie, gladiolus, zie: acorus.

Gliconium, gliconis. „secundum compositorem est pulegium" (Add.). Volgens anderen zou het menthastrum of calamenthum zijn, maar de eerste opvatting is beter. Zie: pulegium.

Golena, „i. e. origanum" (M. Sylv.). Zie: Origanum.

Gomme van Arabien, gom van verschillende Acacia soorten. Acacia Senegal Willd.

„Witte gomme dats die leste
Dicke rode dats die beste.
Die middelste die es dinne roet." N. Bl. IX, 389.

Zie: acacia.

Gomme serapini, laag-Latijnsche benaming voor Sagapenum, Sagapinum. Gom van onbekende afkomst. De Serapinum moet helder, lichtbruin zijn; er mogen geene onreinheden aan kleven (L T Gl.).

Goud. De Arabieren schreven aan goud eene hart-versterkende werking toe; daarom treft men het in vele electuaria aan, o. a. Aurea Alexandrina. L T Gl. waarschuwt tegen apothekers, die er kopervijlsel voor in de plaats geven. In het Antid. komen voor aurum purificatum, limatura auri en scume van goude.

Goudbloemen, zie: sponsa solis.

Graet, gradus. Zie: cracht.

Gran, zie: gewichten.

Grana Solis, milium solis, gremil (saet), lithospermum, „steenzaad" (W.), parelkruid; Lithospermum off. L. „Granosolis... Ende dit zaet es also wit alse yvore, ende glat ende claer. ende .x. jaer mach ment goet houden" (Herb.). „De zaden zijn hard als steen" (M. Sylv.),

---

1) Volgens S. d. A. weegt het Salernitaansche pond 9 ʒ. Te Padua was 1 ons = 8 ʒ, te Napels = 10 ʒ. S. d. A. geeft in een gedichtje alle gewichten met hunne onderlinge verhoudingen.

vandaar de naam. Men moet de zaden op het einde van de lente verzamelen (L T Gl.). „Inter omnes herbas lithospermo nihil est mirabilius. Aliqui Aegonychon vocant, alii Diospyron, alii Heracleos" (Plin.).

Granatum, zie: malum gr.

Grassula, zie: crassula.

Grisekom, zie: fumus terre. „Sop" van g. komt voor in sir. de fumo terre.

Groffels nagle, zie: caryophylli.

Gummum, gom. In het Antid. komt voor gom arabie, cedri, edere. Zie: gomme van Arabien, edera.

H.

Hanke, heup.

Haselnot, zie: avellana.

Hedera, klimop; H. helix L. In het Antid. worden de bessen en de gom genoemd. Behalve deze h. vindt men nog edera terrestre „dats dresene of goudevare" (Herb.); zoo noemde men ook de hondsdraf (Glechoma Hederacea L.). Zie: offeum.

Heet, zie: cracht.

Helleborus, nieskruid. Helleborus albus L. „Ende dat witte elleborus es geheten oostweert scamponie ende wast gaerne in wacken steden. ende wast hoge ende selke seggen dat wast op bergen die wac siin. Ende heeft bladere gelijc wegebreden. Maer si siin langer ende scarper. ende wast also lange alse .I. cubitus of langere" (Herb.). De witte nieswortel is afkomstig van Veratrum album L. Helleborus niger L. „dats swartte scamponië. Ende heeft dieselve cracht die die witte heeft. Maer si es niet so laxatijf. Ende heeft enen swarten wortel alse figebome doen" (Herb.). In den herfst verzamelde men de wortels, die men echter niet dan met andere geneesmiddelen vermengd mocht toedienen. Het blijft 3 jaar goed. Staat er in een recept alleen „elleborus", dan moet men de witte soort nemen. Men maakt er met lithargyrum een uitstekend unguentum tegen scabies van. Chr. de Hon. acht de witte soort te vergiftig om te gebruiken.

Hemicrania, hooftswere, hoofdpijn. In den mnl. tekst wordt ook gesproken van „gedeilde hooftswere" (migraine, halfzijdige hoofdpijn).

Hepe, heup.

Herba cancri, zie: crispula.

Herba hepatica, leverkruid, anemone; Hepatica triloba Gil.

Herba divae Marie, zie: balsamita.

Herba muscata, „Geranii prima est species ut tomo I° nostr. de Stirp. Historia commentar. est dictum." (Fuchsius).

Herba paralysis, „sleutelblommen" (W.); Primula officin. Jacq., „herba Scti Petri" (M. Sylv.). „h. p. draget geluwe bloemen... Dyascorides seit dat van allen werken geliket enen crude datmen heet primulaveris. ende oec van allen wesene sonder dat primulaveris maer ene bloeme en draget die gelu es ende dandere die draget vele. Die bloemen entie bladen entie wortele sijn van beide eens" (Herb.). Men gebruikt de bladeren die 1 jaar goed blijven. Men verzamelt ze in den bloeitijd (L T Gl.).

Herba Sabina, zie: sabina.

Herbae Scte Marie, zie: balsamite.

Herba Scti Petri, zie: herba paralysis.

Herba siriaca = Ros syriaca (?), zie aldaar.

Herba venti, „varie interpretatur. Sunt qui umbilicum veneris esse dicant. Alii helxinen seu parictaria; nonnulli consolidam minorem vocant. Aliqui vero anemonem... Sciant hoc in loco [ung. aur.] herbam venti anemonem, sylvestram praesertim cuius pictura et historia est in altero nostrorum de Stirpium historia tomo [1])" (L. Fuchsius). Anemona Pulsatilla L., wildemanskruid, wintcruyt. De Anemona nemorosa L., boschanemoon, wordt nog heden windbloem, windkruid genoemd.

Hermodactyli, herfsttyloos, ronde wortte; Colchicum autumnale L. „h.... ende wast in meerscen ende int herde. ende heeft ene wortele alront. Ende men gadertse in den zomer. ende hanctse op met draden in de zonne. ende .1. jaer mach mense goet houden" (Herb.).

Hert. Het hert leverde verschillende geneesmiddelen: dbeen van der herten van den hert, hertshoorn (zie: catariacum), march van den hert (medulla spinalis), hertstonge enz. Zie: Pomet, Hist.-gén. d. drogues, vol. II.

Hertsvanc, benauwdheid, aanval van angina pectoris, toeval.

Hy-, hi-, voorzoover niet hier genoemd, te zoeken: y-.

Hydromel. Bestaat uit water en honing. J. d. S. A. noemt 3 soorten: 1 deel honing op 1 deel water, 1 deel honing op 8 deelen water en 9 deelen honing op 1 deel water,

Hyoscyamus, iusquiamus, beilde, bilzenkruid, varkensboon, malkruid, belrike, belseme; H. niger L. „Iusquiamus dats beelde... Ende dit zaet es van .3. manieren. wit. rood. ende swart. Ende dat swarte es

---

1) Het wordt verschillend verklaard.... Op deze plaats moet men er onder verstaan h. v. a. „waarvan de afbeelding en beschrijving te vinden is in het tweede deel in ons „Historia de Stirpium."

gevenijnt. ende daeraf salmen wachten. Want het brinct in die doot. Ende dandere 2 doet men in medicinen. Ende tsaet heeft meer cracht dan teruut" (Herb.) Volgens Mesue zijn ook de roode vergiftig.

Hoeftswere, zie: hemicrania.

Holeworte, zie: aristologia.

Hoomsce, zie: althaea.

te Hope, te zamen.

Hordeum, gerst; H. vulgare L., aqua ordea = gerstewater. Zie: tyseine.

Hullen, bedekken.

Humoren, de „cardinale" lichaamssappen der humoraal-pathologie. „Avicenna die wise meester seit dat de mensce es gemaect van der aerden. Ende es beset met .4. humoren. Alse heet. cout. droge ende versch. Ende dit sijn si. sanguis. colera. fleuma. melancola. Daeromme cureert men thete met den couden. ende tcoude metten heten. Entie dese 4 h umoren niet en kent hi nes geen goet phisicijn" (Av. d.w.m.). Zie verder: flegma, cholera.

Huuf, huig; uvula. „Die huuf es .1. jnstrument dat dient der naturen. ende hanget boven der naturen gescapen alse ene wartte van ere vrouwen borst. 1 luttel smaelre. Dese hanget vore tgät. daer die adem uut ende in gaet. ende heeft .2. gaetkine. een boven ende dat es ruumst ende .1. in sijn nederste ende dats nauwe. Ende als dit verstopt. dan swillet die huuf. ende dan dunct die lieden dat hen enege dinc stect in die kele. ende dan so raexenen si dicken omdat si dat wanen uutspuwen. ende temeer dat sijs plegen. so die huuf te meer swillet." (D. B. S. v. M.).

I (Y).

Ydiocri, zie: trocisci ydiocri.

Ydrocopion, ydrotopion. Hydrocopion olympiacum. Hiervan komt geen recept voor bij N.M.

Ydromel, zie: hydromel.

Yera. Beteekent: heilig. In Galenus' tijd noemde men Diacolocynthis algemeen Hiera (Gal., quos purgare oporteat lib.). Het is een door Themison uitgevonden middel, waaraan bovennatuurlijke kracht werd toegeschreven. Wegens den bitteren smaak (door aloë) vaak Hiera picra genoemd. Eenige dergelijke recepten dragen den naam van den samensteller. Zie: Yera picra.

Yera fortissima Galeni, komt bij N.M.[1]) voor onder den naam Hiera alia magna Gal. Het blijft een jaar goed.

---

1) De Hieris, n°. 13.

Yera logodion, y. logadii, genoemd naar den samensteller Logadius. Het blijft 2 jaar goed (L T Gl.) en werd, volgens Mesue, gebruikt in plaats van Hiera Archigenis. Over de werking ervan zegt J. d. S. A.: „de illa dedi semel .3.11. cum .3.1. pilularum aurea et .3. hierae picrae cuidam, qui sibi timebat de lepra .xx. sellas habuit. evacuatione facta a ventre habuit vomitum materiae viridis valde, admodum herbae viridis... et lepra eius fuit palliata per .III. annos. et postea apparuit [1])". Komt voor bij N.M. [2]).

Yera pigra Abbatis, samengesteld door Abbas de Curia (zie aldaar); blijft 2 jaar goed (Salad. de Asc.). Volgens J. d. S. A. wordt het niet meer gebruikt. Men geeft er, volgens Galenus, evenveel van als van Hiera picra. Bij N.M. [3]) heet het Hiera ducis.

Yera pigra Constantini is geheeten naar Constantinus (zie aldaar) en blijft 2 jaar goed. Volgens J. d. S. A. zou het niet veel gebruikt worden, zoodat men het niet vaak in eene apotheek gereed vindt. Het komt voor bij N.M. [4]).

Yera picra Galyeni is het meest gebruikte van alle Hierae (Chr. de Honestis, Sylv. in Mes.). Het wordt ook Hiera pigra magna genoemd. Het blijft 2 jaar goed (D. N.) en werd zoowel in den vorm van electuarium als van pillen gegeven, maar meestal het laatste, daar het dan aangenamer te nemen is. Komt voor bij N.M. [5]). Zie ook: Pigra Galieni.

Yera Rufini samengesteld door Rufus (zie aldaar). Volgens J. d. S. A. is het eene „medicina fortissima... et ideo non debet eam dare medicus nisi sit multum expertus". Volgens D. N. blijft het 1 jaar goed, volgens L T Gl. 2 à 3 jaar. Het komt voor bij N.M. [6]), die alle gewichten half zoo groot maakt als N.S., hetgeen ook bij andere zijner Hierae voorkomt.

Ygya. In den Latijnschen tekst heet het Ygia graeca. Het komt niet voor bij N.M.

Yser. De mnl. tekst geeft 3 staalmiddelen: ijzervijlsel, lapis ematitis en lapis magnetis.

Illafeos. „I. quae lingua Italica dicta est Bardana" (N.M.).

---

1) Aan iemand, die bang was, lepra te krijgen, gaf ik eens 2 3 enz.; hij had 20 stoelgangen en nadat de buik ontlast was, braakte hij nog eene groote hoeveelheid van eene groenachtige massa, ongeveer als groene grassen, .. en gedurende 3 jaar bleef zijne lepra bedekt en daarna brak ze uit.

2) De Hieris n°. 2.

3) De Hieris n°. 26.

4) De Hieris n°. 25.

5) De Hieris n°. 7.

6) De Hieris n°. 24.

Inalamum, zie: vovum malanum.

Indi, zie: mirabolani.

Interioris, staat voor: coloquintide interioris. „coloquintide datter in is" (mnl. tekst.).

Intyba, yntiba, intuba, intubus, intubum, endyvie (W.) „intyba i. cichorea" (Synon.) Men onderscheidt tegenwoordig: Cichorium Intybus L., Cichory en Cichorium Endivia L. (andijvie).

Ypericon, hypericum, „St. Janscruut" (Herb.), hertshooi; Hypericum perforatum L. „In tempore productionis colligitur [1])" (L T Gl.). Men moet het in de schaduw leggen. Het blijft 1 jaar goed. Men gebruikte de bloemen en de bladeren, zonder de steeltjes.

Ypoquistidos, campnoele; Cytinus Hypocistis L. „Aldus mach ment maken. Nemt campnoele inden lintere ende stoetse ende perst dat sap al ute. ende dan settet in die zonne ende laten drogen. ende men saelt dicken roeren dat het niet en corrumpere. Ende .2. jaer hout ment goet" (Herb.).

Yreos, Iris florentina L. „Die blade sijn gedaen alse lisch ende draget witte bloemen" (Dyayris). Men onderscheidde 2 soorten: de iris met purperen en de yreos met witte bloemen. Mesue noemt als het beste deel van de plant den wortel; daarna komen de bloemen. Men droogde het kruid in de schaduw, waarna men het 2 jaar kan goed houden.

Yringis, irungi, uringi, zie: eryngium.

Iris, zie: yreos.

Ysope, isope; Hyssopus officinalis L. Dan. le Clerc [2]) meent uit Diosc. e. a. geschriften te moeten opmaken, dat de Hyssopus der ouden een geheel andere is, dan de tegenwoordige.

Yvore, ivoor, ebur. In het Antid. wordt rasura eboris (scavelinge van yvore) verlangd.

J.

St. Janscruut, zie: ypericon.

Joget, jeugd.

Juchtecheit, jicht.

Juncus, bies, Rusch; Juncus Tru. „J. herba est satis nota cuius radices assimilantur galangae.... radices ponuntur in medicinis mundatae a suis ramisculis per duos annos servantur melius tamen est si quolibet

---

1) Het wordt in den bloeitijd verzameld.

2) Hist. d. l. médicine.

anno renovatur[1])" (L T Gl.). Plin. onderscheidt j. odoratus (zie: Squinantum) en j. triangulatus (junc costu in F_1), waarmede men cyperus bedoelde.

Juniperus, genivere, jeneverbes; J. communis L. „Ende alse ment vint beschreven in recepten dan salmen nemen de besien. Ende .2. jaer geduren si goet" (Herb.) „Fructus ami secundum Nicolaum est semen juniperi" (Add.) In den mnl. tekst wordt nog de vrucht van genivere genoemd.

Jusquiamus, zie: hyoscyamus.

Justinum. Men conficieert dit praeparaat het best met mel castanearum amararum, daar beide diuretisch werken. Het blijft, volgens L T Gl., 3 jaar goed. N.M. noemt het niet. Keizer Justinus zou het hebben uitgevonden.

K (C).

Cabali marini, Hippocampus, zeepaardjes; Hippocampus antiquorum L. Sommigen drogen, volgens L T Gl., ze in de zon, waarna ze met of zonder zout worden ingemaakt; ze blijven 2 jaar goed.

Cacabo, een aarden of koperen en van binnen vertind vaatwerk, een ketel of pan, om medicamenten in te kooken. (B.).

Caciola, zie: catia.

Calamentum, calamintha, bergsteenthijm; Calamintha officinalis Moench. De mnl. tekst zegt: „C. es ene gomme [sic] wer so ment vint". Herb. zegt ervan: „C. of nepita of ackermente[2]) ende si es beter groene dan droge. ende alsi bloyt sal mense gadren. Een jaer geduert si goet diese hanct in de scaduwe.... Men vint menegerande mente. het ene es tamme ende wast in der lieden hove... Ende dandere heet men scastrum. ende dese heeft die meere cracht te verwarmene. Ende ene andere vint men die heeft lange bladere. entie heet men roemsce mente.... Mer dierste tamme doet men in medicinen". De Arabieren noemen c. fluviale verkeerdelijk Pulegium[3]). Een paar malen staat er in den mnl. tekst c., waar calcantum bedoeld wordt; éénmaal vindt men calamentis, waar men, naar analogie van den Latijnschen tekst [lapis] caliminaris moet lezen. Herb. spreekt echter nog van een Calamentis: „c. es van .3. manieren daer es .1. dat altoes wast in ripa fluminis ende in waterachtigen steden. Ende een ander in droger

---

1) J. is een vrij bekend kruid, welks wortels gelijken op galanga; men gebruikt de wortels in medicijnen. Van de takjes ontdaan, blijft het 2 jaar lang goed, maar het is beter, het elk jaar te vernieuwen.

2) Herb. haalt hier verschillende planten dooreen (zie: nepita).

3) Manardus, Sup. Mes. Antid. expos. 107 D.

steden van watere. Ende noch een ander dat men vint in droger steden op bergen. Ende omdat het wast in vele steden so hevet vele namen".

Calamite. Bedoeld wordt styrax calamita (zie aldaar).

Calamus aromaticus, „dats ene maniere van riete." C. a. is eene der oudste geneeskrachtige planten, die echter in den loop der tijden zoo zeldzaam geworden is, dat men het in de middeleeuwen bijna niet meer zag en het verving door Acorus. Welke plant men met C. a. bedoelde, is niet met zekerheid bekend; Flückiger meent, dat men er oorspronkelijk eene welriekende Indische grassoort onder heeft verstaan.

Caldarium, plaats om te verwarmen, oven.

Caligo oculorum, „i. e. tenebrositas ex fumo cholerae rubeae, vel ex acuta febre [1])" (L T Gl.).

Cameactis, zie: actis.

Camphora, canfer. „... In psillio et sem. lini in vase vitreo posita diu potest servari, vel quod melius est in vase facto de alabastro, vel de marmore praecipue. sine alicuius admistione diu potest servari. s. per xx annos [2])" (L T Gl.). Het is afkomstig van Dryobalanops aromatica Gaertn. s. Dryobalanops Camphora Colebr.

Candijt, kandijsuiker; water van candite: water, waarin kandijsuiker is opgelost.

Canele, kaneel, van Cassia fistula L. of van Cinnamomum Ceylanicum Breyn.

Capillus Veneris, zie: adriantum.

Capparis; C. spinosa L. De wortel en voornamelijk de schors ervan werkt het sterkst en blijft 3 jaar goed (L T Gl.). De bladeren en de vruchten hebben zwakkere werking (P. van Ae.). De nog niet ontloken bloesems in azijn ingemaakt, zijn bekend onder den naam van „kappers".

Caprifolium, echte kamperfoelie, wedewinde; Lonicera Caprifolium L. „C. et mater silvarum latine, periclemenon graece" (M. Sylv.) „C. of wedewinde die draget rode besien... Ende tsop heet licium" (Herb.). Lonicera Periclymenum L. is wilde kamperfoelie. Zie ook: licium.

Cardamomum. Hieronder heeft men de vruchten van verschillende planten verstaan. De mnl. tekst noemt c. „waterkerssen so wer ment

---

1) Dat is eene blindheid, ontstaan uit cholera rubea of uit eene hevige koorts.

2) Tusschen vlooienzaad en lijnzaad in eene glazen vaas geplaatst kan het lang bewaard blijven, of, wat nog beter is, in eene vaas van albast of vooral van marmer. Onvermengd kan men het lang goed houden, wel 20 jaar.

vint", blijkbaar naar het voorbeeld van L T Gl.: „C. semen est nasturtii [1])". C. en Nasturtium zijn echter geheel verschillende planten. De grootste soort van C. bereikt den omvang eener vijg. Dod. beschrijft haar als een „velachtigh aschgrauw blaesken of hauwken", waarin zich een groot aantal zaden bevinden, grana Paradisii (Paradijskoren) of grana Melegettae [2]) genoemd. Ze worden geleverd door Amomum Meleguetta, veelvuldig voorkomend in W.-Afrika, maar, wegens hunnen scherpen smaak, gebruikt men ze tegenwoordig nog slechts gepulverizeerd om peper te vervalschen. Behalve deze soort onderscheidde men — vooral later — nog, al naar de grootte der vruchten, een C. maius, vooral voorkomend op Ceylon, C. medium en C. minus. Dod. noemt nog een C. minimum. Diosc. noemt éene soort, Plin. vier. Tegenwoordig gebruikt men de vruchtjes van de Elettaria Cardamomum White welke ook voor den C. van Diosc. wordt gehouden en de C. minus van latere schrijvers is.

Cardamum. „C. i. sinapis alba" (L T Gl.). Berendes houdt het voor Lepidum sativum L. of voor Erucaria aleppica Gärtn. Men zou het 2 jaar kunnen goed houden.

Carde, kaardedistel; Dipsacus Tourn. of Dipsacus sylvestris Mill.

Carduncelli. „Latini codices intellegunt per carduncellum Carduum benedictum" (Fuchsius). Volgens M. Sylv. noemt men het in de volkstaal spilizosa. Herba Cardii benedicti is afkomstig van Cnicus benedictus, gezegende distel.

Cardus, distel. Komt eenmaal in den Latijnschen tekst voor.

Caricae. „C. i. ficus siccae." (Synon.).

Caryophylli, gharioffel naghel, groffels nagle, nagelen, kruidnagelen, Gariofili. Het zijn de gedroogde bloesems van Eugenia Caryophyllata Thunb. Kruidnagelen moeten, volgens L T Gl., van boven wat afgeplat, scherp van smaak en vochtig zijn. Drukt men er met den nagel in, dan moet er wat vocht [de olie] uitkomen. Vinum decoctionis gariof. cum aqua rosarum geeft men tegen maagpijn door koude. „Gariofilate... Die wortelen gaen in medicinen. ende hebben meer crachten groene dan droge. Nochtan hout mense .i. jaer goet. Ende daer omme heet mense gariofilaet om dat si bina riect alse garoffels nagelen" (Herb.).

„Dats die valscheit diemer toe doet:
Men neemt gheroffels naghel goet.
Ende breectse te pulverę fijn,
Daer doetmen toe staerc aisijn,

---

1) Nasturtium wordt nog waterkers genoemd.

2) In het Fransch heeten ze nog graines de Maniguette.

Die van scarpen smake sijn,
Ende oec uutwel riekende wijn.
Dan nemtmen nagle nauwer toe goet,
Die men in een cledekin doet,
Ende leghtse daer in ene nacht,
Ende si nemen smake ende macht
Van dien dinghe sonder saghe,
Ende gheduren xxx daghe
Dit sijn nagle valsch ende loes". N. Bl. IX, 345.

Zie ook: antofali.

Caro dattillorum, c. dactillorum, c. dactilis, zie: dactilli.

Caro leonis, leeuwenvleesch. Het werd vervalscht met ander vleesch; men kan het echter herkennen aan de huid en de haren. Gezouten en gedroogd blijft het, volgens L T Gl., 5 jaar goed; sommigen bewaren het echter zonder zout; slechts in de zon gedroogd.

Carpobalsamum, zie: balsamum.

Carvum, karvum, „karwij, witte comijn" (Dod.) Gewone- of hofkomijn; Carum Carvi L. Bekend diureticum. Men moet de zaden des zomers verzamelen en niet gemalen bewaren. Pulvis Carvi tegen foetor ex ore (L T Gl.).

Cassia. In het Antid. komen twee simplicia voor van dien naam: c. fistula en c. lignea; maar soms vindt men c. alleen genoemd. „... quando in libris auctorum c. reperitur absolute prolata ... si sit medicina solutiva sive lenitiva, tunc debemus intelligere de c. fistula quae lenitiva est... Si autem non est medicina solutiva sive lenitiva tunc debemus intelligere de c. lignea [1])". (Chr. de Hon.) „C. absolute posita, id est lignea, vel xylocassia, rubea et sicca [2])" (Synon. achter het antid.) De oude kruidkundigen noemen maar éene soort, overeenkomend met de c. lignea der latere schrijvers. Diosc. beschrijft deze soort als pijpvormig, waardoor verwarring zou kunnen ontstaan met de c. fistula der latere schrijvers. Vandaar dat hierop herhaaldelijk de aandacht gevestigd wordt [3]). De c. der ouden (c. lignea) vertoont overeenkomst met cinamomum. Tot in de middeleeuwen was men het er niet over eens of zij door dezelfde of door verschillende plantensoorten geleverd werd. Diosc. is de laatste meening toegedaan. Men noemde deze c. dan ook wel cinamomum spurium

---

1) Wanneer in de boeken der schrijvers alleen c. staat, als het een ontspannend of verzachtend geneesmiddel is, moet men er onder verstaan c. fistula, dat verzachtend is, maar anders moet men lezen c. lignea.

2) C. zonder meer is c. lignea of xylocassia, de roode en drooge.

3) Man.: de cassia fistula, Mesue, Costaeus, Fuchsius in N.M., Add.

canella. De c. lignea wordt geleverd door den Laurus Cassia Ait. en bestaat uit de opgerolde roodachtige bast van de twijgen. De c. fistula der latere schrijvers, door Actuarius c. nigra genoemd, werkt laxeerend, maar zoo zacht, dat men het, volgens Mesue, zonder eenig gevaar aan personen van iederen leeftijd en zelfs aan zwangere vrouwen kan toedienen. Men verstaat er onder de vruchten van de C. fistula L.

„Sine vrucht es lanc als hi es ripe,
Ende es alst ware in ene pipe
Saet dat in sine merghe leghet,
Ende esser, als men voor waer seghet
Meer dan XL in ene pipe
Swart ende groene, sijn si ripe
Dat merch hier of es bequame,
Want het ontsluut den lechame" N. Bl. IX, 229.

Wanneer men deze vruchtjes schudt, mogen de zaden niet rammelen. Zijn ze te licht, dan vervalscht men ze, door ze in nat zand te leggen. C. fistula blijft, volgens L T Gl., 3 jaar goed.

Cassia fistula, zie: cassia.

Cassia lignea, zie: cassia.

Castaneum, kastaengie, kastanje.

Castoreum, bevervel, bevergeil, afkomstig van Castor fiber L. „Castorie dats bevercul" (mnl. tekst). Het is een zeer oud geneesmiddel, dat voornl. uit Pontus kwam[1]). In de middeleeuwen hield men de c. voor de testikels zelf (vandaar de naam); Chr. de Hon.[2]) en Costaeus[3]) komen met kracht daartegen op; volgens hen vindt men het in een paar zakjes, hangende naast den penis. Costaeus onderscheidt twee substanties: de buitenste laag, die vleeschachtig en de binnenste, die als was is. Beide worden in de geneeskunde gebruikt.

Catapotium, cataputhia. I. een geneesmiddel. „Graeci coccia et catapotia vocant" (Mesue). II. eene droge. Spring- of roerkruid, ook kenmerkend: schijtkruid. „C. of sporie of roercruut hets al eens... Ende tsaet es al soe groet alse peper. ende heeft march inne ende daerboven scorssen. ende dmarch es wit ende vet. Ende als ment in medicinen doet salmen die scorse afdoen ende pellent scone... Ende men maect er af oleum catapusiarum. die sere doet sciten" (Herb.).

Catariacum, alleen in L_1 en L_2. Volgen L T Gl. en de Synon. verstaat

1) Virg. Georg. I, 58... virosaque Pontus castorea mittit.
2) Expos. sup. Mes. antid.
3) Expos sup. Mes. antid. 1581.

men er cornu cervi onder. Voor het gebruik moest het buitenste laagje afgeschaafd en de overblijvende stof afgevijld worden, echter niet tot het merg toe.

Catarrus. „C. est fluxus humorum e capite ad subiectas partes."
„Si fluat ad pectus, dicatur Reuma catarrhus
Ad fauces Branchus, ad nares Coryza [1])" (B.).

Catarticum imperiale, Katarticum imp. Dit praeparaat wordt soms als c. i. simplex, soms als c. i. acutum gemaakt. Simplex noemt men het wanneer er de voorgeschreven dosis scammonea ingaat. Het veroorzaakt 3 à 4 maal afgang. Men verscherpt de werking door meer diagridium. Het blijft 2 jaar goed en is, volgens L T Gl., oud beter dan versch. N.M. geeft 2 recepten (n° 1 en 2 der Purgatoria); het tweede heet Purgatorium regium. Zij gelijken echter te weinig op dat van N.S. om er woordelijk mee vergeleken te worden. N.M. noemt er eenige ziekten bij op, die niet in den Latijnschen, maar wel in den Nederlandschen tekst voorkomen.

Catholicum, zie: electuarium c.

Catia, cacia, cassia, zijgbak. Verkleinwoorden zijn catiola, caciola, cociola, foutief wel eens catina geschreven (zie aldaar).

Catina, scotele, pan, bak, schaal.

Cause, zie: causon.

Causon, brandende koorts, van Grieksch καυσος; ook heet evel genoemd [2]). P. v. Ae. noemt de symptomen [3]).

Cauwerdensaet, zaad van cauwo(e)rde, pompoen, kalebas; Cucurbita L.

Kebuli, soort van Mirobalani (zie aldaar).

Kerspelie, zie: crispula.

Kerstaengie, kastanje.

Claren, zuiveren.

Clarie, hetzelfde als Tapsia (zie aldaar).

Clavere, klaver; Trifolium pratense L.; Trifolium diffusum Ehrh.

Clissebladen, folia bardanae. Zij komen voor in ung. populeon. Zie: bardana.

Coagulum, stremsel. „C. dicitur quia facit lac coagulari, extrahitur antequam incipiat herbas comedere [4])" (L T Gl.). Men gebruikte het

---

1) C. is een stroom der sappen uit het hoofd naar de lager gelegen deelen. Stroomt hij naar de borst, dan heet het Rheuma, stroomt het naar de keel, dan heet het Branchus, stroomt het naar den neus dan heet het Coryza.

2) D. B. s. v. M.

3) Lib. II, cap. 29.

4) C. heet het, omdat het de melk stremt; met haalt het eruit voordat het de kruiden begint te verteeren.

tegen diarrhee en overvloedige menstruaties. In den Latijnschen tekst komen voor C. agni, capreoli, leporis, vituli [1]).

„Libbe, datmen vint in sinen maghe [van den haas]
Suvert den licham van sire plaghe
Et mach utelanghe gheduren" N. Bl. II, 2587.

Cociola, zie: catia.

Coclearium, cochlear, lepel.

Cocognidium, conodii, coconidii enz. Zie: alipiados.

Coek, hartheit vander melten.

Coelne, zie: colene.

Colatura, doorzijgsel.

Colen, „wilde colen" komen voor als bestanddeel van Nefrocatarum.

Colene, coelne. Hiermede wordt, blijkens den latijnschen tekst, pulegium bedoeld.

Colera, zie: cholera.

Cole(e)ren, doorzijgen; dit doet men, volgens den mnl. tekst, met een dorgaetten lepel, een doec, een vat met gaten of een cleet.

Colica passio. „C. p. est passio intestinorum quae nascitur ex ventositate inclusa in illo intestino. Inde colici dicuntur qui dolorem ventris dextre ab umbilico patiuntur [2])" (A. l. v.).

Colofonie, resina colofonia, vioolhars; de hars van verschillende Pinussoorten: P. australis Michaux, P. sylvestris L., P. palustris Mill. e. a. Genoemd naar de stad Kolophon in Klein-Azië, de voornaamste uitvoerplaats er van.

Coloquintida, vrucht van Citrullus Colocynthus Schrad. s. Cucumis colocynthis L. „C. dats oec scamoneie so wer ment vint [3])" (mnl. tekst). Het werkzame bestanddeel zetelt in de pulpa, niet in de zaadjes; daarom wordt in de recepten van het Antid. voorgeschreven colocintide interioris, march van der coloquintide, c. datter in es. „C. est cucurbitae silvestris fructus" (Sylv. [4]). Bij N.M. gebruikt Fuchsius dan ook steeds cucurbita silvestris in plaats van c.

Comijn, zie: cuminum.

Como, komt voor in L_1 in Pill. de elatterio, waar L_2 chamaeactis heeft. „Comos Diasc. herba est duobus cubitis longa . . ." (M. Sylv.).

Complexie, lichaamsgesteldheid, karakter.

---

1) van een lam, een bok, een haas en een kalf.

2) C. p. is eene ingewandsziekte, die ontstaat door wind in dien darm opgesloten. Vandaar noemt men „colici" hen, die buikpijn hebben rechts van den navel.

3) Dit is niet juist; zie: scammonia.

4) Expos. sup. libr. Mesue.

Conditum, geconfijt, ingemaakt. „Condire est sapidum et palato iucundum reddere, idque alimentis maxime convenit, ad medicamenta vero transfertur, ambo autem saccharo vel melle, vel utroque condiuntur et dulcorantur, ut gulae et stomacho sint grata, et diu servari possint[1])" (Sylv.[2]).

Confectio. „C. vulgo medicina" (Du Cange). „Notandum, quod c.... est nomen commune ad electaria, quae ad formam solidorem reducuntur. Isto modo confectio idem est, quod compositio[3])" (Chr. de Hon.[4]). „Confexie es vergaderinge van vele simpelre medicinen" (mnl. tekst). Men onderscheidde confectiones aridae, zooals trochisci en humidae, als opiata, condita enz. De confectio heeft de juiste dikte, wanneer een druppel op eene marmeren plaat gevallen, niet wegvloeit.

Confectio alipte muscate. In den mnl. tekst staat conf. colipte musc. „A. est quaedam confectio quae muscum recipit: dicitur a. muscata[5])." (M. Sylv.). In L T Gl. bij aurea alexandrina staat: „a. diversae sunt species; alia est amara, alia est muscata. A. est confectio cuius receptio in antidotario reperitur[6])." Een magdaleon van a., in den neus gehouden, zou helpen tegen coryza. Volgens J. de S. A. is muscus niet de basis van conf. a. m., de „laus" komt daarmede niet overeen. Het recept van N.M. is geheel hetzelfde als dat uit het Antid. Volgens L T Gl. parfumeerde men zich het haar ermee.

Confectio gallie muscate. Werd veel gebruikt, vooral door arabische artsen en gewoonlijk in den vorm van trochisci; het werd ook vaak gegeven in plaats van conf. Galliae Sibellinae, dat bij Mesue[7]) voorkomt. „Intrat in preciosissimis medicinis et electuariis[8])" (Lat. Tekst.). Volgens L T Gl. komt de naam òf van de provincie Gallia, òf van een kruid. N.M. geeft ook een recept van dien naam. Het komt

---

1) Confijten is ergens smaak aan geven en het aangenaam maken voor het verhemelte. En het komt het meest te pas bij spijzen, maar wordt ook op medicamenten toegepast. In beide gevallen confijt men echter met suiker of honing of met beide en maakt het er mee zoet, om het aangenaam te maken voor de keel en de maag en opdat het lang bewaard kan blijven.

2) Annot. sup. Mes. antid.

3) C. is de gewone naam voor electaria, die in vasten vorm worden gegoten. Op deze wijze is c. hetzelfde als compositio.

4) Sup. antid. Mesue expositio.

5) A. is een geneesmiddel waarin muscus voorkomt; het heet dan ook a. muscata.

6) Van de a. bestaan verschillende soorten: de eene is bitter, de andere muscata. A. is een geneesmiddel, waarvan men de samenstelling vindt in het antidotarium.

7) Chr. d. Hon., Super Mesue antid. expositio.

8) Men doet het in zeer kostbare medicijnen en likkepotten.

niet voor in den mnl. tekst, maar, volgens Chr. d. Hon., wel in het Antid.

Confectionere heet in den mnl. tekst conf. vere; het is genoemd naar Naera (zie aldaar). Het komt niet bij N.M. voor. P. v. Ae. geeft pastilli Nerae, waarvan het recept niet veel lijkt op dat van N.S.

Confectio vere, zie: conf. nere.

Confexie, zie: confectio.

Confexie colipte muscate, zie: confectio alipte muscate.

Conficieren, bereiden, mengen.

Confita muscata, zie: confectio alipte muscate.

Confite ru, Confice ru, confiseru, confita rubea, confecta rubea. „C. r. id est styrax" (L T Gl.). Zie: styrax.

Conforteeren, versterken.

Constantinus is ± 1020 te Carthago [1]) uit Christenouders geboren; zijne studiereizen brachten hem te Cairo, Damascus en Bagdad, waar hij vele arabische handschriften verzamelde over geneeskunde. Toen hij van daar om eene — onbekende — reden moest vluchten, nam hij deze mss. mede naar Salerno, waar hij, na korter of langer secretaris te zijn geweest van Robert Guiscard, zich ± 1070 als monnik terugtrok op den Mons Cassinensis. Daar heeft hij, door het vertalen zijner geschriften in het Latijn, veel bijgedragen tot de verbreiding der arabische geneeskunde. Zijne geschriften waren spoedig van belang, blijkens de Duitsche vertalingen ervan reeds in de 12e eeuw, o. a. van Viaticus. Hij stierf 1087. Naar hem is genoemd Yera pigra Constantini.

Coorn, zie: gewichten.

Copho [minor], 1085—1100, was een oudere tijdgenoot van Nicolaus. Over zijne „Ars medendi" is uitvoeriger gesproken in de Inleiding, „Nicolaus en zijn Antid". Ook schreef hij eene „Anatomia porci", vroeger verkeerdelijk genoemd a. parvi galeni, uitgeg. door J. Schwarz.

Corael, zie: corallum.

Corallum, koraal. In het Antid. wordt c. album en c. rubrum genoemd. Volgens M. Sylv. is het roode drooger en mag men het witte alleen gebruiken, als het uitdrukkelijk in het recept genoemd is. Chr. d. Hon., Costaeus en Plinius onderscheiden ook nog eene zwarte soort. Men kende aan het c. eene versterkende werking op het hart toe. Deze koralen zijn afkomstig van Gorgonia nobilis en Madripora oculata.

Coriandrum, coriander, vruchtjes van Coriandrum sativum L. De mnl. tekst noemt nog flores coriandri.

1) Vandaar zijn bijnaam Afer.

Cornu cervi, hertshoorn. Zie: catariacum.

Cortex, scorsse, schors, schil.

Corts. Over de verschillende vormen van koorts zie o. a.: Jan Yperman's boek over geneeskunde. Hij beschrijft daarin de verschillende soorten: effimera, ethike, dageliker cortse, tertiane corts („simpel" en „dobbel") en vierden dage corts en geeft de geneesmiddelen ervoor aan. Zie: effimera, ethyke, cotidiane, tertiane en quartana.

Corumbrum, corimbrum, cyrimbrum. Zie: cozumbrum.

Costum, costus, costos. Costus speciosus Sin. s. Arabicus. Een welriekend kruid, waaruit zalf bereid werd, waarmede men wijn kruidde enz. Men onderscheidde eene witte soort, in Indië en Perzië gevonden en het meest gebruikt, en eene roode, die sterker zou werken. Het blijft 3 jaar goed. J. d. S. A. en Diosc. onderscheiden 3 soorten: c. arabicus, indicus en garyophyllatus.

Cotidiane [sc. corts]. „C. comt altoes tinen tide op sinen dach. ende geduert .18. uren ende .6. uren heeft men vrede" (Av. d. w. m.).

Cozumbrum, corumbrum, corimbrum, cyrimbrum, cotzumber is hetzelfde als Styrax rubea, ook wel thymiana genoemd. Zie: styrax en thimiana.

Cracht. „Facultas causa quaedam est effectrix [1]" (Gal.). Sommige „crachten" werken terstond (actu), zooals vuur, ijs, andere eerst na eenigen tijd (futuro tempore), b.v. Pyrethrum, Hyoscyamus. De sterkte der cracht drukt men uit in 4 graden, waarvan de 4e de sterkste is. Men onderscheidde 4 soorten van „crachten", 1e afhangend van de elementen: verwarmend, verkoelend, verdrogend en vochtigmakend, 2e de verzachtende, verhardende, samentrekkende, verteerende enz., 3e de ettermakende, heelende enz., 4e de magnetische en door onbekende oorzaken werkende krachten. Over het versterken of verzwakken van eene kracht leze men het voorwoord van het Xe boek van Der Naturen Bloeme.

Crassula, grassula, hemelsleutel, smeerwortel, kroonkruid; Sedum purpureum Hk. s. telephium L. „C. of orpyn, of cronecruut of roetelle, of smerewortte. Entie kleine scelt men bladeloes. ende staat op husen ende op oude maysieren" (Herb.). „C. maior dats smerewortel of groet orpyn" (mnl. tekst).

„Wilment plucken ende lesen.
X daghe voer den lanxten dach
Dien men int jaer vinden mach" N. Bl. x, 446.

C. minor heet, volgens M. Sylv., ook Vermicularis of Semperviva minor; kleine donderbaert, Sedum album L.

---

1) „Cracht" is eene of andere naar buiten werkende oorzaak.

Cretanus marinus, zeevenkel; Christhmum maritimum L. Het heeft bladeren als yringium. Zie hierover het art. van P. Dorveaux in Janus 1909 p. 311—319.

Crispula, crespula. Kerspelie, koedil, koeoog, stinkende kermille, paddebloem; Anthemis cotula L. „C. dicitur herba cancri in unguento marciaton ... et est herba minuta habens folia crispa[1])" (M. Sylv.).

Cristael, lapis cristallus „fit per congelationem ex glacie, quanto albior tanto melior, per plures annos servatur[2])" (L T Gl.). „Dicitur etiam sitim restringere sub lingua positus et expertum est quod tritus cum melle acceptus a mulieribus replet ubera lactis[3])" (M. Sylv.).

„Cristallus, seghet men over een
Es van ouden yse worden steen,
Maer daer jeghen spreekt Solijn
Ende seghet dat cristalle sijn
Als het noyt en vroes ijs" N. Bl. XII, 385.

Crocus, soffraen, saffraan; Crocus sativa L. In het Antid. komen voor c. orientalis, hortensis, africae (saffraen van affrike). Men onderscheidde eene soort die in de lente en eene andere, die in den herfst bloeit.

Cronecruut, zie: crassula.

Croppen, „cimae tenerrimae[4])" (L_1 en L_2).

Cubeben, vruchtjes van de staartpeper; Piper cubeba L. s. Cubeba officinalis L. „Les cubebes, Poivre à queuë (Piper caudatum), ou mousqué sont des petits fruits si semblables au Poivre noir, que si ce n'était leur petite queue, et qu'ils sont tant soit peu plus gris que le Poivre, il n'y aurait personne qui en peut faire la difference" (Pomet).

Çucumer, cucumis, komkommer. Men kende de gewone eetbare komkommer, vrucht van Cucumis sativus L. en cucumer agrestis (asininus), vrucht van Ecballium elaterium Rich. De vrucht hiervan heette siccidos[5]), het sap elaterium. „E. es gemaect van enen crude dat in latine heet cucumeris agrestis... Ende men leset in die hontdagen alst ripe es. ende dan perst men tsap ute ende droget in die zonne.

1) C. wordt herba cancri genoemd in marciationzalf en is een klein plantje met gekroesde bladeren.

2) Het ontstaat door bevriezing uit ijs; hoe witter hoe beter en blijft vele jaren goed.

3) Men zegt ook, dat het, onder den tong gelegd, de dorst lescht en men heeft ondervonden, dat het, fijn gewreven met honing genomen door vrouwen, de borst met melk vult.

4) De zeer teere tippen.

5) Van Grieksch σικυος, augurk.

dat welna droge si. so dat ment in coekelkine formeren mach" (Herb.). Volgens L T Gl. houdt men het 2 jaar goed. P. v. Ae. zegt, dat het sap van de wortels en bladeren zwakker is, dan dat van de vruchten. Het zaad behoort tot „die 4 coude sade [1])".

Cucurbita, cauwerde, cauwo(e)rde, kalebas, pompoen; C. Pepo L. Het zaad hiervan behoort tot „die 4 coude sade [1])". Men kende ook de C. Sylvestris (zie: coloquint).

Cuminum, ciminum, cyminum, comijn, gewone komijn; C. Cyminum L. C. Aethyopicum werd ook wel genoemd Carmenum of C. regale [2]).

Curcuma, „Circuma Curema est radix crocei coloris et est celidonie minoris: qua panni tinguntur: vel rubea tinctorum [3]) christoforus de honestis super Mesue" (M. Sylv.). Fuchsius meent, dat C. bij Mesue beteekent crocus; hij wil in plaats Diacurcuma lezen: Diacrocus. (N.M. p. 62). Costaeus [4]) meent, dat de juiste naam hiervoor Diacrocoma is. Men noemde C. ook wel Crocus Indicus (Indische saffraan); het zou de Cypirus indicus van Diosc. zijn, die den wortel met gember vergelijkt. C. tinctoria.

Cuscute, schorfte, wrange, vlaszijde, warkruid; C. Tourn. „C. of Vinaria" (mnl. tekst) is eene woekerplant, behoorende tot de Convolvulaceae. Men kent twee soorten: C. epilinum Weihe, gewoonlijk C. genoemd „hets gelyc vlasse ende wast opt velt. ende in lynsaede onder ander vlas. Ende men saelt gadren metten bloemen ende .2. jaer mach ment goet houden" (Herb.). De andere soort heet C. epithimum L., gewoonlijk epithimum genoemd „. . . ende wint hem omtrent .1. cruut dat thim heet ende wast gaerne in heeten landen ende in heeten steden" (Herb.).

L.

Lacca, harsachtig voortbrengsel, dat geleverd wordt door de Carteria lacca, een insect, dat gewoonlijk op Ficus-soorten leeft. Costaeus [5]) beschrijft het als „illud rufum, pellucidum, myrrhae aspectu simile, surculos quosdam ligneos involvens, verum Cancanum Graecorum [6])".

---

1) Zie hierover: Macer Floridus, De viribus herbarum. Uitgeg. d. L. Choulant.

2) Costaei annot. sup. Mesue antid.

3) C. C. is de wortel van celidonia minor en heeft de kleur van crocus; waarmede men doeken verft, of het rood van bonte kleederen.

4) Annot. sup. Mesue antid.

5) Annot. in Mes.

6) Dat roodachtige, doorschijnende, gelijkend op myrrhe, dat zich om de twijgjes bevindt, het Cancanum der Grieken.

Lacsativa, laxativa. „Alle l. mach men wel heten Katarticum" (mnl. tekst).

Lactuca, sla; L. sativa L. „L. dat es latuwe of lachteke... Ende tsaet doet men in medicinen" (Herb.).

Ladanum, lapdanum, laudanum. Harsachtige stof voorkomende aan de bloemen en bladeren van verschillende Cistus-soorten: Cistus polymorphus Willd., C. monspeliensis L., C. ladaniferus L. Over de manier van inzamelen, zie Diosc. en Emmanuel, Das kretische Ladanum.

Lancpeper, zie: piper.

Lapatiolum, lapaceolum. Kleine klissen, stekelnoot; Xanthium strumarium L.

Lapdanum, zie: Ladanum.

Lapis, calculus, concrement uit de blaas, of de galblaas. Het vormt een bestanddeel van Nefrocatarticum.

Lapis agapis, zie: L. gagatis.

Lapis armenicus, azuriet, koperlazuur, $Cu\ O.\ H_2\ O + 2\ (Cu\ O.\ C\ O_2)$. „Habet colorem medium inter viridem obscurum et terreum et indum... facile dissolubilis et pulveris abilis [1])" (M. Sylv.).

Lapis calaminaris, cadmia nativa; Calemijnsteen (W.), Galmeisteen. Een bruinwit gesteente, bestaande uit zinkcarbonaat met ongelijke hoeveelheden zinksilicaat. Het wordt, volgens L T Gl., niet vervalscht en blijft lang goed.

Lapis daemonis, zie: lithodaemon.

Lapis (ha)ematitis, bloedsteen, Colcothar. Bestaat uit $F_2\,O_3$.

Lapis gagatis, l. agapis.

„Gagates es een steen al swart
Lichte ende ne bure hart
In Licia es hi eerst vonden,
Ende in Bertaengen, dat ter stonden
Inghelant hiet, vint mene mede
Wrijft mene, hi heft op ter stede
Caf ende paelgen van stro" N. Bl. XII, 583.

Plinius beschrijft het als eene zwarte, platte, puimsteenachtige, broze zelfstandigheid. Men meent er eene soort van bruinkool onder te moeten verstaan [2]).

Lapis lazuli, l. lasuli, lazuursteen (W.). Bestaat in hoofdzaak uit Aluminium, natrum, zwavel en silicium.

Lapis lyncis, Belemniet (L. d. S. M.) Zie hierover het art. van Schelenz in de Pharm. Zeit. 1907, p. 861.

---

1) De kleur houdt het midden tusschen donker groen en aardkleur en de kleur van een' Indiër... het lost gemakkelijk op en kan tot poeder gestooten worden.

2) Führer, Ber. d. Deutschen Pharm. Ges. 1902. Heft 2, p. 90.

Lapis magnetis, zeilsteen, magneetijzersteen, eene zuurstofverbinding van ijzer, saamgesteld uit ijzeroxyde en ijzeroxydule. L T Gl. weet te vertellen, dat het de kracht heeft, ijzer aan te trekken.

Lappa, „Lappa inversa dats boterdoeke" (Herb.). „Sciendum est quod lappa inversa et bardana non sunt idem ut quibusdam placet, sed diversae herbae sunt [1])" (L T Gl.). Zie: Bardana.

Lasarum, zie: laserpitium.

Laserpitium, zie: silfium.

Lasers, melaatsch.

Latuarie, zie: electuarium.

Latu(w)e, zie: lactuca.

Laudanum, zie: ladanum.

Laureola. Volgens Dv. bestaat er eene mannelijke soort, Daphne Laureola L. en eene vrouwelijke, mezereon, Daphne Mezereon L. Zie ook: cocognidii en alipiados. In den mnl. tekst komt ook voor sop van laureola.

Laurus, laurier Daphnococci, dampnotti, dampnocri, daphnidon; Laurus nobilis L. „L. hierop wassen die bayen. beide vrucht ende blade gaen in medicinen. Entie blade hebben meerder cracht dan die bayen om hare bitterheid so verduwen si wel. Ende die bayen duren goet .I. jaer. Aldus maect men olye van bayen. Nemt die bayen altemet dat si versch sijn, ende zietse in olyen of in smoute. Ende dan wrincse ute dore enen sconen doec. ende bestaetse. Noch .I. ander maniere. Men sal die bayen stoten. ende leggense in wine .3. dage te verrottene. ende dan sal mense doen in .I. sackelkijn ende persent in .I. persse. Ende datter uut comt. es zalve van bayen [2])" (Herb.). „Folia lauri in medio mai debent colligi et in umbra desiccari. ultra annum non debet servari [3])" (L T Gl.). In het Antid. komen voor baccae lauri, folia lauri et ol. laurinum. „Baccae lauri fructus sunt lauri de quibus fit oleum laurinum . . . colligi debent in autumno cum plene maturae sunt. servari possunt per duos annos. eligendae sunt continuae non perforatae [4])" (L T Gl.).

Lempnias, komt voor als bestanddeel van Athanisia. Bedoeld wordt wellicht lenias. „Lenias est auripigmentum" (L T Gl.).

---

1) Men moet wel weten, dat lappa inversa en bardana niet hetzelfde is, zooals sommigen meenen; maar het zijn verschillende kruiden.

2) Laurierolie heet in den volksmond nog olie van baay.

3) Laurierbladeren moet men half Mei verzamelen en in de schaduw drogen. Langer dan een jaar moet men het niet bewaren.

4) Laurierbessen zijn de vruchten van laurier, waarvan men laurierolie maakt. Men moet ze vergaderen in den herfst, als ze goed rijp zijn. Men kan ze 2 jaar goed houden. De beste zijn die, welke gaaf en zonder gaatjes zijn.

Lentiscus, mastixboom (W.); Pistacia lentiscus L.

„Lentiscus, als Ysidorus seghet
Es een boem daermen of pleghet
Olie te maken van sire vrucht.
Niet hoghe wast hi in die lucht.
Oec loept uter scuerse sijn
Sap, heetmen mastic in Latijn,
Ende dats tbeste int hete lant.
Platearius seghet, diet vant,
Dat sine blade nutte sine
Ende goet in medicine,
Want men daer mede sluiten moet
Menstrua, dat sware bloet,
Ende die bloetsucht sluutmer mede" N. Bl. VIII, 48.

Lepel, Dorgaeten-, schuimspaan.

Lethargia, litargie. „L. est apostema frigidum posterioris partis cerebri" (L T Gl.). „L. dat es ene aposteme in den nolle van den hoofde. ende es also geseit omdat die dese ziecheit heeft, die heeft verloren al sine gedinkenisse... ende dit gesciet gerne in wintertiden. ende dat in diegenen die hebben thertevel. of die hebben peripleumonia... Maer alse enech mensche leget in eenperliker hitten ende hi hout die ogen geloken eenperlike of hi slumede. dats teken te valne in litargieen. Diere orine es ongevarwet ende dicke. Ende alse hi aldus slumert. roept hem ane hi sal u cume (met moeite) antwerden ende al antwert hi U het en sal gene redene geven. Ende hi sal gerne liggen gekeert metten ansichte opwert. ende keerdine over eenige side. hi sal weder keren metten rugge nederwert" (D. b. s. v. M.).

Leucopiper, ook lencopiper geschreven. Zie: piper.

Levisticum, ligustium, lovesce, Lavas, Levesche; L. officinale Koch. „L... Ende tsaet heet oec also. ende gaet in medicinen. ende .3. jaer hout ment goet" (Herb.). Volgens L T Gl. moet men de plant 's zomers verzamelen. In den mnl. tekst komt ook voor sop van lovesce en lovesche saet.

Licinium, lang dun rolletje, gemaakt van doek of bambax.

Licium, litium, „oculus lucidus dicitur, eo quod oculos lucidos reddit in collyriis oppositum... fit autem l. sic: caprifolii pinulas collectas in mense Septembris tere, per linteolum cola, et succum eius in concha ad solem sicca; et illud erit l. eligendum est aliquantulum solidum, et unius coloris cum frangitur. per VII annos servatur [1])" (L T Gl.).

---

1) Het heet „oculus lucidus" omdat het, in oogzalf gedaan, de oogen helder

Lienteria, lyenteria. „L. es een menisoen daerdie spise al geheel dore den lichame gaet. al onverteert also mense eet so comtse beneden dore" (Av. d. w. m.).

Lignum aloes, xyloaloes, silloaloes, paradijshout; Aquilaria Agallocha Roxburgh. Wordt wegens de welriekende hars, die het bevat, als reukwerk gebruikt.

„Dus leertment kennen hem diet copen
Ende bits wart sijn si ende rieken wel,
Bitter ende niet al te fel,
Bruun roet ende niet al te swart,
Ende onder dien tanden niet te hart;
Ende alsment cuwet, dat die roeke
Altehant die hersine stoken" N. Bl. IX, 54.

„Locum ubi nascitur novit nemo, quoniam nascitur in montuosis locis orientis circa originem Nili, quae nemini nota est, de montanis in Nilum cadit, quod Nilum recipiens fert in Indiam; ibi vero a Saracenis retibus capitur... Eligendum est subrufum... subnigrum tamen laudabilis. Sophisticatur cum quodam ligno quod iuxta Almansiam reperitur, quod simile est in odore sed nigrum, vel album vel solidioris substantiae. Si comburatur in igne odorem reddit aromaticum, sed momentaneum... per x annos servari potest [1])" (L T Gl.).

Ligusticum, zie: levisticum.

Lijnsaet, vlas, zaad van Linum usitatissimum L. „Semen lini dats lijnsaet. Ende geplaestert ende in borne gedaen die ziedende heet es. ende biden viere gedaen staen ene wile. ende dat getempert met borne ende tarwe melc ende botere. Dit plaster daerop geleit al warm. doet ripen alle apostemen. Ende lijnsaet geleit in borne verscht den drogen mont" (Herb.).

Lilifage (lilifagus), in den mnl. tekst, L_1 en F_1 aldus genoemd, in L_2 elelisphacum. Salvia off., L. (zie aldaar). In den mnl. tekst is ook sprake van saet van l. bij Esdra.

---

maakt.. men maakt het aldus: Wrijf de besjes [?] van kamperfoelie fijn, die men in Sept. verzameld heeft, zijg het door een linnen doek en droog het sap in eene schelp in de zon. Eu dat is l. Men moet de eenigszins harde nemen en van éene kleur, als men het breekt. Het blijft 7 jaar lang goed.

1) De plaats, waar het groeit, kent niemand, want het groeit op bergachtige plaatsen om en bij de bronnen van den Nijl, welke aan niemand bekend zijn. Daar valt het in den Nijl en wordt meegevoerd naar Indië, waar het door de Saracenen met netten opgevischt wordt. De roode soort is de beste, maar de zwarte is toch ook goed. Men vervalscht het met eene soort van hout, dat bij Almansia wordt gevonden en in geur erop gelijkt, maar dat zwart is of wit of harder. Als het brandt geeft het eene scherpe lucht, maar slechts een oogenblik. Het kan 10 jaar bewaard worden.

Limatura, vijlsel. In het Antid. komt voor l. auri ende argenti en l. eboris. L T Gl. zegt van dit laatste: „eligendum est quod albius potest invenire, lucidum, clarum et sine medulla. Sophisticatur ex l. aliorum ossium quod vix aut nunquam potest discerni; debemus autem coram nobis facere limare. Pulvis eboris in naribus inflatus fluxum sanguinis narium sistit [1])". Ook ijzer en hertshoorn werd gevijld.

Lingua avis, „nihil aliud quam Fraxini semen" (Cost. [2]). Fraxinus exelsior L. Volgens L T Gl. blijft het een jaar goed, maar hoe verscher het is, hoe beter.

Lingua cervina, „i. scolopendria" (M. Sylv.). Scolopendria off. L.

Linke, litteeken.

Linum, zie: lijnsaet.

Liquiritia, ricolisse, recolissie, in F_1 riquelice, soethout (W.); Glycyrrhyza glabra L. In het Antid. komt ook voor „sop van ricolissien".

Litargie, litargia, litargicus, zie: lethargia.

Litargirum, loodoxyde, loodglit. Al naar gelang het uit den goud- of zilversmeltoven kwam, noemde men het l. auri of argenti. Het werd reeds oudtijds gebruikt ter bereiding van loodpleister.

Lithodaemon, „Lapis daemonis dicitur vel ideo quia est nigri coloris vel ideo quia in lacu ubi Sodoma et Gomorra perierunt invenitur sicut aspaltum secundum quosdam; sed est falsum. non multum indiget electione. diu servatur [3])" (L T Gl.).

Litium, zie: licium.

Litontripon, lithontrypton, confectie met veronderstelde steen-verbrijzelende werking. Bij N.M. is het no. 181 der antidota.

Litospermum, zie: grana solis.

Lyenteria, zie: lienteria.

Lovesche, zie: levisticum.

Lupinus, lupine; Lupinus Tourn. Het Antid. noemt ook semen lupini.

Luxurie, wellust.

---

1) Men moet het zoo wit mogelijk nemen, schitterend, helder en zonder merg. Men vervalscht het met vijlsel van andere beenderen, hetgeen nauwelijks of in het geheel niet ervan kan worden onderscheiden; men moet het dus in zijne tegenwoordigheid laten vijlen. Ivoorpoeder, in den neus geblazen, stelpt neusbloedingen.

2) Annot. sup. Mes. antid.

3) Het heet l. d. hetzij om de zwarte kleur, hetzij omdat het gevonden wordt in het meer, waar S. en G. vergaan zijn, evenals, volgens sommigen, aspalt. Maar dat is niet juist. Het komt er niet op aan, welke soort men neemt. Men kan het lang bewaren.

M.

Mabathematicon, sap van wilde kool, welke aan zee groeit en op hooge en verlaten plaatsen (Add.). In den mnl. tekst ook mabathemi geschreven.

Macedonicum. Twee verwante – en daardoor vaak verwarde — planten dragen dezen naam: 1e. Apium macedonicum, ook Hipposelinum genoemd, 2e. Petroselinum macedonicum. De eerste wordt echter bedoeld, zooals blijkt uit de aanhalingen van M. Sylv. en Fuchsius. Zie: Macedonien saet. „M. olixatrum[1]) yposelinum est species apii" (M. Sylv.). Zie: Petroselinum.

Macedoniensaet „per semen Macedonisium inaudendum est quod Graecis Hipposelinum et Romanis olusatrum[1]) nominatur[2])" (L. Fuchsius in N.M.) Zie: Petroselinum.

Macis, „dats die bloeme van der noten muscaten" (mnl. tekst op Blanca). „Flos nucis muscatae; sicut est quidam folliculus, qui continet avellanam sic et macis continet nucem muscatam[3])" (L T Gl.). Zie: notenmuscate.

Macropiper, zie: piper.

Magdaleon, magdalion, ieder in cylindervorm gerold en aldus bewaard medicament. Manardus zegt, dat men hiervan pillen maakt. Men bewaart, volgens M. Sylv.[4]), het medicament, waarvan men later pillen maakt, in dezen vorm, omdat het dan beter zijne kracht behoudt. Men maakt magdalion met .1.℥ pulvis specierum op .1.℔ honing. Volgens L T Gl. mag men het niet langer dan 5 jaar bewaren.

Magedijn was, maechden was; cera virginia. Eene wasachtige stof, die aan den ingang van bijenkorven voorkomt.

Malanum, melanum, zie: vovum malanum.

Majorana, marjolijn; Origanum Majorana L. Zie ook: Sansuccus.

Malabatrum, malobathrum. bladen van den Laurus Cassia. „M. folium album, vel folium Paradisi dicitur quia in Paradiso nascitur; non recordor me vidisse ... ponuntur autem pro eo folia garyophyllorum, subtiliora et tenuiora[5])" (L T Gl.). Oudtijds versierde men er zich het

---

1) l.: olus atrum.

2) Onder s. M. moet men verstaan wat bij de Grieken H. en bij de Romeinen o. heet.

3) De bloem van notemuskaat; zooals een zekere peul avellana bevat, zoo omvat macis de notemuskaat.

4) Annot. sup. Mes. antid.

5) M. heet wit blad, of paradijsblad, omdat het in het Paradijs groeit; ik her-

haar mede, zooals blijkt uit Horatius[1]): „Corenatus nitentes Malobathro Syrice capillos[2])". Volgens Plinius komt m. uit Syrië. Zie: folie.

Malexeeren, tot eene kneedbare massa maken (om er magdaleon uit te maken). Men doet dit „met olyen van bayen" (mnl. tekst) of „iegén 't vier."

Malum Granatum, granaatappel, vrucht van Punica Granatum L., prumen garnaten, gernate, Poeme gaernate. In het Antid. komen nog voor: radix mali granati, sop vander prumen garnaten (Opilect) en succus utrorumque granatorum (Oxi laxat.) (tamme en wilde granaatboom[3]?).

„Die dese apple droghe name,
Ende droghe leide sonder lucht,
II jaer so bleve goet die vrucht" N. Bl. VIII, 552.

Maluwe, malva, kaasjeskruid; Malva sylvestris L. „M. of pappele" (Herb.).

Mamme, mamma, borst.

Mandragora, alruin; Atropa Mandragora L. Dit kruid was reeds bij de ouden als aphrodisiacum en narcoticum bekend. Talrijke legenden over de bovennatuurlijke kracht dezer plant waren in omloop. „M. sijn wortelen van cruden. ende sijn tweerande. ende wast alse man ende wijf. Ende dat mannekijn heeft bladere alse beetcolen. ende dwijfkijn alse latuwe. Ende diet uter erden trect hi moest sterven. Ende daert steet siet men bi nachte groet licht. Ende dmannekijn helpt den man. ende dwijfkijn den wive. Ende dhoeft vanden mannekine es goet jegen den hoeftswere. Entie ogen sijn goet iegen die ogen. Ende also voort elc led vanden mannekine jegen elc led van man al tote voeten toe. Ende also vanden wijfkine jegen dwijf. Ende wiltu dat .I. wijf een cnechtkijn drage so gef hare drinken tsap vanden mannekine. Ende wiltu eene dochter hebben gef hare van den wijfkine. Ende die tsap drinct vanden mannekine. hi leecht alsof hi doot ware. Ende alse die surgine willen werken. so doense den lieden hier met liggen alsof si doot waren. Also dat si niet en weten wat dat men hen doet. Ende alsise willen doen waken. so nemen si tsap van rute. aysijn ende genciane ende mingent overeen. ende doent hen lopen in die oren ende dan ontwaken si. M. es oec I boem. Entie scorssen sijn cout ende droge. ende doet tselve dat tforste[4]) m. doet" (Herb.). „M. colligi debet

---

inner mij niet, het ooit gezien te hebben. Men neemt in de plaats ervan folia garyophillorum, die kleiner en zachter zijn.

1) Carmina lib. II.

2) De glanzende haren omkransd met Syrische m.

3) Zie: Balaustia.

4) bovengenoemde.

aestate, et per frusta dividi, et sicari, et servari potest per 3 annos... In unguentis debent poni frondes et fructus, in aliis medicinis radices [1])" (L T Gl.). In het Antid. komen ook cortex mandragore en bladen van m. voor.

Manijs, „M. dats cleine wierook" (mnl. tekst op Empl. apost.). „Manna thuris, mannis graece id est thus minutum" (M. Sylv.). Het woord is afkomstig van *μαννα λιβανον* (Diosc.).

Manna, ingedikt sap van Fraxinus rotundifolia Lamk. Het bevat manniet en wordt nog gebruikt als zacht afvoermiddel.

Maratrum, „dats venkelsaet" (mnl. tekst). Het blijft, volgens L T Gl., 3 jaar goed.

Marbersteen, marmeren plaat. Wit marmer gaat in Ung. cytrinum.

Margaritae, parels „met gaten ende sonder gaten" (mnl. tekst). Volgens J. d. S. A. zijn de van nature doorboorde parels beter dan de van nature gave, maar deze laatste zijn niet beter of slechter dan de kunstmatig doorboorde. In Aur. Alex. worden nog albae m. genoemd.

St. Mariencruut, herba Sanctae Mariae. Zie: balsamita.

Marobium, marrubium. Zie: prassium.

Mastic, mastijc; Pistacea lentiscus L. „M. gummi est cuiusdam arboris in quadam insula Graeciae, quae assimilatur lentisco, secundum quosdam est lentiscus. M. eligenda est subalbida, lucida et clara sive faeculenta, non sophisticatur, diu potest servari [2])" (L T Gl.).

Matersilve, „dats wedewinde" (mnl. tekst). Zie: caprifolium.

Mecon, micon, meconium. „id est papaver" (M. Sylv.). Zie: papaver.

Medicine, geneesmiddel. „Medicina alia est simplex, alia composita. Simplex est quae talis qualis eam natura producit, vel quae artificio paratur sine alterius admistione [3])" (L T Gl.). Als redenen, waarom simplicia tot gecompliceerde praeparaten worden vereenigd, worden opgegeven: verhooging van het effect, werking tegen meerdere ziekten tegelijk, onderdrukking van ongewenschte bijwerkingen, ter verduurzaming of om onaangenamen smaak weg te nemen.

---

1) Men moet m. in den zomer verzamelen, in stukjes deelen en drogen. En 3 jaar kan men het bewaren. In zalven moet men de bladeren en vruchten doen, in andere geneesmiddelen de wortels.

2) M. is de gom van een boom die groeit op een Grieksch eiland en wordt gelijk gesteld met lentiscus en is het ook, volgens sommigen. Men moet den witten, glanzenden en helderen of den troebelen m. uitzoeken. Het wordt niet vervalscht en kan lang bewaard blijven.

3) Een geneesmiddel kan enkelvoudig of samengesteld zijn. Enkelvoudig noemt men het zooals de natuur het voortbrengt of zooals het kunstmatig gemaakt wordt, zonder toevoeging van andere.

Medulla cervina, „march van den hert" (mnl. tekst). Zie: hert.

Meeradec, zie: rafanus. „Wortele van m." gaan in Oximel.

Mel, honing, zeem. Men gebruikte honing ter verduurzaming van simplicia of als corrigens. Vóor het gebruik moet men den honing koken, waarna men hem afzet en van het schuim ontdoet met eene cacia (zie aldaar) of door coleeren (zie aldaar). Men kende: 1[e] m. castanearum, honing van kastanjebloesems, of honing, die in kastanjehouten vaten bewaard is; deze is eenigszins bitter, werkt laxeerend en werd weinig gebruikt. 2[e] zoeten honing, waarbij men vaak tegen bederf terpentijn voegde. 3[e] m. myrtinum, waarvan het recept niet afzonderlijk voorkomt in het Antid., maar als laatste gedeelte van Diacodion in L_1, L_2 en F_1. 4[e] m. rosaceum, m. rosaet „heet in griex rodomel" (mnl. tekst); komt voor als bestanddeel van Rubea. Het recept van N.M. is niet te vergelijken met dat van N. S. In N. B. VIII, 779 en bij Mesue komen ook recepten voor, maar men gebruikte dat van N. S. 5[e] „Eodem modo fit m. violatum", leest men in het laatste gedeelte van m. rosatum. 6[e] oximel (zie aldaar). 7[e] m. palestinum. Volgens J. d. S. A. hangt de bruikbaarheid veel af van de plaats waar en den tijd waarop de honing gewonnen wordt.

Melancolia, „m. alia naturalis est alia innaturalis. Naturalis m. naturaliter frigida est et sicca in colore terrea, in sapore acetosa, in substantia spissa [1])". (Magister Maurus, Regulaė urinarum).

Melanopiper, zie: peper.

Melantium, gith, nigella; Nigella sativa L. De oude Grieksche artsen zouden, volgens Kobert, twee verschillende planten van dien naam gekend hebben, de eene: de Nigella sativa L. en de andere: het moederkoren; Claviceps purpurea. Zie ook: Nigella.

Mel(l)ilotum, honingklaver; Melilotus altissimus Thuill. „m. dats millilote... Ende dit cruut wast opt velt. ende riect wel alst bloyt. Ende dit cruut doet men in medicinen. Ende tsap gedaen in spisen doet de spisen wel rieken" (Herb.).

Melc, zie: sotira magna.

Melissa, melisse; Melissa off. L.

Melone, melo, meloen; vrucht van Cucumis melo L. Semen melonis, dat in het Antid. voorkomt, behoort tot „die 4 coude sade".

Menstrua, „vloet van bloede van den wive dat men heet m." (mnl. tekst).

Ment(h)a, munt. Plat. en M. Sylv. onderscheiden m. domestica (hortu-

---

1) Men heeft de natuurlijke en de onnatuurlijke m. De natuurlijke is van nature koud en droog, aardkleurig, scherp van smaak, van eene dichte substantie.

lana), hofmente; M. rotundifolia L., m. silvatica (mentastrum); M. silvatica L. en m. Saracenica (Romana); Balsamita suave olens Pers. In L T Gl. worden alleen de twee eerste onderscheiden. Zie ook: origanum.

Mercedonicum. „M. dats persijn van macedonie" (mnl. tekst). Zie: macedoniensaet.

Mercuriael, bingelkruid, mercurialis; Mercurialis annua L. De eenige keer, dat het in den mnl. tekst voorkomt, staat er in het Latijn cymbalaria. In den Latijnschen tekst komt het een paar keer voor.

Mergulus. „In nostra lingua peter, et in gallica cassier apellatur" (L T Gl.) Eene soort van zwemvogel, behoorende tot het geslacht Mergus.

„Mergus es een voghel, God weet,
Dien men in Dietsche den duker heet.
In marascen ende in rivieren
Wandelt hi bi siere manieren.
Omdat hi die vissche vaet
Langhe hi onder twater gaet
Doch moet hi weder in die lucht.
Want danne coemt hem dademtucht." N. Bl. III, 2737.

In het Antid. komen voor venter en sanguis merguli.

Metridatum. „M. es moeder boven alle medicinen" (mnl. tekst). Mithridates, koning van Pontus, zou het uitgevonden en als tegengif gebruikt hebben. Volgens Q. Serenus Samonicus zou het daarin bestaan, dat men dagelijks 20 bladeren van de wijnruit, 1 korrel zout, 2 noten en 2 vijgen zou nemen en daarna een weinig wijn drinken [1]). De latere recepten zijn daarentegen veel uitgebreider. Eigenaardig is, dat de Fransche tekst het praeparaat in enkele regels afhandelt, waardoor hij niet met den Latijnschen tekst te vergelijken is. N.M. geeft 2 recepten (n° 411 en 412 der antidota). In Add. wordt op 3 fouten gewezen, die nog al eens bij de samenstelling begaan worden: het vergeten van de terebintina, het vervangen van balsamum door andere olie en de bijvoeging van te veel honing. Vóor de uitvinding van theriak door Andromachus was M. het geliefkoosde antidotum tegen allerlei vergiffen. Het blijft 10 jaar goed.

Meu, Meum athamanticum Jacq. Men gebruikte den wortel; in het Antid. wordt ook cortex meu genoemd.

Mic(h)leta, behoort tot de opiaten. Het blijft, volgens L T Gl., 3 jaar goed. Bij N.M. komt het voor als no. 200 der antidota.

Micon, zie: mecon.

Milium solis, gremil. Zie: grana solis.

---

1) Dan. le Clerc, Hist. d. l. médecine.

Millefolium, duizenblad, gerwe, nesebloede; Achillea millefolium L. De naam nesebloede komt niet voor in Herb. Volgens Dod. heet de plant in het Engelsch ook noseblede.

Mirabolani, beter zou zijn: myrobalani; in oude boeken vindt men echter meer de eerste schrijfwijze. In de middeleeuwen werden zij veel gebruikt. Het zijn steenvruchten, gelijk pruimen; het gedroogde vleesch werkt sterk samentrekkend. Men onderscheidde 5 soorten: m. emblici, afkomstig van Emblica off. Gaertn., m. bellirici, afkomstig van Terminalia Bellirica Rox, m. chebuli (kebuli), afkomstig van Terminalia Chebula Retz, m. indi, dezelfde als m. chebuli, maar donkerder van kleur en kleiner, omdat men ze onrijp plukt en m. citrini, volgens sommigen eene varieteit van de Terminalia Chebula.

Mirre, myrrhe, gomhars van Balsamea Myrrha Engl.

Mirtilli, volgens L T Gl., de bessen van Myrtus communis L. „Colliguntur cum bene sunt nigri et maturi, et siccantur. per annum servantur[1])" (L T Gl.).

Mirtus, afkomstig van Myrtus communis L, komt in deze streken niet voor. De Myrica Gagel, die hier wel in het wild voorkomt, draagt den naam van „Hollandsche mirt" (Hk.). „Mirtus of mirta dats gagel... ende .2. jaer mach ment goet houden" (Herb.). Myrica Gale L.

„Mirtus hetewi hier dat gaghel
Maer boeke segghen dat men laghel (tonnen)
Ende nappen of maken mach;
Doch en weetic niet dat ic sach
So groet gaghel int lant hierbi,
Dus twivel ic wat mirtus si." N. Bl. VIII, 581.

Mispelen, vrucht van Mespillus germanica L.

Miva. Hieronder verstaat men een conditum ex cydoniis, bestaande uit succus cydon., sacchar. en water.

Myristica, nux m., nootmuskaat. Zie: notenmuskaten.

Moerbesien, zie: morus.

Monopagea, monopegia, „eenzijdige hoofdpijn" (B.).

Morfea. „M. es ene smerte die comt in die huut.... some die plecken sijn wit. some root ende som sijn si swert" (Av. d. w. m.).

Mortarium, mortier. In het Antid. worden speciaal genoemd m. marmoreum c. pistillo[2]) ferreo en m. aereum.

---

1) Men zamelt ze in, als ze goed zwart en rijp zijn en droogt ze. Een jaar blijven ze goed.

2) Stamper.

Morus. In het Antid. worden genoemd M. celsi (moerbezie), Morus Trn., en M. batinum (braembes, zie: rubus). „Mora domestica. dat sijn moerbesien" (Herb.).

„Platearius seghet ende toghet,
Dat sine vrucht coelt ende droghet
Dat sap daerof heet dyamaroen (l.: diamoron).
Dat salmen dan sieden doen,
So ist jeghen squinantie (keelontsteking) goet." N. Bl. VIII, 533.

Moruwen, zacht, murw maken.

Mostaert, zie: sinapis.

Mulsa, aqua m., hydromel, meede; wordt gemaakt uit honing en water. „Mulsum", zegt Diosc., „maakt men uit goeden ouden wijn en honing."

Mummia, mummie, momie. „Momia vel ut officinae loquuntur „mumie", Nicolao hoc loco teste non est aliud nisi sanguis, aut tabida sanies, aloe tamen et myrrha illi commixtis: in aliquam cavitatem collecta. Nunc carnes simul exsiccatas, et ossium frusta pro mumia vendunt officinae, non tamen sine errore [1])" (L. Fuchsius in N.M.). Zie ook: A. Wiedemann, Mumie als Heilmittel, in Zeitschr. d. Ver. f. rhein. u. westfal. Volkskunde, 3. Jahrg. 1906 p. 1.

Musa enea. Dit praeparaat is eene opiate, dat, volgens L T Gl., 7 jaar goed blijft en minder krachtig zou zijn dan Aurea Alexandrina. Evenwel werkt het van de bestaande Musae het sterkst. Men gaf het ook in verbinding met andere opiaten, b.v. met Requiens (zie den mnl. tekst) tegen koortsen. Het komt niet voor in F_1; N.M. geeft 3 recepten, no. 292, 302 en 303 zijner antidota, welke echter geen van drieën gelijken op dat van N.S. (no. 292 nog het meest).

Muscate, zie: notenmuscaten.

Musceleon, zie: oleum muscelinum.

Muscus, „dats muskeliaet so wer ment vint" (mnl. tekst). Het is het product van eene klier, die zich bij den Moschus moschiferus (muskusdier) beneden den navel bevindt.

Musemaluwe, zie: althaea. „Saet" van de m. komt voor in Esdra.

Musen. „Want musen siin geconformeert van vleeschachtigen zenewen ende van gebinden. dewelke siin de wille van roerne" (J. IJperman). Gevoelszenuw, Hd. Muskel.

---

1) M. of zooals men in de werkplaats zegt „mumie" is, gelijk uit de plaats bij Nic. blijkt, niets anders dan bloed of rottend bloed, dat aan het vergaan is, maar met aloë en myrrhe vermengd en verzameld in eene of andere holte. Tegenwoordig verkoopen de fabrieken bedriegelijk uitgedroogd vleesch en stukjes van botten voor m.

Muskeliaet, zie: muscus.

Mustum, most, nieuwe, onlangs uitgeperste wijn. Gewoonlijk maakte men er kruidenwijn van (W.).

N.

Na(cht)scade, zie: solatrum.

Naera, bekende kamervrouw van Cleopatra.

Nagle, zie: caryophylli.

Napei, zaad van Sinapis (zie aldaar).

Nardum, Nardus. In het Antid. komen twee soorten voor: 1e. Spica nardi, spijknarde. Diosc. onderscheidt deze weer in: n. syriacum, Patrinia scabiosaefolia Fisch; volgens hem de beste en behoorende tot de fijnste aromatica der oudheid; en n. indicum, Nardostachys Jatamansi D. C., afkomstig uit de Gangesstreek. 2e. Spica celtica, nardum celticum, ook alleen celtica; wordt ook Saliunca genoemd; Valeriana celtica L.

Nascade, zie: nachtscade.

Nasturtium, witte waterkers; Nasturtium off. R. Br. „N. dats kersse. ende es van .2. manieren. wit ende root. ende beide sijn si heet ende droge in den .4. graet. Ende tsaet gaet in medicinen. Ende men macht goethouden .5. jaer" (Herb.). Zie ook: Cardamomum.

Nefrocatarticum. „N. es also vele alse purgieringe vanden nieren" (mnl. tekst). Bij N.M. komt het voor als no. 187 der antidota.

Neheremisch, „i. e. semen Paeoniae" (Add.).

Nenufar, waterlelie; Nymphaea alba L. „N. of calijnbloemen of aplompen. Dat sijn tremeerbloemen ende staan in watere... ende die witte sijn die beste. Ende men de bloemen drogen so mach mense .2. jaer goet houden" (Herb.). In het Antid. komt ook flos nenufaris voor.

Nepita, kattekruid; Nepeta Cattaria L.

Nera, Neris; Nerium Oleander L. „N. id est arbor cerasi sylvestris de cuius cortice sophisticatur cassia lignea lege... et commentum Nicolai super esdra in fine[1])" (M. Sylv.). Volgens L T Gl. is het een boom of struik, voorkomende in Apulië, met vruchten als laurierbessen, waarvan de Saracijnen kleurstoffen maken. De bast wordt gebruikt in de geneeskunde, wordt niet vervalscht en blijft 2 jaar goed.

Nera, zie: confectio nere.

---

1) N. is een woud-kersenboom welks bast men gebruikt om cassia lignea te vervalschen; lees ook het eind van de aanteekening van Nic. op esdra.

Nesebloede, zie: millefolium.

Netelen, zie: urtica.

Nicolaus Myrepsus, (μυρεψός = unguentarius). Afkomstig uit Alexandrië, vertoefde hij als lijfarts van keizer Joh. Dukas Valatzes (1222—1255) aan het hof te Nicaea en zou, volgens een tijdgenoot[1]), een goed practicus zijn geweest. Als grijsaard (± 1270—1290) stelde hij een beroemd geworden Antidotarium samen, bekend onder den naam Δυναμερόν, dat 2656 verschillende recepten bevat, waarvan hij de meeste tijdens zijn verblijf te Alexandrië en in Italië[2]) zou geleerd hebben en welke hij verdeelde in 48 hoofdstukken. De oorspronkelijke Grieksche tekst is niet in druk verschenen; de meest bekende uitgave is wel de Latijnsche vertaling van L. Fuchsius.

Nicolaus Salernitanus, zie de Inleiding.

Nigella, nigelle, git; N. sativa L. of N. arvensis L. „N. of nigle. wast int coren... Ende dit saet hout men wel .x. jaer goet" (Herb.). In Add. staat, dat de „moderni" 2 soorten kennen, waarvan de eene, met geel zaad, in de geneeskunde gebruikt wordt. Zie ook: melantium en bolle.

Nitrum. Het n. der Romeinen is, volgens Peters[3]), geen salpeter, maar koolzure natron (soda). Volgens Diosc. moet het rood of wit van kleur zijn.

Nixacar, een Barbaarsch woord. „N. i. e. flos agni casti... arbor est cuius flores medicinae competunt; in autumni colliguntur; per annum servantur" (L T Gl.). Zie ook: agnus castus.

Nokernote, okkernoot: vrucht van Juglans regia L.

Notenmuskaten, nuces moschatae; vruchten van Myristica fragrans Houttuyn. Het uitwendige bekleedsel der vruchten is bekend onder den naam van macis, foelie.

„Men sal kiesen, dat verstaet,
Die alre swaerste die men vint" N. Bl. IX, 468.

Nux indica, „neregil est nux indica" (M. Sylv.). Cocosnoot; Cocos nucifera L.

Nux myristica, zie: notenmuskaten.

Nux vomica, „i. e. castaneola indica" (L.); noot van den Strychnos Nux vomica L. „facit vomere fortiter" (M. Sylv.).

---

1) M. Neuburger, Gesch. d. Med.

2) Hij zou ook Salerno bezocht hebben.

3) Aus pharmaceut. Vorzeit.

O.

Ocinum, oxinum, ozinum. L_2 noemt O. maius, volgens sommigen O. garyophyllatum en O. minus. Het is dezelfde plant als Basilicon. (zie aldaar).

Offeum. „Offei est gummum hederae... per triennium durat" (L T Gl.). In L_1 wordt het ook Olpheum geschreven. Zie: edera.

Oleander. „O. arbor est similis lauro circa marina nascens; est autem arbor perniciosa et mortifera, si nam in eius ramis carnes assentur, vel verubus insignantur, comestae, mortem inferunt. Et nota quod flores nunquam per se debent dari [1])" (L T Gl.).

Oleum, olie. Vóor het gebruik werd de ruwe olie gewasschen (o. ablutum), hetgeen, volgens J. d. S. A., geschiedt, door de olie te doen in eene schoone, nauwmondsche flesch en er dan kokend water op te gieten. Men kon dit eenige keeren herhalen.

Oleum camomellium, olye van camomille; uit kamillebloemen bereid. Het recept van N.M. [2]) wijkt te veel af van dat van N.S., om het ermede te kunnen vergelijken.

Oleum commune, „gemeine olye" is, volgens M. Sylv., olijfolie. Zie: ol. olivarum.

Oleum frigidissimum. Groene, koude olie; komt niet voor bij N.M.

Oleum laurinum, „olye van bayen." Zie: laurus.

Oleum lentiscum werd gemaakt van baccae lentisci en werkte minder sterk dan ol. mastichinum, of o. mastiche, gemaakt uit de hars. N.M. [3]), Mesue en Diosc. geven er recepten van. Zie: lentisci.

Oleum myrtinum werd gemaakt van de bladeren van de myrt.

Oleum mus(c)elinum, ook musceleon genoemd, wordt, volgens L T Gl., gemaakt uit muscus e. a. aromatische kruiden.

Oleum nardinum, N.M. [4]) geeft er recepten van. Deze olie werd gemaakt van Nardus (zie aldaar) e. a. aromatica.

Oleum olivarum, olijfolie, gemeine olye, olye van oliven.

„Daer of coemt olie van oliven,
Groene ende sochte, horic scriven...
Dolie, dienmen eerst uutduwet voeren,

---

1) O. is een boom, gelijkend op laurus en groeiende op zeekusten; het is echter een verderfelijke, vergiftige boom. Want als men vleesch braadt met de takken ervan of wanneer men ze aan braadspitten steekt, dan brengen ze, gegeten, den dood te weeg. En denk er aan, dat men de bloemen nooit alleen mag geven.

2) N° 14 der olea.

3) N° 10 der olea.

4) N° 31—33 der olea.

Es best ende soetst, als wijt horen;
Dandre min soete, es die nature,
Die derde es wreet ende sure." N. Bl. VIII, 615.

Oleum omphacinum, zie: oliva.

Oleum puleginum. Over de samenstelling zie: Mes. p. 211 D.

Oleum rosatum, olyerosaet. Mesue geeft 2 recepten, maar dat van N.S. werd het meest gebruikt. De bereiding bij N.M.[1]) gelijkt meer op die van den mnl., dan van den Latijnschen tekst. Het recept, voorkomende in het hs. „Aqua vitae" heeft zeer veel weg van dat van N.S. Add. zegt, dat deze olie door de „moderni" gebruikt wordt.

Oleum sambaci, jasmijnolie. Komt voor in L_1. Zie: sambacus.

Oleum sambucinum werd gemaakt van vlierbloesem. „Sambuceleon id est de Sambuco" (M. Sylv.). Het recept komt niet voor bij N.M.

Oleum sesamum, sesamolie.

Oleum violaceum, olye van vyoletten. Bij N.M. no. 19 der olea.

Oleum van vliedere, zie: oleum sambucinum.

Olibanum, wierook. Zie: thus.

Olycruut, papaver (zie aldaar).

Olye, zie: oleum.

Oliva, olijf; vrucht van Olea europaea L. „Fructus olivae.. recentes ponendae sunt in medicinis vel saltem sine sale conditae. quidam ponunt tamen ossa quidam totam olivae substantiam quod melius est[2])" (L T Gl.). Olie, gemaakt van onrijpe vruchten, noemde men Oleum omphacinum. Zie: oleum olivarum.

Olpheum, zie: offeum.

Ongemak, kwaal, ziekte, pijn.

Ontempertheit, verstoord evenwicht der humoren.

Ontfaen, ontvangen, ook van de bevruchting; in zich opnemen.

Ontwee, in twee stukken.

Operment, sandaracha, arsenicum zijn arsenicum-verbindingen. Hoofdzakelijk kende men de zwavelverbindingen. Men onderscheidde 2 soorten o.: de gele, ook arsenicum, goudzwavel genoemd en de roode, welke men houdt voor het sandaracha van Diosc.

Opiate, opiata. „Medicina opiata, seu Electuarium opiatum, est illud in quo ingreditur opium, vel mandragora, vel consimilis medicina virtute cuius tollitur sensus a membro... ab eis enim est omnino ca-

---

1) N°. 23 der olea.

2) Olijven moet men versch in medicijnen doen, of tenminste zonder zout inmaken. Sommige lieden doen er de pitten in, anderen de heele olijven, hetgeen beter is.

vendum, nisi casus magnae necessitatis occurrat[1])" (Chr. d. Hon.). De medicinae opiatae werkten verschillend naar de graden van hun' ouderdom, welke men aanduidde als infans, iuvenis en senex. D. N. zegt, dat men opiaten niet moet geven, vóórdat ze 7 maanden of 1 jaar oud zijn, en nooit ter wereld, tenzij „corpore prius evacuato[2])."

Opium, ὀπός = sap. M. Sylv. onderscheidt: o. tranense, genoemd naar Trani in Apulië, de plaats van herkomst; o. Thebaicum, gemaakt bij Thebe in Egypte uit het sap van den zwarten papaver; dit is de beste soort, zoodat, wanneer men in een recept alleen o. leest, men deze soort moet nemen; en o. miconis, gemaakt van de uitgeperste bladeren en bollen of van het sap van den witten papaver. Nog eene 4e soort noemde men: o. quirinacium (cyrenaicum); dit is asa foetida (zie: silphium).

Oppobalsamum, zie: balsamum.

Op(p)opanac, opopanax. Sap van Opoponax hispidium Griseb. s. Ferula Opoponax Sprengel. De beste soort vloeit uit de wortels als een helder sap, dat, na droogen, aan de oppervlakte geel gekleurd is.

Orboren, gebruiken, aanwenden.

Orborlijc, nuttig, betamelijk.

Orconden, mededeelen, verklaren, bewijzen.

Ordeum, zie: hordeum.

Origanum, Orego, wilde marjolein; O. vulgare L. „O. of golena... Ende dit cruut salmen gadren alse sine bladere beginnen wassen ende hangent in die scaduwe ende latent drogen metten bloemen. Also hout ment goet .1. jaer. Ende hets van .2. manieren. dat in hoven wast ende dat in bossen wast es heetere" (Herb.). In den mnl. tekst op Adrianum is het vertaald door „mente die in evenen wast."

Orobus, „erwt" (W.) Men onderscheidde o. niger; Lathyrus niger Bernh. en o. albus; Lathyrus montanus Bernh. In Filantropos wordt nog een o. rubeus genoemd. Pollen orobi („meel van o.") komt ook voor in het Antid.

Orpijn, zie: crassula.

Orthopnoicus, lijder aan orthopnoe.

Os de corde cervi, „dbeen vanden herten vanden hert." Zie: hert.

Os naris purpurae. Fuchsius verstaat hieronder Blatta Bizantia.

---

1) Een opiatisch geneesmiddel of zalf is dat, waarin opium gaat, of m. of eene dergelijke medicijn, door welks kracht het gevoel uit een lid weggenomen wordt; maar men met zich zeer daarvoor wachten, tenzij in geval van groote noodzakelijkheid.

2) Na eerst het lichaam [door laxativa] ontledigd te hebben.

Ossia dactillorum, zie: dactilli.

Oxilatrum, olixatrum, olusatrum. Zie: macedonicum en: macedoniensaet.

Oxi laxativum. Math. de Platea gebruikte het, volgens L T Gl., veilig als het 3 à 4 jaar oud was en, volgens D. N., kan men het 5 jaar bewaren. Bij N.M. komt het niet voor. Wat betreft de laxeerende werking, zie J. d. S. A. bij Elect. catholic. Volgens L T Gl. blijit dit praeparaat 2 jaar goed.

Oximel. Add. noemt 4 soorten: 1e. O. simplex, gemaakt, volgens Add., uit 2 deelen honing en 1 deel azijn, volgens J. d. S. A., uit 2 deelen azijn en 1 deel honing, terwijl het goed is, er water bij te doen. Deze o. verschilt alleen hierin van oxizaccara, dat dit laatste met suiker bereidt wordt. 2e. O. compositum, dit wordt gemaakt volgens het recept in het Antid. 3e. O. diureticum, waarvoor J. d. S. A. het volgende recept geeft: diuretische kruiden, als apium, foeniculum, petroselinum, levisticum worden goed gezuiverd, eenen nacht in azijn gelegd en dan gekookt, totdat het tot de helft verminderd is; daarna doorzijgen en eene voldoende hoeveelheid honing toevoegen. 4e. O. scilliticum, gelijk het vorige, doch met toevoeging van radix scillae of radix raphani. Het praeparaat van Nic. kan, volgens D. N., 2 jaar goed blijven. N.M. geeft een aantal ingewikkelde recepten, die niet met dat van N. S. te vergelijken zijn.

Oxinum, zie: ocinum.

Oxizaccara, Oxisac(ch)ara, een praeparaat, waarin suiker, honing en sap van granaatappels voorkomt. Het recept van Nic. is zonder eenige reden, veel ingewikkelder, dan dat van Mesue, zegt M. Sylv. [1]) J. d. S. A. geeft den raad, het niet te geven aan menschen, die zwak zijn van borst, zenuwen of ingewanden. No. 21 der oximelita van N.M., hoewel er dezelfde simplicia in voorkomen, is toch niet woordelijk te vergelijken met oxyzacchara van N.S.

Ozinum, zie: ocinum.

P.

Paeonia, zie: pionie.

Panchristum antidotum. N.M. geeft verschillende recepten (Ant. no. 225—227, 413); no. 413 is geheel gelijk aan dat van N.S., behalve, dat het voorwoord ontbreekt, waarvoor naar no. 225 verwezen wordt. De aanwijzingen hierin zijn geheel anders, dan die bij N. S.

Pantysen, naar adem hijgen, kuchen.

Papaver, „dats oele of olycruut.... Ende olye hieraf gemaect verdrijft

1) Annot. sup. Mes. Antid.

smerten op tie ogen. Ende p. ende mancopijn[1]) sijn eens. Ende dit saet es van .2. manieren wit [P. somniferum L.] ende bruun [P. Rhoeas L., klaproos]" (Herb.). Men kende echter ook nog eene Papaversoort, met zwart zaad (p. nigrum), eene varieteit van P. album, welk zaad, volgens L T Gl., 2 jaar goed blijft. „Quando simpliciter ponitur p., album intellige, raro tamen sine additione reperitur[2])" (L T Gl.). In den mnl. tekst wordt p. „olycruut" genoemd, het zaad (root, wit, swart) „olisaet", de bollen „hoefde van olycrude".

Paradijshout, zie: lignum aloes.

Passa, uva p., rozijn. De beste manier, om ze te maken is, volgens L T Gl., deze: „Accipe grana uvarum in furno siccatarum, elige meliora et ablue in vino, et superasperge pulveres cymini, cinamomi et aliarum specierum aromaticarum, et involve in foliis ficus, et ita suspendentes eas conservantur per duos annos; et cum ponuntur in medicinis enucleantur, et abjiciuntur acini, postea ponderantur[3])".

Passula, „P. of weepassie dat sijn rosinen" (Herb.). P. minores, P. corintiacae zijn krenten. Zie: Passa.

Pasternake, Pastinaca, pinksternakel, witte peen; Pastinaca sativa L. „Pastenachia... ende die vrucht comt van over zee, ende sijn gelijc pijnappelen. Ende dat daerbinnen es salmen doen in medicinen" (Herb.). Zie: baucia.

Paulinum vivum magnum antidotum. Het werd gemaakt met en zonder opium en blijft 4 jaar, volgens D.N., 3 jaar goed. Het recept van N.M. gelijkt in niets op dat van N.S.

Pec, pik; pix. L T Gl. noemt pix liquida, pix navalis (scippec, sceppec) en pix communis. Vindt men pix, zonder meer, dan moet men p. navalis nemen.

Peniden, penijt, penysuiker, geraffineerde suiker in verschillende vormen. Het blijft, volgens L T Gl., 2 jaar goed.

Penlogie, zie: pulegium.

Pentafilon, zie: quintefolie.

Peper, zie: piper.

Peripneumonia, „Peripleumonia dats .1. aposteme besiden der longere...

1) Bij J. v. Maerlant „mecopijn" genoemd.

2) Wanneer er alleen gezet wordt p., moet men er den witten onder verstaan; evenwel vindt men het zelden zonder toevoeging.

3) Neem de in een oven gedroogde druiven, zoek er de beste uit en wasch ze in wijn, bestrooi ze met poeder van cyminum, cinamomum e. a. aromatica en wikkel ze in vijgebladeren; aldus opgehangen kan men ze 2 jaar bewaren; wanneer men ze in medicijnen doet, ontdoet men ze van de pit, gooit de pitten weg en weegt ze daarna.

Teken dat p. es. Es dat hi quaelike mach verademen met hoestene. eenperliken corts. grote zeerheit jegen die slinke teyte ende achter tusschen den scoudren." (D. B. s. v. M.).

Perlen, parels. Zie: margaritae.

Persaet, zie: persijn.

Persica. „P. dat sijn persekers" (Herb.); Prunus persica Stokes s. Persica vulgaris Mill.

Pertrec, zie: piretrum.

Pessarium. „Pessaire, c'est quant à aucune femme malaide de la matrice, on met aucune medicine dedans la matrice en clere sustance. L'instrument à quoy on le met a nom pessaire et aussi a celle medicine" (Arbolayre, fol. 23 v°). De mnl. tekst vertaalt het door „wieke". Het was een suppositorium voor de vagina en was gemaakt van wol of linnen, in een langwerpigen ronden vorm, waarvan het eene eind met het geneesmiddel werd ingesmeerd en het geheel daarna in de vagina gebracht.

Petrocilium, zie: petroselinum.

Petroleum. „P. dats olye van tiechelen" (mnl. tekst). Het heette ook Oleum S[cti] Barbari, welke naam later veranderd zou zijn in Ol. S[ctae] Barbarae en Ol. S[ctae] Catharinae (Fuchsius in N.M.). In Add. heet het ook ol. de napta, bij anderen ook stercus demonum.

Petrosel(l)inum, Petrocilium, Peterselie, Persijn (Apium macedonicum). Men kende 1[e]. de gewone Peterselie, Carum p. Benth et Hook, s. P. sativum Hoffm. verdeeld in P. domesticum en P. agreste; het zaad dezer laatste soort noemde men, volgens L T Gl., „sinon". 2[e]. P. van Macedonie, Athamanta macedonica Spr., waarvan het zaad veel bitterder zou zijn dan van de voorgaande soort. Diosc. beschrijft deze plant als eene soort van apium. „P. macedonicum. dats persijn van marcedonie of alexander" (Herb.). Zie ook: alexander en persijn.

Peucedanum, Varkenskervel; P. officinale L. „P. of foniculus porcinus of berreworte, swijnsvenkel. Ende dit cruut es gedaen als venkel. Entie wortelen gaen in medicinen" (Herb.). In den mnl. tekst wordt vaak pencedanum geschreven.

Ph— zie: F—.

Pigra Galieni, Picra Galieni. Volgens Add. niet het gewone recept; gewoonlijk maakt men het van 8 simplicia. Het blijft 2 jaar goed, volgens L T Gl. N.M. geeft geen recept van dien naam. Zie ook: yera pigra Galieni.

Piganum, bij Diosc. en P. v. Aeg. hetzelfde als Ruta. Men onderscheidde eene tamme en eene wilde soort. Later werd de naam P. alleen gebruikt voor de wilde Ruta. „P. id est Ruta agrestis" (L T Gl.). Men

houdt het voor Peganum Harmala L. Staat er in een recept P., dan moet men, volgens L T Gl., de zaden, staat er Rutae agrestis, dan de bladeren nemen. Zie ook: ruta.

Pijnappel, zie: pinea.

Pillen, zijn, volgens Chr. d. Hon., om 2 redenen uitgevonden; 1° omdat men dan minder de bittere simplicia proeft en 2° omdat zij, langer dan andere medicamenten in de maag blijvende, daardoor beter de ziektestoffen uit ver verwijderde organen tot zich trekken. Om den onaangenamen smaak weg te nemen, bedekte men ze met goudblad of met was. J. d. S. A. zegt, dat de gewone manier van toedienen was in een ouwel met wijn. Men maakte de pillen nog op de primitieve wijze: „met uwen handen gesmeert met olyen van violetten. of met gemeinder olye ... in die groete van erweten ... of alsoe groet alse pepercoorne" (mnl. tekst). Volgens Chr. d. Hon. maakt men er 6 uit 1 drachme der massa. De grondstof vervaardigt men met sop van venkel, nachtscaden, alsenen, mirtus, lovesce, dragantwater, goede witte wijn. Men bewaarde het als magdalion.

Pillulen van aloes van mastike, zie: pilule de aloe et mastiche.

Pillule van 5 manieren van mirabolanen, zie: pilule de quinque generibus myrab.

Pilule ante cibum komen niet bij N.M. voor. Er bestaan verschillende beschrijvingen.

Pilule arabice komen niet bij N.M. voor.

Pilule artetice. „Istae pilulae sunt in usu" (Add.). N.M. geeft eenige recepten van dien naam, maar geen ervan gelijkt voldoende op dat van N.S., om het ermede te kunnen vergelijken.

Pilule auree. Voor den naam zie de — van elkaar afwijkende — verklaringen van den Latijnschen en mnl. tekst. Deze pillen blijven 1 jaar goed; men geeft er, volgens L T Gl., 15 tot 20, naar gelang van den patient.

Pilule cinoglosse. Bij N.M. komt geen gelijkluidend recept voor.

Pilule cotie, p. cochiae. „Istae pilulae non habentur in usu secundum praesentem descriptionem sed bene secundum descriptionem Rhazis IX ad Almansorem et dicuntur cochiae, id est capitales, a cochas quod est caput eo quod mundificant caput [1])" (Add.). Het recept van N.M. [2]) wijkt geheel af van dat van N.S.

Pilule de aloe et mastiche. Bij N.M. komt geen gelijkluidend recept

---

1) Deze pillen worden niet gebruikt volgens de tegenwoordige beschrijving, maar wel volgens de beschrijving van R. IX aan A. en heeten C., van cochas, dat hoofd beteekent, omdat ze het hoofd reinigen.

2) No. 122 der pillen.

voor. De pillen blijven niet langer dan 6 maanden goed, volgens D.N.

Pilule de elacterio. Het recept van dien naam bij N.M.[1]) wijkt geheel af van dat van N.S.

Pilule de fumo terre komen alleen voor in L_1.

Pilule de quinque generibus myrobalanorum, „Pillen van .5. dingen of van .5. manieren van mirabolanen" (mnl. tekst). Bij N.M. no. 9 der pillen.

Pilule diacastoree. „Nota, quod non debet esse frequens usus earum. semel in mense, vel bis ad plus. per biennium durant in multa efficacia[2])" (L T Gl.). Deze pillen komen niet voor bij N.M.

Pilule eptomere, optomere, octomerae. Blijven niet langer dan 6 maanden goed, volgens D.N.; ze komen niet voor bij N.M., die wel P. de quinque en de quatuor speciebus noemt.

Pilule f(o)etid(a)e komen alleen voor in L_1.

Pilule sine quibus esse nolo. Deze blijven, volgens D.N., niet langer dan 6 maanden goed. Ze komen niet voor bij N.M.

Pilule stipticie. „P. probatum contra fluxum ventris" (Add.) blijven slechts 6 maanden goed (D.N.). Bij N.M. komen zij niet voor.

Pimpenelle, Pimpinelle Sanguisorba (B.), Pimpernel; Poterium Sanguisorba L. „P. est herba multum similis saxifragie; unde versus: P. pilos, saxifragia non habet ullos[3])" (M. Sylv.).

Pinea, Pineie, pijnappels; vruchten van Pinus Pinea L. „P. dat sijn pijnapplen. Ende als mense wilt doen in medicinen. sal mense optie colen .I. luttel bernen ende daeraf doen die scorssen entie kerle (zaadkorrels) weyken" (Herb.). In het Antid. komen ook pinea enucleata en pinea mundata voor.

Pionie, Pyonie, Pionia, Peonea, Pioen; Paeonia off. L. „.x. jaer houdt men tsaet goet. Ende beide wortele ende saet gaet in medicinen" (Herb.). Vindt men alleen pyonie, dan moet men de wortels gebruiken, welke aan den buitenkant zwart moeten zijn. Zij blijven 2 à 3 jaar goed (L T Gl.). Zie ook: neheremisch.

Piper, Peper. In het Antid. komen voor: swart p., p. niger, de in de zon snel gedroogde onrijpe vrucht van P. nigrum L., wit p., p. alb., de van de schil ontdane, rijpe vrucht van P. nigrum L. en lanc-

---

1) No. 133 der pillen.

2) Men moet er aan denken, dat men deze pillen niet veelvuldig neemt: eens of tweemaal of wat meer keeren in de maand. Twee jaar lang blijven ze sterk werken.

3) P. is een kruid, dat veel gelijkt op s.; vandaar de regel: P. heeft haartjes, s. in het geheel niet.

peper, p. longum, macropiper, afkomstig van P. longum L. s. P. chaba Hunter, s. Chavica off. Miq.

Piretrum, Bertramswortel, Pertrec; Anthemis Pyrethrum L. s. Anacyclus Pyr. D. C. „P. of pertram. of pertrec. ende selke sceldent bertram. Hets al eens . . . ende die wortelen gaen in medicinen. In den winter sal mense gadren. ende geduren .5. jaer goet" (Herb.). De wortel blijft, volgens L T Gl., 3 jaar goed.

Pistacea, Pistacia, Pistacy (W.), Pistassiboom (B.); vruchten van Pistacia vera L. Voor het gebruik, moet men er de pitten uithalen (L T Gl.).

Pistillum, stamper (zie aldaar).

Pix navalis, sceppec. Zie: pec.

Planecruut, zie: squinantum.

Plantago, zie: wegebrede.

Pleuresis. „P. es ene [aposteme] die wast tusschen die rebben ende daer die craye (dyafragma) vergadert ane de rebben. . . Teken van p. es. dat men quaelike mach verademen met cortten hoestkinen stekende. of steecte in de zide ende sweringen. ende natuurlike alse comt sine hoeste. Ende dat hout hen onderwilen in die rechterside ende onderwilen in de slinke side daer die aposteme vergadert. ende onderwilen sijn si in beiden siden met eenperliken cortse" (D. B. s. v. M.). In het Antid. komt men herhaaldelijk peripleumonia tegen.

Plumbum, lood. Het was in de volgende vormen bekend: 1e. P. lotum, metallisch lood, 2e. P. ustum, loodasch. „Le Plomb brûlé que les Latins appellent P. u., est des lames de plomb en saumons (soort van gezuiverd lood) mises dans un pot avec du soufre, et par le moyen du feu on retire le plomb en poudre brune" (Pomet), 3e. Scoria plumbi, loodslakken, 4e. Lithargirum, 5e. Cerussa, of Psimithium, 6e. Minium, menie.

Polegium, zie: pulegium.

Policaria, Pulicaris. „P. id est sillium" (M. Sylv. en Synon.) Ook B. is van die meening. „P. . . . Ende dit es drierande. cleine. groet. ende meerre. Ende vanden meesten gaen die blade in medicinen. ende geduren .1. jaer goet" (Herb.). Plantago Psyllium L.

Poligonum, Poligonia, Duizendknoop, Varkensgras; Poligonum aviculare L.

Polioen, Polyoen, zie: polium.

Polipodium, boomvaren; Polypodium vulgare L. „P. dats wilt varen . . Dit wast an ouden dyken ende an ouden maysieren die droge sijn. Ende wast oec op eyken ende dats beste. tander ne doech niet in medicinen. Ende dat op eyken wast die wortelen sijn medicinael. ende sijn buten root ende binnen groene" (Herb.).

Politricum, wederdoot (W.), Trichomanes (W.), Steenbreekvaren; Asplenium Trichomanes L.

Polium, Teucrium Polium L., Polyoen, Polioen.

Pomus, appel; Pirus malus L. „Pomum quando simpliciter ponitur est malum [1])" (M. Sylv.). In Elect. laet. Galliae (L_2) komt voor: pomorum dulcium.

Popelbotten, Knoppen van den populier; oculi populi (L_1). Zie: populeus.

Populeus, populier; Populus nigra L. In het Antid. komen de knoppen voor, waarnaar de Ung. popelioen is genoemd.

„Populus dats die populiere
Men vint daer an II erhande maniere.
Deen draghet blade van sulken doene,
An deen side wit, an dander groene,
Ende dinct mi gheliken een deel,
Als of men meende dien abeel;
Maer die brune populiere
Draghet vrucht goet ende diere
Int opperste van den telghen ghevest:
In Meye es dit ghegadert best." N. Bl. VIII, 693.

Porceleyne, Porceleine, zie: portulaca.

Portulaca, Postelein; P. oleracea L. In het Antid. verlangt men ook de zaden, die, volgens L T Gl., I jaar goed blijven.

Posca, pusca komt eenmaal in L_1 en L_2 voor. „P. sepe sic reperitur in antiquis libris: et est id quod fit per appositione aque in vinacia extracto musto verum ubi apud Diasc. in veteri translatione habetur pusca apud Serapionem ex verbo Diasc. et apud Avicenna in eisdem locis semper habetur acetum et aqua mixtum quod grece oxicraton vocatur [2])" (M. Sylv.).

Potio muscata maior komt niet voor bij N.M.

Prassium, Grieksche naam voor Marrubium, Malrove; Marrubium vulg. L. „P. of marobium, dats witte marobie ... Ende die bladen gaen in medicinen. ende men hancse op in de scaduwe. Sie geduren goet .I. jaer" (Herb.). M. Sylv. maakt nog verschil: „M. prassium idem. sed prassium est coloris viridis similis porri [3])."

---

1) Als er alleen P. staat, beteekent het appel.

2) P. vindt men vaak aldus in oude boeken: het is het resultaat van het bijeenvoegen van water en wijnazijn, maar bij D. in de oude vertaling houdt men het voor het pusca van Serapion, volgens het zeggen van D. en bij A. op dezelfde plaatsen houdt men het voor azijn en water gemengd, wat in het Grieksch o. heet.

3) M. is hetzelfde als p., maar p is groenachtig van kleur, gelijk prei.

Properlike, speciaal, in het bijzonder.

Propolís. „Propolium. dats wit was. want elc wit was mach men heeten p." (Herb.). Volgens L T Gl. is het echter het laagje, dat aan een steen blijft hangen, als men dien koud een paar keer in gesmolten witte was dompelt.

Proserpinata, weggras, weeggras (W.), volgens L T Gl., een algemeen bekend kruid, corrigiola genoemd, dat men 's zomers, als het bloemen draagt, verzamelt. Men gebruikt de bloemen en de bladeren.

Prumen, pruimen; vruchten van Prumus domestica L. „Pruma dat sijn prumen. ende sijn some wit. ende somme root ende some bruun... Maer prumen van damas sijn die beste" (Herb.). Deze laatste, eene varieteit van de gewone pruimen, moeten geplukt worden even voor dat ze rijp zijn, daar de rijpe spoedig bederven. Dan geeft men er 4 sneden in, zoo dat het vleesch aan de pit blijft, waarna men ze voorzichtig in de zon laat dragen. Daarna wascht men ze met azijn en laat ze wederom drogen. Anderen wasschen ze met olie en azijn waardoor ze mooier worden. Ze kunnen, volgens L T Gl., een jaar bewaard worden.

Pruna. „Anthrax. Ignis persicus quoque nominatur". (B.)

Psiedie. „Psidia, id est flos mali granati vel cortex [1])" (M. Sylv.). Gewoonlijk verstond men er alleen de schors onder, hetzelfde als malicorium bij Plinius.

Psillium, Psyllium, sillium, vlooienkruid; Plantago Psyllium L.. volgens B. hetzelfde als Herba pulicaris: Pulicaris vulgaris Gaertn.

Pulegium, coelne, colene; Mentha pulegium L. „Polegium. of polyon. of poleye... Ende alst bloyt salment gadren ende hangent in die scaduwe. ende also maecht .I. jaer geduren" (Herb.). „Ponendi sunt in medicina flores et folia remoto stipite [2])" (L T Gl.). Men noemde het ook Gliconium.

Q.

Quadrimeron „es also vele geseit als van .4. specien" (mnl. tekst). Uit den naam kan men het aantal voorkomende simplicia opmaken. Dit gebeurde meer; zoo noemt P. v. Aeg. een Dodekatheon, Diahepton: een middel uit 12, 7 simplicia. Bij N.M. komt q niet voor.

Quartana, quarteine, vierdedaagskoorts. „Die vierde dach corts es quaet tegenesene. die cure es lanc entie liede en hebber geen gelove an.

1) P. dat is de bloem of de schors van granaatappels.

2) In medicijnen doet men de bloemen en bladeren, na den steel verwijderd te hebben.

ende menechwerf so vaert de zieke na tgelove" (D. B. s. v. M.).

Quartanarius, lijder aan quartana.

Quercus, „dats die eyke" (Herb.); Quercus L.

Quintefolie, Pentafilon; Potentilla Reptans L. „Q. of vijfblad" (Herb.). Vooral de wortel wordt gebruikt.

R.

Radec, radecwortel; Cochlearia Armoracia L. Vermoedelijk wordt er meerradic, mierikswortel mede bedoeld. Zie: rafanus.

Raepsaet, Brassica rapa L.

Rafanus, „dats meerradec" (Herb.). Men onderscheidde 1e. R. domesticus, kortweg radix genoemd; men houdt dezen voor Raphanus sativus L., radijs, ramenas. „Radix competit medicinae, quae in autumno collecta et exsiccata, per biennium servatur [1]" (L T Gl.). 2e. R. agrestis, door de Romeinen armorica genoemd (Diosc., M. Sylv., Plin.); dezen houdt men voor Cochlearia armoracia L., mierikswortel, meerradec, Peperwortel (W.). In het Antid. komt R. ook voor onder den naam Romeus.

Rapa sylvestris, wilde raap, mariette, ossentong; Anchusa off. L.

Rasura, scavelinge. In het Antid. komen voor r. (ramenta) eboris r. cornu cervi en scavelinge van yzere.

Rebarbe, Rheubarbarum, Rhabarber; Rheum palmatum L. Men onderscheidde dezen Rheum barbarum, welke uit China en Indië kwam, van Rheum ponticum (zie: reuponticum).

Rede, koorts.

Requies. „R. heet ment omdat den zieken raste verleent (mnl. tekst). Het behoort tot de opiaten en blijft 1 jaar goed. Bij N.M. is het no. 205 der Antidota.

Reubarbarum, zie: Rebarbe.

Reuponticum, Rheum ponticum. Vaak Renponticum geschreven. Rheum Rhaponticum L. „Ende men houdet .x. jaer. ende dits ene wortele gelijc rebarben. Ende men sal kiesen die zere weecht ende die binnen geheel es. Ende het heeft binnen adren alse rebarbe. ende hets 1 luttel bitter" (Herb.). „Habet eandem virtutem cum reubarbaro [1]" (J. d. S. A.). Volgens L T Gl. moet men de roodachtige vaste stukken kiezen. Deze Rheum heet ponticum in tegenstelling van Rheum barbarum.

---

1) R. is goed voor medicijnen; in den herfst verzameld en uitgedroogd, blijft het 2 jaar goed.

2) Het heeft dezelfde kracht als r.

Ricolisse, zie: liquiritia.

Riet, zie: calamus aromaticus.

R(h)odosacc(h)ara, „dats suker rosaet" (mnl. tekst). „Per biennium servatur, sed melius est tamen si quolibet anno renovetur [1])" (L T Gl.). N.M. heeft verschillende praeparaten van dien naam. Bij Drosaton (syrupus) ad pleuriticos enz. zet hij „ab Italis Zucarum rosatum vocatur". Het heeft echter evenmin iets van R. van N.S. als van Syr. ad pleuresim.

Rodostoma, Rhodostagma. In den mnl. tekst wordt het op de meest uiteenloopende manieren verbasterd: Rodostomate, Rodosmate enz. „R. id est aqua rosarum" (L_1). N.M. noemt het Stillatitium rosarum.

Roest, verhemelte.

Roesten, roosteren.

Roet, vet, reuzel. Wederijn r. (vet van een' ram), r. van ere geyt, sepum porcinum (varkensvet) komen in het Antid voor.

Romeus, „id est raphanus" (L T Gl.). Zie: rafanus.

Rooc, damp, geur.

Rosata magna komt alleen in den mnl. tekst voor.

Rosata novella, zoo genoemd ter onderscheiding van het oude Rosata. „Non durat ultra annum" (L T Gl.). Bij N.M. is het no. 204 der Antidota.

Rose, roos; Rosa centifolia L. „Ende rosen sijn goet in medicinen beide gruene ende droge. Ende selke gadren rosen alsi ripe sijn entie en mach men niet lange houden. Men sal rosen lesen eer si hen ontpluken. Rosen die swart sijn of bleec en salmen niet leggen in medicinen" (Herb.). Gedroogde rozebladeren blijven, volgens L T Gl., 2 jaar goed. De mnl. tekst noemt nog: groene, nuwe rosen, bladen van verschen rosen, sop, cyroop en olye van rosen, rosewater. Volgens J. d. S. A. maakt men 5 praeparaten uit rozen: syr. rosatus Elect. rosatum, mel rosatum, aqua rosarum, oleum rosatum. Zie: antera.

Rosemarijn, zie: ros marinus.

Rosewater. Het recept hiervan komt niet voor in het Antid. Zie ook: rodostoma.

Rosinen, zie: passula.

Ros marinus, rosemarine; Rosmarinus off. L. „Die blade gaen in medicinen. Entie bloemen heet men antos. ende hieraf conformeert men dyanthos. Dit cruut wast gerne bi der zee ende hanct al vol

---

1) Het blijft 2 jaar goed, maar het is toch beter, als het ieder jaar vernieuwd wordt.

witter bloemen" (Herb.). „R. bis vel ter fert flores in anno. meliores sunt in vere; in umbra siccantur. per annum servantur, cum ponitur in medicinis, folia et fustes abjiciantur [1]" (L T Gl.).

Ros siriacus. „R. s. est sumach" (L T Gl.).

Rotelen, reutelen.

Rubea trociscata, heet niet aldus, omdat er trocisci ingaan, maar omdat men er trocisci van maakt; dit blijkt wel hieruit, dat N.M. het recept onder de Pastilli (trochisci) plaatst. R. t. is een bestanddeel van Trochisci hedychroi (ydiocri). Het praeparaat blijft, volgens L T Gl., 5 jaar goed.

Rubus, braambezie, „Braem, Brem" (Kil.); R. friticosus L. De vruchten heeten moron batinon of morum batinum.

Rufus, beroemd medicus uit de 1e eeuw na Chr. Hij leefde te Ephesus en hield zich in het bijzonder bezig met de leer van pols en zenuwen. Hij was ook psychiater. Men kent van hem een werk over blaas- en nierziekten en een groot deel van eene verhandeling over laxeermiddelen. In het Antid. komt een praeparaat van hem voor: Yera Rufini.

Rupsenen, oprispen.

Ruscus, zie: bruscus.

Rute, wijnruit; Ruta graveolens L. „R. es van .2. manieren. deen es tam entie wast inder lieden hoven. Ende dandere es wilt ende heet piganon. Ende als men rute vint bescreven in recepten. so salmen nemen tsaet. Ende men houdet goet wel .5. jaer. Entie bladere .1. jaer" (Herb.). In het Antid. komen voor: rutesaet, rutebladere en wilde rute.

S.

.S., semis, half.

Sabina, herba sabina, savelboem, zevenboom; S. off. Grcke. In het Grieksch wordt deze conifeer Brathy, Brathyos genoemd. Diosc. onderscheidt eene soort met bladeren, die op cypressebladeren gelijken en eene, die op Tamariscus gelijkt.

Saccharum rosatum, zie: suker en rodosaccara.

Saccharum violatum, zie: suker.

Saelgie, Salie. Zie: salvia.

Sagapenum, zie: serapinum.

---

1) Eén of tweemaal per jaar bloeit het; de beste zijn de lentebloemen; in de schaduw droogt men ze; een jaar blijven ze goed. Als men ze in medicijnen doet, moet men de bladeren en stelen wegwerpen.

Sal Armoniac, zie: armoniac.

Sal gemme, steenzout. Pomet onderscheidt 4 soorten: sel fossile, de minste soort, gelijkend op gewoon keukenzout, s. gris de fer, leikleurig door onzuiverheden, s. rouge, rood van ijzerroest en s. gemme, mooi doorschijnend, als bergkristal. „Sal fossile, cuius purior pars sal Gemmae appellatur in fodinis variis, per orbem sparsis, copia ingenti ad summas profunditates perfectum eruitur[1])" (Boerhaave).

Sal Sacerdotale. N.M. heeft geen gelijkluidend recept.

Salie, zie: salvia.

Saliunca, salmente. „S. id est spica celtica" (Synon.) Zie: nardum.

Salmente, zie: saliunca.

Salvia, saelgie, salie, savie; Salvia off. L. Wordt ook lilifage, Elelisphacum genoemd. In het Antid. komt ook wilde Saelgie voor. Zie: eupatorium.

Sambacus, Sambac, arabische benaming van Jesemin, Jasmijn, ook wel eens sambucus genoemd, Jasminum Sambac Ait.

Sambucus, vlier; S. nigra L. „S. of embucus dats vlieder.. Ende wortele ende bladen bloemen ende vrucht sijn goet in medicinen. Ende uten merge maect men olye die men heet vliederolye" (Herb.). Vlierolie werd echter voornamelijk uit de bloemen gemaakt, zooals blijkt uit het Antid. van Nic. en van Mesue. Ook W. geeft alleen een recept van „olie van vlierblommen." In het Antid. worden nog afzonderlijk genoemd: cimae (toppen) en succus mediani corticis (van de middelste schors).

Sampsuchus, zie: sansuccus.

Sandalum. In het Antid. komen voor „3 manieren van sandalen", n.l. wit s., sandelhout, afkomstig van „Santalum album L., geel s., hetzelfde als het voorgaande, maar door ouderdom geel geworden en root s., hout van Pterocarpus santalinus L. In den mnl. tekst komt 2 maal swart s. voor, waarover echter door de oude kruidkenners niet wordt gesproken.

Sandaracha, zie: operment.

Sanguis draconis, Drakenbloed, hars van Daemonorops Draco Blume s. Calamus Draco Willd. „Quia sophisticatur ille debet eligi, qui cum frangitur colorem habet sanguineum, et lucidum in substantia, diu servatur[2])" (L T Gl.).

---

1) Sal f., waarvan het zuivere gedeelte sal G. heet, wordt in verscheidene over de aarde verspreide groeven in groote hoeveelheden uit de diepste diepten geheel gereed opgedolven.

2) Omdat men het vervalscht, moet men die kiezen, die op de breuk eene bloedkleur heeft en helder van substantie is; het blijft lang goed.

Sanguis merguli, zie: mergulus.

Sansuccus, Sampsychon, Marjolein (zie aldaar). „S. es .1. cruut dat men hetet maiorana.,. Ende men saelt gadren alst begint te bloyene. ende hangent in die zonne te drogene. Ende alse ment leit in medicinen so salmen die blade entie bloemen vanden stocken sceden" (Herb.). Het blijft, volgens L T Gl., een jaar goed.

Sapa, „ghesoden wijn" (W.) „S. est mustum coctum[1])" (M. Sylv.).

Sarcocolla, gom van Astragalus sarcocolla Dymock.

Satiriasis, „dats in dietsche den vede te doen stane" (mnl. tekst).

Satirion, saturione; Orchis bifolia L. „Saturioen es .1. cruut dat .2. cullekine[2]) heeft ende men hetet oec testiculus satirionis" (Herb.). Het wordt ook Testiculi vulpis genoemd. Men moet, volgens Costaeus, de jonge bolletjes gebruiken.

Satureie, Boonenkruid; Satureia hortensis L., ook thymbra genoemd. Men gebruikte de bladeren, welke volgens L T Gl. langer dan een jaar goed blijven.

Savelbloem, zie: sabina.

Savie, zie: salvia.

Savina, zie: sabina.

Saxifrage, kleine Pimpernel; Pimpinella Saxifraga L. „S. of steenbreke dats bevenelle. ende daeromme heetse steenbreke omdat se den steen breekt" (Herb.). Men gebruikte voornamelijk de wortels, die moeilijk te breken moeten zijn, anders zijn ze oud.

Scagia, „bonum inalanum dattie van Saleerne heeten scagiam."

Scammonia, hars uit den wortel van Convolvulus Scammonea L., welks hevig purgeerende werking verzacht wordt, door het te koken met sap van kweepeeren, of wel in een kweepeer. Aldus gepraepareerd noemde men het diagridium. In den mnl. tekst staat: Coloquintida dats oec scammoneye", maar dit slaat alleen op de overeenkomstige purgeerende werking. Zie: coloquintida.

Scariole, soort andijvie; Endivia L. „Endivia ende scariole es wel na eens" (Herb.). Men gebruikte „sop" en „saet" van scariole, dat, volgens L T Gl., 3 jaar goed blijft.

Scatuncelli. „Scatuncella vel scatuncelli id est umbilicus veneris. Cinubalaria" (M. Sylv.).

Scavelinge, zie: rasura.

Scellen, schilvers.

Scellewortte, Chelidonia, stinkende gouwe; Chelidonium maius L., „Ce-

---

1) S. is gekookte wijn.

2) zaadbolletjes.

lidonia dats scellewortte. ende men vinter van .2. manieren. dene hetet judicum ende heeft gelu wortele. ende es die beste. Ende dandere vint men in vele steden. entie es niet also goet. Maer deen leit men vore dandere. Ende alse men vint geschreven in recepten. so sal men nemen die wortele. Ende men houtse goet .1. jaer" (Herb.). De ouden onderscheidden Chelidonia maius, nu nog zoo geheeten en Chelidonia minus, ook Curcuma genoemd (zie aldaar).

Sceppec, scippec, zie: pec.

Sceppen, maken, formeeren. Sterk en zwak werk w.

Sciaticus, lijder aan Ischias.

Scilla, bulbus, squillen, zeeui; S. maritima s. Urginea Scilla Steinh. „S. herba est quae alio nomine coepa marina dicitur[1])" (L T Gl). Het binnenste en buitenste rokken hield men voor zeer vergiftig; het middelste, in deeg gehuld en in den oven geplaatst, tot het deeg gaar is, kon gebruikt worden. Een heele ui, onder den grond bewaard, blijft 1 jaar goed. In den mnl. tekst wordt ook „sap van squillen" verlangd. Het zaad wordt in de lente vergaderd en blijft 3 jaar goed.

Scincus, Stinctis; S. off. Laur. „Eerdtcrocodillen. Onse Amelmenackmakers, ende overvaren Aptekers, die gebruycken de Water Echtissen[2]) daer voor, dwelck even so wel te gelijcken is, of men water Slangen, instede van Lampreyen ate." (W.). In den mnl. tekst wordt de staart verlangd, doch, volgens P. v. Aeg. en M. Sylv., gebruikte men vooral de nieren met het omgevende vet.

Scite, dunne afgang, diarrhee.

Scelerosis, „hartheit" (mnl. tekst).

Scordeum, scordion, waterlook, watergamander; Teucrium Scordium L. „S. allium agreste dicitur" (L T Gl.). Zie: allium.

Scoren, kwetsen, scheuren, doen opengaan.

Scotele, zie: catina.

Scotomia, duizeling, „swijmeling" (W.).

Scumen, „S. van goude ende van zelvere ende oec heet ment litargirum" (mnl. tekst).

Sebesten, zwarte boschbessen; Cordia Myxa L.

Secacul, wortels, die geconfijt uit Indië komen en veel gelijken op gemberwortels. Oudtijds bestond er een levendige strijd onder de geleerden over de vraag, of s. dezelfde plant is als eryngium. Serapio, Avicenna, Luminare maius „et alii moderni" hielden het voor de

---

1) S. is een kruid, dat met een' anderen naam c. m. heet.

2) hagedis.

wortels van Sigillum S^{ctae} Mariae of van Sig. Salomonis. Sylv. [1]) zegt: haec [sc. eryngium] enim etiam si non sit eadem, tamen eadem praestat [2])". Sommigen houden het voor Pastinaca dissecta Veut. Sigillum Salomonis, volgens sommigen hetzelfde als Sig. S^{ctae} Mariae, is Poligonum off. L.

Selinum, „S. graece, apium latine" (L T Gl.).

Semperviva. „S. of herba jovis dats donderbaert" (Herb.) Huislook; Sempervivum tectorium L. Voor s. minor zie: crassula minor.

Sen(i)e, Sena, Senne. Cassia angustifolia Vahl. „Senre dats senie ende sijn blade van enen boom ende comen van damas" (Herb.). Volgens L T Gl. blijven ze 5 jaar goed en werden niet vervalscht, omdat ze ruimschoots te krijgen waren.

Sepum, zie: roet.

Serapinum, zie: gomme serapini.

Sericum, cericum, zijde, ook Seta genoemd, bombyx mori. Men gebruikte s. crudum en s. combustum. „Comburitur sic, super tegulam calidam ponitur, et dessicatur donec possit pulverisare; combustum non potest servari [3])" (L T Gl.).

Sermonteyne, zie: seseleos.

Serpentine, viperina, ook Draguntea maior, columbina en Bistorta genoemd; hertstonge; Polygonum Bistorta L.

Serpigo. „S. es een ongemac dat men heet zeter ende impigo [4])" (Av. d. w. M.).

Serpillus, wilde Thijm, Thymus serpyllum L.

Seseleos, Laserpitium siler L., „Siler montanum" (J. d. S. A.), sermonteine, sil(l)er, cicelei, sicelei, Lygusticum „oprecht Laserpitium" (Dod.). Men onderscheidde, naar de plaats van herkomst, Siler massiliense, feniculum tortuosum, welke voor de beste doorging; Seseli tortuosum L.

Seta, zie: sericum.

Sic(c)idis, sicida, sic(u)i. „Id est cucumer asininus" (M. Sylv.). Zie: cucumer.

Sicelei, zie: seseleos.

Siler montanum, zie: seseleos.

Silfium, Het oorspronkelijke s. is het zeer welriekende sap van eene

---

1) Interpretatio vocum aliquot in Mesuae Antid. obscurarum.

2) Als het niet hetzelfde is, het heeft toch dezelfde kracht.

3) Men roostert het aldus: men legt het op een' warmen tegel en droogt het, tot men het tot poeder kan malen; men kan het dan niet bewaren.

3) l.: impetigo.

plant, waarvan de beste soort uit Cyrenaica werd uitgevoerd. Plin. noemde het laser en de plant Laserpitium. In zijn tijd was de plant evenwel reeds zeer zeldzaam en in de middeleeuwen kwam ze niet meer voor, zoodat men met den naam laserpitium de, eveneens in Cyrenaica voorkomende, plant bestempelde, welke de Asa foetida levert, en waarvan men het sap nu ook s. en lasarum noemde. Er bestaat eene uitgebreide litteratuur over dit onderwerp. Zie: asa fetida.

Siller, zie: seseleos.

Sillium, zie: psillium.

Silloaloes, zie: lignum aloes.

Sillobalsamum, zie: xilobalsamum.

Sillocassia, zie: xilocassia.

Simfitum, Symphitum, smeer-, walwortel, Consolida maior; Symphytum off. L. Men gebruikte de wortels. L T Gl. zegt p. 165 dat ze 5 jaar, p. 179 dat ze 2 jaar goed blijven.

Simpel, enkelvoudig (van geneesmiddelen).

Sin, de zintuigen.

Sinapis, Synapi. „S. dats senepsaet wer so ment vint" (mnl. tekst), zwarte mosterd; Brassica nigra Koch. „S.... ende tsaet hout men .2. jaer goet. Ende als ment vint gescreven in recepten. sinaper of naper of napeos. so salmen leggen tsaet mostaertsáet" (Herb.). Volgens L T Gl. werd het vervalscht met raapzaad. L T Gl. geeft ook een recept voor mosterdpap (sinapismen). „Semen napi i. rapi agrestis" (Gal.).

Single, cingl, singule, gordelroos, wordt steeds samengenoemd met seter.

Sincope, Syncope. „S. id est debilitas cordis" (L_1).

Synochus, cynocus, cinocus. „C. comt van vorten (verrot) bloede. dat sijn die teekene. Dorine es int beginsel root ende dicke. Die puls es haestech ende dapper" (Av. d. w. M.). S. is eene „continuele corts," ontstaan uit heet bloed vermengd met cholera; men onderscheidde eene brandende koorts, causon, ontstaan uit niet verrot bloed en eene, ontstaan uit verrot bloed.

Sinon. „S. est semen Petroselini agresti. eiusdem virtutis est cum domestico [1])" (L T Gl.). Volgens Plin. komt het uit Syrië, vandaar dat het in het Antid. syriac genoemd wordt.

Siricum, zie: sericum.

Siroop, syroop, zie: sirupus.

Siruples, zie: sirupus.

Sirupus, stroop. Volgens J. d. S. A. kan men s. bereiden met honing, wat het beste is, maar waardoor de laxeerende werking vermindert

---

1) S. is het zaad van P. agr., met dezelfde kracht als P. dom.

bij het verhitten, of met suiker, doch dan moet men hem harder laten kooken. Dit moet men ook des zomers doen, als voorbehoedmiddel tegen bederf. Men moet zoo lang verhitten, tot „tcleeft anden lepel of anden vinger. dan eist gnouch." Moet men verschillende simplicia gebruiken, dan doet men goed, eerst de wortels te kooken, daar die het hardst zijn, daarna de bladeren en ten slotte de bloemen. Poeders voegt men pas na den suiker toe. In het Antid. komen 9 recepten van verschillende syropen voor. Een goed apotheker moet in voorraad hebben: s. rosatus, s. violatus, s. nenufarinus, oxysacchara, s. acetosus, oximel simplex, diur. en scilliticus, s. de absinthio, s. de fumo terre. In den mnl. tekst wordt nog genoemd s. mirtinus.

Sirupus acetosus. Het recept komt alleen voor in F_1; in andere teksten wordt het alleen genoemd. Men onderscheidde s. a. simplex, bestaande uit afwisselende hoeveelheden suiker, azijn en water en s. a. compositus, waarvan de meest bekende, s. a. cum radicibus, wel gelijkt op het Fransche recept.

Sir. contra acutas et peracutas passiones. Weinig gebruikt, waarschijnlijk, volgens Add., door de moeilijke samenstelling. N° 10 der syropen bij N.M. verschilt te veel van het recept bij N.S., om ermede vergeleken te kunnen worden.

Sir. contra omnem fluxum ventris. „S. iegen alle manieren van menisoen (buikloop). ende dat stoppende es" (mnl. tekst). N. M. geeft geen gelijkluidend recept.

Sir. contra pleuresim. „S. iegen apostemen ane de longere of ane die borst" (mnl. tekst); werd weinig gebruikt. N.M. geeft geen gelijkluidend recept.

Sir. de fumo terre komt alleen voor in den mnl. tekst. J. d. S. A. geeft vrijwel hetzelfde recept.

Sirupus de papavere. „Iste s. Nic. non habetur in usu, sed medici nostri temporis utuntur potius quodam syrupo de ribeo nobis ignoto; laudarem potius istum [1])" (Add.). N.M. geeft geen gelijkluidend recept.

Sirupus Galeni, sir. simplex, ook sir. iulevi, juleps genoemd, bestaat alleen uit suiker en water.

Sir. iegen alle manieren van menisoen, zie: sir. contra omnem fluxum ventris.

Sir. iegen apostemen, zie: sir. contra pleuresim.

Sirupus rosatus, Syroop rosaet. Het recept van Mesue gelijkt zeer sterk op dat van N. S.; N. M. geeft geen gelijkluidend recept.

---

1) Nic. houdt dezen s. voor ongebruikelijk, maar de geneesheeren van onzen tijd gebruiken liever een zekeren s. de rubeo, dien wij niet kennen. Wij zouden liever dezen aanraden.

„Men maect oec dus syroop rosaet
Men siede water met rosebladen,
Ende daer na met goeder stade
Siet men suker overhoep
Ende dit wort rosaet syroep.
Nochtan holpt bet ende soude min schaden
Dat sap van groenen rosebladen
Ende suker ghesoden daer toe,
Dan datmen suker in water doe
Dit syroep, als ict bekinne
Ontbindt den lichame van binnen
Ende et stopt des lichamen doen
Ets goet iegen menisoen". N. Bl. VIII, 812.

Sirupus violatus, syroop vyolaet. N. M. geeft geen gelijkluidend recept.

Siseleos, zie: seseleos.

Sisimbrum. „Hets van .2. manieren. tam. ende wilt. Ende als ment vint bescreven so machmen nemen ackermente" (Herb.). De oude kruidkenners kenden eene soort, Balsamita genoemd, gelijkend volgens Diosc. op „menta hortensis", terwijl de „bloemen staen op het opperste van de tackskens, als in een bollachtigh kopken vergaert, purperachtig van verwe" (Dod.), de bladeren zijn rood; Mentha aquatica L. en eene soort, ook wel cardaminum en nasturtium geheeten, waarvan de volwassen bladeren gelijken op die van eruca; Sisymbrum off. L., raket.

Smeer, dierlijk vet.

Smerewortel, zie: crassula.

Smout, vet, ongeveer hetzelfde als roet. In den mnl. tekst komen voor versch swinensmout, smout van ere hinne, van den beer.

Soffraen, zie: crocus.

Solatrum, Strignus; Solanum nigrum L. „S. of stringinen of novella of uva lupina. dats nachtscade" (Herb.).

Sophisticare, namaken, vervalschen.

Sorba „id est grece suca" (M. Sylv.), vijg; Ficus.

Sotira magna, weinig gebruikte opiate (Add.) met Trocisci ydiocri en Tr. croc. magn. als bestanddeelen, „doet sceden melc vanden wiven". N.M. geeft verschillende recepten van dien naam, waarvan n° 206 overeenkomt met dat van N.S.

Sparage, Spargula, zie: asparagus.

Spatula, spatel, voorwerp, dat gebruikt wordt om te roeren.

Specien, simplicia, crude.

Sperage, zie: asparagus.

Spica, Spijc, zie: nardus.

Spinate dient ter vertaling van Proserpinata. Gewoonlijk verstaat men er onder spinazie; Spinacia Tourn.

Spycnardus, zie: nardus.

Splen milt.

Splendeli(d)on „est planta similis scolopendrie, scilicet lingue cervine in virtute et figura nisi quod folia habet longiora et strictiora [1])" (M. Sylv.).

Spodium, ook Tutia genoemd. Men onderscheidt S. Arabum. de asch van den wortel van Alcanna Orientalis en S. Graecorum, oliphantstanden, gebrand in een bronzen of ijzeren vat (L T Gl.), dat vervalscht werd door marmerpoeder, herkenbaar, volgens L T Gl., aan het gewicht en gebrande hondsbeenderen. M. Sylv. zegt, dat, volgens Serapio, het echte s. kwam uit de plaatsen, waar metalen (volgens Plin. koper en lood) werden gesmolten. Volgens sommigen heette hetgeen op den grond viel s., wat aan het dak bleef hangen, Pompholyx, maar de meesten hielden het voor dezelfde stof. Het is gesublimeerde zinkoxyde, door verontreiniging met kool zwart gekleurd.

Spongia somnifera, een narcotiseerend middel, waarvan men gebruik maakte bij operaties, door den patient eene spons, hierin gedoopt, in den neus te steken. N.M. geeft geen gelijkluidend recept.

Sponsa solis, cichorij; Cichorium Intybus L. „S. s. of elyotropia. cycorea. solsequium. dyonisia. intuba. calendula. of goutbloemen hets al eens. het sijn alle goutbloemen of tcruut" (Herb.). Calendula en cichorei haalt Herb. hier door elkaar.

Sporie, spurrie; Spergula L. In den mnl. tekst komt „tsap van sporien", „sporiesaet" en „tsap van sporiesaet" voor.

Squilla, squillen, zie: scilla.

Squinantie „dats ene aposteme die comt in die kele" (D. B. s. v. M.), angina, keelontsteking.

Squinantum, Schoenanthum; Andropogon Schoenanthus L. „S. dats planecruut so wer ment vint" (mnl. tekst). Men gebruikte hier dus Tragopogon pratensis, Boksbaard, gele morgenster, inplaats van de in de middeleeuwen niet meer ingevoerde Schoenanthum der oude schrijvers. Men noemt het ook wel iuncus odoratus, het echte schoenanthum was n. l. een welriekend kruid.

Stacii, voor stagii [?] Stagium is, volgens N.M., siliqua, eene peulvrucht.

Stafisagria, stafixagria. Delphinium Staphisagria L. De zaden blijven, volgens L T Gl., 3 jaar goed.

---

1) S. is eene plant, gelijkend op s., nl. op hertstong, wat kracht en uiterlijk betreft, behalve dat het langere en stijvere bladeren heeft.

Stamper. In het Antid. wordt gesproken van een' harden, een' heeten en een ijzeren stamper.

Stephania komt alleen in den mnl. tekst voor.

Sticas, Stoechas, Staechas; Lavendula stoechae L. In het Antid. wordt het binnenste verlangd.

Stici, l.: cretici.

Stinctis, zie: scincus.

Stipterium, zie: alumen.

Styrax, Storax. Men onderscheidde 1e. S. sicca, door de Grieken calamita genoemd, omdat het in een riet in den handel werd gebracht; dit is de beste soort; gom, hars van Styrax offic. L., gelijkend op de kweepeer, welke tegenwoordig niet meer bestaat en vervangen wordt door gom van den Liquidambar orientalis. 2e. S. liquida, of sigia, verkregen doordat men de schors uitperste. 3e. S. rubea, het bij de voorgaande bewerking overgeblevene; deze S. had vele namen: confecta (confita), rubea, cozumbrum, thus Judaeorum, faex styracis liquida, thimiana (L T Gl.).

Stomachicus. „Sunt enim stomachici ex facili causa dolorem stomachi patientes [1])" (Add.).

Stomacum, zie: rodostoma.

Stomaticum calidum. Beter is, Stomacicum te schrijven, immers zegt M. Sylv.: „Stomaticum est medicamen oris". Het praeparaat blijft, volgens D.N., 1 jaar goed. Bij N.M. is het n°. 208 der Antidota.

Stomaticum frigidum blijft, volgens D. N., 1 jaar goed; bij N.M. is het n° 208 der Antidota.

Stomaticus, zie: stomachicus.

Stoop, inhoudsmaat.

Storax, zie: styrax.

Stranguria, „coude pisse", „droppel pis" (B.).

Strignus, ook Solatrum, morella, uva vulpis genoemd, volgens Add. Zie: solatrum.

Sturci komt voor in L_1 en L_2; l.: stercoris.

Succida, l.: succisa. morsus diaboli, duivelsbeet; Succisa pratensis Much. Ook radix succise komt voor.

Succinum, door de Arabieren ook C(h)arabe genoemd; barnsteen.

„S. dats dammersteen
Ysidorus seght over een,
Dat et sap van pijnbome si,
Ende daer uut rinnet, ende bedi (daardoor)

---

1) Ze heeten n. l. s. omdat zij zoo licht maagpijn krijgen.

So verhartet tenen stene
Dit vintmen groet ende clene.
Men macht met wriven waermen so,
Et heeft op caf ende stro
. . . .
In Goten vintmen dese stene.
In somighe watre ghemene" N. Bl. XII, 1091.

Suker, suiker.

„Som es wit ende som es bruun
Twitste es beste int commuun" N. Bl. X, 695.

In het Antid. komen voor s. candyt (zie: candijt) en s. vyolaet, gemaakt op dezelfde wijze als s. rosaet.

„Sukerrosaet maectmen mede
Mit groeter behendichede.
Rosen blade goet ende fijn
Moeten met sukere ghestampt sijn
Ende dan in een glasin vat
Ter sonnen ghehangen dat
XXX daghe achtereen,
Ende elx daghes sonder laten engheen.
Gheroert te gadre wel ene stont,
Ende ghestopt vaste des vaets mont.
III jaer houtment dat niet en deert" N. Bl. VIII, 795.

Zie ook: rodosaccara.

Sulfur, zwavel „S.... cuius duo sunt genera, vivum et non vivum, quod extinctum dicitur, et in magdaleonibus formatur. vivum maioris est efficaciae, minus tamen durat. Eligendum est viride et quod difficile teritur [1])" (L T Gl.).

Sulfurata. „S. est species trifolii habens odorem sulfuris [2])" (M. Sylv.). Trifolium fibrinum, waterklaver; Menyanthes trifoliata Trn. De zaden blijven, volgens L T Gl., 3 à 4 jaar goed.

Surgine, chirurg.

Surkele, zie: acetosa.

Sumac(h), zaad van Rhus coriaria L. „S. Graeci Rhun Syriacam vocant" (Manardus [3]). Men noemde het ook anagodam (zie aldaar).

Swinensmout, zie: smout.

---

1) S., waarvan 2 soorten bestaan, natuurlijk [ook tibapirum of tibar genoemd] en gesublimeerd waarvan men zegt, dat het uitgestorven is en in magdaleonen wordt geformeerd. Het natuurlijke heeft grooter werking, maar duurt korter. Men moet het groene en moeilijk wrijfbare kiezen.

2) S. is eene soort klaver met zwavelgeur.

3) Expos. super Mesue Antid.

T.

Tamarindi, Tamarinde; vrucht van Tamarindus Indica L. Men gebruikte de pulpa. „T. aliter dicuntur oxyphoenicia... sunt fructus arboris in India nascentis, qui conquassantur antequam ad nos veniant. Eligendi sunt in colore nigri, non nimium molles, vel duri. Cum enim sunt exsiccati apothecarii resolvunt cassiam fistulam in aqua et in illa humectant tamarindos, ut recentes appareant; sed discernuntur, quia dum tractantur digitos inficiunt; si autem sint aridi sive pallidi vetustate sunt consumpti. Nuclei abjiciantur. per III annos servantur[1])" (L T Gl.).

Tamariscus, volgens B. dezelfde plant die ook amarix, Tamarica genoemd wordt; Tamarix gallica L.

Tapsia, Tapsie; Thapsia Garganica L. „Tapsie. dat heten some die lieden slarie entie gelesen in den meye of in wedemaent[2]) ware beter" (Vomit. Nicholay). Met slarie wordt Tapsus barbotus; Verbascum L. bedoeld, doch het voldoet niet aan de beschrijving der oude kruidkenners.

Tartarus, wijnsteen, zure wijnsteenzure kali.

Tarwe, weit; Triticum Trn. In den mnl. tekst wordt deech van tarwebloemen genoemd.

Teemsen, zeeften, ziften. Fransch: tamiser.

Temperen, de geneesmiddelen zoo vermengen, dat er tusschen de qualiteiten evenwicht bestaat; is er geen evenwicht, dan spreekt men van ongetemperd.

T(h)eodoriton anacardinum komt voor als bestanddeel van Dyaprassium. N.M. geeft 5 recepten[3]), waarvan n° 219 overeenkomt met dat van N.S. Er werden ook suppositoria van gemaakt. Het blijft, volgens L T Gl., 2 jaar goed.

T(h)eodoriton euperiston, ook T. (h)yperiston geschreven. Een algemeen gebruikt medicament, dat, volgens L T Gl., 2 jaar goed blijft en waarvan men ook pillen kon maken. Het komt ook voor bij N.M.[4]).

---

1) T. worden anders genoemd o.; het zijn de vruchten van een in Indië groeienden boom, die tot moes worden gemalen, voordat ze tot ons komen. Men moet de donkerkleurige kiezen, niet te zacht of te hard. Wanneer ze uitgedroogd zijn, lossen de apothekers cassia fistula in water op en bevochtigen daarmede de t., om ze versch te doen schijnen. Maar men herkent ze hieraan, dat, wanneer men ze aftrekt, ze de vingers kleuren. Als ze echter droog of wit zien, zijn ze oud. De pitten gooit men weg; ze blijven 3 jaar goed.

2) Juni.

3) N° 218, 219, 406, 441, 442 der Antid.

4) N° 215 der Antid.

Terbentine, terpentijn; balsem, afkomstig van Larix europaea DC. Men kende eene dun- en eene dik-vloeibare soort.

Terra, aarde. Het Antid. noemt 1e. „T. figuli, t. figularis, t. mundi, id est cretica et satis stiptica. s. argilla vel creta" (M. Sylv.), pijpaarde. 2e. T. lemnia, een meer of min roodachtig ijzerhoudend leem, afkomstig van Lemnos. 3e. T. sigillata, gezegelde aarde, evenals t. lemnia voorzien van een zegel, volgens Gal. met het beeld van Diana. Eene andere soort t. s. is Cimolia.

Tertiana. „T. es die derde dach corts . . . Dit sijn die tekenen die orine es root ende dunne. of geluroot. Die puls slaet dapperlike ende hart ende dikke. Ende hi begint met groten coude ende derna comt grote hitte. Ende hi comt ten derden dage. ende altoes comt hi in enen poent" (Av. d. w. M.). Er wordt ook van dubbele t., t. duplex gesproken.

Tesapium, „id est sinapis semen" (M. Sylv.).

Theriaca, zie: tyriaca.

T(h)ymbra, „id est Satureia" (Add.), volgens L. Fuchs[1]) satureia sylvestris. Zie: satureie.

Thimiana. „T. est omnis confectio odorifera ad femigandum facta . . . Christoforus de honestis[2])" (M. Sylv.). Volgens B. gebruikte men eene t. niet alleen voor den aangenamen geur, maar ook om de lucht van ziektestoffen te zuiveren.

Thimus, tijm; T. vulgaris L. Men gebruikte voornamelijk de bloemen en zocht de witte uit, die een jaar goed blijven.

Thus, wierooc, olibanum; hars, afkomstig van Boswellia Carterii Birdw. (?). Men onderscheidde 1e. t. masculinum, moru wierooc, werpond, groote korrels of tranen en 2e. kleine manna thuris, manis, manijs. De beste zijn de witte van den bast geplukte korrels; de op den grond gevallene zijn met zand verontreinigd. Ook pulver van wieroke komt in den mnl. tekst voor. T. terrae noemt men wel eens Chamaepitys.

Tibapirum, ook Tibar genoemd. „T. id est sulfur vivum" (M. Sylv.) en beteekent, volgens M. Sylv., cibus ignis.

Tibar, zie: tibapirum.

Tyriaca, Theriaca, Triacle, Dryakel. Gal. noemt het de koningin der geneesmiddelen. Het zou uitgevonden zijn door Andromachus, beroemd geneesheer van Nero, die het samenstelde naar het voorbeeld van het tot dusver slechts bekende tegengif Metridatum, met toe-

---

1) Nic. Myrepsis.

2) T. is iedere welriekende confectie, gemaakt om te branden; maar wij verstaan er gemeenlijk onder . . . s. l.

voeging van adder-vleesch. Andromachus noemde het praeparaat Γαληνη (rustig, kalm); hij beschreef zijn recept in versmaat, om mogelijke veranderingen te voorkomen. Gal. die dit gedicht weergeeft in zijn boek „De Theriaca ad Pisonem [1])", geeft een eenigszins gewijzigd recept, dat in het Antid. van Nic. voorkomt, doch, ondanks de groote autoriteit van Gal., minder nagevolgd werd. F_1 geeft geen theriak-recept; N.M. geeft het recept van Andromachus, dat niet te vergelijken is met dat van N. S. De naam T. zou, volgens Gal. [2]), door Crito, een der vele bewonderaars en navolgers van Andromachus, genoemd zijn naar de, daarin voorkomende, trochisci de tyrio. S. d. A. [3]) is het hiermede allerminst eens, daar er verschillende theriak-recepten zonder deze trochisci bestaan (t. diatessaron, t. exercitualis). De t. is eene opiate en als zoodanig schreef men het naar den ouderdom verschillende werking toe: infantia, tot 6 maanden, dan is het nog onbruikbaar, pubertas, 10—20 jaar (in warme streken niet langer dan 10 jaar), reeds werkend tegen verschillende giften, adolescentia, 10—20 jaar, waarin het zijne volle kracht bereikt, senectus, 20 jaar, waarin het nog slechts zwak werkt, daarna is de t. dood. Door de moeilijke bereiding worden vele fouten begaan, waarvan er eenige in Add. genoemd worden. De beste tijd om het te maken is de lente en de zomer; het is gewenscht het te bewaren in gouden, zilveren, tinnen of marmeren vaatwerk en het met de lucht in aanraking te laten komen. Zie o. a. het art. van Dr. C. E. Daniëls in Pharmaceut. Weekblad 1911, Nos. 3 en 4.

Tyriaca diatessaron, eene der vele vereenvoudigde theriak-beschrijvingen. „T. d. dat es die cleine triacle ende triaca minor, also wi geseit hebben vrouwe vander medicinen. ditessarum. van .4. cruden of van .4. dingen so spreect men daer. Maer andre philosophen, die na hem quamen die dadender meer toe." Zoo voegden de bekende veeartsen Absyrtus en Vegetius er nog ivoor aan toe en noemden het dan T. diapente. Ook het praeparaat van Nic. bevat meer dan 4 simplicia; vandaar dat het minder gebruikt werd, dan de eenvoudigere van Avicenna, Rhazes, Haly, Serapio (Add.).

Thyris, Thyrus. Nicolaus geeft de beschrijving van het dier ... „entie rode ogen hebben ende hoorne entie tonge voerende. Die hoorne sijn in die manieren van tarwecoorne."

Tyseine, Ptisana. „Garste gesoden in borne dat es tysane" (Herb.).

Tysike, phthisis, tering „Tysike dat es verteren vander substancien

1) Aan de echtheid van dit boek wordt sinds lang getwijfeld.

2) De usu Theriacae ad Pamphilianum.

3) De declaratione nominum medicinarum, pars. II.

verscheit van den lichame van den mensce. De welke es meest bi verladingen vander longenen. Ende hoe soet comt. eist bi dattie reume valt optie longere. so maect sire in .1. sweerkijn. dat altoes meerret. ende dats om dattie longene altoes roerende es ende en genen tijt stille. Ende wat dat open es in des menscen lichame dat begeert rusten saelt genesen. waerbi alse enege openinge es in hare so en mach si nemmermeer genesen.... Ende alse die longene in heeft enege openinge. bi wien wast in hare etter. dat en comet nemmermeer uut. sonder dat natuurlyc wert scect (verwijderd) van hare met hoestene. Ende aldus so en consolideert si net. dat es en geneest.... Dit sijn die tekenen die de mensce heeft, die tysike es. eenperlike hitte ende dat in die palmen van de handen. ende in die planten vanden voeten. scarpen dorst met ruheiden vander tongen. tfleesch vanden halse verteert ende al die lichame mager. bestopt in den lichame van den camergange. die ogen hol ende swaerheit in die slinker scoudere ende in die slinke borst.... Nota. In wien tysike es geconformeert die en geneest nemmermeer. Die jonc onder .40. jaer werden tysike. die mogen quaelike leven boven .x. jaer. Maer die boven .40. jaer werden tysike. die mogender lange met leven" (D. B. s. v. M.).

Titimallus, Tithymallus; Euphorbia helioscopia L. „Ende dits .1. groene cruut ende heeft blade als wilgen. ende als ment breect of snijt so vloyt melc daeruut" (Herb.). De plant vertoont gelijkenis met de Esula. In het Antid. wordt sap van t. gevraagd. Zie ook: anabula.

Tragacanthum, zie: dragantum.

Treme(e)rbloemen, zie: nenufar.

Triasandali, een nogal veel gebruikt praeparaat, dat, volgens L T Gl., 1 jaar goed blijft. Men gebruikte het ook in de plaats van Trocisci santalorum van Mesue[1]). Bij N.M. is het n° 213 der Antidota.

Tribulus marinus, „waternoot" (W.); Trapa natans L.

Trifera. Van de vele verschillende recepten zijn de meest bekende: T. magna, dat, volgens L T Gl. 2, volgens S. d. A., 3 jaar goed blijft en gegeven wordt als slaapmiddel, T. Saracenica (maior), dat 1 jaar goed blijft en vervangen kan worden door „scammoneata", T. Phoenonis (minor), T. Persica. Mesue geeft nog T. Galeni (niet van Galenus), T. moscata en T. alia minor. N. M. geeft 4 recepten[2]), N. S. geeft alleen T. Saracenica en T. magna, welke beide praeparaten in Frankrijk meer gebruikt werden, dan die van Mesue.

Trifolium, klaver; Trifolium L.

---

1) Manardus, Expos. sup. Mesue Antid.
2) N° 209—211 der Antidota.

Trionfilon, Triomphyllon. Een praeparaat, dat niet gebruikt wordt en, volgens Add., niet gereed gevonden wordt in apotheken. Bij N.M. is het n° 212 der Antid.

Troc(h)isci, τροχισκος = klein rad. „Trosis este verstane .I. ront dinc datmen heet .I. dop" (mnl. tekst). In de voorrede van P. v. Aeg. op Boek VII, cap. 12 leest men, dat er drie soorten zijn: inneem-, inspuit- en inwrijfpraeparaten, hetgeen bij N.M. bijna letterlijk vertaald is bij het hoofdstuk „Pastilli".

Trocisci croci magnetis worden nogal eens gebruikt als bestanddeel van andere praeparaten, volgens Add. Bij N.M. is het n°. 50 der Pastilli.

Trocisci de aniso worden soms gebruikt, men moet ze dus gereed hebben, leest men in Add. N. M. geeft geen gelijkluidend recept.

Trocisci de tyrio, „die gaet in die grote triacle galyeni" (mnl. tekst). Bij N. M.[1]) komt hetzelfde recept voor, maar met andere woorden.

Trocisci diacoralli. Het recept komt niet voor in den mnl. tekst. Ze worden echter wel genoemd als bestanddeel van Tyriaca magna Galyeni en werden alleen gebruikt door hen, die de theriak maakten volgens Galenus. Bij N.M. vindt men ze als n° 54 der Pastilli.

Trocisci diani, zie: t. diavi.

Trocisci diar(rh)odon. Er bestaan vele onderling verschillende beschrijvingen, maar men moet ze, volgens Add., maken volgens Nic., wil men ze in zijne andere praeparaten gebruiken. De volgorde der simplicia bij N.M. is gelijk aan die in F_1.

Trocisci diavi, t. diani. Grieksche hss. van N.M. hebben, volgens Fuchsius, διαβιν, volgens hem waarschijnlijk een barbaarsch woord. Hij noemt het Diaion (ἴον = viola). Bij N.M. is het n° 48 der Pastilli.

Trocisci ydiocri, t. hedychroi worden, volgens Add., niet veel gebruikt. Bij N. M. is het n° 49 der Pastilli. Hedychroi zou beteekenen: onaangenaam van kleur.

Trocisci squillitici worden, volgens Add., gebruikt, voor het maken der groote confectiones o. a. Theriak. Het recept van N. M. wijkt eenigszins af.

Trosisken, zie: trocisci.

Turbit(h), turpetum; wortels van Ipomoea Turpethum R. Brown, welke, volgens L T Gl., 5 jaar goed blijven.

U.

Uitwerpen, expectoreeren.

1) N° 53 der Pastilli.

Umb(i)lici marini, umbelici m. „Sunt lapilli similes umbilico iuventi in littore maris" (J. d. S. A.). Pomet en Bl. hielden ze voor schelpen.

Umbilici veneris, zie: scatuncelli en herba venti.

Unguentum ad mollificandum splenem. „Illud unguentum non habetur in usu, nec praeparatur" (Add.). N.M. geeft geen gelijkluidend recept.

Unguentum agrippa, genoemd naar Herodes Agrippa, koning der Joden († 44 na Chr.), die hiervan gebruik zou hebben gemaakt. N.M. geeft geen gelijkluidend recept.

Unguentum album werd, volgens Add., soms gebruikt om er door scabies aangetaste ledematen mede in te wrijven. N. M. geeft 2 recepten [1]).

Unguentum aragon blijft, volgens D. N., een jaar goed. Bij N. M. is het n° 48 der Zalven.

Unguentum aureum komt niet voor in den mnl. tekst en L_1, wel in L_2 en F_1; het zou, volgens Dorveaux, niet van Nic. zijn, maar afkomstig zijn uit het Dispensarium Nic. Prepositi (zie inleiding). Het blijft, volgens L T Gl., 4 jaar goed. Bij N.M. is het n° 63 der Zalven.

Unguentum citrinum. „U. c. es sine name omdat ment ziedt in enen geluwen appel" (mnl. tekst). Het bederft spoedig, door de axungia. Voor den reuk doen velen er meer campher in. Bij N. M. is het n° 42 der Zalven.

Unguentum contra serpigmem komt niet voor bij N.M. Men baadt het lichaam, volgens Add., alvorens de zalf te gebruiken.

Ungnentum dyaltea blijft 2 à 3 jaar goed. Bij N.M. is het n° 49 der Zalven.

Unguentum fuscum, ook zwarte zalf genoemd. Bij N.M. is het n° 52 der Zalven.

Unguentum laxativum. De mnl. tekst raadt aan, deze zalf in een met was bestreken bus te bewaren. Na het gebruik mocht men 6 uur lang niet eten of drinken. Bij N.M is het n° 50 der Zalven.

Unguentum marciaton „heeft sine name na enen fisisijn die .I. hooch philosophe was ende hiet marcianus... want si quam van hem ende hi vantse" (mnl. tekst). Volgens L T Gl. blijft het 3 jaar goed. N.M. geeft 4 recepten [2]), waareen (n° 46) overeenkomt met dat van N.S.

Unguentum populeum. „Ung. popelioen es sine name omdat ment maect van popelbotten" (mnl. tekst). N.M. geeft 2 recepten [3]).

---

1) N° 53 en 54 der Zalven.
2) N° 3, 4, 5, 46 der Zalven.
3) N° 17, 45 der Zalven.

Urtica, netelen, brandnetel; Urtica Tourn. In het Antid. komt ook netelsaet voor.

Uva, „dat sijn wijnbesien. ende sijn van .2. manieren. deen zuer ende dander soete" (Herb.). Druiven. Zie ook: passa.

Uzifur, uxifur, uzufar, zengifur. „id est cinaber" (M. Sylv.).

V.

Valeriane, Valeriaan; V. off. L.

Vas, zie: vat.

Vat. In het Antid. komt het volgende vaatwerk voor; v. van tenne, glasijn v., v. met gaten, vas fictile (van aardewerk).

Vede, penis.

Venigriec, zie: fenugrecum.

Venkel, zie: feniculum.

Venter merguli, zie: mergulus.

Vergadren, conficieren, bereiden, mengen.

Verhitten. Dit geschiedt, volgens het Antid., super prunas (gloeiende kolen), „boven tfier", „in een oven" of door het in de zon te zetten.

Vermicularis, zie: crassula minor.

Versc(h), vochtig, nat.

Versc(h)eit, vochtigheid, sap (o. a. van eene plant).

Vetonica, zie: betonica.

Vijlsel, zie: limatura.

Vinaria, zie: cuscute.

Vincetoxicum, Hirundinaria, asclepias, Zwaluwwortel; V. off. Mnch. Men gebruikte den wortel, die er uitziet als gentiaanwortel en, volgens L T Gl., 3 jaar goed blijft.

Vinum, zie wine.

Viola, viole, violette; v. odorata L. Volgens J. d. S. A. en L T Gl. is de donkerste van kleur de beste. In het Antid. wordt ook sop van violen genoemd.

Violetten, vyoletten, violetcruut; hetzelfde als Viola. In den mnl. tekst wordt nog genoemd sop, cyroop, olye van v., groene, witte v., v. die versch, droog sijn, violettenbladeren, sap v. violetcrude.

Viscum quercinum, eikenmistel, riembloem; Loranthus europaeus Jacq. Eene in Zuid-Europa voorkomende Loranthacee, die op eikeboomen groeit. De ten onzent voorkomende Viscum album L. (maretak) wordt, volgens Hk., ook eikenmistel genoemd.

Vitis, wingerd; V. vinifera L. „V. dats die wijngaert" (N. Bl.). Zie ook: aqua vitae.

Vitriool, ijzer, koper en zinksulfaat. De naam zou, volgens Peters [1]), eerst in de 12e eeuw ontstaan zijn.

Vleesch. In het Antid. wordt sop van vleesc gebruikt bij de bereiding van de massa der Pill. dyacast.

Vlieder, zie: sambucus.

Vloyen, vloeien.

Vomitus nicholay, v. noster wordt, volgens Add., niet meer gebruikt. De modernen gebruiken de in het Antid. beschreven vomitiva niet meer. N. M. geeft geen gelijkluidend recept.

Vomitus patriarchae werd op verschillende wijzen bereid. Men kan er ook pillen van maken. Volgens L T Gl. blijft het 2 jaar goed. N.M. geeft er geen recept voor.

Vomitus valens tertianariis wordt, volgens Add., niet gebruikt.

Vonden, gevonden.

Vorder, verder, sterker.

Vovum malanum. Niet duidelijk, wat hiermede bedoeld wordt. In L_2 staat: bonum melanum, in L_1 bonum inalanum.

W.

Walken, kneden.

Was, cera. In het Antid. komt voor root, wit w., wit magedijn w. en propolis. Zie ook: propolis en magedijn was.

Waterkersse. Verschillende planten worden aldus genoemd. Zie: nasturtium, cardamomum.

Watermente, watermunt, balsemkruid, wilde balsem; Mentha aquatica L.

Wederijn roete, zie: roet.

Wedewinde. Verschillende planten werden oudtijds zoo genoemd. In den mnl. tekst wordt watersilve bedoeld, kamperfoelie.

Wegebrede, Plantago L. Men onderscheidt: P. maior L., ook armaglossa genoemd; P. lanceolata L., de smalle w. en P. media L. In het Antid. komen voor: sop, dicoctie en saet van w.

Werpond, waerpont, thus masculi. Zie: thus.

Wieke, tampon. Zie: pessarum.

Wierooc, zie: thus.

Wine, wijn. In het Antid. komen voor: sterke, oude, warme, gezoden, witte w., vinum ascalonis.

X.

Xiloaloes, xyloaloes, silloaloes, zie: lignum aloes.

---

1) Aus Pharmaceut. Vorzeit.

Xilobalsamum, xylobalsamum, sillobalsamum, zie: balsamum.

Xilocassia, xylocassia, sillocassia, cassia lignea, zie: cassia.

IJ, Y, *zie*: I.

Z.

Zalve, zie de verschillende unguenta.

Zavelbloem, zie: sabina.

Zedewale, zedeware, zedewaere, zie: zedoaria.

Zedoaria, zedoarium, zurumbet; Rhizoma Zedoariae, afkomstig van Curcuma Zedoaria Rosc. „Duo sunt genera, unum citrinum, aliud album; quod est citrinum solidum non perforatum laudabilius est, citrinum raro invenitur; album ergo est eligendum, quod est acutum et continuum et solidum. per tres annos potest servari; ex citrino sophisticatur aloe [1])" (L T Gl.).

Zeem, honing. In het Antid. komt voor wit, gescuumt z. Zie: mel.

Zeilsteen, zie: lapis magnetis.

Zelver, zie: argentum.

Zieden, koken.

Zingiber, zinziber, gingebere, gingebare, gember; wortelstok van Z. off. Roscoe. L T Gl. onderscheidt eene zwarte, onbruikbare en eene witte, goede soort. De gember blijft 2 jaar goed, wanneer men haar in peper bewaart, anders bederft ze spoedig.

Zinziber, zie: zingiber.

Zu(c)charum, zie: suker.

Zuccozaria, zuccoraria. „Z., zuczocaria idest flos agni casti" (M. Sylv.).

---

1) Er zijn 2 soorten, eene gele en eene witte. De gele, ongeschondene, zonder gaatjes is de beste, maar wordt zelden gevonden. Men moet dus de witte zoeken, die scherp is, en gaaf en vast. Drie jaar kan men het bewaren. Met de gele vervalscht men aloe.

